

TÓTH ÁGNES

**TELEPÍTÉSEK
MAGYARORSZÁGON
1945-1948 KÖZÖTT**

a németek kitelepítése, a belső népmozgások és
a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései

Tóth Ágnes

**Telepítések
Magyarországon
1945-1948
között**



Tóth Ágnes

Telepítések Magyarországon 1945-1948 között

A németek kitelepítése, a belső népmozgások
és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései

Kecskemét, 1993

© Tóth Ágnes, 1993

ISBN 963 7236236

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó: Iványosi-Szabó Tibor igazgató

A borítót Zalatnai Pál tervezte
Műszaki szerkesztő: Szöllősi Béla

Megjelent 13,87 (A/5) ív terjedelemben
Készült az Antológia Nyomdában Lakitelken
Felelős vezető: Szakálas Tibor

BEVEZETŐ*

Mindenki előtt ismeretes, immár következményeivel együtt, hogy a nemzetiségi konfliktusok elvi és gyakorlati rendezése a Duna-medencében élő népek közös, mai napig megoldásra váró problémája. E régió népei és kormányai hosszú ideig minderről nem vettek tudomást, és időről-időre – kül- és belpolitikai meghatározottságokra hivatkozva – elmulasztották a valóságos megoldási alternatívák kidolgozását.

A különböző országokban élő, eltérő létszámú nemzeti kisebbség helyzetének egységes jogi normák szerinti rendezésére a II. világháború után ismét kedvező alkalom kínálkozott. A harcok befejeztével ugyanis a közép-európai államok társadalmainak, politikai, kormányzati felelősséget vállaló elitjeinek, az országok újjáépítése, az új demokratikus rend kialakítása mellett, az évtizedes történelmi örökségként jelentkező kisebbségi problémák megoldására is lehetősége nyílt.

A nagyhatalmak aktív közreműködése mellett végrehajtott telepítési akciók azonban – amelyeket a nemzetiségi problémák radikális megoldásaként deklaráltak – természetesen nem rendezhették a felgyülemlett feszültségeket, sőt antihumánus, antidemokratikus voltak, büntetőakcióként történt végrehajtásuk miatt továbbiakat indukáltak. Ugyanakkor jogalapot teremtettek a nemzetiségi kérdésnek egyes országok belügyeként történő megjelenítésére, háttérbe szorítva ezzel azt az elvet, amely szerint a kisebbségek helyzete mindig, s mindenkor elsősorban a demokrácia fokmérője.

A nemzetiségpolitikában elkövetett hibákat tovább súlyosbította az a tény, hogy a politikai hatalom ezeknek az eseményeknek a tudományos földolgozását hosszú évtizedekig lehetetlenné tette, így nemcsak indulatoktól mentes elemzésük, de a történetekkel való szembesülés is nehézségekbe ütközött.

A hazai történettudomány a II. világháborút követő különböző célú és nagyságú magyarországi telepítések, népmozgások folyamatának, az ehhez kapcsolódó nemzetiségpolitika jellemzőinek, a kollektív bűnösséggel elítélt német nemzetiségű lakosság helyzetének a feltárására csak az elmúlt egy, vagy még inkább fél

* A könyv megírásához a szerző számára nagy segítséget nyújtott, hogy az 1992/93-as akadémiai évben a Collegium Budapest ösztöndíjasaként dolgozott.

évtizedben vállalkozhatott.¹ A korábbi időszakban ugyanis az egyértelmű politikai tiltás, csakúgy mint Magyarország XX. századi történelmének számos más kérdését, tabunak nyilvánította. Ez a politikai akarat ideológikus megerősítést nyert az automatizmus elvének kidolgozásával. Eszerint: az osztályellentétek megszűntével a nemzetiségi konfliktusok automatikusan megoldódnak, s a jogegyenlőség következtében elveszti jelentőségét a nemzeti identitás is. Ebből az elvből kiindulva, érthető annak a törekvésnek a logikája, miszerint, „annál jobb a nemzetiségek és az állam számára, minél kevesebbet beszélünk (...) róla. A rendelkezésre álló bibliográfiai adatok alapján 1948 és 1960 között nemcsak hogy önálló munkák, de még rövidebb cikkek, tanulmányok sem jelentek meg Magyarországon 1945 utáni nemzetiségi témakörben.”²

A 70-es évek második felére a hazai belpolitikai változások, az általános európai közeledés, a nemzetiségi kutatások világszerte tapasztalható reneszánsza, és nem utolsósorban a mind szorosabbá váló német-magyar kapcsolatok hatására az e témában folytatott kutatások a megtűrt kategóriába kerültek. Ilyen módon hozzáférhetővé vált a források, irategyüttesek egy része, és megkezdődhetett legalább a kérdések fölvetése, a történetek megismerése, a folyamatok bemutatása, a különböző földolgozások eredményeinek összevetése. A megváltozott körülmények oldották az érintettek évtizedekig tartó hallgatását, görcsös félelmét is. Ennek következtében több visszaemlékezés és önéletrész jelent meg, amelyek nemcsak a társadalom szélesebb rétegeinek érdeklődésére tarthattak számot, de a történeti szakirodalmat is sok hasznosítható adattal gazdagították.

Az előző évtizedben elindult kutatások első eredményei a '80-as évek elején-közepén jelentek, jelenhettek meg. Ezeknek a tanulmányoknak és regionális földolgozásoknak – akik szerzői a korlátozott kutatási lehetőségeket maximálisan kihasználva, sokszor azt fölül is múlva dolgoztak – a középpontjában elsősorban hazai németiségünk háború alatti magatartásának, a II. világháborút követő telepítések, népmozgások kül- és belpolitikai hátterének a vizsgálata állt.

Ebben az időszakban már szép számmal kerültek nyilvánosságra a Németországba kitelepítettek által közzétett egyéni vagy csoportos memoárok, dokumentumgyűjtemények – elsősorban családi

¹ A bevezetőben áttekintett, e témakörrel foglalkozó hazai és német szakirodalom – mindkettő eredményeit kutatásaink során mi magunk is felhasználtuk – jelentősebb műveit a válogatott irodalomjegyzékben tüntettük fel.

² Fehér, 1993. 14.

„levéltárak” anyagára építve –, amelyek eltérő látásmódjukkal új megközelítésekre hívták fel a hazai történetírás figyelmét. Bár hosszú ideig számos módszertani kérdésben és a fogalomhasználat tekintetében sem közeledtek egymáshoz az álláspontok, sőt sok esetben azok hevesen és kíméletlenül csaptak össze, mégis úgy látjuk, hogy a polemizálásnak ez az időszaka teremtette meg egy későbbi, termékeny eszmecsere alapjait.

A '80-as évek második felében újabb figyelemre méltó eredményeket hozott a területi levéltárakban őrzött közigazgatási és szakigazgatási szervek irategyütteseinek kutatása, amelyek nyomán már részben ismertté vált a hazai német nemzetiségű lakosság kitelepítésének módja, egyes szakaszai és számbeli nagysága. Az ezzel kapcsolatos törvények és rendeletek áttekintése megmutatta, hogy a jogi hézagokkal, hiányosságokkal bíró jogszabályok milyen sok visszaélésre és önkényes értelmezésre adtak lehetőséget. A korabeli sajtóban megjelent cikkek elemzése pedig rávilágított a német nemzetiségűekkel szembeni intézkedések kampányszerű, manipulatív, érdekérvényesítő voltára.

Ezek a munkák többnyire a II. világháborút követő népmozgások történéseit külön-külön, s nem egy egységes egész folyamat részeként vizsgálták. Természetesen ezt nehezítette, illetve egyes esetekben lehetetlenné tette, hogy e témával összefüggésben bizonyos kérdések tárgyalását – pl. a német nemzetiségűek 1944 végén, 1945 elején történt tömeges Szovjetunióba hurcolása, a magyar kormány és a pártok felelőssége a telepítések végrehajtása során elkövetett törvénysértésekben, vagy a telepítést végző szervek jogköre, működése, törvényen felül állása – továbbra is tiltották. A kutatói szabadságot egészen a legutóbbi évekig érdemben korlátozó politikai megfontolások miatt hozzáférhetetlenek voltak az államigazgatás legfelsőbb szerveinek – minisztertanácsi jegyzőkönyvek, miniszterelnökség iratai –, a pártok és a különböző belügyi szakigazgatási hivataloknak a forrásanyagai. Ezek híján, valamint a fentebb már jelzett vizsgálati szempontok hiányosságai miatt rejtve maradtak a német nemzetiségűek kitelepítésének, a szlovák-magyar lakosságcserével és a belső áttelepítésekkel kapcsolatos okozati összefüggései. Viszonylag kevés dokumentum és földolgozás látott napvilágot a pártok és a kormány állásfoglalásainak változásáról, vagy a magyarországi belpolitikai erőviszonyok alakulásának a német kisebbség megítélésére, illetve a nemzetiségi kérdések megoldási alternatíváira gyakorolt hatásáról.

Szeretnénk hangsúlyozni azonban, hogy a telepítések különböző mozzanataival foglalkozó – történeti, memoár és irodalmi –

földolgozások, hiányosságai, bizonyos egyoldalúságai ellenére is fontosak, értékesek, amelyek XX. századi történelmünk e bonyolult időszakának jobb megértését szolgálták. Elsősorban éppen ezek az eredmények tették lehetővé, hogy munkánk során már ne csak politikatörténeti megközelítésre, de egyes esetekben társadalomtörténeti elemzésre is vállalkozhassunk.

A '90-es évek elején jelentek meg Magyarországon azok az első regionális földolgozások, amelyek ezt a kérdéskört már komplex módon vizsgálták. Ezzel egyidőben Németországban is több olyan kutatási programot szerveztek, amelyek a Duna-medence kisebbségeinek – különös tekintettel a német nemzetiségiekre – történetével foglalkozott. Ezek a kutatások új, interdiszciplináris vizsgálati szempontjaik, valamint módszertani hasonlóságai révén jótékonyan erősítették egymást, és inspirálólag hatottak nemcsak a szakmai párbeszéd folytatására, de újabb eredményekre is ösztönöztek.

Saját kutatásaink is ebbe a folyamatba illeszkednek. Tanulmányunk középpontjában a II. világháború utáni magyarországi telepítések, népmozgások háttérének feltárásán túl, azok tényleges lebonyolítása, időbeli végrehajtása és összefüggései állnak. Törekedtünk az egyes telepítési akciók háttérében lévő kül- és belpolitikai körülmények részletes bemutatására csakúgy, mint az események valódi mozgatórugóinak megnevezésére.

A legfelsőbb államhatalmi szervek, valamint a pártok iratanyagának – amelyek a történészek szélesebb köre számára csak az elmúlt fél évtizedben vált hozzáférhetővé – megismerése tette lehetővé, hogy a magyar kormány, valamint az egyes pártok állásfoglalásainak változásait, ezek okait bemutathassuk. A gazdag forrásanyagnak köszönhetően vizsgálni tudtuk – ha csak érintőlegesen is – a magyar társadalom különböző csoportjainak a háborút követő telepítésekhez, a nemzetiségekhez való viszonyát. Fontosnak tartottuk ezt azért is, mert ezzel kapcsolatban – nem utolsósorban a történetírás adósságaként – meglehetősen leegyszerűsített kép él és élt a hazai közgondolkodásban. Pedig az események korabeli társadalmi megítélése korántsem volt egységes. Különböző csoportjai ugyan más-más megfontolásból, de elvetették a kollektív bűnösség elvét és annak alkalmazását. A tiltakozásoknak – az egyes pártokon belüli csoportok, az egyházak prominens vezetői vagy a helyi közösség, társadalom képviselői által kifejtett ellenállásnak – számtalan megnyilvánulását ismerjük. Talán ez utóbbiak léptek föl a leghatározottabban, hisz ők évtizedek, évszázadok óta együtt éltek azokkal, akiket a jogi diszkrimináció sújtott. Ők ismerték az érintettek háború alatti

viselkedését, de velük élve érezték a rájuk nehezedő nyomás émbertelenségét is.

Kutatásaim során az alábbi tematikus csoportosítás szerint vizsgáltam a levéltári forrásokat, a korabeli sajtó e témakörrel foglalkozó anyagát, a hazai és külföldi szakirodalmat: 1. A magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítésének törvényhozói és kormányzati szinten történő előkészítése. 2. A koalíciós pártok és a kormány hatalmi célkitűzéseinek, valamint a külpolitikai körülményeknek hatása a nemzetiségpolitikára. 3. A végrehajtó szervek – központi és helyi – feladat-, és jogköre, valamint gyakorlati tevékenysége. 4. A különböző irányú és motívációjú – a svábok kitelepítése, a földreformmal összefüggő belső telepítések, szlovák-magyar lakosságcsere, a bukovinai székelyek elhelyezése, valamint a szomszéd országokból érkező menekültek befogadása – kölcsönhatásai. 5. A magyar társadalom egyes csoportjainak a telepítésekhez való viszonya. 6. A különböző telepítések, népmozgások gazdasági, társadalmi hatása és nagysága az országos és helyi statisztikai adatok tükrében.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a fentebb ismertetett kutatási szempontokat nem minden kérdésben tudtuk – vagy az adott terjedelmi korlátok vagy a forrásanyag hiányosságai miatt – azonos módon érvényesíteni. További kutatásokat igényelne annak a belső mobilizációnak a vizsgálata, amely a földreformrendelet kapcsán bontakozott ki. Különösen számottevő eredményeket hozhatna ennek a kérdésnek társadalomtörténeti szempontból való vizsgálata. Itt most csak ennek nemzetiségi vonatkozásaival, illetve a németek kitelepítéséhez kapcsolódó eseményeivel foglalkoztunk.

Reményeink szerint a II. világháborút követő telepítések, népmozgások folyamatának egészéről árnyaltabb képet adhattunk a korábbi vizsgálati szempontok újakkal történt kibővítése révén, s ezzel együtt lehetővé vált az is, hogy új, eddig ismeretlen összefüggésekre hívjuk fel a figyelmet.

NEMZETISÉGPOLITIKA MAGYARORSZÁGON – 1945

Koncepciók és realitások

Az I. világháborút lezáró békeszerződések mind Magyarországot, mind pedig szomszédait a területükön élő nemzeti kisebbségek jogainak biztosítására kötelezték. A kisebbségek jogait szavatoló előírások betartásának nemzetközi ellenőrzését a Népszövetségre bízták.

„E nemzetközi kisebbségvédelmi rendszerhez a két világháború közti magyar uralkodó rezsim ambivalens módon viszonyult: egyfelől elvárta a Trianon következtében a szomszédos országokhoz került és kisebbségi sorsra jutott magyarok hatékony nemzetközi védelmét, másfelől azonban éppúgy szuverén belügyként akarta kezelni saját nemzetiségeit, mint a szomszédos országok kormányai.”³ E felfogás alapján – amely tehát a régió többi országát is jellemezte –, került sor minden, az adott ország nemzetiségpolitikáját bíráló kritika elutasítására, és „a nemzetiségek elnyomását, asszimilálását célzó törekvések szabadabb kezű érvényesítésére”.⁴

Miután ennek a kettős viszonyulásnak a következményeit, a kisebbségvédelmet biztosítani hivatott Népszövetség nem tudta enyhíteni, megerősödtek a más országokban élő népcsoportok védelmének érdekében föllépő külső beavatkozások. Ezek során azonban sokszor csak eszközként használták fel az adott nemzetséget különböző politikai célok elérésére, ami viszont jó ürügyet teremtett arra, hogy a bírált országok az „állami szuverenitás védelmének hangsúlyozása mögé rejtsek nemzetiségellenes akcióikat”.⁵

Az I. világháború után kialakított nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer teljes kudarcára talán a legmarkánsabban Németországnak a különböző országokban élő német kisebbségekkel kapcsolatos politikája hívta föl a figyelmet.

Németország a gyakorlatban már a háború kezdetén eltért attól az elvtől, miszerint minden nemzeti kisebbségnek jogában áll ott élni, ahová a történelem viszontagságai sodorták. A II. világháború második felében pedig már jogi vonatkozásban is azt a nézetet

³ Tilkovszky, 1989. 33.

⁴ Tilkovszky, 1989. 34.

⁵ Tilkovszky, 1989. 34.

képviselte, hogy az egyénnek meg kell hajolnia a közösség, az anyanemzet, illetve az állam érdekei és intézkedései előtt, hisz ezek célja úgysis a közösség, és ezzel együtt az egyén védelme. Németország ebből kiindulva a német kisebbségeket mint „saját kisebbségét” szervezte. Hódító céljai érdekében különleges jogok biztosítását igyekezett elérni számukra, valamint szorgalmazta és támogatta mind egyéni, mind pedig csoportos hazatelepedésüket.

Hitler 1939. október 6-ai beszédében hirdette meg a „más országokban élő asszimilációnak kitett német ‚népforgácsok’ áttelepítésének programját”.⁶ Ezeknek az elveknek és céloknak megfelelően Németország a II. világháború alatt a német kisebbségek egy részét, így a dél-tiroli, kelet-lengyelországi, baltikumi (észti, lett, litván), bukovinai, besszarábiai, horvátországi, bulgáriai németeket hazatelepítette.

Hitler beszédére Horthy november 3-án kelt levelében reagált. A kormányzó üdvözölte és támogatta a magyarországi németiség önkéntes áttelepítésének lehetőségét, ám német részről a kérésre csak halogató válaszok érkeztek.⁷

Újabb sikert tudhatott magáénak a határozott beavatkozási jogot követelő német népcsoport-politika a tengelyhatalmak második bécsi döntését – 1940. augusztus 30. – követően. Németország ugyanis a területi gyarapodás áraként, elfogadtatta a magyar államférfiakkal az ún. bécsi német népcsoportegyezményt. Ezzel biztosította a Volksbundnak a magyarországi németiség szervezésében a monopolisztikus helyzetet, elismerte a nemzetiszocializmus körükben való terjesztésének szabadságát, s megteremtette a népcsoport-autonómia elérésének lehetőségét.

„A bécsi német népcsoportegyezmény a Romániától Magyarországra csatolt területek lakossága vonatkozásában kimondta önkéntes áttelepülésük lehetőségét a Német Birodalomba. A magyar kormány azonban arra számítva, hogy ez a lehetőség – Hitler tervének megfelelően – előbb-utóbb kiterjeszhető lesz Magyarország egész német lakosságára, idejében tájékozódni kívánt arról, kik azok, mekkora tömeget és milyen társadalmi rétegeket jelentenek, akik Németország javára optálnak. Az 1941 februárjában lebonyolított népszámlálás adott alkalmat ilyen tájékozódásra: a potenciális kitelepítendők körébe tartozónak azokat tartották, akik magukat nemcsak német anyanyelvűnek, de német nemzetiségűnek is vallották, megsértve ezzel a magyar nemzetfelfogást, amely az ország

⁶ Tilkovszky, 1992.438.

⁷ Tilkovszky, 1992.438.

nem magyar anyanyelvű lakosaitól azt követelte meg, hogy a magyar nemzet tagjának tekintsék és vallják magukat”.⁸

A Szovjetunió elleni háború éveiben mind a Bárdossy-, mind pedig a Kállay-kormány különböző engedményeket tett ugyan a német nemzetiséget szervező Volksbundnak, ezzel párhuzamosan azonban folyamatosan szorgalmazta Berlinből való megfélemezését is. Kállay Miklós 1942. június 6-8-ai németországi látogatásakor ismételten kitért a magyarországi németek kitelepítésének kérdésére, s hangsúlyozta, hogy Magyarország a terv végrehajtásáig is ragaszkodik ahhoz, hogy tisztességesen viselkedjenek.⁹

Ez a kérdés az 1943. április 17-én megtartott Hitler-Horthy megbeszélésen is szerepelt. Az erről készült feljegyzés szerint Hitler ezt azért vetette fel, hogy „kiküszöbölje a szövetséges társakkal való konfliktusok lehetőségeit.”¹⁰ Horthy most is egyetértett a javaslattal, hisz az 1940. augusztus 30-án megkötött népcsoport-egyezményt követően a Volksbund – biztosított előjogait kihasználva – egyre határozottabb és agresszívebb politikát fejtett ki Magyarországon a német birodalmi célok érdekében. A terv végrehajtására azonban Magyarország 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállása, valamint a katonai összeomlás miatt nem került sor.

Az I. világháború után kidolgozott kisebbségvédelmi rendszer összeomlása – amelyet a birodalmi Németország egyre agresszívebb politikája következtében megosztott közép-európai németiség háború alatti magatartása –, és e régió államainak elsősorban épp a nemzeti kisebbségek helyzete miatt megromlott viszonya jelzett, elengedhetelenné tette e kül- és belpolitikai feszültségforrás mielőbbi átfogó rendezését.

A nemzetiségi kérdés megoldatlansága – elsősorban a trianoni döntés következtében az államhatárokon kívülre került magyarság miatt – Magyarország számára is gondot jelentett. Ennek fölismerése készítette arra 1942 nyarán a Kállay-kormányt, hogy e kérdéssel perspektívikusan foglalkozzon. A kormány szándékát „igen plasztikusan foglalta össze a miniszterelnökség nemzetiségi osztályát vezető Pataky Tibor: Külpolitikai érdekek és a jövő azt kívánják, hogy a mi nemzetiségi politikánk pozitív irányú legyen, és kielégítsük a hazai nemzetiségek jogos kívánságait. Ez később a mi javunkat fogja szolgálni, ha a béketárgyalások alkalmával ezek a

⁸ A Teleki-kormány a rákényszerített magyar-német kisebbségi megállapodást „nem iktatta törvénybe, hanem csak rendeletként adta ki, amelyhez végrehajtási utasítás sohasem készült: a németek nagy megrökönyödésére megpróbálta elszabotálni”. – Tilkovszky, 1992. 439.

⁹ Tilkovszky, 1992. 443-444.

¹⁰ Hitler hatvannolc (...), 1983. II. 109.

kérdések felvetődnek. Ennek megfelelően a magyar kormány semmiféle retorziós kisebbségi politikát nem fog folytatni, eltér e reciprocitás elvétől, és a maga belső intézkedéseinél nem hagyja magát befolyásoltatni attól, hogy Romániában és Szlovákiában milyen a magyar kisebbség helyzete.¹¹ A hazai nemzetiségek helyzetének megjavítására – főként az iskolai oktatás és a kultúra egyéb területein – tett intézkedések azonban a háborús viszonyok miatt torzóban maradtak, és csekély eredménnyel jártak.

A harcok még nem fejeződtek be, amikor Szegeden 1944 novemberében-decemberében már formálódott a demokratikus kibontakozás, az újrainduló politikai élet. A december 2-án Szegeden létrejött Magyar Nemzeti Függetlenségi Front széles nemzeti összefogást biztosító programja történelmi tényként szögezte le, hogy a háború elvesztett; egyúttal megjelölte a legsürgetőbb teendőket.¹² Ezek között szerepelt a háborús bűnösök és hazaárulók felelősségre vonása. Külön kiemelte a program a demokratikus szabadságjogok biztosítását és maradéktalan érvényesítését, ezzel együtt a közélet, az oktatás, a kultúra megtisztítását a fasiszta mételetől, a faji és nemzeti gyűlölködéstől, s állást foglalt a vallási szabadság biztosítása mellett.¹³ A program nem érintette külön az országban élő nemzetiségek jogi helyzetét, vagy egy később kidolgozandó nemzetiségpolitika alapelveit. Az egyéni szabadságjogoknak minden magyar állampolgár számára történő biztosításával a nemzetiségek jogi státuszának, kulturális, politikai, gazdasági önszerveződésének különböző problémáit is megoldhatónak, illetve automatikusan megoldódónak ítélte.

A körülmények – Magyarország nemzetközi helyzete, a történelmi tapasztalatok, a szomszéd államok törekvéseinek, az ott élő magyar kisebbségek jogi státuszának – ismeretében azonban ez az álláspont túlzott politikai optimizmusnak bizonyult. Magyarország ebben a háborúban is a vesztesek oldalán vett részt. A II. világháború alatt végrehajtott határmódosítások tarthatatlansága – a békekonferencia döntéseinek ismerete nélkül is – előre látható volt. Hisz ebben az időszakban már köztudomásúak voltak azok a cseh törekvések, amelyek ismét a tiszta nemzetállamok létrehozását, és a nemzetiségi kérdésnek belpolitikai kérdéssé „minősítését” szorgalmazták. Gyakorlatilag ekkor zajlottak Bácskában az újvidéki események megtorlásaként a véres leszámolás napjai, és Romániából is tízezrek menekültek hazánkba.¹⁴ Magyarországnak tehát

¹¹ Tilkovszky, 1992. 445.

¹² Balogh – Izsák, 1977. 10-13. 161-165.

¹³ Izsák, 1985. 17-18.

elemi érdeke volt, hogy minél korábban foglalkozzék az itt élő nemzetiségek helyzetével, és számukra az egyéni és kollektív szabadságjogok lehető legszélesebb skáláját biztosítsa. A nemzetiségi jogok általános, azonos elvek szerinti, az ország összes nemzetiségére kiterjedő rendezése nemcsak egy demokráciát építő nemzet elemi létérdeke, de az ország akkori körülményei között egyedül ez teremthetett volna erkölcsi és jogi hivatkozási alapot a szomszéd államokban élő magyar kisebbségek képviselőihez.

Mindezek következetes végiggondolását azonban sem az egyes pártok, sem a kormány nem végezte el. Ezt bizonyítják a következő hónapok kapkodó, egyenetlen, sokszor jogi háttér nélküli intézkedései. Előbb azonban vegyük sorra azokat a dokumentumtöredékeket, amelyek az egyes pártok állásfoglalásait tükrözik.

Először egy demokratikus, elvi nemzetiség politika alapelemei az MKP programjavaslatában fogalmazódtak meg, amelyet még a háború alatt, 1944. október 2-án Kállai Gyula és Rajk László készített el. Egyenjogúságot, szabad fejlődést ígért a hazai nemzetiségek számára, valamint síkra szállt a nemzetiségi jogok részletes kidolgozása mellett.¹⁵ Ez azonban nemcsak a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front kiáltványából, hanem az MKP első országos értekezletének határozataiból is – amelyet 1945. május 20-21-én tartottak – kimaradt. Mindössze a szomszédos népekkel való jó kapcsolat kiépítését hangsúlyozták.¹⁶ Az általános megfogalmazást valószínűleg az motiválta, hogy a párt vezetőségének megítélése szerint más volt a prioritása az ország előtt álló feladatoknak. S e kérdés megvitatását a többségében újonnan szervezett, politikailag tájékozatlan és képzetlen tagság miatt sem tarthatta indokoltnak.¹⁷ De ezen túlmenően szerepet játszhatott ebben az is, hogy a párt vezetése ekkor még lehetségesnek tartotta a szlovákiai magyarok és a magyarországi nemzetiségek, így a németek vagy szlovákok ügyének egymástól való elválaszthatóságát, külön képviselőtét.

A Magyar Kommunista Párt a Rajk László és Kállai Gyula által készített programjavaslat megvalósítására csaknem egy évvel

¹⁴ Újvidéken, valamint Zsablyán és környékén 1942. januárjában magyar csendőri és katonai alakulatok a polgári lakosság ellen véres leszámolást kezdtek. Ennek megtorlásaként 1944 végén és 1945 elején a Vajdaságban szerb partizánok hasonló atrocitásokat követtek el a magyar lakosság ellen. A magyar hadsereg 1944. szeptember közepén kezdte meg Székelyföld kiürítését. Ezt követően mintegy 300 000 ember kényszerült lakóhelye elhagyására.

¹⁵ Izsák, 1985. 17-18.

¹⁶ Rákosi – Szabó, 1979. 89.

¹⁷ Kővágó, 1985.292.

később, 1945 augusztusában tett kísérletet. Ezt a párt nemzetiségi ügyekben képviselt addigi politikájának kudarcra kényszerítette ki.

Tarthatatlannak bizonyult ugyanis az az álláspont, miszerint a Magyarországon élő nemzetiségek helyzete nem befolyásolhatja a szomszédos országok területén élő magyar kisebbségek helyzetét, hogy nem vonható párhuzam a német kisebbség és a magyar kisebbség között, s hogy a szomszéd államokkal kiépítendő jószomszédi kapcsolatoknak nincs akadálya, mert az a Duna-medence minden államának egyformán érdeke. Beneš államelnök „érveit” egy szelektív, az egyes nemzetiségekkel kapcsolatban más-más gyakorlatot követő „nemzetiségpolitikával” nem lehetett hatálytalánítani, csakúgy mint demokratikus külpolitikával ellensúlyozni. A kassai kormányprogram kihirdetését követően – 1945. április 5. – a szlovákiai magyarok nyílt üldözése kezdődött meg, s Csehszlovákia semmiféle kétséget nem hagyott céljait illetően. Beneš 1945. május 9-én Pozsonyban elmondott beszédében a következőket hangsúlyozta: „A másik út az elkövetett borzalmak és gonosztettek megszüntetése céljából az lesz, hogy a csehek és a szlovákok visszavonhatatlanul elhatározzák, és már el is határozták, hogy a németekkel és magyarokkal az eddigi körülmények között egy államban élni nem tudnak, és nem is fognak. Ezen háború után már nem lesz az első világháború utáni értelemben vett kisebbségi jog. A bűnösök megbüntetése után a németek és magyarok legnagyobb részének ezt az országot el kell hagynia. (...) Ezt a kérdést már megtárgyaltam a Szovjetunióval, az amerikaiakkal és az angolokkal. A mi népünk már nem élhet a németekkel és a magyarokkal közös hazában.”¹⁸

Az MKP ideológusai a Szabad Nép hasábjain több ízben kifejtették véleményüket. A nemzetiségi problémák rendezését demokratikus külpolitikával elérhetőnek tartották. Elismerték, hogy létezik kollektív bűnösség, de elfogadhatatlannak tartották a magyarok és németek azonos módon történő megítélését. A csehszlovák-magyar jó viszonyt a Duna-völgyi rendezés előfeltételének tekintették.¹⁹

Rákosi Mátyás és Rajk László 1945 nyarán belgrádi és prágai látogatáson vett részt. Sajnos nem ismeretes, hogy ott miről tárgyaltak. Sem a politikai bizottsági jegyzőkönyvek, sem a minisztertanácsi jegyzőkönyvek mellett nem maradt meg az írásos útibeszámoló. Csak annyit tudunk, hogy azt mindkét testület elfogadta.

¹⁸ Politika-Történeti Intézet Levéltára /PIL/. 274.fond /f/. 10.csoport /cs/. 53. Őrzési egység /ö.e./.

¹⁹ Révai József: A csehszlovák-magyar viszony. Szabad Nép, 1945.július 15. – Betlen Oszkár: Vesszen a sovinizmus! Szabad Nép, 1945. július 11.

Feltételezhetjük azonban, hogy az utazás egyik fő célja éppen a szlovákiai magyarok helyzetének megvitatása, és a két állam viszonyának rendezése volt. Belgrád a későbbiekben is készséggel közvetített a két ország konfliktusában. A pártvezetők hazaérkezését követően az MKP Politikai Bizottsága 1945. augusztus 2-án határozatilag bízta meg Farkas Mihály belügyi államtitkárt, hogy egy héten belül készítsen törvényjavaslatot a magyarországi nemzetiségek sorsának rendezéséről, s azt a legrövidebb időn belül terjessze a Minisztertanács elé. A határozat azt is kimondotta, hogy a törvény előkészítéséről – bizonyára a szomszéd államok megnyugtató céljából – tájékoztatni kell a sajtót. Azért feltételezzük, hogy a törvényre elsődlegesen a szomszédos államokban maradt magyar nemzetiségek sorsának rendezése céljából volt szükség, mert már harmadnap nagy, terjedelmes nyilatkozat jelent meg a Kommunista Párt központi lapjában, a Révai József szerkesztette Szabad Nép első oldalán, amely bejelentette, hogy „Kormányrendelet biztosítja a nemzetiségek teljes szabadságát.” Hangsúlyozta, hogy nemzetiségekben szlovákokat, románokat és délszlávokat ért. A németekről nem esett szó, s hogy ez nem véletlen feledékenységre, azt – az ugyancsak ebben a lapszámban megjelent – Farkas Mihály kiegészítő nyilatkozata egyértelműen igazolja. Farkas, mint belügyi államtitkár, az MKP nemzetiségi politikáját ismertette általában, de a németekre külön is kitért. Bejelentette, hogy a sváb községekbe a demokratikus pártok által kijelölt magyar tisztviselőket és rendőröket vezényelnek. Ő is hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi rendelet csupán a magyarországi szlovákokra – akiknek első helyen történő említése nyilvánvaló gesztus Szlovákia felé –, románokra és délszlávokra vonatkozik.

A Miniszterelnökség ezekben a napokban küldte meg az egyes pártoknak az ENSZ 1945. június 26-án San Franciscóban aláírt alapokmányának szövegét. Mint ismeretes, az Egyesült Nemzetek Szerződésének alapokmánya nem állította vissza a Népszövetség nemzetközi kisebbségvédelmi garanciális rendszerét. A nyelvi, etnikai, faji vagy vallási kisebbségek kérdését az emberi jogok kategóriájaként kezelték, és nem csoportjogként. Az MKP vezetősége a dokumentummal kapcsolatban a következő véleményt fogalmazta meg: Egyrészt elismerték, hogy az ENSZ feladatkörébe tartozik a nemzetiségek szabadságának és jogegyenlőségének biztosítása, amit a szervezet fel is akar vállalni. Ugyanakkor hiányolták, hogy a dokumentum mindezt tételesen és kifejezetten nem szabályozza. Ezért – az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján – kérték a nemzetiségek kollektív jogi személyként történő

megfogalmazását, valamint annak deklarálását, hogy a nemzetiségek ügye nem tekinthető belügynek.²⁰

A többi pártnak a nemzetiségekkel és általában a nemzetiségi politikával kapcsolatos véleményét az 1945-ös őszi választási küzdelmek során nyilvánosságra hozott pártprogramok alapján lehet nyomon követni.

A Szociáldemokrata Párt 1945. augusztus 18-20-án tartotta XXXIV. kongresszusát. A párt külpolitikai célkitűzései között a következőket olvashatjuk:

„3. Külpolitikánk alapja jelenleg az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény.

4. Fenntartás nélkül szolgáljuk az Atlanti Chartában és az egyesült nemzetek alapokmányában lefektetett külpolitikai elveket. Békés együttműködésre törekszünk valamennyi nemzettel, és részt akarunk venni a nemzetközi biztonság megszilárdítására, a világéke biztosítására és a világgazdaság újjáépítésére törekvő munkában.

7. Nemzetiségi politikánk alapelve a teljes jogegyenlőség és szabadság. A nemzetiségi politika háborús bűnösei népbíróság elé állítandók.

8. A határon túl élő magyarok védelmében a szomszéd államtól hasonló nemzetiségi politika megvalósítását várjuk el, mint amelyet a demokratikus Magyarország alkalmaz nemzetiségeivel szemben.”²¹

A szövetségi politikáját a nemzetiségekre is kiterjeszteni akaró magyar szociáldemokrácia, amely programjában elvszerűen teljes jogegyenlőséget hirdetett a különböző hazai nemzetiségeknek, gyakorlati tevékenysége már korántsem volt egységes. A dokumentum tanúsága szerint kizárólag bírói úton szorgalmazzák a német kisebbség háború alatti magatartásával való szembenézést, a bűnösök megnevezését és felelősségrevonását. A „nemzetiségi politika háborús bűnösei” megfogalmazás pedig arra enged következtetni, hogy nem zárták ki azoknak az állami vezetőknek a büntetőjogi számonkérését sem, akik kiszolgáltatták a hazai németiséget a hitleri expanziós törekvéseknek. Korábbi állásfoglalásaikból azonban tudjuk, hogy az 1941-es népszámlálás során magukat nemcsak német anyanyelvűnek, de német nemzetiségűnek vallókat ők maguk is differenciálatlanul ítélték meg, s a Hitler által meghirdetett áttelepítési program keretében nemcsak a volksbundistákat és családtagjaikat, de a német nemzetiséget vallókat is az ország

²⁰ PIL. 274. f. 10. cs. 30. ö.e.

²¹ Balogh – Izsák, 1979. 206.

elhagyására akarták kötelezni. A Szociáldemokrata Párt már a háború ideje alatt csupán a német anyanyelvűeknek a „hazához hű” csoportját igyekezett megvédeni a volksbundisták befolyásától, és szinte kizárólag őket akarta megnyerni – az ország többi nemzetiségével együtt – a szabadságjogokért, a demokratikus átalakulásért folytatott küzdelemnek.²² A német anyanyelvűek melletti „kiállítás” pedig természetes összefüggésben van azzal, hogy e nagymúltú párt tagjai között a falusi földművesek mellett számos német származású szakmunkás volt.²³

A Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt 1945-ös programjában csak a személyes szabadságjogok általános biztosításáról szól, és nem foglalkozik külön a nemzetiségi gondokkal.

Hiányzik a nemzetiségi jogok tételes biztosításának ígérete a Nemzeti Parasztpárt programtervezetéből is. A Parasztpárt tervezett külpolitikájában az alábbiakat hangsúlyozta: „Azt mondták, hogy Hitler visszaszerzi nekünk az elcsatolt területeket, de arról nem beszéltek, hogy Magyarország belsejében máris a visszakapott Felvidék fejében szabadon szervezkedhetett a Volksbund, a ‚népi németek’ között, az ‚asszimilált’ svábokból jött magyarok között pedig a nyilaskeresztes mozgalom.

(...) A legfontosabb kérdés a környező szomszéd népekkel való viszonyunk rendezése. A magyar nép nem volt elnyomója soha az ország határain belül levő kisebbségeknek, mert maga is elnyomott volt, ha pedig fellázadt, akkor együtt harcoltak a forradalmi seregekben a magyarok, tótok, oroszok, és a leveretésük után is közös lett a sorsuk. (...) Már az elmúlt világháború előtt Ady Endre is azt hirdette, hogy ‚magyar, oláh, szláv bánat mindigre egy bánat marad’.

(...) A Nemzeti Parasztpárt külpolitikájában nem követheti a volt urak példáját. Mi nem hirdetünk szentistváni birodalmat, nem hivatkozunk történeti jogra, nem követeljük a ‚Kárpátok gerincén futó ezeréves határt’. De ugyanakkor követeljük, hogy az ország határai fedjék a néprajzi határokat. A szomszéd államoktól megkívánjuk, hogy tartsák tiszteletben az ott élő magyarok emberi és nemzeti jogait.”²⁴

²² Tilkovszky, 1987. 102.

²³ Az SZDP 1945 április elején a Központi Titkárság keretében Külpolitikai és Nemzetiségügyi Osztályt hozott létre. Az osztály a párt kül- és nemzetiségpolitikai tevékenységének „háttérintézményeként” működött. Az információgyűjtésen, a kapcsolattartáson túl önálló tevékenységet is kifejtett, főként a hadifoglyok, a szlovákiai magyarok és a hazai svábok ügyében. – PIL. 283. f. 12. cs. 1. ö.e.

²⁴ Úgy gondoljuk nem kell különösebben bizonyítanunk, hogy a Nemzeti Parasztpárt Magyarország korábbi nemzetiségpolitikáját meglehetősen optimistán ítélte meg,

A Barankovics István vezette Demokrata Néppárt szerint: „ebben a demokráciában a többség kormányoz ugyan, de a kisebbségnek mindig megmarad szabad véleménynyilvánítási és szervezkedési joga (...) nem lehet demokráciáról beszélni ott, ahol a többség elnyomja a kisebbséget (...)”²⁵ A Magyar Radikális Párt úgy vélte, hogy a mai többségből holnap kisebbség lehet, és fordítva. A valódi demokráciában az alapvető emberi jogok – az élet, a becsület, a személyes szabadság törvényes oltalma, a szólásszabadság és a közügyekben való részvétel joga – mindenkit egyenlően megilletnek. Tehát nemcsak a többséget, de a kisebbséget is.²⁶ Az 1945-ben alapított Független Szocialista Néppárt 21 pontban foglalta össze programját. Egyedül ők követelték „a fasiszták és németbarátok megsemmisítését, de nem hóhéri úton.” Ugyanakkor a népoktatás teljes átszervezését kívánták, illetve annak megtisztítását a „fasiszta mótelytől.”²⁷

A II. világháború után aktív szerepet vállaló pártok programjai jól tükrözik: a nemzetiségi kérdés jobbra nem, vagy csak általános megfogalmazásban – az egyéni szabadságjogok biztosítása révén – került be a feladatok közé. A Magyarországon élő nemzetiségek gondjainak megoldását elsősorban az anyanemzeteikkel való külpolitikai kapcsolatok rendezésében látták. A hazai nemzetiségek kéréseinek, követeléseinek teljesítése a határokon kívül élő magyarság helyzetével függött össze. Azaz ismét a viszonyosság elve, az adott ország területén élő nemzeti kisebbségeknek a két ország kapcsolatában eszközként történő felhasználása került előtérbe.

A magyarországi politikai pártok vagy nem ismerték fel, vagy nem a súlyának megfelelően kezelték a nemzetiségi kérdés hazai és regionális jelentőségét. Az egységes elvi szabályozás és annak gyakorlati megvalósítása helyett az egyes nemzetiségeknek különböző megítélésben volt részük. Mind jogi, de még inkább gyakorlati lehetőségeikben nagy eltérések mutatkoztak.

Jó példa erre a magyarországi délszláv népcsoport háború utáni aktivizálódása, hisz az ő lehetőségeiket, törekvéseiket is elsősorban a szovjet-orsz hadsereg jelenléte, a pánszláv tudat ismételt megerősödése határozta meg.

Még a harcok befejezése előtt ismét napirendre került a bajai háromszög jugoszláviához csatolásának kérdése. A déli határmenti falvakban jelentős mozgalom bontakozott ki a szerb törekvés

csakúgy mint az itt élő népcsoportok összefogását. – Balogh-Izsák, 1979.226.

²⁵ Barankovics, 1945. 1-32.

²⁶ Csécsy, 1945. 1-4.

²⁷ Izsák, 1983. 36.

támogatására. A szerb partizánok segítségével pedig több Bács-Bodrog vármegyei községben – Gara, Csávoly, Hercegszántó – délszláv közigazgatást vezettek be. Az ún. nemzeti felszabadító bizottságok az állami végrehajtó hatalom kizárólagos birtokosának tekintették magukat, s ugyancsak a szerb partizánok segítségével saját karhatalmat is szerveztek. Több településen a Jugoszláviához való csatlakozásukat is kikiáltották.²⁸ A csatlakozás kérdése még 1945 őszén is napirenden szerepelt, holott ekkor már hónapok óta magyar adminisztráció irányította ezeknek a községeknek az életét. Ezzel egyidőben különböző kulturális és oktatási követelésekkel léptek fel.

Míg a németeket a kollektív bűnösség vádjával illették, addig a magyarországi délszlávok – szerbek, horvátok, szlovákok – még a harcok befejeződése előtt, 1945. február 18-án Battonyán megalakíthatták a Szlávok Antifasiszta Frontját.²⁹ Az ezt követő hónapokban mind a Maros-menti megyékben, mind pedig a bajai járás bunyevácok és szerbek által lakott községeiben – 1945 tavaszának közepéig – megalakultak a Front helyi szervezetei. Bár az Antifasiszta Front, s később annak délszláv szekciója – amely 1945. december 3-án tartotta I. Országos Konferenciáját Mohácson – kulturális szervezetként határozta meg önmagát, ugyanakkor hatalmi, politikai követelésekkel is föllépett. Az 1080/1945. M.E. sz. rendelet értelmében csak a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok küldhettek tagokat a községi önkormányzatokba, igazoló bizottságokba, nemzeti bizottságokba. Az Antifasiszta Front bácsalmási szervezete azonban az I. sz. igazoló bizottságba tagot akart delegálni, arra hivatkozva, hogy „szervezetük úgy helyben, mint vidéken számottevő, baloldali demokratikus alapokon nyugszik, és a kijelölt szocialista elvek irányvonalán halad. Ezek szerint úgy hisszük, hogy általánosságban a közügyek irányításában jogosan kívánunk részt venni.”³⁰

Figyelemre méltó az a jelenség is, amelyre a vármegye szociáldemokrata alispánja hívja fel a figyelmet: „A szlávság nagy része a kommunista párt tagja. Azonban tevékenységét ott nem annyira kommunista eszmék kifejtésére, mint inkább nemzetiségi, mondhatni sovíniszta céljai elérésére fordítja. (...) a községi előljáróságokban túlsúlyra törekszenek.”³¹

²⁸ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára /BKMÖL/. Bács-Bodrog vármegye főispánja 624/1945.

²⁹ Lászlity S., 1979. 195.

³⁰ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye főispánja 90/1947.

³¹ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye főispánja 40/1947.

A Magyar Kommunista Párt és a Szlovákok Antifasiszta Frontja közötti szoros kapcsolat megalakulásuktól kezdve megfigyelhető. A horvátok és szerbek által lakott községekben mind Békés, Csongrád és Bács-Kiskun megyében, de másutt is, a Front helyi szervezeteinek alapító tagjait ott találjuk a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek alapítói között.³²

A magyarországi délszlávok háború utáni törekvéseivel szemben tanúsított toleráns állami magatartást azonban nem elsősorban a népcsoport kulturális, szervezkedési és egyéb jogainak biztosítása, hanem a Vorosilov marsall vezette Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóindulatának megtartása, a Jugoszláviával való jószomszédi viszony kiépítése, s a zátonyra futott csehszlovák-magyar kapcsolatok külpolitikai ellensúlyozása motiválta.

A kollektív bűnösség elfogadása

A magyarországi német nemzetiség háború utáni megítélését, a vele szemben alkalmazott eljárásokat a nagyhatalmak állásfoglalásai, az ország kül- és belpolitikai helyzete, valamint a hazai politikai erők törekvései határozták meg.

Még mielőtt azonban a belső politikai viták a felelősség megállapításának módjáról és mértékéről elkezdődhettek volna, a szovjet hadsereg már 1944 novemberében-decemberében végrehajtotta azt a büntetőakciót, amelynek következtében több tízezer magyarországi német került a Szovjetunió lágereibe.

A Szovjetunióban a német munkaerő igénybevételét a jóvátétel egyik formájának tekintették. A szovjet hadsereg által deportált németek tízezreivel az ország munkaerő-szükségletét igyekeztek biztosítani. Ezeket az akciókat tervszerűen, jó előre fölkészülve, az érdekelt országokat és a szövetséges nagyhatalmakat kész tények elé állítva hajtották végre. A romániai és magyarországi események idején semmiféle nemzetközi szerződés vagy megegyezés nem tette lehetővé, hogy a polgári lakosságot idegen országban munkavégzésre igénybe vegyék. Első ízben 1945 februárjában a nagyhatalmak Jaltai Konferenciáján került szóba a német munkaerőnek jóvátételként történő igénybevétele. Roosevelttől fölvetését – jellemző képmutatással – Sztálin azzal utasította el, hogy a Szovjetunió még nem készült föl a kérdés tárgyalására. A végrehajtására viszont annál inkább, hisz ezzel egyidőben már jószerezettel be is fejeződött a romániai és magyarországi németek elhurcolása. A Szovjetunió –

³² Lászlity S., 1979. 195.

ugyancsak sajátos módon – szövetségesei tárgyalókészségét a birodalmi németek, valamint a közép-európai országokban élő német nemzetiség elhurcolásához való hozzájárulásként értelmezte.

Magyarországon a német nemzetiségű lakosság „közvetlen hátsországi munkára” történő mozgósítását a szovjet parancsnokság 1944. december 22-én kelt 0060. sz. parancsa rendelte el.³³ „Az elhurcolást magyar hatóságok, elsősorban a községi és a járási szervek közreműködésével hajtották végre, miután a Teheráni Konferencián a nagyhatalmak abban állapodtak meg, hogy a megszállott országokban nem vezetnek be katonai közigazgatást. A végrehajtás terhe és felelőssége a helyi (községi, városi), valamint a járási közigazgatási apparátusra nehezedett, melyek igen sok helyen az ideiglenesség képét mutatták. A megyei közigazgatás, majd az éppen csak megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány az eseményekről később értesült. A hírközlési hálózat ugyanis a háborús események következtében alig működött. Emiatt, valamint a frontok elhelyezkedése miatt a központi szervekkel a kapcsolatot igen hiányos volt. A legfontosabb ok pedig az, hogy a szovjet katonai hatóságok mindezt járási parancsnokaik révén intézték. A települések így magukra maradtak, kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, tág tere nyílt a szubjektivizmusnak, a bosszúnak, illetve a katonai önkénynek.”³⁴

Az akció egészét jellemzik a Bács-Bodrog megyében történtek. A szovjet katonai parancsnok 1944. december 28-án élelőszóval kérte meg csonka Bács-Bodrog vármegye azon községeinek névsorát, ahol a lakosság túlnyomó része német volt. A bajai járás főjegyzője által készített kimutatás fölhasználásával azonnal elkezdődött az érintett községekből a svábok elszállítása. A helyi lakosság

³³ Beregszász körzetében 1944. november 19-21-én többségében magyar férfiakat vittek el munkaszolgálatra. Az ő érdekükben Miklós Béla miniszterelnök január 7-én levélben interveniált Kuznyecov vezérőrnagyánál. Mint írja, „a beregszász-vásárosnaményi műtől keletre eső községekből (...) a papokat, ruszinokat, cigányokat, zsidó és görögkatolikus vallásúakat visszaküldték. A magyarokat Sztryibe vitték, továbbá Szolyvára, ahonnan a lavocsne-csapi vasút mentén munkára osztották őket. A munkaszolgálatra igénybe vett magyarok elhelyezése és élelmezése – a beérkezett panaszok szerint – nagyon gyöngye. Sokan megbetegedtek, mert meleg ruha nélkül vannak.” Az elhurcolás a következő községeket érintette: Tarpa, Gulács, Jánd, Gergelyi, Tákos, Csaroda, Márok, Hete, Fejércse, Tivadar, Barabás, Vámosatya, Tiszakerecsény, Beregdaróc, Beregsurány, Nagybánya. – Magyar Országos Levéltár /MOL./ Jelenkori Gyűjteménye /J.Gy./ Miniszterelnökség iratai 29/1945.

³⁴ A legújabb kutatási eredmények szerint 40-65 ezerre tehető azoknak a magyarországi német származású és nevű magyar állampolgároknak a száma, akiket a szovjet katonai hatóságok és a Debrecenben megalakult ideiglenes magyar kormány közötti megállapodás értelmében hurcoltak el. Erdmann, 1990. 5-26. – Füzes, 1990a. 39. – Füzes, 1990b. 86.

földrúdulása, tiltakozása eredménytelennek bizonyult. A katonai önkény következtében nemcsak magyarhű svábok, de magyarok és bunyevácok is bekerültek az Ukrajna felé robogó vagonokba. Ezekben a napokban az Ideiglenes Nemzeti Kormány is tárgyalásokba bocsátkozott a Debrecenben székelő szovjet katonai főparancsnoksággal, és megpróbálta az akciót bizonyos keretek közé szorítani. Nyilvánvaló azonban, hogy Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. január 5-én kiadott rendelkezése az eseményekre nem volt hatással. A rendelet a német származású magyar állampolgárok közmunkára történő igénybevételéről írt, elhallgatva a kiszállítás lehetőségét, s még inkább azt a tényt, hogy ez az ország egyes vidékein már folyamatban van. Hivatalosan tudomást sem vettek arról a körülményről, hogy sok helységben, mire a névjegyzékek összeállítása, illetve felülvizsgálata befejeződött, már az érintettek elszállítása is megtörtént. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a tények elhallgatásával tovább súlyosbította a kiszolgáltatott helyi társadalom helyzetét.

Baja város tanácsa 1945. január 6-án megtartott ülésén – nem ismerték az előző napon kiadott belügyminiszteri rendeletet – foglalkozott ismét a városban és a környékén kialakult helyzettel. A tárgyaláson elhangzottakból kiderült, hogy a város vezetősége a németek elszállításával kapcsolatos információit nem a kormánytól, hanem a szovjet katonai vezetéstől kapta. A jegyzőkönyv tanúsága szerint bár „Babics Antal elnöklete alatt az orosz parancsnokság utasítására bizottság alakult annak megállapítására, hogy ki tekinthető németnek, ennek ellenére a bizottság munkáját nem vették figyelembe, és színmagyarokat, valamint bunyevácokat is szállítottak el a mai nap reggelén a többszörösen megkísérelt közbenjárás ellenére. A bizottságnak egyébként az volt az álláspontja, hogy aki a magyar néppel végig vállalta a közösséget – az magyar. A falvakban azonban partizánok kezében van a hatalom, és így a tehetősebbek otthon maradtak német származásuk ellenére is, a proletárokat azonban behozták. Bár a bizottság igen nagy részben magyarnak minősítette az illetőket, ennek ellenére egyetlen egy beszállított személyt sem engedtek vissza. A bizottság becsületesen dolgozott. Éjjel-nappali munkájának eredménytelenségéért felelősséget nem vállalhat. (...) Babics József kiment az állomásra és a csoportból ki akarta emelni legalább a magyarokat, de elkergették. A bizottság magyar és orosz nyelven kimutatást fektetett fel, tehát nem vállal felelősséget a saját megállapítása ellen történtekért.”³⁵

³⁵ BKMÖL. Baja város elnöki iratai 172/1945.

Még a kommunista párt vezetői – akik a későbbiekben határozottan a kitelepítés mellett foglaltak állást – is nehezményezték a szovjet hadsereg által tömegesen és brutálisan végrehajtott akciót. Révai József 1945. január 7-én Rákosi Mátyásnak Moszkvába küldött beszámolójában a következőket írja: „A munkabíró német lakosság elszállítására vonatkozó akció, sajnos, nem járt azzal a hatással, amivel kellett volna járnia. Ugyanis a végrehajtásban megint olyan szerencsétlen peregigek³⁶ voltak, hogy az eredmény: pánik a magyarok közt is, még a tisztességes, hozzánk közel álló elemek is (pl. Sántha alelnök, sőt maga Erdei is) megvadultak, arról beszélnek, hogy ez ugyanaz, mint amit Hitler csinált a zsidókkal stb. Az történt ugyanis, hogy a parancsnokságok a családnevekből indultak ki és fix kontingensekből. Ha nem volt elég német, vettek magyarokat. Vettek olyanokat, akik egy szót sem tudnak németül, bebizonyítottan antifasiszták, ültek, internálva voltak, mindegy: vitték őket. Előfordult, hogy kommunista párttitkárokat, vezetőségi tagokat, sőt nemzetgyűlési képviselőket vittek, azért, mert német nevéük, sőt vittek tiszta magyar nevéket is. Szóval kicsit sok volt az ilyen akciónál elkerülhetetlen helyi túlkapás. Azonkívül mindenki sérelmezi, kimondva vagy titokban, hogy az oroszok ezt a kormány tudta nélkül, előzetes megállapodás nélkül csinálták. (Mezsom námi.³⁷ még mi sem tudtunk róla előre.) Szóval a dolog visszafelé sült el. Most próbáljuk korrigálni, amit lehet. A kormány 10 tanácsadó megbízottat küldött az oroszokkal való megállapodás értelmében a helyszínre, akikkel együtt fogják megállapítani, kit kell németnek tekinteni, kit nem.”³⁸

Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény Magyarországot elvileg független, szuverén állammak ismerte el, de ennek gyakorlati érvényesítését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) működése és jelenléte az elkövetkező években jelentős mértékben korlátozta.³⁹ Magyarország első ízben a

³⁶ Peregig – túlzás, túlkapás, elhajlás.

³⁷ Mezsom námi – köztünk szólva, magunk közt.

³⁸ Révai beszámolója jól tükrözi, hogy az ország összes nemzetiségének az állami élet minden területén beígért egyenjogúságát maguk az ígélet tevői sem gondolták komolyan, hisz a kommunista párt vezetője nem kérdőjelezi meg magát az akciót, s nem emel szót az elhurcoltakért sem. Az eseményekkel kapcsolatos legfőbb aggálya: milyen hatással lesznek azok a kommunista párt hatalomért folytatott harca során. A beszámoló ugyanakkor jelzi azt is, hogy a kollektív bűnösség elvének gondolata nem volt idegen a hazai politikai élet egyes csoportjaitól sem. – PIL. 274. f. 7. cs. 13. ő.e.

³⁹ Balogh – Gergely – Izsák – Jakab – Pritz – Romsics, 1985. 35.

A közép-európai országokban a szovjet vezetés alatt álló szövetséges ellenőrző bizottságok a koalíciós kormányokon belül elsősorban a baloldal erőit támogatták.

fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettséget a háborús bűnösök felelősségre vonására, illetve a német állampolgárok internálására. Bár az ország helyzete nemzetközi jogi szempontból megváltozott, a szovjet hadsereg visszaéléseivel szembeni föllépések továbbra is eredménytelennek bizonyultak. Nem szűnt meg a magyarországi németiség deportálása sem. A tehetetlensége és kiszolgáltatottsága miatt egyre elkeseredettebb társadalom és a vármegyei vezetők föllépése a Minisztertanácsot arra készítette, hogy ismét foglalkozzék a törvényesség kérdésével. Az 1945. február 3-i ülésen Gyöngyösi János külügyminiszter a „deportálással kapcsolatban megállapítja, hogy a fegyverszüneti szerződés szerint (ellenőrzik az angol és orosz szöveget is!) csakis a német állampolgárokról van szó. Mindamelllett a szovjet erők hadműveleteinek biztosítására mindazon német nevűeket is ártalmatlanná teszik, akik a front mögött esetleg káros tevékenységet tudnának kifejezni. A német nevű magyarokat ezen pontra hivatkozva nem lehetne deportálni.”⁴⁰ Puskin követ a konkrét bejelentések alapján a panaszok kivizsgálását ígéri.

Néhány nappal később – február 8. – a Minisztertanács ismét foglalkozott Magyarországnak a fegyverszüneti szerződéssel összefüggő kötelezettségeivel. Az egyezmény 8. pontja értelmében Magyarországnak garanciát kellett vállalnia a német állampolgárok vagyon tárgyainak, illetve értékeinek elidegeníthetetlenségére. A SZEB e rendelkezés hatálya alá azoknak a magyar állampolgároknak a vagyonát is be akarta vonni, akik Németországban tartózkodtak, vagy korábban a Volksbundnak tagjai voltak. A magyar kormány azonban kitarzott amellett, hogy ezek az emberek mindenképpen magyar állampolgárnak tekintendők, s így vagyonuk megőrzése nem tartozik kötelezettségei közé. A német állampolgárok internálásáról intézkedő 302/1945. M.E. sz. rendelettervezetet is – amely kihirdetésére február 27-én került sor – ekkor tárgyalta a testület. Néhány hónappal később került sor a rendelet hatályának kiterjesztésére, azokra a volt magyar állampolgárokra, akik magyar állampolgárságukat az SS kötelékeibe való önkéntes vagy kényszerű jelentkezésük révén veszítették el. Az 1945. május 14-én kiadott belügyminiszteri rendelet értelmében a családtagok, valamint a betegek és öregek internálására is lehetőség nyílt.⁴¹ A Baranya

⁴⁰ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. február 3.

Ezekben a napokban az MKP-SZDP megbeszélésein is szóba kerültek az internálások. Marosán György Rákosi Mátyással Debrecenben február elején több aktuálpolitikai kérdéstről megbeszélést folytatott. Jelentésében a következőket írja: „Az elhurcolások (német nevűek) ügyében beszélni fog (Rákosi) Vorosilov marsallal.” – PIL. 283. f. 10. cs. 197. ö.c.

vármegyei főispán május 9-én a miniszterelnökhöz küldött beadványában kifogásolja a rendelet kiterjesztését azokra, akiket éppen a magyar és a német állam között megkötött szerződés révén kényszerítették az SS-be. Sokan a kényszersorozáson sem jelentek meg, vagy szökéssel, bújálással igyekeztek a bevonulási kötelezettséget kijátszani. A miniszterelnök válaszában a fegyverszüneti szerződés előírására hivatkozik, amely – szerinte – nem tesz lehetővé egy ilyen jellegű árnyalást. A főispán által fölvetett problémát azonban súlyosnak, valósnak tartja, ezért küldi el a bel- és a külügyminiszternek azzal a megjegyzéssel, hogy kívánatosnak tartaná, ha a kényszersorozás által állampolgárságukat veszített személyek a „rendőri őrizet alá helyezésre vonatkozó jogszabályok keretein belül minden lehető könnyítést” megkapnának addig is, amíg a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal a kérdést nem tisztázzák.⁴¹

A fegyverszüneti szerződés – mint láttuk – önmagában nem jelentett garanciát sem a németek elhurcolásának megszüntetésére, sem egyéb jogi viták automatikus rendezésére. Jelentősége Magyarország jogi státuszának megváltoztatásában volt. Lehetővé tette mind a magyar kormány, mind a helyi közigazgatási vezetők számára a szovjet hadsereggel szembeni határozottabb fellépést. Ennek hatására bontakozhatott ki az a mozgalom is, amely a tavasz folyamán a szovjet hadsereg által elhurcolt lakosok szabadon bocsátását követelte. A Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság 1945. március 18-án kiadott 26. sz. rendelete értelmében végezték el az önkormányzatok a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárok összeírását. Az eredményesebb eljárás érdekében a nemzeti bizottságok a névjegyzékek összeállításakor a hozzátartozók részére ún. nemzethűségi igazolásokat adtak ki, illetve a névjegyzékeken jelezték álláspontjukat.

A helyi önkormányzatok és a vármegyei közigazgatás szervezetei határozott föllépésért ostromolták a kormányt. A Csanád megyei alispán 1945 márciusában a Miniszterelnökségnek írott kérelmében általános panaszokat és jogorvoslási igényeket fogalmazott meg, amikor azt írja: „A kiszállított munkások között igen sok olyan személy is volt, aki magyar érzelmeiért az elmúlt rezsím alatt is üldözésnek volt kitéve, és olyan is akadt, aki németül egyáltalán nem tud. A lakosság között nagy elkeseredést keltett és kelt ez a bánásmód, és az érdekelték állandóan panaszaikkal és kéréseikkal keresnek fel, hogy elhurcolt családtagjaikat keressük meg, és hasunk oda, hogy azok Oroszországból térjenek vissza.

⁴¹ Halmosy, 1983. 585. – BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye főispánja 479/1945.

⁴² MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2115/1945.

Szükségesnek tartanám, ha egy vegyes bizottság vizsgálná felül az elszállított munkások 1945 előtti magatartását, és amennyiben az németbarátnak nem tekinthető, akkor az illetők elbocsájtatnának, és hazatérésük ellen az orosz hatóságok akadályt nem gördítenének.”⁴³

Bizonyára a társadalmi elégedetlenség is hozzájárult ahhoz, hogy a kormány március folyamán két ízben is foglalkozott az internáltak és elhurcoltak kérdésével. A koalíciós partnerek álláspontja abban megegyezett, hogy a közhangulat szempontjából kívánatos lenne az elhurcoltak mihamarabbi visszatérése. Abban azonban már lényegesen eltértek a vélemények, hogy e cél hogyan, milyen eszközökkel képviselhető. Vörös János, aki ekkor az igazságügy-miniszteri posztot töltötte be, azt javasolta, hogy az elhurcolt magyarok érdekében az itteni volksbundisták és nácik családtagjait túszként vegyék őrizetbe, aminek végrehajtását a belügyminiszterre bízta volna. Gyöngyösi János is célszerűnek ítélte ezt az óvintézkedést, „azonban köztudomású, hogy Rooseveltnél ezek az eszközök nem tartja jónak.” Hangsúlyozta: egy ilyen lépés megtétele a SZEB beleegyezése nélkül nem hajtható végre.

A nemzeti bizottságok által kiadott nemzethűségi igazolásokat a kormány nem tekintette mérvadónak. A bizottságok erre irányuló tevékenységét jogellenesnek ítélte, ezért megegyeztek a nemzeti bizottságok hatósági jogkör ellátására irányuló törekvéseinek a pártok által történő visszaszorításában.⁴⁴

A hazai németiség felelősségre vonásának kérdése 1945 márciusában – a földreformrendelet elfogadását követően – került a politikai és a törvényhozási viták középpontjába. Az 1945. március 17-én elfogadott törvény kimondja, hogy „teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, a nemzetiszocialista és egyéb vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait.”⁴⁵ A rendelet – ami azonos elbírálás alá veszi a fasiszta vezetőket, a háborús bűnösöket és a Volksbund tagjait – maga sem mentes az elfogultságtól, ám különösen a végrehajtás során ezen túlmenően is lehetőséget adott a kollektív megítélésre. Az eredeti elképzelésen túl, amely a parasztság nagy tömegeinek földhöz juttatását tűzte ki célul, ezekben a hetekben kellett megoldani az ismét hazátlanná vált bukovinai

⁴³ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 969/1945.

⁴⁴ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. március 19. és március 29.

⁴⁵ 600/1945. M.E. sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről, és a földműves nép földhöz juttatásáról. Magyar Közlöny, 1945. 10. szám.

székelyek, és a szomszéd országokból nagy számban érkező menekültek elhelyezését is. A körülmények hatására a rendelet hatályát olyan német nemzetiségű személyekre is kiterjesztették, akik egy törvényes vizsgálat során aligha kerülhettek volna a vagyonelkobzásra ítélték közé.

A rendelet a II. világháború után a hazai németekkel szemben hozott jogkorlátozó intézkedések sorában – megítélésünk szerint – különös jelentőséggel bír. Elsősorban azért, mert a kormány és a pártok kollektív bűnösséget és ezzel együtt a kollektív büntetést elhárító nyilatkozatai ellenére ezzel a rendelettel a hazai német lakosság széles rétegeinek vagyoni korlátozása vált lehetővé, tekintet nélkül a személyes felelősségre, és a külön lefolytatott egyéni eljárásokra. Másrészt azért, mert első ízben ennek a törvénynek a segítségével próbáltak teljesen eltérő célokat – nevezetesen a földbirtokreform végrehajtását, és a háborús bűnökkel vádolható német nemzetiségű személyek megbüntetését – összekapcsolni és megvalósítani. A különböző célkitűzések így egymás függvényévé váltak. Az eltérő célok közvetlen, minden előzetes és külön eljárás nélküli összekapcsolását sem szakmai, sem jogi érvek nem indokolták. A törvény megalkotóit direkt politikai szándékok vezették. A magyarországi német nemzetiségű lakosság megítélését nem a II. világháborúban játszott tényleges szerepe befolyásolta, jogkorlátozását pedig nem a személyes felelősségre vonás szándéka vezette. A földreformról szóló törvény annak a jogalkotási folyamatnak az első állomása, amely során a törvényhozók a német nemzetiségű lakosság különböző jogi, vagyoni, kulturális korlátozását kül- és belpolitikai problémák megoldásaként használták fel.

A hazai sajtóban a földreformrendelet megjelenésével csaknem egyidőben –1945 áprilisában – több terjedelmes cikk jelent meg a németek kitelepítésével kapcsolatban.

„A kormány egyik legfontosabb és legsürgetőbb feladatának tartja a hazai svábok kitelepítését. Erre vonatkozóan rövidesen rendelet jelenik meg. A Miniszterelnökség kisebbségi osztálya már fel is dolgozta a rendeletehez szükséges anyagot, amelyből érdekes adatok derülnek ki. Magyarország mai területén a legutolsó népszámlálás idején 540 000 német anyanyelvű lakos élt, akik közül kerekén 360 000 vallotta magát német nemzetiségűnek. A statisztika szerint a hazai sváboknak kb. 400 000 hold föld volt a kezükben. A Volksbundnak kb. 340 000 tagja volt, ugyanis csaknem ugyanannyi, mint amennyi magát német nemzetiségűnek vallotta.” – írta a Bajai Hírlap.⁴⁶

⁴⁶ Bajai Hírlap, 1945. április 23.

A németek kitelepítésének ügyét ezekben a hónapokban nem elsősorban a fasiszta és hazaáruló személyek megbüntetésének igénye, de sokkal inkább a földreform kapcsán településre jelentkezett tiszántúli nincstelenek tömege, a szomszéd államokból érkező nagyszámú menekült és a bukovinai székelyek elhelyezésének problémái tartották felszínen. A menekültek ügyeinek intézésére és ellenőrzésére egy szerv felállításáról – Erdei javaslatára – áprilisban kétszer is tárgyalt a kormány. Az április 27-i Minisztertanács a Belügyminisztériumot, az igazságügyi és a népjóléti tárcát bízta meg a törvénytervezet közös előkészítésével. Erdei már ekkor is fölvetette, hogy „addig is, amíg a sváb kérdés nem rendeződik véglegesen, össze kellene néhány sváb falut telepíteni, és az így megürült falvakba kellene a magyarokat letelepíteni. Ez természetesen azt jelenti, hogy a tisztviselőknek le kell számolniuk azzal, hogy itt a határon belül is ugyanolyan állást kapnak, mint ami eddig volt nekik. Telepedjenek le egy faluban, műveljék a földet, ezzel a megélhetésüket mindenesetre jobban tudják biztosítani, mint ha az államtól várnak minden segítséget.”⁴⁷

A menekültek ügyeit intéző, az elhelyezésüket végző Népgondozó Hivatal felállításával kapcsolatos tervet a pártok május 2-án közös értekezleten vitatták meg. Erdei Ferenc a Nemzeti Parasztpárt május 3-i intéző bizottsági ülésén jelentette be, hogy a pártok meg egyeztek egy, a menekültügyeket ellenőrző szerv felállításáról, amelynek vezetőjéül egyhangúlag Antall Józsefet fogadták el. Erdei hangsúlyozta, hogy ez „a szerv fogja ellátni a svábok kitelepítését is. Ennek a kitelepítésnek azonnal meg kell történnie. A háború előrehaladtával Ausztria helyzete rendeződik, és akkor esetleg az angolok nem fognak belemenni egy ilyen kitelepítésbe Ausztria területére. Erdei a maga oldaláról minden erőt mozgósít, ezt a pártnak is meg kell tennie. Kér tehát egy rohamgárdát a párttól, mely ennek a dolognak a gyors lebonyolítását elvégzi.”⁴⁸

Erdei kijelentéseivel ellentétben, az Ideiglenes Nemzeti Kormányának a Népgondozó Hivatal felállításáról szóló 1945. május 4-i rendelete csak utalt a „fasiszta németek” kitelepítésére, és a „részletesebb szabályozást egy másik, később kiadandó kormányrendeletben ígérte. Feltehetően ez utóbbi körülmény készítette arra a

A Pártok közül ekkor csupán a Nemzeti Parasztpárt foglalt állást teljes egyértelműséggel a svábok teljes kitelepítése mellett. – Ki az országból a sváb hazaárulókkal. Szabad Szó, 1945. április 10. – Balogh, 1982. 87-95.

⁴⁷ PIL. 284. f. 13. cs. II. kötet.

⁴⁸ Az intéző bizottság úgy határozott, hogy a szombati pártnapon ezt meg kell hirdetni, „azonnal megszervezni, és meg is csinálni a dolgot anélkül, hogy előre nagy hírverést csinálnánk belőle.” – PIL. 284. f. 13. cs. III. kötet.

szociáldemokrata vezetőket, hogy még a korábbiánál is határozottabban foglaljanak állást abban a kérdésben, hogy számukra semmiféle svábkérdés nem létezik.”⁴⁹

A német nemzetiségű lakosság kitelepítését – az ellentmondó, de alapvetően elutasító, tagadó nyilatkozatok ellenére – a szociáldemokrata Párt kivételével 1945 tavaszára minden hazai politikai párt támogatta. Eltérések a kitelepítendő körének, az eljárás mikéntjének meghatározásában voltak.

A koalíciós pártok 1945. május 14-i pártközi értekezletének is a svábkérdés, és a kitelepítés volt a témája. A pártközi értekezlet összehívásában vélhetően Bibó Istvánnak és Keszthelyi Nándornak is szerepe volt, akik Bodor György Bonyhád környéki telepítési tevékenységének hírére Erdei Ferenc belügyminiszter elé vitték az ügyet.⁵⁰ Erdei meghökkenve fogadta ezt, de azért írásos elemzést kért az eseményről. Bibó ekkor írja meg memorandumát, amelyben áttekinti – erkölcsi, politikai, gyakorlati szempontok mentén – a hazai német kisebbséggel szemben alkalmazott eljárási módoknak a kisebbségre, a társadalomra és az országra gyakorolt hatását. Ennek kapcsán talán leghatározottabban azt a képmutatást ostorozza, amely az egész kérdést körülveszi. A nyilvánosan megjelenő törvények, nyilatkozatok és a tényleges szándékok, eljárások közötti különbséget. Mert igaz ugyan, hogy a hivatalos megfogalmazás a volksbundista és fasiszta svábok kitelepítéséről beszél, ugyanakkor „a svábkérdéssel kapcsolatos sajtóagitáció és magánakciók mögött igen sok ponton olyan erőlkövések vannak, melyeket nem a fasiszta svábság kitelepítése érdekel, hanem egészében a német kisebbség kitelepítése, és ha lehet, mindenfajta kisebbség kitelepítése. Még ez is hagyján volna, ha csak arról volna szó, hogy az egész kelet-közép-európai németiség egy szervezett akció keretében Németországba visszatelepíttessék. Itt azonban kezdik sokan hamisítatlan fasiszta stílusban az egész kérdést úgy beállítani, hogy

⁴⁹ Balogh, 1988. 83.

⁵⁰ Bibó István ezekben a hónapokban a Belügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának volt a vezetője.

Keszthelyi Nándor jogász, ügyvéd, aki elismert szaktekinéltye volt a szabadalmi, valamint a nemzetközi és polgári jogi ügyeknek. Tagja volt a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Nemzeti Radikális Pártnak, majd 1939-ben részt vett az NPP megalakításában is. A háború után előbb a Belügyminisztérium munkatársa, majd a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője lett.

Bodor György kézdivásárhelyi születésű, de jogi tanulmányait már Budapesten végezte. Ő is tagja, és időszakosan főtitkára is volt a Magyar Radikális Pártnak. 1945-ben az NPP egyik szervezője. A bukovinai székelyek dunántúli letelepítését küldetésének tekintette. Ezzel kapcsolatos tevékenységét a következő fejezetben mutatjuk be.

nincs szükség másra, csak gyors elhatározásra, gyors cselekvésre, mindenféle felesleges jogászkodás félretételére, jól tágítható keretfogalmakra, a tárgyilagos fórumok kikapcsolására, és lehetőleg minden felesleges szentimentalizmus és álhumanizmus mellőzésével egyedül a nemzet érdekének hatékony figyelembevételére.” Az erkölcsi megfontolások mellett fontos politikai szempontokra is felhívja a figyelmet. Megítélése szerint a rövidesen megerősödő demokratikus Ausztria „magáévá fogja tenni a kiutasított németek ügyét, pláne, ha azokat kifosztottan és kiéhezetten pont az osztrák határon kergetjük át.”

Ennél is súlyosabb következményekkel járhat a hazai németek gyors, egyéni akcióval történő kitelepítése a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek számára. „Azzal, hogy mi nekikezdünk svábjaink tömeges kitelepítésének, nemcsak jogcímet adunk mindenekelőtt a cseheknek arra, hogy ugyanezt tegyék az alájuk került magyarokkal, hanem még azonfelül azt az ürügyet is nyújtjuk számukra, hogy a magyarországi svábság kitelepítésével Magyarországon óriási helyek szabadulnak fel, amelyek nagyszerűen képesek befogadni az utódállamok magyarságát.”- írja.

A gyakorlati eljárás előkészítetlensége, az akciót körülvevő elhallgatások, a nyilvánosság kizárása miatt – Bibó szerint – óhatatlanul szubjektív és törvénytörtő lesz. Ezeket az amúgy is föllépő tendenciákat csak úgy lehet keretek között tartani, ha a földreform végrehajtását és a belső telepítéseket szakmai szempontok alapján külön szerv végezné.

A svábok esetleges telepítésénél a következő szempontok együttes figyelembe vételét javasolja: Az, hogy valaki a népszámlálásnál magát német nemzetiségűnek vallotta, semmiféle jogkövetkezéssel ne járhasson. Annál is inkább, mert az akkori magyar kormányok nemcsak bátorították, de egyenesen föl is szólították a svábság vezetőit erre, a Volksbundnak pedig szabad kezet adtak mindenféle agitációhoz, ráhatáshoz. De egyébként se lehet a deportálás egy olyan „egyszerű közigazgatási nyilatkozatnak a következménye, amelyeknek szabadon való megtétele a demokrácia alapvető vívmányai közé tartozik.” Ebből következően a különböző jogkorlátozásoknak – földbirtokelvétel, telepítés – a Volksbundon, mint elválasztó kritériumon nem szabad túlmenni. Az ezzel összefüggő vagyoni korlátozások az ingóságokat semmiképpen, a házat pedig legfeljebb kényszerű házcseré formájában érintethetné. Mert – mint írja – az „ingóságok elvételét másnak, mint egész egyszerűen rablásnak, nem lehet minősíteni”, ezért „ha a svábokra nem vagyunk tekintettel, akkor legyünk tekintettel

magunkra, és ne felejtjük el azt, hogy a rablott holmival való élés olyan demoralizálást jelent, ami súlyosabb veszteség, mint a rablott holmi gazdasági értéke”. A svábság háborús bűnökkel is vádolható tagjainál is ügyelni kell arra, hogy ellenük se legyen semmiféle külön akció, a telepítési akció részeként bonyolítsák le a velük szembeni eljárást. Rámutatott arra, hogy minden olyan terv, „amely a svábságot veszi alapul, és azt próbálja definiálni és körülhatárolni, multhatatlanul valamiféle fajelméletbe fog torkollni, amit el kell kerülni”.⁵¹

A pártközi értekezleten Erdei elnökölt, aki bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a svábkérdés átfogó rendezését igazából az tette akuttá, hogy „a határokon magyar népesség került át, akiket el kell helyezni, és az ország túlnépesült agrárvidékeiről a földhöz juttatandó agrár szegény népet földhöz kell juttatni és letelepíteni”, valamint „a fasiszta németek kitelepítése, mint politikai követelmény általánossá és sürgetővé lett a magyar közvéleményben.” Ismertette a kormány által eddig tett intézkedéseket, amelyek közül az összeköltöztetésre, illetve községek kiürítésére tett belügyminiszteri utasításait, valamint a Népgondozó Hivatal szervezésére tett erőfeszítéseket említette. Kiemelte, hogy a Népgondozó Hivatal máris kész a lebonyolítás megkezdésére, erre technikailag is felkészült, csupán az eljárás alapelveinek tisztázására vár. A kérdés megoldásával kapcsolatban hangsúlyozta, hogy sikeres és gyors megoldás csak a svábok kitelepítése lehetne, de ezt a külpolitikai körülményeink – a szomszéd államokban élő magyarság helyzete, a SZEB magatartása –, s a technikai nehézségek, („hová és hogyan bonyolíthatnánk ezt le”) nem teszik lehetségessé. Ezzel szemben tehát egy „bizonyos mértékben leplezett és részleges” megoldás előtérbe helyezését javasolja. Amely valójában azt jelentené, hogy jogilag a volksbundistákra, az SS kötelékébe belépettekre, a nevüket visszanevetesítőkre és a nemzetellenes cselekményekben elítélhetőkre terjesztenék ki, de a végrehajtást „ki kellene szélesíteni, hogy a németiség legnagyobb része mégis kitelepíthető legyen”. A technikai akadályok azonban itt is fennállnak. Ezért ezzel szemben olyan megoldást javasol, „amelyet a magunk körében, a

⁵¹ Bibó Istvánnak a svábkérdéssel kapcsolatban írott memorandumait, valamint a pártközi értekezlet jegyzőkönyvét közöltük a Bács-Kiskun Megyei Levéltár 1992-es évkönyvében /330-382./. Az ezzel kapcsolatos idézeteket az ott elhangzottak összefoglalásakor minden esetben külön nem jelöljük.

Bibó István évtizedekkel később úgy emlékezett, hogy Erdei az ő javaslatát vitte a pártok elé. A pártközi értekezletet Erdei vezette, és a jegyzőkönyv tanúsága szerint egészen eltérő véleményt fogalmazott meg, sem ő, sem a többi párt képviselője nem osztotta a bibói aggályokat.

magunk eszközeivel különösebben exponált feltételek nélkül végrehajthatunk.” A javaslat lényege, hogy a földreformmal összefüggő telepítésekkel együtt kellene a svábok kimozdítását, széttelepítését, egy részének internálótáborban való elhelyezését biztosítani. Kitelepítésükre majd később kellene lehetőséget találni.

Gyöngyösi külügyminiszter, aki közvetlenül Erdei után kért szót, az ügy nemzetközi vonatkozásaira hívta fel a figyelmet. Hangsúlyozta, hogy a nagyhatalmak részéről még nincs egységes állásfoglalás atekintetben, hogy a német nemzetiségek sorsának a kérdését külön választják-e a többi kisebbség ügyétől, és ez mennyire tekinthető az adott országok belügyének. Ez természetesen a mi számunkra a szlovákiai magyarság helyzete miatt sem mellékes. Éppen ezért nekünk „a szövetséges hatalmak álláspontja nem közömbös azért, mert lehetőleg igyekszünk abba a politikai gondolkörbe beilleszkedni, amelyet ők képviselnek, de nem közömbös a felelősség szempontjából, mert az természetes, hogy ha egyezik a szövetséges nagyhatalmakkal a mi intézkedésünk, az bennünket a felelősség alól nagymértékben mentesít.”

A jelen lévők⁵² gyakorlatilag az Erdei által tett javaslatokat tekintették át. A vita egészére jellemző volt az a kettőség és képmutatás, amelyet Bibó az egész kérdés kapcsán leginkább kifogásolt. A pártok képviselői megegyeztek a kitelepítés tényében, és tulajdonképpen abban is – az SZDP kivételével –, hogy ezt lehetőleg úgy kell megvalósítani, hogy a németiség minél szélesebb körét érintse. A nagyhatalmi állásfoglalás bizonytalanságait, kész helyzet teremtetésével – svábok tömeges internálása, táborokba telepítése – kívánták befolyásolni. Még nem volt megegyezés a pártok között sem a telepítésről magáról, s legfőképpen pedig a módjáról, amikor a kormány felállította a Népgondozó Hivatalt, mégpedig oly módon, hogy az egy nagyobb arányú telepítés lebonyolítására is alkalmas legyen. Ezek a tendenciák egymást erősítették, hisz a kitelepítés tárgyalásakor – mint ahogyan ezt Erdei meg is tette – már lehetett arra hivatkozni, hogy technikai akadály a kitelepítések elkezdésének nincs. A kitelepítendőök körének megállapításakor az igazolási eljárások megkezdése az SZDP javaslatára nyert elfogadást. A politikai vezetők magatartására igen jellemző Gyöngyösi külügyminiszter megfogalmazása, aki a nagyhatalmi állásfoglalástól a saját felelősségének az átháríthatóságát remélte. Ugyanakkor politikai vakságra vall, hogy a csehszlovákiai

⁵² Erdei Ferenc, Kovács Imre, Veres Péter (NPP), Rákosi Mátyás (MKP), Szakasits Árpád, Zentai Vilmos (SZDP), Gyöngyösi János (FKGP), gr. Teleki Géza (pártonkivüli).

magyarok és a hazai németek kitelepítésének összekapcsolását egyszerűen lehetetlennek tartják. Gyöngyösi információi szerint a nagyhatalmak a kisebbségi kérdést belügynek kívánják tekinteni, és a németekre, mint háborús bűnösökre vonatkozóan külön eljárást engedélyeznek. Tulajdonképpen az egész terv nemzetközi vonatkozásait a Szovjetunióval és a Vorosilovval folytatott tárgyalásokra alapozták. Mert mint Gyöngyösi mondta: „Ezeket az intenciókat ma csak a Szovjetunió kormánya részéről sikerült lerögzíteni.”⁵³ — A tárgyalás végén leszögezték, hogy „itt nem a magyarországi svábság elintézéséről van szó, hanem a magyarországi hitleristáknak a felelősségre vonásáról”, ezért a volt SS-tagok és a német állampolgárságot szerettek kitelepítését kell kezdeményezni a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál. A német kisebbséget igazolási eljárásnak vetik alá, s azokat, akiknek politikai felelőssége vagy Volksbund-tagsága bizonyítást nyer, összeköltöztetik, illetve kitelepítésre – a SZEB beleegyezésének megszerzéséig – előkészítik. Az így felelősségre nem vonható németeknek az önkéntes kitelepülést fogják felajánlani, vagy az ország különböző vidékeire költöztetik át őket.⁵⁴

⁵³ Huszár Tiborak adott interjújában Bibó István a következőképpen értékelte az értekezletet: „...leszögezték, hogy esetleges sváb kitelepítések és a csehszlovákiai magyarok kitelepítése között semmiféle organikus összefüggés nincs. Ez elég számar megállapítás volt, hisz ténykérdés volt, s már jelek voltak arra, hogy a csehszlovákok erre hivatkoznak. De egyben úgy is határoztak, hogy a kérdést a legegyszerűbb a potsdami értekezlet elé terjeszteni, megkérdezni, van-e szándékuk német kitelepítést elrendelni Magyarországon is. A potsdami értekezletnek, gondolom minden eszébe jutott, csak az nem, hogy Magyarországon ilyet elrendeljen, hiszen nem rendelt el Romániában, Jugoszláviában sem. Ezzel azonban a magyarországi svábok ügyéből akta lett, s ha már felelni kellett a magyarok kérdésére, a legegyszerűbb az volt, hogy a lengyel és a cseh kitelepítésre vonatkozó határozatok mellé hozzacsapják a magyarországi németek kitelepítését is.” Bár Gyöngyösi János beszámolójából is az derül ki, hogy a magyar kormány tett ilyen irányú diplomáciai lépéseket, de ezzel együtt sem valószínű, hogy magyar kérésre került e lehetőség a potsdami határozatok közé. Véleményünk szerint a magyar diplomáciai lépéseknél jóval nagyobb súllyal eshetett latba a csehszlovák diplomáciának a szlovákiai magyarok kitelepítésére vonatkozó követelése. Így a csehszlovák kormánynak is érdekében állt, hogy a szövetséges nagyhatalmak határozzanak a magyarországi németek kitelepítéséről is. – Tóth, 1992. 332.

⁵⁴ Erdei a kormány május 18-i ülésén számolt be a pártközi értekezleten történekről. A Nemzeti Parasztpárt május 15-i intéző bizottsági ülésén ugyancsak ő tájékoztatta a párt vezetőit a történekről. Összefoglalójában azt hangsúlyozta, hogy egyelőre nem lehet tovább menni az SS-ek és háborús bűnösök kitelepítésének felvetésénél. A volksbundisták kitelepítését az Ellenőrző Bizottságnál el kell érni, addig is földjeiket el kell venni, s számukra munkatáborokat kell felállítani. „Egyelőre – mint mondta – messzebb nem lehet menni, nem célszerű tehát generális sváb kitelepítésnek hírt verni, mert ez könnyen visszaüthet ránk.” A generális kitelepítési tervek fölvetésével várni kell a nagyhatalmak állásfoglalásáig. – PIL. 284. f. 13.

A magyar kormány május 26-án szóbeli jegyzékben kéri a Szovjetunió kormányát, hogy járuljon hozzá 200-250 000 fasiszta németnek Magyarországról Németország olyan területeire telepítéséhez, amely szovjet megszállás alatt van. A pártközi értekezletet követő – május 16-i – Gyöngyösi-levéllal ellentétben tehát, amely Erdei belügyminiszter véleménye alapján még 300 000 németet tartott kitelepítendőnek mint volt Volksbund-tagot, a körültekintőbb mérlegelésből adódóan lényegesen csökkent a létszám. Figyelembe véve azonban a háborús veszteségeket, a kiűritési parancs hatására az országot elhagyó németek számát, akkor még ezt az adatot sem tekinthetjük reálisnak.⁵⁵

Az Amerikai Egyesült Államok politikai missziójának vezetője június 12-én nyújtotta át a Csehszlovák Köztársaságból kitelepítendő németek kérdésében kormánya emlékiratát, amelyben kifejezésre juttatják, hogy egy etnikai csoport kollektív megbüntetését nem tartják igazságosnak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány június 19-i válaszában határozott tiltakozásának ad hangot a szlovákiai magyarság kollektív eljárás alapján való üldözése ellen, ugyanakkor meg kell büntetni azokat, „akiket háborús bűnök és atrocitások terhelnek. Hasonlóan meg kell büntetni a fasiszta és náci ideológia terjesztőit, továbbá mindazokat, akik ilyen szervezetekben tevékenyen részt vettek.”⁵⁶

Ezek után a belpolitikai egyeztető viták és diplomáciai lépések után 1945. július 1-jén jelent meg a kormány 3820/1945. M.E. sz. rendelete, amely a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről és a hazai németek múltbeli politikai magatartásának felülvizsgálatáról intézkedett. E rendelet szerint azokban a járásokban, „amelynek községeiben a lakosság számottevő része az elmúlt években hitlerista (volksbundista, fasiszta, nyilas) magatartást tanúsított (...) nemzethűségi szempontból való megvizsgálása céljából egy vagy több járási bizottságot kell felállítani”.⁵⁷ A bizottságok összetétele: elnök, s a helyi viszonyokat jól ismerő két tag. A feladat háládatlan voltát jelzi, hogy több község egyáltalán nem tudott a bizottságba tagot delegálni, és gyakoriak voltak az állandó személycserék is.

A bizottság a rendelkezések értelmében az eljárás alá vont személyt négy kategóriába sorolhatta, aszerint, hogy Volksbund-

cs. II.kötet.

⁵⁵ Balogh, 1988. 85. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának irata II/28.

⁵⁶ Balogh, 1988. 86. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának irata II/28.

⁵⁷ Magyar Közlöny, 1945. 65. sz.

vezetőnek, -tagnak, -támogatónak vagy kívülállónak minősítette. Az eljárás minden tizenhatodik életévét betöltött személyre kiterjedt, nemre, foglalkozásra és életkorra való tekintet nélkül. A különböző minősítések különböző szankciókat vontak maguk után. A törvény értelmében a Volksbund-vezetőnek minősített személyek vagyonát a földreformrendelet értelmében teljes egészében el kellett kobozni, és internálásukról lehetett intézkedni. Minden ingó és ingatlan vagyonukat zár alá vették, az élelmiszer és gazdasági felszerelések kivételével, amit a Népgondozó Hivatalnak kellett rendelkezésére bocsátaniuk. Súlyos rendszabályokat alkalmaztak a Volksbund-tagokkal szemben is, akik vagyoni jogilag azonos elbírálás alá estek a vezetőkkel, de ezenkívül munkaszolgálatra, illetve másokkal történő összeköltözésre kötelezheték őket. Azok, akikről azt állapította meg a bizottság, hogy ugyan egyik kategóriába sem sorolhatók be, de „nemzethűségükről és demokratikus érzelmükről” sem tettek tanúságot, azok is kötelezhetők arra, hogy az el- vagy összeköltöztetetteket házaikba befogadják. Bár a törvény kimondta, hogy a „bizottság a helyi körülmények figyelembevételével, a vizsgálat alá vont személy egész magatartásának, egyéni helyzetének és az összes rendelkezésre álló adatoknak tüzetes és lelkiismeretes mérlegelése alapján” hozza meg ítéleteit – a körülmények miatt ezt sem betartani, sem betartatni nem lehetett. A rendelet pozitívuma, hogy megpróbálta árnyaltan, jogi keretek közé szorítva megítélni a németek háború alatti magatartását.

A potsdami határozatok nyilvánosságra kerülését követően a pártok májusban kialakított törekeny konszenzusa szertefoszlani látszott. Az NPP a megváltozott nemzetközi körülmények hatására, a hatályos törvények alapján ugyan, de radikálisabb megoldást követelt a svábokkal szemben. Hasonló álláspontot képviselt a Kommunista Párt is. Az SZDP továbbra is hangsúlyozta az átgondolt döntések szükségességét, míg a Kisgazdapárt – korábbi aktivitásával ellentétben – már inkább fékezte a probléma bármifajta megoldását.⁵⁸

⁵⁸ Csehszlovákiában és Lengyelországban a harcok befejeztével azonnal elkezdődött a németek Németországba telepítése. A telepítések módja, nagysága, valamint ellenőrizetlen volta készítette arra a nagyhatalmakat, hogy az 1945 július második felében Potsdamban tartott értekezleten ismételten foglalkozzanak a németek kitelepítésének kérdésével. Annál is inkább, mert Csehszlovákia ezekben a napokban ismételten jegyzékben követelte a szövetséges nagyhatalmaktól 2-2,5 millió német és 40 000 magyar áttelepítésének lehetőségét. – Tóth, 1992. 332. A németeket illetően a konferenciáról kiadott közlemény XIII. pontja a következőképpen rendelkezett: „Az értekezlet a németek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való áttelepítésére vonatkozóan a következő határozatot hozta: A három

A SZEB vezetője, Szviridov altábornagy egy héttel a potsdami értekezlet után továbbította Dálnoki Miklós Bélának, az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnökének azt a moszkvai utasítást, amely 400 000-450 000 német kitelepítésére szólította föl a kormányt. A miniszterelnök a megkeresésről augusztus 10-én értesítette a koalíciós pártokat, augusztus 13-ra pedig rendkívüli és kibővített Minisztertanácsot hívott össze. Szviridov 3-4 napon belül egy tervezetet kért, amelynek tartalmaznia kellett, hogy mely területekről, hány személy kitelepítése lehetséges, hogyan oldható meg koncentrációsuk, és ehhez hány tábor felállítása szükséges. „Az altábornagy úr – hangsúlyozta Miklós Béla – (...) kívánatosnak tartja a magyar közvélemény alapos előkészítését a kitelepítéssel kapcsolatban, nehogy félreértsék, vagy elégedetlenség keletkezzék a lakosság körében. Kifejezte továbbá, hogy magától értetődően a kormány saját hatáskörében dönti el, a sváb lakosság közül kiket tekint kitelepítendőnek. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság segítségére lesz a magyar kormánynak a felmerülő esetleges nehézségekkel kapcsolatban, mert az a felfogása, hogy a telepítés az egész magyar nemzet érdekében áll, és a magyar demokrácia fejlődésének ügyét segíti elő.”⁵⁹ A Belügyminisztérium álláspontját a kérdéssel kapcsolatban Kiss Roland államtitkár ismertette. Az előterjesztés az eddigi eredmények számbavételekor megállapította, hogy a nemzethűségi igazolások október 1-jére a „hazai német nemzetiségű népcsoportok felszámolását” eredményezik. Szám szerint mintegy „100 000 személy kerülne így internálásra, ugyanennyi munkaszolgálatra és kb. 50 000 főre becsülhető az áttelepítésre kerülők csoportja.” A

kormány minden vonatkozásban megvizsgálva a kérdést, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságnak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedéseket kell foganatosítani. Egyetértenek abban, hogy bármilyen áttelepítés is történjék, annak szervezeten és emberséges módon kell végbemennie.” – Halmosy, 1983. 663.

A potsdami határozatoknak ezeket a sorait mind a megjelenésüket követően, mind pedig az elmúlt évtizedekben sokan és sokféleképpen értelmezték. Nyilvánosságra hozatala után az érintett országok kormányai nagyarányú telepítési legalizálását, illetve azok előírását olvasták ki belőle. A telepítések végrehajtása után pedig saját felelősségük kisebbsítését, vagy éppen a teljes felelősség áthárítását igyekeztek elérni a nagyhatalmi állásfoglalás ezen részének gyakori idézésével. Megint más, és a kérdéssel főként történeti szempontból foglalkozók olvasata szerint az idézett cikkely csupán lehetőséget, és semmiképpen sem előírást vagy kényszert jelentett a felsorolt országok számára, hogy német kisebbségeikkel való viszonyuk rendezése során a telepítéssel oly módon és oly mértékben éljenek. – Balogh, 1988. 88.

⁵⁹ Az 1941. népszámláláskor 477 966 személy német anyanyelvűnek, 303 527 fő német nemzetiségűnek is vallotta magát. A jegyzékben megadott létszám a német anyanyelvűek számán alapult. Szviridov megjegyezte azt is, „hogy annak idején a magyar hatóságok nem segítették az orosz hatóságokat a német kitelepítésben.” – MOL. J.GY. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. augusztus 13.

200 000 politikailag megbélyegzett német nemzetiségű lakost is előkészítik a kitelepítésre.⁶⁰ Erdei értékelése szerint a magyar kormány ezen eljárása méltányos, politikailag korrekt és hosszadalmas. A potsdami határozatok azonban lehetőséget adnak számunkra, „hogy Magyarország teljesebben és gyorsabban megszabaduljon attól a nemzetiségtől, amelynek nagy része van abban, hogy az ország mai állapotába jutott.”⁶¹ A megadott létszám gyakorlatilag az 1941. évi népszámlálás során magukat német anyanyelvűnek vallók teljes körét jelentette, ezért Erdei is indokoltnak tartott bizonyos kivételezési lehetőséget.⁶² Az előterjesztő a „német anyanyelvűek alapulvételével, és a kivételek leszámításával, valamint a nem magyar állampolgárságú német nemzetiségűek hozzáadásával kb. 400 000 német nemzetiségű személy” kitelepítésével számolt.

Előkészítésére a kitelepítendő lakóhelyükhöz közeli, vasút melletti táborokba gyűjtését javasolta, ahonnan a szállítást technikailag később könnyen megoldható. Az érintetteknek személyenként 60 kg poggyász elvitelét engedélyezné. Az előkészületek – a Belügyminisztérium szerint – szeptember 1-jére befejezhetőek, s utána a kitelepítések azonnal megkezdhetőek.⁶³ Gyöngyösi János külügyminiszter hozzászólásában – az előterjesztővel szemben – arra figyelmeztetett, hogy a hazai németiség nemzetiségi hovatartozás szerinti megbüntetése, valamint a kollektív büntetés elfogadása a

⁶⁰ Az igazolási eljárások következtében mind a társadalom, mind a pártok, mind a közigazgatási alkalmazottak aktivizálódtak, „veszélyeztetve” ezzel az eljárás sikerét. Éppen ezért a belügyminiszter kormánybiztosokat nevezett ki az érintett területekre, aki az irányításuk alatt álló területen a közigazgatási és rendőrségi alkalmazottakat leválthatta. – Tóth, 1992. 372.

⁶¹ Tóth, 1992. 372.

⁶² Erdei a németellenes magyar nemzeti mozgalomban, a baloldali politikai mozgalomban tevékenyen részt vevőket, a kimagasló szellemi vagy gazdasági teljesítményt nyújtókat és a német népi törekvésekkel szemben bizonyíthatóan szembenállókat javasolta kivételezésre.

⁶³ Az ország területén 22 gyűjtő- illetve internálótábor felállítását javasolta. Nevezetesen: Budaörs, Zsámbék, Csolnok, Mosonszolnok-Mosonszentjános-Mosonszentpéter, Fertőrákos, Sopronbánfalva, Herend-Városlőd, Lókút, Pusztavám, Etyek, Mágócs-Egyházaskozár, Németboly-Babarc, Hidas-Püspökcsanak, Kökény-Hársság, Kunbaja, Vaskút, Hajós, Mucsi-Tevel, Dunakömlőd, Alsónána-Mórág, Szulok, Almáskamarás.

Az előterjesztés a kitelepítés vagyoni jogi következményeit az alábbiakkal indokolja: „Miótan gyorsan lefolyó kitelepítési akcióról van szó, helyesnek látszik, hogy csak néhány hónapra szóló legszükségesebb élelmiszert és a szükséges ruha- és ágyneműt vihessék magukkal a kitelepítendő, kb. fejenként 50-60 kg súlyban.” Erdei Ferenc előterjesztésében Vorosilov marsall elutasítása, vagy a létszám megváltoztatásának kérése fel sem merült. Az előterjesztés teljes egészében a kollektív bűnösség elfogadásán alapszik, s csupán a technikai megoldhatóság kérdéseivel foglalkozik. – Tóth, 1992. 373-374.

faji alapon álló hitlerizmus elveivel egyezne, s precedenst teremthetne a szomszéd államokban lakó magyar kisebbségekkel szemben. Hangsúlyozta továbbá, hogy az 1941-es népszámlálás adatai semmiféleképpen nem vehetők alapul, hiszen a magukat német anyanyelvűnek vallók között számos zsidó volt, míg a német anyanyelvűt, de a magyar nemzetiség vállalása az akkori viszonyok között komoly kockázatot jelentett, így a népszámláláson tanúsított magatartásuk a magyarság melletti kiállásnak értékelhető.⁶⁴

A kormány kommunista miniszterei és a párt részéről jelen lévő Rákosi Mátyás, valamint az NPP-t képviselő Kovács Imre a teljes kitelepítést, míg a vita többi résztvevője más-más okokból, de a létszám csökkentését szorgalmazta. Végül a Minisztertanács a hazai német nemzetiség kitelepítésének szükségessége mellett foglalt állást, mégpedig „a magyarság akaratából.”⁶⁵ Az ily módon kitelepíthetők – mintegy 303 000 német nemzetiségű – létszáma még mindig nem érte el a Moszkva által megállapítottat. Ezt Erdei a nemzetiség fogalmának újraértelmezésével oldotta fel, eszerint „a községekben az a lakosság telepítendő ki, amely német nemzetiségűnek, városban pedig, amely német anyanyelvűnek tartja magát”. A Minisztertanács a javaslatot elfogadta.⁶⁶ A Minisztertanács döntését nem hozták nyilvánosságra, de annak természetére a megindult sajtóhadjáratból következtetni lehetett. A Magyar Kommunista Párt titkársága augusztus 21-i ülésén hozott határozatot a Szabad Népeknek a svábok kitelepítésével kapcsolatos kampányáról. Ezzel együtt megbízták Rákosi Mátyást, hogy a kitelepítések ügyét előbb beszélje meg Vorosilov marsallal, utána pedig Erdei belügyminiszterrel.⁶⁷

A Minisztertanács határozata nem az egyéni felelősség elvén alapult. A kitelepítést a német nemzetiséget vállalók körére terjesztették ki, függetlenül az egyéni bűnöktől. Ezzel összhangban készült az a kimutatás is, amelyet Vorosilov marsall október 13-án a Magyarországról kitelepíthető németek számáról, kor, nem, foglalkozás szerinti megoszlásáról s vagyoni helyzetéről kért. A

⁶⁴ MOL. J.GY. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

⁶⁵ A Minisztertanács határozatáról jegyzékben értesítették a Szovjetuniót, amelyben leszögezték, hogy „a szovjet kormány kérésére a magyar kormány végrehajtja a németek kitelepítését”. A jegyzék megfogalmazása – bár számadatot nem tartalmaz – a kollektivitás elfogadására utal. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

⁶⁶ Bibó István a moszkvai utasítás és a Minisztertanács határozatának ismeretében 1945. augusztus 18-án újabb feljegyzésben foglalkozott a német lakosság kitelepítésével. A korábbiak fenntartása mellett különösen aggályosnak ítélte a kitelepítendő fix és rendkívül nagy számát, a végrehajtás gyorsaságát, valamint annak eldöntetlenségét, hogy hová szállítanák a kitelepítésre kötelezetteket.

⁶⁷ PIL. 274. f. 4. cs. 77. ó.e.

kitelepítésre kerülők között több mint 60 000 12 éven aluli gyermeket jelölt meg, akiknek életkoruk miatt semmiféle politikai szerepük az elmúlt évek eseményeiben nem lehetett. Jelentős a 60 éven felüliek aránya is: 37 091 fő. Az eltartottak a kitelepítendőek több mint felét jelentették: 172 868 személyt.⁶⁸ A magyar kormány válasza azt tükrözi, hogy formálisan is elállt az egyéni bűnök büntetéséeként végrehajtandó kitelepítéstől. Lemondott arról, hogy személyes eljárások keretében határozzák meg a kitelepítendőek körét. Minden olyan bűnösség- büntetés-meghatározás, amely nem a személyes felelősséget tartja az eljárás alapjának, kollektivitást tükröz. S a nemzetiség vállalása csak a kollektív bűnösség elfogadása révén válhat bármiféle jogkorlátozásnak, jogfosztásnak az alapjául. Ebből a szempontból mellékes, hogy ez a határozat a magyarországi német kisebbség milyen körét érintette. Az elv elfogadását követően már csak a körülmények és a végrehajtás függvénye, hogy milyen körre terjesztik ki valójában az eljárást. A valódi folyamatokat sem a kollektivitás elutasítása, sem a jogszerűség betartásának hangoztatása nem tudta elfedni (...)

Nem számolt a realitásokkal a belügyminiszter azon terve sem, amely a kitelepítések előkészítését ősz elejére prognosztizálta. A következő hetekben ugyanis ezen a téren gyakorlati előrehaladás nem mutatkozott. A pártok figyelmét az őszi választási csatározások kötötték le.

A kormánynak a német nemzetiségűek kiutasítását elhatározó döntése nem érintette a járási nemzethűséget igazoló bizottságok tevékenységét. A német nemzetiségű személyek háború alatti magatartásáról a bizottságok által kiadott minősítések alapján különböző – vagyoneklobzás, összeköltöztetés – szankciókat lehetett alkalmazni. Az általuk ezekben a hónapokban végzett munkát az elkobzott föld- és házingatlanokban mérték. Annál is inkább, mert a földreform nyomán igénybe vehető ingatlanok elégtelennek bizonyultak a tiszántúli és szomszéd országbeli nagy számú telepnek az ellátásához.

Az eredeti elképzelések szerint ezeknek a bizottságoknak a besorolását vették volna alapul egy korlátozott áttelepítési akciónál is. A nyáron megindult igazolási eljárások azonban meglehetősen lassan haladtak. A 68 járási bizottság 1945. november 10-ig 96 községben fejezte be működését, amely 69 520 személyre terjedt ki, akiket az alábbiak szerint minősítettek:⁶⁹

⁶⁸ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28. Fehér, 1988. 68.

⁶⁹ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

Volksbund-vezetők, SS-katonák (3820/1945. M. E. 4. § 1.p.)	6 952	10 %
Volksbund-tag, Hitlerjugend (4. § 2.p)	19 465	28 %
Volksbund-támogató (4. § 3.p.)	22 246	32 %
Sem vezető, sem tag, sem támogató (4. § 4.p.)	20 857	30 %

Vorosilov marsall november 30-án küldte meg a magyar miniszterelnöknek a Tanács által elfogadott elvi tervezetet. Ennek értelmében az egyes országokból a következő nagyságrendű telepítések hajthatók végre:⁷⁰

	Amerikai zónába	Angol zónába	Francia zónába	Szovjet zónába
Ausztria	-	-	150 000	-
Csehszlovákia	1 750 000	-	-	750 000
Lengyelország	-	1 500 000	-	2 000 000
Magyarország	500 000	-	-	-

„Ezen elvi tervezet elfogadása után lehetségesnek látszik, hogy haladéktalanul megkezdődjék a német kitelepítettek befogadása a fenti államokból”. A téli hónapokban 5-10 %, míg tavasztól 15-20 % a havonta kitelepíthetők számaránya. Természetesen az időjárás és a szállítási lehetőségek függvényében változhat a telepítések üteme, csakúgy mint „ha pontosabb adatokat kapunk a kitelepítendő lakosság számáról”.

A Németországi Szövetséges Tanács november 20-i ülésén tehát bizonyos területeken a potsdami határozatokat pontosította, értelmezte. Ennek ellenére nem tartalmazott határozott állásfoglalást a németek kollektív felelősségre vonásával kapcsolatban, hisz a nagyhatalmak most sem fogalmaztak egyértelműen a németek megítélésének kérdésében. A deklaratív jelleg mellett a megfogalmazás – úgymint elvi tervezet, a számadatok esetleges pontatlanságára való utalás – azt érzékelteti, hogy a probléma kezelésében továbbra is szabad kezét enged az érintett országok kormányainak.

⁷⁰ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28. – Balogh, 1988. 91. – Fehér, 1988. 76.

Ugyanakkor a nagyhatalmak azt is érzékeltették, hogy a fenti eljárás erkölcsi felelősségének terhétől ők is szabadulni szeretnének.

A magyar külügyminisztérium december első napján a Szovjetunióhoz küldött jegyzékében ismételten leszögezte, hogy Magyarországról a „főhatalmak által elfogadott elvek szerint” csak alig több mint 200 000 német nemzetiségű személy telepíthető ki. Ismételten hangsúlyozta a kollektív bűnösség elutasítását.⁷¹

A SZEB 1945. december 10-i ülésén vitatta meg a svábok kitelepítésével kapcsolatos gyakorlati tennivalókat. Az amerikai képviselő elnöke, Key vezérőrnagy azokat a feltételeket ismertette, amelyeket a Berlinben lévő amerikai hatóságok támasztanak a kitelepítést végrehajtó országokkal szemben. E szerint csak az amerikai hatóságok felhatalmazása alapján, a vonatindulás-érkezés időpontjának, az utazók számának, valamint név, kor, nem, nemzetiség, lakhely feltüntetésével, csak egészséges emberek telepítése kezdődhet el. Szállításkor a megállapodás az építési, szállítási, közhasznú munkások és családjaik előnyben részesítését kérte.⁷²

A magyar kormány december 22-i ülésének napirendjén a kitelepítések konkrét előkészületei, valamint az azt szabályozó rendeletek szerepeltek.⁷³

A belügyminiszter expozéjában a svábok kitelepítésének végrehajtását a magyarság történelmi feladatának és egy nemzetközi szerződés kötelezettségének nevezte. A tervezet szerint teljes vagyonekobbzás mellett Magyarországról a német anyanyelvűek és a német nemzetiségűek is kitelepítendők. Némi kivételre a vegeyes házasságokban élők és az ellenállási mozgalomban aktívan részt vevők számíthattak.

A rendelettervezet ismertetését követően heves vita bontakozott ki annak jogi, erkölcsi, gyakorlati következményeiről. Többen a tárgyalás elhalasztását kérték a megfelelő információk hiányára hivatkozva. A vitáról készült jegyzőkönyv tanúsága szerint éles

⁷¹ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28. – Balogh, 1988. 91-92.

⁷² A magyar kormányhoz Vorosilov marsall december 11-én juttatta el Key levelet, amely a feltételeket tartalmazta. A levél egyébként 300 000-400 000 sváb magyarországi kitelepítéséről beszél, ami jelentősen eltért a néhány nappal korábban nyilvánosságra hozott ütemtervtől, ahol az 500 000-s kvóta szerepelt. A magyar kormány egyes tagjai éppen ezért az amerikai értesítést úgy értelmezték, hogy az csak az amerikai megszállási övezetbe telepítendők számát jelöli meg, de valójában a magasabb szám az irányadó. MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 1019/1946. – Balogh, 1988. 92.

⁷³ A vitát a jegyzőkönyv alapján foglaltam össze. Minden egyes idézetet külön nem jelzettem. – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. december 22.

ellentétek, szemléletbeli különbségek fogalmazódtak meg a résztvevők között.

Gyöngyösi János külügyminiszter ismét hevesen támadta a kollektivitáson alapuló telepítési tervezetet. Hangsúlyozta, Magyarország nemzetközi megítélése szempontjából rendkívül káros lenne egy ilyen rendelet elfogadása. Annál is inkább, mert az összeegyeztethetetlen egy demokratikus ország törvénykezésével. Gyöngyösi elismerte, hogy a magyar kormány maga kérte a kitelepítés lehetőségét, de az csak a svábság magyarelles rétegére vonatkozott. A tárca adottságaiból következően valószínűleg ő már hónapok óta pontosan érzékelté azokat a külpolitikai körülményeket, amelyeket minisztertársai vagy nem tudtak, vagy nem akartak figyelembe venni. A szlovákiai magyarság ügyében a kollektivitás elvetését és a hazai svábokkal szemben annak alkalmazását nem lehetett különválasztani. Éppen ezekben a napokban érte újabb kudarc, hiszen december 3-6. közötti prágai tárgyalásai megint csak nem vezettek eredményre. Így aggályos volt azoknak a békecélok-nak a képviselője is, amely a szomszéd országok területén élő magyarság kisebbségi jogait, az etnikai határok figyelembevételét kérte a nagyhatalmaktól. Rámutatott arra, hogy – értelmezése szerint – nincs egyértelmű utasítása a magyar kormánynak a németek kitelepítésére. Figyelembe veendőnek tartotta, hogy az Amerikai Egyesült Államok eddigi megnyilatkozásaiban kifejezetten elzárkózott a németek kollektív felelősségre vonása elől. Ezért a Szövetséges Ellenőrző Bizottság írásos és konkrét – a kitelepítendőkhöz körenek meghatározásával – utasítását a telepítés elhatározásához elengedhetetlennek tartja.

A vitában tulajdonképpen két álláspont ütközött. A párton kívüli, a szociáldemokrata és a kisgazda miniszterek továbbra is csak lehetőségként értelmezték a nagyhatalmi állásfoglalást, és nem utasításként. A kitelepítés tényét magát elfogadták, de a kitelepítendőkhöz köre meghatározni. Ehhez kapcsolódóan elfogadhatatlannak tartották a rendelet azon paragrafusát, amely a kivételezettek számát előre rögzíti, és azt 10 %-ban adja meg. Osztották a külügyminiszter külpolitikai aggodalmait, ezért írásos és egyértelmű SZEB-utasítás mellett voksoltak. Ezt a kormány saját védelme és morális okok miatt is szükségesnek tartották. A kollektív kitelepítést elfogadókhöz köre a külpolitikai veszélyek hangoztatását túlzottnak vélték, a nagyhatalmi állásfoglalást határozott utasításként értelmezték. Rákosi Mátyás a következőkkel érvelt: „A németek kitelepítését nem mi találtuk ki. Ennél fogva mi most azon az úton vagyunk,

hogy a demokratikus nagyhatalmak és a demokratikus közvélemény határozatát elutasítsuk, óriási tapasztalatlanságot mutatva külpolitikai vonalon, ha a magyarság megtagadná a német nép kollektív felelősségre vonását. A határozatot úgy kell végrehajtani, ahogyan az a magyar nép érdekeit legjobban szolgálja”.

A vitában a külpolitikai vonatkozások kerültek előtérbe, de Antall József újjáépítési miniszter azt is hangsúlyozta, hogy „nemzetpolitikai szempontból nem kétséges, hogy Magyarországnak érdeke, minél nagyobb számban hagyják el a németek az országot. Soha nem lesz ilyen alkalom, hogy megszabaduljunk a németektől. (...) Ma még egy csomó igényjogosultnak nem tudunk földet adni.”

A Minisztertanács végül is túlnyomó többséggel, név szerinti szavazáson elfogadta a kollektív bűnösség elvén alapuló rendeletet.⁷⁴

Ezekben a napokban több neves szakember is tiltakozott a kormánynál a készülődő rendelet elvi, jogi, erkölcsi buktatói miatt.

Bibó István, a rendelet kidolgozásakor a Belügyminisztérium közigazgatási osztályának volt a vezetője, s így súlyos vétséget követett el, amikor az azzal kapcsolatos álláspontját a Minisztertanács több tagjának is megküldte. Bibó ismét hangsúlyozta a jogi buktatókat, a rendelettervezet túlzott egyszerűségét, a gyakorlati végrehajtás veszélyeit, az eljárás precedens értékét, és annak az 1944-es zsidódeportálásokra emlékeztető momentumait.⁷⁵

Élesen bírálta a tervezetet Keszthelyi Nándor, a Belügyminisztérium nemzetközi osztályának a vezetője is. „Lehetetlen a magukat német anyanyelvűeknek vallóknak a kitelepítésbe való belefoglalása (1.§). Lehetetlen, hogy (...) a mentesítés kérdésében kiküldött bizottság jogorvoslat nélkül, végérvényesen határozzon (3.§). (...) Feltétlenül elvetendő a 3.§ 2. bekezdése, amely a mentesítendőök arányát községenként 10 %-ban maximálja. Minden ilyen megkötés képtelenség.” Kifogásolta a 4.§-t is, amely nem rendelkezett az ingatlanokra vonatkozó zárlat telekkönyvi keresztviteléről, a leltározás pontos szabályozásáról. Elfogadhatatlannak tartotta továbbá azt a paragrafust, amely értelmében a mentességről szóló jegyzéket a többi jegyzékkel egyidejűleg kellene elkészíteni, s nem rendelkezik a mentességet utólag elnyerők esetében a kitelepítendőök jegyzékéről való törlésről.⁷⁶

⁷⁴ Szakasits Árpád és Rónai Sándor szociáldemokrata miniszterek nem vettek részt az ülésen. – PIL. 283. f. 12. cs. 7. ö.e.

⁷⁵ Tóth, 1992. 381.

⁷⁶ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

Kertész István, a Külügyminisztérium békeelőkészítő osztályának vezetője még élesebben fogalmazott: „A magyarországi német lakosságnak Németországba való kitelepítéséről készült rendelettervezet magyar szempontból a legmesszebbmenő aggodalomra ad okot.” – írta. Hivatkozott a kormány december elsejei, az angol, amerikai és szovjet kormányok budapesti képviselőinek átadott jegyzékére, amelyben leszögezték, hogy „meggyőződésével ellenkeznek magyar állampolgárok etnikai származási ok miatti kitelepítése. Úgy azt, mint a kollektív büntetésnek mindenféle fajtát helyteleníti. (...)”

Elteltekintve az ily módon (...) határozottan leszögezett és elfeladás nélkül nehezen megváltoztatható álláspontuktól, a rendelet egész konstrukciója és szelleme hű másolata a zsidóellenes magyarországi rendeleteknek. Valószínű, hogy a végrehajtása sem lehetne más.

Nemzeti szempontból azonban a legnagyobb veszélyt az rejti magában, hogy a rendelet mintául és precedensül szolgálhat a szomszéd államokban élő magyarság elleni eljárásra. Ez a veszély ma csak Csehszlovákiában immanens, de holnap fenyegethet Jugoszlávia és Románia felől is. Erkölcsi alapunk sem lenne többé a védekezésre, minthogy a rendelettel magunk teremtenénk precedenst a tisztán nemzetiségi és anyanyelvi kritériumok alapján történő telepítésre. (...)

Az anyanyelv már csak azért sem lehet kritériuma a kitelepítésnek, mert a német anyanyelvűek között, kiváltképpen városokban, számos más nemzetiségűek, így különösen zsidók is vannak.

Elteltekintve a rendeletnek most nem részletezendő jogászai fogye-tékosságaitól (pl. nincs jogorvoslat a mentesítés kérdésében a helyi bizottságok által hozott határozat ellen; magyar anyanyelvű magyar állampolgárok is kitelepítendőek volnának, ha az SS-nek vagy a Volksbundnak tagjai voltak; lehetetlen a községenkénti 10 %-os megkötése a mentesítendőek arányának; a kitelepítendőek vagyonának zárlatát szabályozó 4.§ egészen pongyola és hiányos) majdnem biztosra vehető, hogy a közlekedési eszközök, továbbá az élelmi-szer és fűtőanyag hiánya miatt a kitelepítés nem volna olyan humá-nus módon eszközölhető, ahogyan ezt a potsdami határozatok előírják. Az ilyen eljárásnak az ódiuma természetszerűleg kizárólag a magyar kormányra hárulna. Nem volna többé erkölcsi jogosultsá-gunk sem tiltakozni a világ közvéleménye előtt a csehszlovákiai kiutasítások miatt.

Fenti szempontokra tekintettel, a rendelet 1.§-a a következőképpen szólta: Németországba kitelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálás, népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, és önkéntes jelentkezés alapján tagja volt a

- a.) Voksbundnak vagy
- b.) valamely német fegyveres alakulatnak
- c.) a hitlerista eszméket magáénak valló bármely pártnak vagy egyesületnek, vagy
- d.) a hitlerista szervezeteket bármilyen módon támogatta. Feltétlenül kitelepítendő az is, aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta.”⁷⁷

Közvetlenül érintette a kitelepítési rendelet a Központi Statisztikai Hivatal törvényes tevékenységét is. Az előzmények ismeretében azonban nem meglepő, hogy az intézmény vezetőinek véleményét a törvénytervezettel kapcsolatban a kormány nem kérte ki. Ezért a törvény megjelenését követően a Központi Statisztikai Hivatal vezetője kéretlenül fogalmazta meg az azzal kapcsolatos szakmai, jogi, morális aggályait.

Az 1929. XIX.tc., amely az adatszolgáltatás rendjét meghatározza – írja Elekes Dezső –, az egyéni adatoknak hivatalok, hatóságok részére történő kiszolgáltatását nem engedélyezi. Ezzel szemben az „ország felszabadítását közvetlenül követő hónapokban különböző helyi hatóságok” tömegesen fordultak a Központi Statisztikai Hivatalhoz, hogy készítsen névjegyzékeket az 1941-es népszámlálás alapján a német nemzetiségű, illetve anyanyelvű lakosokról. A Statisztikai Hivatal kezdetben elzárkózott a kérések teljesítése elől. Eljárását a Belügyminisztériumtól kért törvényértelmezési kontroll is megerősítette.

A tavasz folyamán azonban a Miniszterelnökség utasította a Hivatalt, hogy a bizalmasság hangoztatásával, de a politikai rendőrség számára adja ki a kért adatokat. Ezt az intézmény teljesítette is, de erről minden esetben jelentést tett a miniszterelnöknek. A különböző hatóságok – nemzeti bizottságok, földigénylő bizottságok, községi előjáróságok, a politikai rendőrség, vagy a Népgondozó Hivatal – részéről növekvő nyomás készítette arra a Központi Statisztikai Hivatalt, hogy szeptemberben szakértői értekezlet összehívását kezdeményezze. Az 1945. október 24-én a Miniszterelnökségen megtartott értekezlet, amelyen a Belügy-, Igazságügy-minisztérium, a Miniszterelnökség és a Központi Statisztikai Hivatal

⁷⁷ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28. – Tóth, 1992. 382.

munkatársai vettek részt, a következő megállapodásra jutott: „A törvény rendelkezéseitől eltérően a német nemzetiségűek névjegyzéke kiadható, de csak olyan hatóságoknak, melyeknél nem forog fenn a visszaélés, rosszhiszemű vagy téves felhasználás (egyéni érdek, egyoldalú pártszempontok stb.) érvényesítése, vagy éppen a Hivatalra történő hivatkozással a publikálás veszélye”. Ezért úgy döntöttek, hogy névjegyzékeket helyi hatóságoknak nem lehet kiadni. A Belügyminisztériumnak azonban jogában állt a névjegyzékek kiadhatóságát engedélyezni. Ezzel ő maga élt elsőként, amikor is a német nemzetiségűek névjegyzékének összeállítását kérte, arra való hivatkozással, hogy a járási igazoló bizottságoknak a kétes esetekben valamilyen támpont álljon a rendelkezésére. Mint ahogyan azonban Elekes Dezső hangsúlyozta, az általuk összeállított névjegyzékeket a végrehajtás egyedüli okmányszerű bizonyítékként kezelni több szempontból is elfogadhatatlan.

Az előzmények ismertetésénél leszögezte, a magyar kormányt a terjeszkedő német birodalmi propaganda készítette arra, hogy a nemzetiség és anyanyelv szerinti bevallást, ellentétben a korábbiakkal, külön válassza. Teleki törekvése – „nem akarunk papír magyarokat” – arra irányult, hogy a magyar kormánynak mindenképpen tisztán kell látnia nemzetiségi kérdésekben, még akkor is, ha az eredmény minden részletében nem lenne kedvező a magyarságra nézve. „Ezért a népszámlálást előkészítő statisztikai kiküldöttek a számlálóbiztosokat a „kendőzetlen igazság kutatására” biztatták, a lakosságot pedig avval, hogy a „bármilyen nemzetiségnek vagy anyanyelvnek az adatszolgáltatók által történő teljesen szabad bejegyzése utóbb semmiféle politikai vagy egyéb hátránnyal nem fog járni.” Most ezeknek az adatlapoknak a kitelepítésnél történő felhasználása a bizalom általános megrendülésével fog járni, ami a jövőbeni statisztikai felvételek valóságosságát veszélyezteti.

A szakmai, jogi érveken túl számos gyakorlati körülmény is az adatlapok fölhasználása ellen szólt. A számlálólapanyag az ostrom alatt jelentékeny károkat szenvedett, azok egy része elégett, egy része pedig megsérült. Így az adatbázis hiányosságai és keveredései miatt az eseteknek talán egy nem nagy, de számszerűleg meg sem becsülhető arányában azokat amúgy sem lehetett fölhasználni. Meglehetősen sok esetben fordult elő – bár mindenkinek az aláírásával kellett hitelesítenie a számlálólapot –, hogy az egyén távollétében annak családtagja tette meg a nyilatkozatot, s ilyenkor esetleg az anyanyelvi vagy nemzetiségi bejegyzés nem egyezett meg a távollévő szándékával. Ezen túl az erőszakos német propaganda is érezte hatását, amely a gyakorlatban többször

visszaélésekre vezetett. Erről a helyszínre kiküldött szakértők jelentéseiben bőséggel találhatunk példákat.

„A hivatalos statisztikai szolgálatot érintő célkitűzésekkel és alapelvekkel alig áthidalható ellentmondást jelent, hogy egyes esetekben nem nemzetellenes, hanem nemzethű német anyanyelvű állampolgárok jóhiszemű, és az akkori kormány által kívánt őszinte adatvallomását most a kormányzat azok ellen fordítja vissza, akiket a népszámlálás idején a jövőbeni bántatlanság felől a Központi Statisztikai Hivatal miniszterelnöki utasításra, de a statisztikai adatgyűjtések lényegének megfelelően is, minden erővel biztosítani igyekezett.” – zárta sorait Elekes Dezső. A különböző szakmai bírálatokat, véleményeket azonban mind a kormány, mind az egyes minisztériumok figyelmen kívül hagyták. De ez az előzmények ismeretében egyáltalán nem meglepő.

A december 22-i Minisztertanácsot követően éles vita bontakozott ki a Szociáldemokrata Párton belül is. Szalai Sándor, a párt külpolitikai és nemzetiségügyi osztályának vezetője megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy a karácsony előtti utolsó minisztertanácson nemcsak tárgyalták, de el is fogadták a kollektív bűnösség elvén alapuló kitelepítési rendeletet. Különösen nehezményezte, hogy szociáldemokrata minisztertársai osztálya véleményét a rendlettervezettel kapcsolatban nem kérték ki. Egészében az egész eljárást elfogadhatatlannak, a szociáldemokrácia alapelveivel összeegyeztethetetlennek ítélte. Véleménye szerint mindazok az érvek, amelyeket a kormány a maga mentségeként hangoztat, csupán a felelősség áthárítását célozzák. A potsdami határozat – mint írja – kötelezően nem írja elő, milyen módszerekkel történjék a németiséghez tartozás megállapítása. Mélyen sérti továbbá saját külpolitikai érdekeinket, és „teljesen megingatja az egész szomszéd államokkal szemben folytatott nemzetiségi politikánk alapjait.”⁷⁸

De hiányoznak a gyakorlati lebonyolításnak nemcsak a technikai, az emberi feltételei is, ami „a rablásnak, fosztogatásnak és zsarolásnak újonnan feléledő példátlanul zűrzavaros” korszakát fogja eredményezni. Véleménye szerint nem menthető politikus társainak eljárása sem, mert – mint megjegyzi – a rendelet elfogadását az ő ellenzésük ugyan nem befolyásolhatta, tiltakozásuk révén viszont legalább a párt morális magatartása kifejeződésként volna. Mert, ha „valami megkülönböztetett bennünket a KP-től, akkor az éppen az, hogy politikai elveinket aktuális politikai, taktikai szükségletek miatt nem adjuk fel.”⁷⁹

⁷⁸ PIL. 283. f. 12. cs. 7. §.e.

⁷⁹ PIL. 283. f. 12. cs. 7. §.e.

Elengedhetetlennek tartja, hogy a párt lépéseket tegyen a rendelet utólagos korrekciója érdekében. Mint javasolja, Rónai Sándor és Szakasits Árpád távollétére való hivatkozással a rendelet újratárgyalását kellene kérni. Ismereteink szerint ennek kezdeményezésére nem került sor. A német nemzetiség megítélésében – mint ahogyan azt Szalai Sándor föllépése jelzi – a Szociáldemokrata Párton belül is éles ellentétek voltak. Többek között – véleményünk szerint – ezzel magyarázható, hogy a párt, bár többször tett kísérletet arra, hogy a németek kollektív bűnösségen alapuló kitelepítését fékezze, valójában ezek az akciói eredménytelenek maradtak. A párton belüli, e kérdésben meglévő megosztottság ugyanis nem tette lehetővé az egységes és határozott föllépést.

Nem maradt azonnali hatás nélkül a rendelet külpolitikai vonatkozásban sem. Az Amerikai Egyesült Államok magyarországi missziójának válaszjegyzéke, amit a magyar külügyminisztérium december 15-i érdeklődése előzött meg, 1946. január 2-án érkezett meg. A jegyzék leszögezi, hogy „az USA kormányának nézete szerint a németországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945. november 20-án megállapított irányvonala nem tekinthető a magyar kormánnyal szemben támasztott oly követelésnek, hogy Magyarországról az ott lévő összes német vagy pontosan 500 000 német telepíttessék ki. Ellenkezőleg, ennek a számnak a magyar kormány kezdeményezésére történő leszállítása kedvezőbb fogadtatásban részesülne (...) minthogy csökkenne a kiterjedt népmozgalmakkal kapcsolatos emberi szenvedés és gazdasági bomlás.”⁸⁰

Ugyancsak hasonló véleményt tolmácsolt pártja főtítkárságának amerikai diplomatákkal folytatott megbeszélését követően Szalai Sándor is. Az amerikai álláspont szerint – hangsúlyozza – egyetlen nagyhatalmi állásfoglalás sem tartalmazott kötelező előírást a magyar kormány számára, a számadatok pedig csupán a felső határt jelölték. Utalt arra is, hogy Gyöngyösi külügyminiszter december eleji prágai tárgyalásainak kudarca – amikor a kitelepítendő magyarsággal együtt területeket is kért –, valamint a SZEB és a Kommunista Párt december közepi, a németek teljes kitelepítését követelő erőteljes föllépése között összefüggés van. A szlovákiai magyarok kitelepítésének kérdésében a Szovjetunió beleegyezését és támogatását élvező cseh diplomácia közvetlen érdeke volt a magyarországi németek teljes kitelepítése. Éppen ezért javasolja, kezdeményezzenek koalíciós tárgyalásokat, „itt ama pontok egyike, hol nekünk kell irányt szabnunk a Kommunista Pártnak, és nem fordítva, mert a Kommunista Párt – ha nem is tudatosan – nem a

⁸⁰ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

magyarság világos érdekeit képviseli, hanem egy világpolitikai játszmába vitt bele bennünket.”⁸¹

A magyar történettudomány hosszú ideig azt a véleményt képviselte, hogy a magyarországi németek II. világháború utáni kollektív kitelepítését a magyar kormány mindenekelőtt a nagyhatalmak kötelező érvényű előírása miatt rendelte el, illetve hajtotta végre.

A hazai németiség jogkorlátozását, jogfosztását, az egyes törvények kapcsán kibontakozott politikai vitákat, valamint a társadalom különböző rétegeinek véleményét nyomon követve azonban megállapítható, hogy a magyar politikai pártok és a kormány kevésbé volt megosztott ebben a kérdésben, mint a magyar társadalom.

Kétségtelenül, a magyar társadalomnak is voltak olyan csoportjai, melyek elfogadhatónak tartották a nemzetiségi problémák kitelepítéssel történő megoldását. Ugyanakkor emellett létezett a közigazgatás tisztviselőinek, a helyi társadalom széles rétegeinek az a törekvése, amely a központi rendelkezések és az azokat végrehajtó szervek igazságtalanságait fékezni igyekezett. Az elhurcoltak érdekében 1945 tavaszán föllépők, a kitelepítések során a törvénytelenések ellen tiltakozók, a rendeletek hiányosságait föltáró közigazgatási alkalmazottak a társadalom jelentős csoportjainak véleményét képviselték. Föllépéseik során sokszor ők maguk is egzisztenciális fenyegetettségben éltek, s ezt vállalva tették, amit tettek.⁸²

A pártok és a kormány döntéseit a hazai német lakossággal kapcsolatban elsősorban azok a politikai törekvések, és külpolitikai kényszerek – a földosztás kapcsán a belső telepítések, bukovinai székelyek, szlovákiai magyarok letelepítése – motiválták, amelyet a jogfosztásuk, kitelepítésük révén el akartak érni. Így az állampolgári jogok korlátozásánál – egyesülési, gyülekezési, választói – sokkal nagyobb hangsúlyt kaptak a vagyoni korlátozások.

Kétségtelen, hogy a kormány cselekvési szabadságát, szuverenitását és döntéseit a SZEB jelenléte, illetve jogköre erőteljesen befolyásolta. Ugyanakkor a törvényelőkészítő viták azt is tükrözik, hogy épp a fent említettek miatt a magyar politikai erők jelentős hányada a kitelepítést nemcsak elfogadta, de szorgalmazta is. Ezért kezdeményezte májusi jegyzékében a magyar kormány maga a kitelepítéseket. A kitelepítendő körét pedig igyekezett mindig is oly módon meghatározni, hogy a keret a „körülmények” szerint

⁸¹ P. L. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

⁸² Ennek a kérdésnek részletes bemutatására a kitelepítések tárgyalásakor térünk ki.

tágítható legyen. Kifelé – elsősorban a szomszédos országokban élő magyarság miatt – a kollektív bűnösség elvének határozott és egyértelmű elutasítását képviselte, ugyanakkor folyamatosan napirenden tartotta és lebegtette ezt a problémát. A belpolitikai feszültségeket pedig a kisebbség rovására oldotta meg.

A magyar kormány felelős azért, mert saját hatáskörében sem járt el a hazai német kisebbséggel szemben egyértelműen. A tényleges lépések és a verbális, deklaratív politizálás között jelentős különbségek mutatkoztak. Nem tett semmit a felelősség megállapításáért, és annak kifelé történő megjelenítéséért. Nem tette nyilvánvalóvá sem a magyar társadalom, sem a nemzetközi közvélemény számára, hogy mi az, amit saját elhatározásából, és mi az, amit a SZEB nyomására tesz. Ezt pedig saját erkölcsi védelme, és a szomszéd országok magyarságának helyzete is így kívánta volna.

Elháríthatatlan a felelőssége a végrehajtás során történekeért. Az egyébként is jogi hézagokkal, sebtében meghozott törvények már maguk is számtalan visszaélésre adtak alkalmat, amit a végrehajtás ellenőrizetlensége tovább súlyosbított.

*Földreform és belső migráció*⁸³

A háború időszakára minden progresszív hazai politikai erő egyetértett abban, hogy az agrárstruktúra megváltoztatása immár halaszthatatlan történelmi feladat. A félf feudális nagybirtok fennmaradása, a parasztság jelentős mérvű polarizáltsága miatt jelentkező szociális problémák, de a mezőgazdaság üzemi, termelési és piaci nehézségei is jelezték az elkerülhetetlen változtatást. A termelés beindítása, valamint az agrárnépesség részéről megnyilvánuló határozott és türelmetlen igény a mezőgazdasági tulajdonviszonyok mielőbbi gyökeres átalakítását kívánta. A Dunántúlon még folytak a harcok, amikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány március 17-én elfogadta a 600/1945. M.E. sz. rendeletet, amely a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról intézkedett.⁸⁴

⁸³ A földreform végrehajtását elsősorban a német nemzetiségű lakosság jogkorlátozásával és jogfosztásával összefüggésben vizsgáljuk. Ezért nem térünk ki külön-külön a földreform végrehajtásával kapcsolatos különböző telepítések – úgymint községen belüli, megyén belüli, az ország más vidékeiről történt telepítések –, valamint az országhatáron túlról érkező menekültek letelepítése minden kérdésének részletes bemutatására.

⁸⁴ Magyar Közlöny, 1945. 10. szám.

A rendelet értelmében teljes egészében elkobzandó a háborús bűnösök, a nyilas és más nemzetiszocialista vezetők és a Volksbund-tagok földje. Megváltás ellenében igénybe kell venni a 100 holdon felüli úri és a 200 hold feletti paraszti birtokokat. Az 1000 holdnál nagyobb birtokok teljes egészében kisajátítandók. Kimondta a rendelet továbbá, hogy a gazdasági cselédek és a mezőgazdasági munkások mellett birtokuk kiegészítésére a szegényparasztok is új területekhez juthatnak.

A földreform végrehajtását az e célra létrehozott népi szervek, az Országos Földbirtokrendező Tanács, a Megyei Földhivatalok és a községi földigénylő bizottságok végezték. A rendelet végrehajtási utasítása értelmében minden községben a földigénylők képviselőiből földigénylő bizottságot kellett alakítani, amely jogi helyzetét tekintve köztisztviselőnek minősült. Legfontosabb feladatai közé tartozott az elkobzás alá eső földek összeírása, és annak eldöntése, hogy mely területeket lehet elkobozni, valamint melyek esnek megváltás alá. Ezzel együtt az igényjogosultak összeírása és elbírálása is az ő dolga volt.⁸⁵

A községi földigénylő bizottságok először mindenekelőtt a helyi földigénylők jogosultságát voltak hivatottak elbírálni, de ennek az eljárásnak a keretén belül általában az őslakosság igényein túl, az ott tartózkodó vagy immár ott lakó menekültek föld- és házjuttatásáról is gondoskodtak. Az országon belüli egyenetlen birtokmegosztás és a nagyszámú igénylő miatt a rendelkezés lehetővé tette azoknak a földigénylőknek az ország más területeire való szervezett áttelepülését is, akiknek igényeit saját lakóhelyükön nem tudták teljesíteni. Ennek következtében egy meglehetősen nagy arányú népmozgás bontakozott ki egyes megyéken belül az ország főként északi és tiszántúli területeiről a németek által lakott falvak és országrészek felé.

A megyén belüli telepítések a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok, míg az ún. csoportos telepítések, amelyek az ország más területeiről áttelepülőket érintette, az Országos Földbirtokrendező Tanács hatáskörébe tartozott. A jelentkezést azonban ezekben esetekben is a községi földigénylő bizottságoknál kellett megtenni, amelyek ezekben az ügyekben elsőfokú döntési jogkörrel rendelkeztek. Ezek a telepítések, miután szoros összefüggésben voltak a hazai német nemzetiségű lakosságot ért különböző jogkorlátozó intézkedésekkel, majd kitelepítésükkel, időben egymástól elválaszthatatlanul zajlottak le. Ezért az egyes telepítési formákat nehéz elkülöníteni egymástól, „különösen a helyi, a megyén belüli

⁸⁵ A magyar állam (...), 1985. I. 173.

telepítéseket”.⁸⁶ De az országon belüli telepítéseket sem lehetett a németek kitelepítése, illetve a szlovák-magyar lakosságcsere befejezése előtt lezárni, annál is inkább, mert ezeknek a telepítéseknek a bázisát a földreformrendelet értelmében elkobozható földek és házak jelentették.

A földigénylő bizottságok május végére országszerte megalakultak, és már az első hónapokban a gazdasági érdekérvényesítés legfontosabb színtereivé váltak. Ezért teljesen érthető, hogy a kezdeti időszakban folyamatosan átalakultak, tagjai cserélődtek.

A rendelet megjelenését követően a sajtó szinte naponta, nagy terjedelemben foglalkozott a földosztással. A Magyar Kommunista Párt március 31-én tette közzé felhívását a Bajai Hírlapban: „A Földigénylő Bizottságok kezében a föld! Jól válasszátok meg, hogy kit küldtök oda! Olyan ember legyen, aki nem ijed meg a maga árnyékától, de jegyzőtől, szolgabírótól sem! Akit sem megvásárolni, sem levenni a lábáról nem lehet, aki kíméletlen lesz a harcban a földesurakkal és lakájaikkal szemben, de hűséggel fogja képviselni a földműves nép ügyét.”

A földosztás is napokon belül elkezdődött. „Mindenütt lázasan folyik a földosztás munkája – írja a Bajai Hírlap munkatársa. A Földigénylő Bizottságok a község tisztviselőivel vállvetve végzik nemes feladatukat. Amit sohasem hittünk volna – kultúrmérnökök segítségével nélkül – egyszerű parasztek emberek mérik föl a földet, és bátran állíthatjuk, kifogástalanul látják el feladatukat.”⁸⁷

A német nemzetiségű községekben sajátos helyzet állt elő. A törvény nem tett különbséget nemzetiségi hovatartozás szerint a nincsetelen vagy szegényparaszt földigénylők között, így természetesen ők is helyt kaphattak a bizottságokban. Ezt azonban az Országos Földbirtokrendező Tanács saját hatáskörében igyekezett megakadályozni. A földigénylő bizottságok sok helyütt épp csak megkezdték a földjuttatási tervek elkészítését, amikor 1945. május 11-én a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok a következő utasítást kapták:

„Közlöm, hogy az Országos Földbirtokrendező Tanács: Budajenő, Budakeszi, Perbál, Telki, Torbágy, Zsámbék, Budaörs, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Törökbálint, Dunaharaszti, Üröm, Harta, Hajós, Nemesnádudvar, Soroksár, Ceglédbercel, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetujfalu, Taksony, Pesthidegkút, Békásmegyér községekben megalakulnak.”

⁸⁶ Füzes, 1990c. 18.

⁸⁷ Bajai Hírlap, 1945. április 7.

kult bizottságok működését 1231/1945. számú határozatával fölfüggesztette. Az Országos Földbirtokrendező Tanács kívánatosnak tartaná, ha a Megyei Tanács mielőbb gondoskodnék róla, hogy olyan összetételű bizottságok alakuljanak, amelyek a 600/1945. M.E. szellemének megfelelő felhasználási terveket tudnak készíteni. Természetesen ügyelni kell arra, hogy ezekben a községekben minél több magyar család települjön le, és foglalja el a Volksbund-tagok helyét”.⁸⁸

Néhány nappal később, május 22-én újabb körlevél érkezett, amelyben már a korábbiaknál is nyíltabban és egyértelműbben fogalmazták meg a célokat: „Az Országos Földbirtokrendező Tanács tudomására jutott, hogy azokban a községekben, ahol a lakosság jelentős része német nemzetiségű, a földkiosztás nem a 600/1945. M.E. sz. rendelet szellemében folyik. A Tanács ezért ezekben a községekben a községi földigénylő bizottságok működését – az egész ország területére – azonnali hatállyal felfüggeszti.

Egyidejűleg hatályon kívül helyezi az Országos Tanács azokat az ingatlankiosztásokat, amelyeket a községi földigénylő bizottságok a Vármegyei Tanács jóváhagyása nélkül végrehajtottak. Ez a rendelkezés a magyar földhöz juttatottakra, illetőleg telepésekre nem vonatkozik.

A Megyei Tanács gondoskodik arról, hogy az említett községekben a földigénylő bizottságok olyan földigénylőkből alakuljanak meg, akik a 600/1945. M.E. sz. rendelet célkitűzésének maradtalan végrehajtására alkalmasak”.⁸⁹

⁸⁸ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 628/1945.

⁸⁹ Az elmondottak illusztrálására egyetlen példát szeretnénk említeni. Budaörsön a földigénylő bizottság a fenti instrukcióknak megfelelően 1945. június 25-én alakult újjá. A községben ekkor már több telepes, illetve igénylő – helybeliek, pestszenterzsébetiek, erdélyiek, a MÁVAG dolgozói – csoport is tartózkodott. Az ülésen a pestszenterzsébetiek képviselőjét, Tóth Antalt választották meg elnöknek. A csoportok 5-5 tagot delegálhattak a bizottságba, ugyanakkor a német anyanyelvű földigénylők képviselőit kizárták. Ez ellen Riedl István tiltakozott, hangsúlyozva, hogy „erre sem törvény, sem rendelet vagy írásos utasítás nincs”. Pataki telepítési körzetvezető viszont ragaszkodott a német anyanyelvű bizottsági tagok kizárásához, „mivel ez a törvény szelleméből kiolvasható”. Szintén az ő javaslatára arról is határoztak, hogy a „beérett kalászosokat a helybeli rendőrség által a bizottság rendelkezésére bocsátott 50 fasiszta internálttal azonnal megkezdi, és ezenkívül a telepéseket felhatalmazza, hogy a község határában beérett kalászosokat részében arassa le”. Felháborodottan számoltak be arról, hogy a svábok összeköltöztetésük során az ingatlan tartozékait magukkal viszik (pl. tűzhely), és ezáltal a telepések életheletőségeit megbénítják. Ezért az összeköltöztetés előtti leltárkészítésről határoznak, és az ingóságok elkobzását is kimondják. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 48/1945. – 627/1945.

A földreform végrehajtása során tehát lényegesen korlátozták a német nemzetiségű községek autonómiáját. A törvény csak az egyénnel szembeni eljárást tette lehetővé, míg ezekben az utasításokban – nem is titkoltan – a német nemzetiséghez tartozás már önmagában elegendő volt a joghátrány elszenvedéséhez. A németek által lakott községekben a Földigénylő Bizottságok működésének felfüggesztése nemcsak azt a célt szolgálta, hogy az egyébként jogosult, ám német nemzetiségű családokat a juttatásból kizárják, hanem egyben biztosítani kívánták a Kommunista Pártnak azt a törekvését, amely a tisztántúli agrárproletár családokat az Alföldön, illetve a Dunántúlon kívánta letelepíteni. Eme eljárással elsősorban – az őszi választásokra tekintettel – a párt szavazóbázisának növelését kívánták elérni. Ezt támasztja alá a kiválasztás módja, hisz a telepítés egyedüli kritériuma a jelentkezők pártpolitikai megbízhatósága volt. Nagy számmal jelentkeztek olyanok is, akik a földhöz nem értettek, korábban soha ilyen jellegű tevékenységet nem folytattak, és sok esetben néhány hónap elteltével, a sváb vagyonok felélése után, vissza is költöztek eredeti lakóhelyükre. Az önkéntes településre jelentkezettek a földigénylő bizottságokban túlsúlyra törekedtek. Ez főként a vegyes lakosságú községekben az „öslakosság” és a betelepülők közötti konfliktushoz vezetett.⁹⁰

Az első hónapokban sok bizonytalanságot okozott a rendelet országon belüli települést-telepítést lehetővé tevő paragrafusa. A gyakorlati végrehajtás szabályozatlansága miatt teljesen szervezetlenül, különböző hatóságok, politikai pártok segítségével, illetve egyéni tervek szerint indult meg a település. Az önkormányzatok, a járások vezetői tehetetlenül álltak az önkéntes-önkéntes föld- és házfoglalókkal szemben.” Méltóztassék – írja a monori járás főjegyzője hivatali felettesének – a járás területén lévő német községek (Vecsés és Ceglédbercel) betelepítési kérdését nyitva hagyni. Ugyanis a járás területén több népes magyar ajkú község van és egy községben sem nyert a földigénylés – igényelhető birtok híján – teljes kiegyenlítést. Tegnap az történt, hogy a gyömrői járás területén lévő Péteri községből néhány honfoglaló az ottani község rendőrsége és a Kommunista Párt vezetőségének kíséretében máris elindult Ceglédbercelre, hogy ott az uratlanul maradt volksbundista birtokokat és házas ingatlanokat elfoglalják.”⁹¹

A tavaszi hónapokban azonban a belső migráció csak elkezdődött, mértéke még nem volt jelentős. Az ország különböző

⁹⁰ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 693/1945.

⁹¹ Pest Megyei Önkormányzat Levéltára /PMÖL./ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja elnöki iratai 121/1945.

területeiről az Alföldre és a Dunántúlra történő telepítés a Népgondozó Hivatal, illetve az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Főosztályának május-júniusi föllállítását követően vált számottevővé.

Ezekben a hónapokban a helyi közigazgatás figyelmét és erejét inkább a szomszéd országokból érkező menekültek és a bukovinai székelyek elhelyezése kötötte le.⁹²

A magyar és a román kormány 1941. május 11-én írta alá a bukovinai székelyek hazatelepítéséről szóló megállapodást. A magyar kormány döntése alapján a visszacsatolt Bácskába, az elűzött dobrovljácok helyére telepítették őket.⁹³ A front közeledtével, 1944 őszén azonban újabb „honfoglalásra” kényszerültek. A kormány, 1944. október 6-án adta ki a hadművelleti terület kiürítéséről szóló rendeletét. Ezekben a napokban mozdult el lakóhelyéről Dél-Bácska lakossága, köztük a székelyek csoportja is. Új letelepedési helyül Zala és Vas megye volt kijelölve számukra. Gáspár Simon Antal így vall erről. „1944. október 8. Hirtelen jött a parancs, előkészítés nélkül: székely telepések meneküljete! Két hétig tartott ez a keserves menekülés, a repülőgépektől kísérve, szüntelen bombázva és gépfegyverezve. Keserves két hét életnek legszomorúbb időszaka (...) 1944. október 22-én végre megállapodtunk Zala megyében (...) Nemesszentandráson.”⁹⁴

A gyalog vagy fogattal érkező menekültek általában kétségbeesett körülmények között éltek. Legtöbbször alig tudtak valami élelmiszert, ruhát magukkal hozni, felszerelési tárgyaik nem voltak. A községek, ahol ideiglenesen elhelyezkedtek, maguk is csak korlátozottan tudtak segítségükre lenni, hisz az emberáradat nöttönött. Tolna megye rendőrkapitánya 1944. október 10-én közli az alispánnal, hogy a Duna-Tisza közti terület kiürítésre kerül. A falvak néha több helyről – alispán, főszolgabíró, járási gazdasági felügyelő –, egymásnak ellentmondó utasításokat kaptak a „hátravonással” kapcsolatban.

Ezekben a napokban érkeztek az első székely menekültek Tolna megye területére. A menekültügyek intézését a kinevezett államtitkár, Schell Péter nem győzte, ezért október 30-án a belügyminiszter helyi bizottságok alakítását rendelte el. A dr. Boronkai Károly menekült polgármester által vezetett bizottság – tagja volt még egy szociális előadó és egy számvevőszéki tanácsos – segítette az alispánt a menekültek ügyeinek intézésében.⁹⁵ De megmozdult

⁹² Kőhegyi –Tóth, 1991. 129-141. A kötetbe a forrás elé írott bevezetőnk terjedelmi okok miatt nem került be. Itt azonban annak egyes részeit is fölhasználtam. – A kérdéssel foglalkozik még Fehér, 1988. 28-31. – Zielbauer, 1990. 44-54.

⁹³ A. Sajti, 1987. 65.

⁹⁴ Porrai, 1987. 188-189.

a helyi lakosság is a menekültek ellátása érdekében. Páriban a székely telepések részére élelmiszereket gyűjtöttek azzal, hogy az ellenértéket az előjáróság téríti meg. Bonyhádon dobszó útján jelentették be az asszonyok által szervezett gyűjtést. A megyei hivatalok november 28-án beszüntették tevékenységüket, és a székely telepések a következő hónapokban minden szervezett segítség nélkül, kiszolgáltatottan, védtelenül bolyongtak a hadszíntérré vált ország útjain.⁹⁶

A szovjet csapatoknak a Dunántúl déli részét elfoglaló harca után, 1944 decemberében kezdődhetett el ismét az élet legfontosabb mozzanatainak, a közigazgatás újraindításának a megszervezése. Az első hetekben telefonösszeköttetés híján megyeszerte lovas küldöncökkel továbbították a különféle rendelkezéseket és a szovjet parancsnokság kívánalmait.

A földreformrendelet megjelenését követően Tolna megye községeiben is március végére, április elejére megalakultak a községi földigénylő bizottságok. A bizonytalanság hatására a sváb községekben nem, vagy csak nagyon kevés földigénylő jelentkezett. Így sok helyütt a földosztó bizottságok sem alakultak meg. A Völgységi járás 28 községe közül – a bonyhádi főszolgabíró március 29-i állapotokat tükröző jelentése szerint – csak 22-ben alakult meg a földigénylő bizottság. A főszolgabíró jelentésében azonban több olyan községet is felsorol, ahol csak néhányan jelentkeztek földért, így vélhetően ott sem működött a bizottság. Az egyes községek földigénylőinek száma: Nagyvejkén 20, Bátaapátiban 1, Bonyhádon 31, Cikón 6, Mőcsényben 4, Kétyen 84, Murgán 34, Kakasdon 3, Izményben 2, Kisdorogon 79, Bonyhádvarasdon 6, Tabódon 9, Kisvejkén 96, Lengyelben 100, Závodon 39, Majoson 1, Mázán 13, Győrén 4, Mórágyn 7, Tevelen 38, Váralján 33, Zombán 239.⁹⁷ A földigénylők jelentős része idegenkedett attól, hogy az általa ismert személyektől elvett területekre jelentse be igényét. Erre utal, hogy a földért jelentkezők száma ott volt magasabb, ahol a birtok gazdája nem helyben lakott, így őt az igénylők személyesen nem ismerték.

A megye kommunista főispánja március 31-én kelt jelentésében tett javaslatot a Megyei Földbirtokrendező Tanács vezetőjének a bukovinai székelyek csoportos letelepítésére.

⁹⁵ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára /TMÖL/ Tolna megyei alispán általános iratai 16228/1944. – 17995/1944. Valamint: „A nehézségekről: Szekszárdra menekülők elhelyezése.” – Tolna megyei Újság, 1944. szeptember 30.

⁹⁶ TMÖL. Bonyhád dobolási könyve, 1944. november 3. – Pári dobolási könyve, 1944. november 5.

⁹⁷ TMÖL. Bonyhádi járás főszolgabírájának iratai 823/1945.

A telepések elhelyezésére vonatkozó főispáni tervzet

Járás	Község	Család	Személy
Dombóvári	8	129	528
Dunaföldvári	1	88	435
Tamási	4	52	222
Simontornyai	2	52	?
Völgységi	1	?	?

A főispáni kezdeményezés nyomán a székelyek valószínűleg megkapták a földeket, bár a részletek megállapítása még további kutatásokat igényel. A kezdeményezés ugyanakkor bizonyítja, hogy nem Bodor György volt az első, aki a székelyek földhöz juttatásával és összetelepítésével foglalkozott. Erről tanúskodik Várhegyi György és Horváth József május 9-i jelentése is, amelyben a Magyar Kommunista Párt vezetőinek számolnak be tevékenységükről:

„Ezért gyakorlatban az elkobzást úgy oldottuk meg, hogy aki- nek házában egy bundos vagy háborús bűnös SS-katona van, az e házban lakókat mind kitelepítettük. (...) Hogy a kiürítést a gyakorlatban el tudtuk végezni, legnagyobb mértékben köszönhetjük a völgységi járás rendőrkapitányának, aki teljes mértékben hozzásegített bennünket, hogy ez végbe mehessen. Húsz rendőrrel kezdtük meg a munkát. Naponta két falut ürítettünk ki, mégpedig a gyakorlatban a következőképpen: a rendőrség hajnalban megszállta ezeket a falukat, és a falu népét dobolás útján egy rétre összegyűjtötték. (...) Ez idő alatt a pécsi Volksbund-listáról a FIB-el megállapítottuk, hogy teljes-e. A falu népéből kiválasztották a listán szereplő bundosokat és hozzátartozóikat, és ezek részére összeállítottak a nekik szükséges holmikból és élelemből egy nagy csomagot, és kocsikkal elindították őket Lengyel községbe, ahol egy nagy kastélyba lettek ideiglenesen elhelyezve. Mikor ott több ezer bundos össze lett gyűjtve, a munkabírókat a rendőrség kiválasztotta, s ezeket a vármegye különböző helyein használják fel munkára. A munkaképteleneket kb. 70 km-re lévő Györköny, Bikács, Németkér sváb községekbe szállították. A megérkező székelyekből azonnal megalakítjuk a nemzeti bizottságot és a földigénylő bizottságot. Munkánkban támogatást nem nyertünk sem a közigazgatás, sem a pártok részéről. Egyedül a Völgységi járás rendőrségének volt köszönhető, hogy ezt végre lehetett hajtani.

Két héttel a munkánk elkezdése után leérkezett az FM-ből Bodor telepítési megbízott.⁹⁸

A kommunista kiküldöttek egyébként beszámolójukban Bodor tevékenységét negatívan értékelték, mert „ő is székely ember és egy nimbusszal veszi körül a csángókat”, továbbá a pártharcoktól függetleníteni akarja őket. Hasonlóan elítélő véleményt fogalmaztak meg a székelyekről, akik „nagyon elmaradott állapotban vannak, teljesen korrumpálódtak, a lopás mindennapos náluk, és azt hangoztatják, hogy az itteni településük csak ideiglenes jellegű”. Éppen ezért javasolják a párt vezetőinek, hogy nagyobb létszámú katonaságot vagy rendőrséget – mintegy 200 főt – küldjenek a járásba, mert ezt a területet úgy kell kezelni, „mintha frontvonal lenne”.⁹⁹

Miután a Völgységi járásban lévő nagybirtokok felosztása megtörtént, 1945 áprilisában már nyilvánvaló volt, hogy további telepítéseket csak a volksbundista birtokok igénybevételével lehet végrehajtani. Erre a járás azért is alkalmasnak látszott, mert lakosságának 75%-a német nemzetiségű volt, továbbá az ott lakó agrárnépesség életmódja hasonlított a székelyekéhez. Ebbe a telepítési akcióba kapcsolódott bele a Bajcsy-Zsilinszky politikai köréhez tartozó Bodor György, aki a Nemzeti Parasztpárt támogatásával – melynek maga is tagja volt – egy székely szervezetet akart létrehozni a fővárosban. Ehhez azonban szükség volt a szétszórt székelyek egy tömbben való letelepítésére. Kerék Mihály¹⁰⁰ az Országos Földhivatal újonnan kinevezett vezetője támogatta barátja javaslatát. Kovács Imre segítségével Erdei Ferenc belügyminiszter hozzájárulását is megszerezték, bár „látszott – írja Bodor –, ő sincs tisztában

⁹⁸ PIL. 274. f. 10. cs. 34. ö.e.

⁹⁹ A beszámolóból kiderül, hogy a Kommunista Párt, kihasználva a földreform lehetőségeit, a törvényi lehetőségeken túl, mintegy „saját hatáskörben” igyekezett a székelyek letelepítését megoldani. Az akcióval kapcsolatban kevés forrás lelhető föl, valószínűleg azért, mert maga a párt sem akarta ezt nyíltan felvállalni. Bizonyítja ezt az is, hogy az ügy minden kellemetlen vonatkozását később maguk is Bodor Györgyre, illetve az NPP-ra igyekeztek hárítani. Az azonban Bodor beszámolójából is kiderül, hogy öt megelőzően pesti kiküldöttek dolgoztak már ezekben a községekben, és gyakorlatilag ő csak egy elkezdett folyamat folytatója, illetve befejezője lett. A kommunista kiküldöttek beszámolója szerint egyébként 2200 családot telepítettek le a Lengyeli járásban, mintegy 21 900 kat.h. földet osztottak szét. – PIL. 274. f. 10.cs. 34. ö.e.

¹⁰⁰ Kerék Mihály, a két világháború közötti időszakban a népi írói mozgalomhoz kapcsolódva több kiváló, a mezőgazdaság helyzetével foglalkozó szakmunkát írt. Részletesen foglalkozott többek között a magyarországi földreform lehetőségeivel, a közigazgatási szervezetek gazdasági és földbirtokpolitikai szerepével, valamint egy új magyar szociálpolitika kidolgozásának szükségességével.

azzal, hogy ennek a kérdésnek súlyos belügyi vonatkozásai vannak”.

Bodor György április 25-én érkezett Bonyhádra. Itt azonnal lefoglalt egy irodát, kinevezte magát kormánybiztosnak, és munkához látott. Április 29-ig, tehát négy nap alatt, tíz községet ürített ki, és mintegy 1500 családot (6000 fő) telepített le. A „székely vármegye” szervezésének híre gyorsan terjedt, és napokon belül útnak indultak a zalai, a bakonyi falvakban maradt székelyek is. A Tolna megyében történő gyülekezés tervét alátámasztotta erős összetartozás-érzésük, egymást erősítő hitük, és a németek kitelepítéséről szállongó hírek. A székelyek folyamatos áramlása miatt a megnövekedett feladatokat a Telepítési Hivatal nem tudta ellátni, ezért egyre szélsőségesebb megoldásokat választottak. Bodor már április 29-i levelében ezt írta feleségének: „A lengyeli Apponyi-kastélyt koncentrációs tábornak neveztük ki.” A táborban uralkodó állapotokról egy panasztevő május 11-én írt levelében a következőket olvashatjuk: „A népeket kihajcsák a legelőre és azt viszik a gettóba akit akkarnak (...) És a lengyeli kastélyba, vagyis gettóba egypár dolgot említenek a Tekintetes Főispán urnak. Ott van külön szoba ahol csak toll van és oda visznek be akit ők akkarnak és össze vissza verik és [hempergetik]. Nappal és éjszaka ép úgy mint öreg vagy fiatal a dolgukat csak a szobában végezhetik (...) Kivételes esetek is előfordulnak, például önekik megfelelő lányokat, az örzésükre örszobába visznek.”¹⁰¹ A Lengyelben létesített tábor ügye többször foglalkoztatta a Bonyhádi Nemzeti Bizottságot. Sorozatosan tiltakoztak a rendőrség fellépése ellen. Ezek hatására Bodor György ígéretet tett hathatós intézkedésekre, annál is inkább, mert az alispáni helyszíni szemle és a foglyok vallomása – a nemi erőszak kivételével, amit valószínűleg nem mertek bevallani – igazolta a vádakat.¹⁰²

A telepítés minden mozzanatát törvénytelen módon intézték. Az egyes községeket karhatalommal körülrzárták, és a kizavart svábok helyére azonnal székelyeket telepítettek. „Ebben a kényszerhelyzetben az egyedül lehetséges megoldást választottam. – írta Bodor jelentésében. Megkértem a járási politikai rendőrséget, hogy állapítsa meg a német fasiszták névsorát. (...) Megkönnyítette a politikai rendőrség munkáját az is, hogy a Bund pécsi irodájában a Kommunista Párt megtalált egy, sajnos, hiányos listát. Ez volt a kiindulási alap. (...) A politikai rendőrség e névsor alapján közölte

¹⁰¹ A vármegyei főkapitány közli, hogy a kivizsgálás nem vezetett kellő eredményre, a beadvány névtelensége miatt. – TMÖL. Tolna megyei főispán általános iratai 798/1945.

¹⁰² TMÖL. Bonyhádi Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve, 1945. május 30. – Wirth, 1988.

velem, hogy egy községben hozzávetőleg mekkora terület és hány ház áll rendelkezésre. Ehhez mért számban telepítettem be az elhelyezésre váró magyarságot. E magyarság megalakította azután a földigénylő bizottságot, s a rendőrség által készített lista szerint benyújtotta a kobzási javaslatot”.¹⁰³ A vagyonekobbzások elleni fellebbezéseket két nap alatt tárgyalta meg a Megyei Földbirtokrendező Tanács.

A karhatalom tevékeny közreműködése nélkül – mint ahogyan beszámolójában írta – Bodor nem tudta volna elképzeléseit megvalósítani. Szekszárdon három, önálló hatáskörű – politikai, bünyügyi, polgári – osztály működött. A politikai osztály vezetőinek kinevezéséhez a főispán és a szekszárdi szovjet parancsnokság hozzájárulása kellett. A nagyobb községekben és a járási székhelyeken a kommunisták vezetésével alakult meg a rendőrség. Tolnában, Bonyhádon, Dombóváron nemcsak a vezetők, de a személyzet is a Kommunista Párt soraiból került ki.¹⁰⁴

A tényleges kitelepítéseket végrehajtó karhatalom kegyetlenkedései, a visszaélések elleni lakossági tiltakozások hatására az orosz „controll Comissio” is írásbeli tájékoztatást kért Bodor Györgytől, aki kitérően válaszolt: „A telepítéskor a rendőrség ideiglenes őrizetbe vette a német fasiszták egy részét. Azért tette ezt, hogy a telepések beköltözésekor az összeütközést és rendbontást megakadályozza.”¹⁰⁵

A kormánynak is tudomása volt az atrocitásokról. Az egyre nagyobb méretű társadalmi nyomás hatására a május 14-i pártközi értekezlet foglalkozott a bukovinai székelyek elhelyezésének problémájával. Erdei Ferenc belügyminiszter a kérdés exponálásakor leszögezte, hogy „a Minisztertanács, és azt megelőzőleg a pártok központi értekezlete is úgy határozott, hogy ezekkel kapcsolatban elsősorban a hazajutást kell elősegíteni, azonban a székelyek közül is marad fenn egy rész, amely szintén a letelepítendőkhöz tartozik.”¹⁰⁶

Azt Erdei is elismerte, hogy „Tolna megyében, egészen pontosan 22 községben a Földművelésügyi Minisztérium, illetve a Földhivatal bizonyos mértékű megbízása alapján, és részben az én tudomásommal is, néhányan, különösen Bodor György nevezetű

¹⁰³ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 2504/1945.

¹⁰⁴ TMÖL. Bonyhádi járás főszebőbírájának iratai 139/1945. 143/1945.

¹⁰⁵ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztályának iratai 50588/1945. A jelentés június 19-i keltezésű, ami arról tanúskodik, hogy Bodor „kormánybiztosi” felfüggesztése után is még hetekig tevékenykedett.

¹⁰⁶ Ismételt haza-, illetve Romániába való visszatelepítésük tervével a későbbiekben nem foglalkoztak. – Tóth, 1992. 343.

megbízott, a 22 sváb községnek a lakosságát mozgosította, hogy helyet csináljon a magyaroknak, és a svábokat gyűjtőtáborokban tartják együtt, és megoldásra vár a sorsuk.¹⁰⁷ De az értekezlet azon túlmenően, hogy a székelyekről általában negatív véleményt fogalmazott meg, és az egész korábbi telepítési akciót elhibázottnak ítélte, Bodor György tevékenységének fölfüggesztését nem szorgalmazta. Nem kínált megoldási alternatívát sem a székelyek – akiknek a minél nagyobb számú hazatelepítése mellett foglalt állást –, sem a törvénytelenségek elszenvedői számára. Jogorvoslatról, vagy törvényességi felülvizsgálatról az értekezleten nem esett szó.

A tömeges tiltkozások hatására a Lengyelben fogva tartottak egy részét hazaengedték. Az eredeti tulajdonosok és a betelepítettek közötti összeütközések azonban továbbra is napirenden voltak. „Kérem, hogy a házamból a telepeseket méltóztassék ki teni vagyis máshová hejezni, amennyiben nem hejesen járolnak el velünk, a saját tehenemet minden további nélkül kivezetik az istálóból és oda adták rokonaiknak gabonámat le aratták szénáimat stb mindent magukénak tulajdonítanak¹⁰⁸ – írja Michler Ferencné hőgyészi lakos.

Bodor május közepén Budapesten tett látogatása során maga is érzékelhette a tevékenységével és személyével kapcsolatban kialakult fenntartásokat. „Erdei – írja visszaemlékezésében – hűvös volt, úgy látszott, hogy kellemetlen már számára ez az egész székely-telepítési ügy.” Bodor György május 28-án kapta meg a megbízásának visszavonásáról szóló írásbeli parancsot, azzal a szóbeli kiegészítéssel, hogy a megkezdett községekben a földbirtok-politikai teendőket fejezze be. Visszaautazva Bonyhádra, a hátralévő 4-5 napban lázas ütemben még keresztülhajszolta az elkobzásokat és betelepítéseket.¹⁰⁹ Néhány nappal később a következőket jelentette: „A német fasiszták vagyona a földreformot hivatalunk az alábbi községekben bonyolította le:

¹⁰⁷ Tóth, 1992. 344.

¹⁰⁸ TMÖL. Tolna megyei alispán általános iratai 49/1945.

¹⁰⁹ Bodor György 1945. július 4-én írja meg, immár Budapesten a tevékenységéről szóló jelentését. Az ezen a napon tartott pártközi értekezleten, amely Bodor jelentését megtárgyalta és elfogadta, a Szociáldemokrata Párt képviselői nem vettek részt. Néhány nappal később tett észrevételeikben kifogásolták a német nemzetiségűek anyanyelvi alapon történő hátrányos megkülönböztetését, mert az a kollektív bűnösség elfogadását jelenti. Elfogadhatatlannak tartották, hogy ezekben a falvakban csak az új telepesekből szerveződjék meg a rendőrség, valamint érthetetlennek tartották a jegyzők és a tanítók áthelyezésére tett javaslatot is. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 2504/1945.

Község	Elkobzásra ítélt családok száma	Betelepített családok száma
Aparhant	149	80
Bátaszék	661	232
Bonyhádvarasd	193	95
Cikó	363	157
Duzs	89	85
Györe	45	40
Hidas (Baranya vm.)	395	202
Hőgyész	184	90
Izmény	129	90
Kalaznó	120	100
Kéty	110	104
Kisdorog	204	149
Kisvejke	52	30
Kakasd	169	154
Kismányok	129	60
Lengyel	293	60
Mőcsény	99	45
Majos	144	110
Mucsfa	118	60
Nagyvejke	68	50
Nagymányok	151	40
Tabód	130	40
Tevel	240	163
Závod	104	90
Zomba	241	120
Összesen	4 350	2 446

Lélekszám szerint úgy az elkobzásra került németek, mint a magyarok 12 500 főre becsülhetők.¹¹⁰ A következő hetekben a

¹¹⁰ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 2504/1945.

Megyei Földbirtokrendező Tanács az elkobzásokat és juttatásokat újra tárgyalta. Ennek köszönhetően néhány elkobzott földbirtokot visszaadtak. A Népgondozó Hivatal által 1945 novemberében készített jelentés szerint Bodor György Tolna megye 26 községében 2712 családot, Baranya megye 7 községében 588 családot telepített le. A letelepítettek származás szerinti megoszlása: bukovinai székely 3000, moldvai csángó 110, boszniai és horvátországi magyar menekült 190 család.¹¹¹

A bukovinai székelyek egy kisebb csoportja 1944 őszén Jugoszláviában maradt. A hadikfalviak, istensegítsiek, andrásfalviak egy csoportja csak október 8-án, illetve 9-én kezdte meg a menekülést, s a hadiesemények miatt már nem tudtak átjutni Magyarországra. Súlyosbította a helyzetet, hogy a késve indulók Tótik Károly telepfelügyelő javaslatára Szabadka felé mentek, ahol ekkor már utcai harcok folytak. A szeghegyi táborba összegyűjtött székelyeket 1945 februárjában utasították ki az országból. A vonatokat Szegedre irányították. Egy család összesen 4 kg-os csomagot hozhatott magával. A rajtuk lévő ruhával, s 3 napi élelemmel érkeztek meg Magyarországra.

Pálffy György, Szeged polgármestere a város elviselhetetlen leterheltsége miatt – a helyi lakosságon kívül mintegy százezer személy ellátásáról és lakásáról kellett gondoskodni –, központi, kormányzati intézkedést kért, illetve a menekültek azonnali Bajára irányítását javasolta.¹¹²

Az 1945 február második felében Jugoszlávia területéről érkező menekülteket – belügyminiszteri utasításra – Bács-Bodrog vármegye németek által lakott községeiben kellett elhelyezni. Az utasítás – szükség esetén – a németek összeköltöztetését, valamint bútorok, ágynemű igénybevételét is lehetővé tette. A menekültek ellátásáról az érintett községeknek közellátás keretében kellett gondoskodniuk.¹¹³ A határon „áttett” bukovinai székelyek letelepítésével Tótik Károly telepfelügyelőt bízta meg az alispán. Az utasítás elsősorban az elhagyott tanyák és lakóházak igénybevételét szorgalmazta.

A községek mindenütt nagy áldozatokat vállalva tettek eleget a kérésnek. A háború alatt megrongálódott malmok miatt minden községben gondot okozott a gabona őrlése, illetve a liszt biztosítása. Garán a szovjet katonai parancsnokság a dunántúli harcok

¹¹¹ Az adatok a Népgondozó Hivatal néhány hónappal későbbi, a földreformot elemző jelentéséből származnak. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28. Ezek az adatok összességében megegyeznek Füzes Miklós korábban közzé tett kutatási eredményeivel. – Füzes, 1990c. 19-22.

¹¹² MOL. J.Gy. Miniszterelnökségi iratok 914/1945.

¹¹³ BKMÖL. Csátalja község iratai 177/1945.

elhúzódaása következtében katonai kórházat rendezett be, így az éppen csak elszállásolt székelyeket a házakból ki kellett költöztetni. A község határában üresen álló tanyákat viszont a megromlott köz- és vagyonzbiztonság miatt nem lehetett igénybe venni.

Bács-Bodrog vármegyében Csátalján, Garán és Vaskúton a következő megosztásban került sor a székelyek letelepítésére:

Hová	Honnan	Család	Személy
Vaskút	Fogadjisten	73	325
Gara	Andrásfalva	28	118
	Andrásnépe	31	105
	Hadikszállás	31	112
	Hadikliget	52	253
	Hadiknépe	3	6
	Szórványosok	18	59
	Istenes	85	390
Csátalja	Adjisten	45	228
	Istenáldás	6	33
	Istensegíts	5	19
	Istenföldje	4	15
	Hadikliget	1	5
Összesen		382	1 683

Észak-Bácskában nem volt nagybirtok, így itt a földigénylő bizottságok sehol sem számolhattak földbőséggel. A felosztható földek 1945 áprilisára gazdára találtak, s csak kisebb területeket tartalékoltak a hazatérő katonáknak. Azokban a községekben, ahová a székelyeket telepítették, a földosztás kezdetétől feszült volt a hangulat. Különösen Csátalján alakult ki súlyos helyzet, mert itt a telepesek és a község lakossága között éles ellentét alakult ki. A községben a földigénylő bizottság elnöke előbb Magdoli Gergely, majd Tusa Ambrus székely telepes lett. Sem a község előljárósága, sem a lakosság nem tudott velük együtt dolgozni. A földigénylők közül csak a székely telepesek kaptak földet. Számukra 1758 kat.h. földet osztottak ki. Vaskúton a 416, Garán a 278 földigénylő közül 139, illetve 190 székely telepes részesült juttatásban. Ezekben a községekben elsősorban a helyi bunyevácokat elégitették ki. Vaskúton 3500 kat.h., míg Garán 3700 kat.h. földet osztottak ki. A

juttatási átlag 8 kat.h. volt. A fölosztott földeket a Volksbund- tagoktól történt elkobzás útján biztosították.

A háború nemcsak a bukovinai székelyeket tette az országutak vándorává. Nagy számban tartózkodtak az országban az 1937. december 31-i határon kívül eső területekről érkezett menekült közalkalmazottak, önként vagy egyéb okokból távozott magyarok, deportáltak, idegen állampolgárok és hadifoglyok. Ellátásuk, elszállításuk érdekében, valamint a „fasiszta németek kitelepítésének” végrehajtására hozta létre a kormány 1945. május 10-én a Népgondozó Hivatalt. A kormány 1945. május 4-i ülésén tárgyalta az előterjesztést. Erdei Ferenc belügyminiszter már bevezetőjében is hangsúlyozta, hogy a rendeletnek fontos része a „svábság kitelepítése”, de esetleges visszahatásai miatt csak a fasiszta németek kitelepítéséről „beszéljenek”, illetve ne szabályozzák pontosan a Népgondozó Hivatal kitelepítési tevékenységét. Ennek megfelelően a kezdeti időszakban a Hivatal kifejezetten szociális feladatokat látott el. Hatáskörének kiterjesztéséről az 1945. július 1-jén kiadott 3820/1945. M.E. sz. rendelet – amely a német nemzetiségű lakosság nemzethűségi szempontból történő felülvizsgálatát is rábízta – intézkedett.¹¹⁴

A vizsgálatot bizottságok végezték, amelyek elnökből és a helyi viszonyokat jól ismerő két tagból álltak. A bizottságok tényleges munkájukat szeptemberben kezdték meg. Annak függvényében, hogy az illető milyen minősítést kapott, a Népgondozó Hivatal internálhatta, az ország más területére telepíthette, összeköltöztethette, vagy vagyonekobzással sújthatta az érintetteket. Az egyes önkormányzatok az eljárások folyamán statiszta, illetve kiszolgáló szerepre kényszerültek. A Belügyminisztérium július 16-án utasította a főispánokat, hogy Iványi Jenő – a Népgondozó Hivatal telepítési főosztályvezetője – részére tegyék lehetővé az „összes közigazgatási szervek hatékony segítségét, különös gonddal és azonnal vizsgálja meg azokat a panaszokat, amelyeket e vonatkozásban a közigazgatási szervek működése ellen tesz, és a szükséges intézkedéseket (félfüggesztés, fegyelmi, vizsgálat stb.) a kifogásolható tisztviselők ellen soron kívül tegye meg”.¹¹⁵ Sem a törvény, sem a rendelet nem biztosította a jogorvoslatot a helyi társadalom, illetve a helyi közigazgatás számára. A Népgondozó Hivatalt nemcsak a közigazgatás „minden eszközzel történő” támogatása, de az egyoldalú panasztétel joga is megillette. Mindez egy

¹¹⁴ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. május 4. – Magyar Közlöny, 1945. 65. sz.

¹¹⁵ BKMÖL. Bács-Bodrog megye főispánjának iratai 467/1945.

olyan helyzetben, amikor a helyi önkormányzatok maguk is létszámihiánnyal, az élet újraindításának gondjaival, és az igazolási eljárások befejezetlensége folytán számos más problémával is küzdöttek.

Hatásköri vita alakult ki a Belügyminisztérium felügyelete alá tartozó Népgondozó Hivatal és a vele csaknem egyidőben – június 22-én –, a Földművelésügyi Minisztérium 6342/1945. sz. elnöki rendelete által életre hívott Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatala között is. A miniszteri rendelet ez utóbbi szervezetet is azoknak az igényjogosultaknak, akik lakóhelyükön nem jutottak földhöz, az ország más területein történő letelepítésével és földhöz juttatásával bízta meg. Éppen ezért az OFT Telepítési Hivatalának megalakulásától kezdődően vita tárgyát képezte a két szervezet között a telepítési jogkörök tisztázatlansága. S ezen valójában az a kiegészítő rendelkezés sem segített, amely 1945. július 2-án a „telepítés egyöntetűvé tétele, valamint egyéb más célszerűségi okokból a kitelepített fasiszta németek helyébe történő letelepítést a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalta”. Ezzel együtt leszögezte azonban, hogy „nevezett hivatal a földbirtokrendező testületekkel a legszorosabban együttműködni, s a telepítések végrehajtása során azok véleményét kikérni, kívánságait figyelembe venni köteles.”

A telepítési tevékenység ily módon való megosztása következtében az Országos Földhivatal telepítési ügyosztálya a nagyobb ingatlanok betelepítését, a szorosabb értelemben vett földbirtokpolitikai célú telepítések végrehajtását kapta.¹¹⁶ A két szervezet munkájának elvi síkon való összehangolására nem került sor. A hivatalok egymás mellett, illetve sokszor egymással szemben igyekeztek saját elképzeléseiket érvényesíteni. A látszólag preztízs okokból vívott harcnak valójában szakmai, politikai indítékai voltak. Míg a Földművelési Minisztérium általában a szakmai szempontokra helyezte a hangsúlyt, addig a Kommunista Párt befolyása alatt lévő Belügyminisztérium ebben a kérdésben is a már jelzett politikai célokat tartotta szem előtt. Így a német nemzetiségű lakosság nemzethűségi szempontból történő felülvizsgálatához és a belső telepítések összekapcsolásához – a mezőgazdasági termelést jelentős mérvű visszaesése révén is – elemi érdeke fűződött.¹¹⁷

¹¹⁶ BKMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tájékoztató Tanácsa. 72/1945.

¹¹⁷ Vannak azonban adataink arra is – ezeket a későbbiekben idézzük –, amikor a Népgondozó Hivatal munkatársai emeltek szót a Földművelésügyi Minisztérium kiküldötjeinek túlkapásai ellen. A hatáskörök tisztázatlansága, ebből adódóan az állandó rivalizálás, valamint mindkét szakigazgatási szervnél a közvetlen pártutasítások érvényesülése, a közös, összehangolt munkát teljes egészében megakadályozta.

A Népgondozó Hivatal telepítési főosztálya négy telepítési kirendeltséget hozott létre, amelyeket további kerületekre és körzetre osztott.¹¹⁸ A belső telepítések lebonyolítását a már jelentős múlttal bíró körzetvezetői és telepfelügyelői rendszer ismételt kiépítésével igyekezett biztosítani. A telepfelügyelők alapvető feladata a gondjaira bízott telepések agrikulturális irányítása és vezetése, valamint telepítésük előkészítése volt. A csoportos telepítéseknél a jelentkezők összeírását, a ház- és földjuttatásokat, a tényleges birtokba helyezéseket végezték. A telepfelügyelők ellenőrizték a telepések magatartását. Ők választották ki a telepgazdákat, segítségükkel látták el a telepes csoportok irányítását. Feladatuk kiterjedt a telepgazdák iskoláztatására, informálására, a jogszabályok ismertetésére. Jogukban állt a községi képviselő-testületek vagy elöljáróságok leváltását javasolni, ha azt a telepítések megindítása vagy biztosítása miatt szükségesnek ítélték. A gazdasági javak elherdálásának megakadályozása érdekében a Volksbund-vagyonok ellenőrzéséért és megtartásáért is ők feleltek.¹¹⁹ A Hivatal egyik első utasítása (június 13) arra szólítja föl a közigazgatási vezetőket, hogy minden eszközzel akadályozzák meg a területükön lévő sváb ingatlanok, „különösen pedig a hozzájuk tartozó élő és holt felszerelések” elidegenítését.¹²⁰

A Népgondozó Hivatal a Dél-Dunántúlon és a Duna-Tisza közén kezdte meg működését. A székelyek letelepítésének befejezése, illetve a határ mentén várakozó menekültek elhelyezése már nem tűrt halasztást. A svábok elhelyezésének megoldatlansága miatt azonban a konfliktusokat nem lehetett rendezni. A lengyeli internáló tábor felszámolását követően például – miután nem volt hova menniük – a svábok is visszatértek otthonaikba. A székely telepések és az eredeti tulajdonosok kényszerű együttélése nap mint nap számtalan viszályt idézett elő. A zombai körzetvezető augusztusi jelentésében az áldatlan állapotok részletes ismertetésén túl felhatalmazást kért a visszaszivárgott németek kitelepítésére, illetve összeköltöztetésére.¹²¹

A Dunántúl más megyéiből Bodor György által Tolna megyébe hívott székelyek is több községben elhelyezésükre vártak. A

¹¹⁸ Zielbauer, 1990. 81.

¹¹⁹ BKMÖL. Bácsbokod község iratai 1681/1945.

¹²⁰ A hatályos törvényi szabályozás értelmében az ingó vagyontárgyak elidegenítésére az érintetteknek még lehetőségük volt. Ezzel ellentétes a Népgondozó Hivatal belső utasítása. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatala iratai 204/1945.

¹²¹ TMÖL. Népgondozó Hivatal Zombai Körzetvezetőisége iratai 33/1945.

„kormánybiztos” felmentését követően hetekig sem ellátásukra, sem további sorsukat illetően nem történt intézkedés.¹²²

Németh Kálmán, a józseffalviak papja, aki az 1940-41-es hazatelepítés lelki mozgatója volt, június 16-án táviratban kért segítséget a Népgondozó Hivatal vezetőitől. „Véménd, Somberek, Felsőnána, Kistormás, Varasd, Diósberényben több száz bukovinai székely menekült magyar család hetek óta lepakolatlanul, kétségbeeső viszonyok között várja a letelepítést. Élelmük is elfogyott, nincs aki ügyükben intézkedjék. Segítségért, intézkedésért könyörgök.”¹²³ – írja.

Az elhelyezésüket váró székely családok

Község	Családok száma	Község	Családok száma
Kistormás	56	Felsőnána	52
Varsád	77	Váralja	23
Diósberény	28	Bonyhád	32
Urd	30	Bucsi	7
Grábóc	22	Nagyszékely	35

A Tolna megyében lévő 362 családon kívül Baranya megyében – Somberek, Palotabozsok, Véménd – is még mintegy 300 család várta elhelyezését. A letelepítést a Volksbund-tagoktól elkobzott birtokokon a földbirtokok elégtelen volta, valamint a nagyszámú telepes miatt csak a törvénytelen ségek, a jogtalan elkobzások révén lehetett biztosítani. A Népgondozó Hivatal különböző szintű vezetőihez és a Miniszterelnökséghez tömegesen érkeztek a panaszok, a felülvizsgálatot sürgető kérések.

Hütter Károly és társai Hidas községből azt panaszolták, hogy azok a Volksbund-listák, amelyek alapján a vagyonek kobzásokat végrehajtották, nem hitelesek. Az alapján azonban április 30-án mégis több ezer embert Lengyelre internáltak. A volksbundosok hajszolásában – írják a panasztevők – Orosz (Kresz) István községi másodjegyző jár az élen, aki korábban nyilas érzelmű volt. A

¹²² Ezzel egyidőben a bácskai településeken is „agitátorok” jelentek meg, akik a Dunántúlra telepedést szorgalmazták. Bácsalmáson Szabó József – a Parasztpárt bajai szervezetének tagja – jelent meg, magát belügyminiszteri kormánybiztosnak mondta, és 50 bukovinai székely családot költöztetett át a Dunántúlra. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 27217/1945.

¹²³ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 307/1945.

vagyonek Kobzások ellen a hetekig internáltak néhány napban megállapított fellebezési joga pedig értéktelenné vált.

A panaszok kivizsgálására a miniszterelnök Szepessy Gézát, a Népgondozó Hivatal vezetőjét kérte meg. A hivatal vezetője a hamis Volksbund-névsorok revízióját és a jogorvoslatot a szeptember 24-re kiírt nemzethűségi igazoló eljárással orvosolhatónak vélte. Azt azonban ő is elismerte, hogy a nemzeti bizottság által átvizsgált és kiegészített listát a rendőrség nem fogadta el, ragaszkodtak ahhoz, hogy ők állapítsák meg, hogy ki Volksbund-tag, és ki nem.¹²⁴

Más esetekben a helybeli rendőrség körültekintő eljárását a Kommunista, vagy a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetei vétőzták meg. A kőszegi Szociáldemokrata Párt vezetői – 1945 júniusában első napjaiban – a Miniszterelnökség állásfoglalását kérik, mert a Nemzeti Parasztpárt városi szervezete a rendőrség által összeállított Volksbund-listát nem fogadta el, és a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnál azoknak a németeknek a földbirtokaira is elkobzási javaslatot tett, akik nem voltak tagok.¹²⁵

Hasonló eljárásról számolnak be a kakasdi magyarhű svábok is.

„A Tolna vármegyei Földbirtokrendező Tanács jún. 15-éről keltezetten értesítette ezért – a bundista tulajdonosokkal teljesen egyformán – ezeket a nem-bundista ház- és földtulajdonosokat (számszerint 31) a 2374/1945. számú véghatározatáról, mely szerint a Tanács a fenti rendelet végrehajtása során elkobozta vagyonukat. Erre az értesítésre természetesen leállott a község határában minden munka. Mert ha a nem-bundista tulajdonosok is elveszthetik ilyen megoldással vagyonukat, akkor az egész falu is hasonló elbánástól félhet. Sőt a községben letelepedett székely gazdák is abbahagyták a munkát. Mert érthetőleg nem tartják érdemesnek egy kisebb gazdaságba befektetni munkájukat, ha nagyobbra nyílik kilátás. Ezt a mindkét részről fennálló bizonytalanságot fokozzák bizonyos rosszindulatú és félremagyarázott kijelentések, melyek végleg letörrik a magyarhű svábok munkakedvét, annál is inkább,

¹²⁴ MOL. J.Gy. Miniszterelnökségi iratok 7393/1945.

¹²⁵ A válasz értelmében „a magyarországi németekkel szemben nem a nemzetiségi származás, hanem kizárólag a magatartás az, ami jogkövetkezménnyel jár”. A kőszegi Szociáldemokrata Párt jelzésére Balogh István miniszterelnökségi államtitkár a Kisgazdapárt által június 10-re szervezett kereskedői nagygyűlésen is reagált: (...) „nem lehet más a kormány álláspontja, mint ami a tisztesség, az igazság, a demokrácia. Senki sem bűnhődik azért, mert német, de mindenki bűnhődni fog, aki fasiszta. Ha pedig német az illető fasiszta, akkor is ezért fog bűnhődni. Nem csinálhatjuk azt, amit ők csináltak a zsidósággal. Nem állíthatunk fel kollektív felelősséget senki ellen, mert olyan demokráciát akarunk felépíteni, amelyet 10 év múlva, vagy 100 év múlva sem lehet erkölcsileg megtámadni.” – MOL. J.Gy. Miniszterelnökségi iratok 3181/1945.

mert eddig semmi hivatalos lépés nem történt, amely összhangban lenne a kormányzervek által leszögezett emberies és megnyugvást keltő elvekkel.¹²⁶ A kakasdiak tiltakozásukban nemcsak sérelmekre, de a folyamatok pszichikai, gazdasági, politikai vetületeire is fölkhívták a figyelmet. Pontosán látták, hogy ez az eljárás a kivételezettnek tűnő székelyeknek sem érdeke, hisz a népcsoport otthonosságérzését nem, ugyanakkor nagyfokú demoralizálódását idézi elő. A gazdasági visszaesés, a vagyonok elherdálása pedig az egész magyar társadalmat hátrányosan érinti.

A társadalmi nyomás hatására ismét napirendre került az ezen területen felállított internáló táborok ügye is. A legnagyobb, 20 000 személy befogadására alkalmas bonyhádi tábort még nem, ellenben a 3000-4000 személyt tömörítő lengyelit már fölszámolták. Az összeköltöztetés Budaörsöt, Ürömet, Pilisborosjenőt, Soroksárt, Taksonyt, Leányvárt érintette. De ezek – így szól a jelentés – nem gettószerűek, az érintettek önként választhatják meg, hova mennek. Többnyire rokonaiknál el tudnak helyezkedni.¹²⁷

A telepítések folytatásához a Volksbund-birtokokon túli, számottevő, felosztható földbirtokra volt szükség, mert az országban földre várók telepítése még jószerével el sem kezdődött. További telepítéseket tehát az igénybe vehető földbirtokok körének kiszélesítése nélkül, juttatható birtokok hiányában nem lehetett végrehajtani.

Az eljárás alá vonható német nemzetiségűek körének kiszélesítését szolgálta a nemzethűségi igazoló bizottságok fölállítása, s ezzel egyidőben a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztése. A járási nemzethűségi bizottságok munkájukat 1945 szeptemberében kezdték meg.

A nemzethűségi igazoló bizottságok működését volt hivatott „segíteni” az érintett területek önkormányzatainak újabb, rendeleti úton történő korlátozása is. A Belügyminisztérium augusztus 8-án terjesztette a Minisztertanács elé „a német nemzetiségű területekkel kapcsolatos közigazgatási intézkedésekről szóló javaslatát”.¹²⁸ A tervezetet nem csatolták a jegyzőkönyvhöz, de lényegi módosulás bizonyára nem lehetett, mert szeptember 13-án a törvényjavaslat kihirdetéséhez a felhatalmazást a nemzetgyűlés is megadta. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 9560/1945. M.E. sz. rendelete, amely

¹²⁶ MOL. J.Gy. Miniszterelnökségi iratok 4809/1945.

¹²⁷ Az internáló táborok, valamint az internáltak számáról nincsenek pontos adataink. Zielbauer György munkájában 57 internálótábort és 17 190 internáltat említ. – Zielbauer, 1990. 40. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

¹²⁸ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. augusztus 8.

az egyes vármegyékben, továbbá nagy- és kisközségekben a különböző testületek működésének szüneteltetése, valamint az ezzel összefüggő különleges közigazgatási szabályokról intézkedett, 1945. október 15-én lépett életbe.¹²⁹

A következő korlátozásokat vezették be: Tolna és Baranya vármegyékben a rendelet hatályba lépésével egyidőben felfüggesztették a törvényhatósági bizottság, az általa alakított szakbizottságok, a törvényhatósági kisgyűlés, az igazoló választmány, az összeférhetetlenségi bizottság, továbbá a közigazgatási bizottság és különleges alakulatainak működését. A belügyminisztert felhatalmazták arra, hogy az ország bármelyik helységében, ahol az említett telepítési, összeköltöztetési eljárások folyamatban vannak, a községi képviselő testületek működését felfüggeszthesse. A választott vármegyei, illetve községi jegyzői állásokat a belügyminiszter, míg a többi községi állást az alispán kinevezéssel tölthette be. Az előjárósági tagsággal egybekötött tisztségekről a járási főjegyző dönthetett. Aligha szorul részletesebb magyarázatra, hogy az önkormányzati testületek felfüggesztésének és a kinevezéseknek állami kézbe történő koncentrálásával a szóban forgó térség törvényes védekezési lehetőségeit a minimálisra csökkentették. Az állam biztosította a saját maga számára, hogy a tervezett jogkorlátozásokat a lehető legcsekélyebb kontroll nélkül hajthassa végre. Ezt szolgálta a törvényhatósági testületek hatáskörének megosztása is.

„Az állások betöltésének kivételével¹³⁰ a törvényhatósági bizottság és a törvényhatósági kisgyűlés hatáskörébe tartozó ügyekben az alispán, a községi képviselő-testület hatáskörébe tartozó ügyekben pedig a járási főjegyző jár el. A törvényhatósági bizottságnak a járási főjegyzők áthelyezésére vonatkozó jogkörét az alispán nem gyakorolhatja.”

Az ellenőrzés lehető legteljesebb kizárását szolgálta a tisztviselői kar minden indoklás nélküli szabad mozgatása is. A belügyminiszter – s bizonyos korlátok között az alispán – Tolna és Baranya vármegyék tisztviselőit mind a vármegyén belül, mind pedig egyik vármegyéből a másikba szabadon áthelyezhette. Az áthelyezést indokolni nem kellett, ugyanakkor a tisztviselő azt vissza nem utasíthatta. Meglehetősen megfoghatatlan, és az egyéni értelmezéseknek tág teret adott a rendelet következő paragrafusa is: „A belügyminiszter Tolna és Baranya vármegyék tisztviselőit,

¹²⁹ Magyar Közlöny, 1945. 154. sz.

¹³⁰ A 9560/1945. 2.§-a kimondja, hogy a belügyminiszter kinevezési joga nem terjed ki a vármegye által fenntartott közintézményeknél (intézeteknél, üzemeknél, vállalatoknál) rendszeresített, választás útján betöltendő állásokra; ezeket az állásokat az alispán tölti be.

továbbá azoknak a nagy- és kisközségeknek a tisztviselőit, amelyekben a képviselő-testület működése szünetel, ha a tisztviselő a különleges viszonyok között a szolgálatra alkalmatlannak bizonyul, a szolgálattól azonnali hatállyal felmentheti”.

Bár e rendeletben csak Tolna és Baranya vármegye neve szerepel, mint a legnagyobb számú német kisebbséggel bíró terület, a törvény természetesen a többi érintett városra és községre is vonatkozott. Az ősz folyamán a Népgondozó Hivatal sorban értesítette a községeket autonómiájuk felfüggesztéséről.

A Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztése, a megyei, körzeti szervezetek július végi felállítása után, a járási nemzethűségi bizottságok minősítési alapján igyekezett fölmérni az elkobozható föld- és házingatlanok nagyságát. Ezzel párhuzamosan a telepítésre jelentkezők összeírását, illetve toborzását végezték. Ezt követően kezdődhetett volna meg a szervezett telepítés. Ezzel ellentétben a Népgondozó Hivatal a már korábban elindult folyamatokat – a községi földigénylő bizottságok által végzett jogtalan elkobzásokat, juttatásokat, az egyéni települési akciókat – sem tudta kezelni.¹³¹ Gyakoriak voltak a feljelentések, vádaskodások. A dolog természetéből adódóan névtelenül, vagy másokra hivatkozva. Így nem volt egyedülálló a hartai és hajósi eset sem. Ott szintén névtelenül jelentették fel a községi eljáróságokat, hogy a sváb származásúakat nem váltották le. Visszaélésekkel vádolták meg a földigénylő bizottságot is, holott annak sváb tagja ekkor már nem volt. A feljelentő mind az alispánhoz, mind a Népgondozó Hivatalhoz eljuttatta panaszát. A korra jellemző, hogy míg a panasztevő saját nevét nem írta alá, addig mindkét községből megnevezett embereket, akik úgymond mindezekről „bővebb információt” adhatnak. A vizsgálatot végző járási főjegyző jelentésében megállapítja, hogy bár az előjárói tisztséget betöltők között valóban van 7 sváb származású, de ők a 3820/1945. M.E. sz. rendelet értelmében igazoltak, mert az ellenállási mozgalomban részt vettek. Ennek ellenére többször történt kísérlet arra, hogy helyükbe magyarok kerüljenek. A magyar telepések azonban féltve népszerűségüket – arra

¹³¹ A Népgondozó Hivatal kalocsai körzetének vezetője, Kovách Ágoston a következőket írja jelentésében: „Hajós községben 1945. június 28-án jelentem meg, és ott a legnagyobb fejetlenséget állapítottam meg. Itt a községi földigénylő bizottság tagjai nincsenek tisztában a rendeletekkel. A közben letelepített, vagy rendeletellenesen letelepülők a község lakosságát terrorizálják, és állandó veszekedések vannak közöttük, sőt maguknak vindikálják a földigénylő bizottsági tagságok jó részét is. (...) a letelepültek önkényesen foglaltak el egyes házakat, a bútorokat, felszereléseket, baromfiakat stb. tulajdonukba vették, sőt azok egy részét lakóhelyükre szállították.” – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 693/1945.

hivatkozva, hogy „a Vörös Hadsereg évnegyedes ellátása és a magyar közellátás beszolgáltatási rendeleteinek végrehajtása csak akkor járt eredménnyel, ha azt házról-házra gyűjtéssel foganatosították” –, nem vállalták a megbízatást.

„A községben 243 betelepült magyar család van – írja a főjegyző –, de sok család nem érdemes a juttatásra, mert a település jogával visszaélve sokan raboltak, loptak stb. Az idegenből jöttek közül nehéz fölismerni, hogy ki érdemes előjárói tisztség viselésére, valamennyien új emberek, kiknek előlétele az előjáróság előtt teljesen ismeretlen, de a bírósági posta érkezésekor az előjáróság jelentése szerint sokat idéznek közülük bűnügyekben volt lakóhelyükre vissza.”¹³² Ugyanakkor azonban maga a Népgondozó Hivatal is pontatlanul, önkényesen, szervezetlenül működött. Sok helyütt már a járási nemzethűségi igazoló bizottságok vagyonelkötő határozatait előtt végrehajtották a telepítést, míg más területeken az egy-egy községbe elhelyezhető személyek többszörösét irányították.¹³³ A hivatali szervezet önkorrekcióra és rugalmasságra képtelen volt. A rendkívül eltérő munkamorállal és különböző pártállással rendelkező alkalmazottak hivatali eljárásában az adott párt direkt utasításai, törekvései, s nem a jogi szabályozottság vagy a szakszerűség dominált. A Hivatal azon alkalmazottai, akik munkájuk során a törvényesség betartására törekedtek, esetenként maguk is nehéz helyzetbe kerültek, és többnyire elhagyták a szervezetet.¹³⁴

¹³² PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai 12318/1946.

¹³³ A Bács-Bodrog vármegyei Vaskút község lakossága 1946 májusáig mintegy kétezer fővel nőtt. „Legnagyobb problémáink akkor merültek fel – írja a jegyző –, amikor az új telepések megérkeztek, de a volksbundistákat a községből nem távolították el. Az előjáróság pillanatnyi problémája, hogy a telepések egymás közti ellentétét elsimítsa. Községemben hét helyről, különböző vidékekről, úgymint Délvidék, székelyek, csángók, Mezőtúr, Sarkad, Baja, Bátmonostorról jöttek telepések. Különböző vidékek, különböző szokások ellentétet szültek, úgyhogy sok esetben egymással a csoportok torzalkodnak. A jótételi szállítás óriási teherként nehezedik községemre. Nem veszik kellőképpen figyelembe, hogy ma már nem a régi gazdag sváb lakosságú Vaskút, hanem lakosságának 40%-a telepes, 20%-a szegény bunyevác, illetve magyar”. – BKMÖL. Vaskút község iratai 1186/1946.

¹³⁴ A kalocsai körzet vezetője, Kovách Ágoston június végén kezdte meg működését. A hozzá tartozó községekben tapasztalt törvénytelenégeket jelentette feljebbvalóinak, illetve saját hatáskörében intézkedett. A községi földigénylő bizottságokat körlevélben tájékoztatta a törvényes eljárási módokról, a bizottságok összetételéről, a felosztási tervek elkészítésének szabályairól. Határozott magatartása miatt Hajós község telepesei panasszal éltek, melyek kivizsgálására az Országos Földbirtokrendező Tanács egy kommunista párti alkalmazottját – Macskási Mihályt – küldték ki, aki – miután földijeiről volt szó – nem „talált” kivizsgálandó szabálytalanságokat, a földekre nem volt hajlandó kiszállni, amit pedig „a telepések önmaguk foglaltak le, van aki 40 kat.h.-t és 8 hold szőlőt”. Macskási tevékenysége ellen Papp Béla

A Népgondozó Hivatal dél-magyarországi kirendeltségének vezetője szeptemberi jelentésében kemény szavakkal illetve az intézményen belüli mozdulatlanságot, a következetlenséget, a szervezetalanságot. Talán nem tanulságok nélküli, ha hosszabban idézzük. „Legnagyobb hiba, amivel legnehezebb is leszámolni, az anarchia! Igen nyugodtan mondhatom, hogy e téren anarchia van. Anarchia van a földigénylés elbírálásánál, mert az ismert plakát jelmondatából kiindulva: „Azé a föld, aki megműveli!”, így mindenki, bármilyen foglalkozású is legyen, mert most a konjunktúra ennek kedvez! – földigénylő és birtokos akar lenni. Ez még nem lenne olyan nagy hiba, ha hozzá is látna a munkához. Sajnos azonban a munkájuk a kész termés betakarítására, szüretelésre és dínomdánomra terjed ki, nem törődve a holnappal, gyűléseznek, korteskednek nap-nap után. Csak a munka nem halad. Az a súlyos eset is fent áll, hogy nemcsak ezek nem dolgoznak, hanem nem engedik dolgozni a magában véve talán szorgalmas embert sem. Sajnos, intő szavunk, felszólításaink süket fülekre találhatnak, mert a pártpolitika mindent contremínál.¹³⁵ Ennek az égisze alatt mennek az önkényeskedések, bundos kilakoltatások, a bundosok leltár nélküli kirablása. Ehhez segédkezet nyújt hivatalos helyről a Földművelésügyi Minisztérium kiküldötte is, pl. legutóbb Apátvarasdon, ahol a hivatal megkérdezése nélkül rendőri segédlettel összeköltöztetést, helyesebben formális deportálást rendelt el. Mintegy 32-33 bundos német család önkényes kilakoltatásáról van szó, ahol leltározás nélkül történt (botokkal, baltákkal) az összeköltöztetés. Hogy ilyenek előfordulhatnak, annak elsősorban a csekély hivatali létszám, a megfelelő közlekedési eszköz hiánya, és ennek kapcsán az emberek tájékozatlansága az oka. Kellő ellenőrzés – amihez elegendő személyzet, és annak ellenőrzése! – híján olyan mérvű lehet ez az anarchia, hogy botránypa fullad az egész telepítési akció, mert ilyen körülmények között – ahelyett, hogy a garasoskodásig menő takarékoskodás menne – a

katymári református lelkész is szót emelt. „Katymár bunyevác nemzetiségű község – írja. Felszabaduláskor a lakosság széles rétege az MKP és az ún. antifasiszta blokk köré csoportosult. A települési lehetőség megnyíltakor a helybeli hangadó bunyevácok minden valamire való telephelyet a maga számára lefoglalt, még a nősülés előtt álló ifjak is foglaltak maguknak lakóházat. A fennmaradó telephelyekre a közigazgatási tisztviselők, illetőleg a katymári KFB vezetőségének meghívására – főleg Szentestről – önkényes áttelepülők jelentek meg a községben. A Kommunista Párt hetente küldi le embereit, pl. Macskási Mihályt, aki a jobbára azonos pártbeli telepeseket mindenben segíti.” – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 24781/1945. – Földművelési Minisztérium Telepítési Osztálya 101354/1946.

¹³⁵ Contremínál: ellenakcióval megghiúsít.

legnagyobb mérvű pazarlás folyik úgy a javakkal, mint a munkával”.¹³⁶

A Népgondozó Hivatal Telepítési Főosztályának vezetője november közepén ad számot első, öthónapos – 1945. június 1. – november 10. – tevékenységéről, illetve a különböző szervek által végzett telepítésekről, a rendelkezésre álló szabad telephelyekről és a további lehetőségekről. Az ország területén tartózkodó menekültekről és kiutasítottakról maga a Népgondozó Hivatal sem rendelkezett pontos adatokkal. A segélyezésre, letelepítésre igényt tartók számából becsült adatokat közöltek. E szerint a menekültek közül: Bodor letelepített Tolna vármegye területén 2712 családot, Baranya vármegyében 588 családot. „Ezenkívül Észak-Bácskában és a simontornyai járás északi részén szétszórta 400 menekült bukovinai székely és erdélyi magyar család volt.”¹³⁷

Miután a 600/1945. M.E. sz. rendelet végrehajtása során elkobzott és megváltott ingatlanok a trianoni ország területén lévő igényjogosult és juttatásban nem részesült lakosság szükségleteit nem fedezték, eddig is, és ezek után is csak a sváboktól elkobzott vagyon jelenthette a telepítés anyagi, technikai alapját. Ezért a telepítések üteme, nagyságrendje szempontjából a nemzethűségi igazoló bizottságok tevékenysége meghatározó volt.

Magyarország területén nemzethűségi szempontból 503 sváb község lakosságát kellett megvizsgálni. Az ország területén élő német anyanyelvűek száma 477 966, ebből városi lakos 60 000, míg a falvakban 417 966-an laktak. Először a német nemzetiségűek elbírálását kezdték el, mert az ő körükben nagyobb számú Volksbund-vezető, -tag, -támogató lehetett, így az elkobzások, telepítések szempontjából is az ő birtokaikkal lehetett a leggyorsabban számolni. A német nemzetiségűek száma 303 000 volt, de a telepítés szempontjából indifferensnek számított 30 000 személy, mert ők városban laktak. Így a telepítésre számításba jövő községi lakosság létszáma 273 000 főt tett ki. Az ország területén szeptembertől kezdődően 68 járási igazoló bizottság működött, s a több mint két hónap alatt 96 községben fejezték be az eljárást. Ennek során 69 520 német nemzetiségű személy háború alatti magatartását bírálták el. A minősítettek 38%-ánál a vagyonelkobzást rendelték el. Ezzel az átlaggal számolva tehát a nemzethűségi

¹³⁶ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 25372/1945.

¹³⁷ A jelentés szerint a bácskai telepések számbavétele, és a bukovinai székely telepestömbhöz való költöztetése most van folyamatban. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

vizsgálatok befejezése után a 273 000-ból maximum 103 000 személy birtokára lehetett számítani.

A svábság tulajdonában összesen kb. 400 000 kat. h. földingatlan volt.¹³⁸ Ha tehát a 3820/1945. M.E. sz. rendelet alapján megközelítően a svábság 38 %-a, 103 000 személy földbirtokával lehet számolni, ez arányosan 152 000 kat. h. igénybe vételét tette lehetővé. A személyenkénti elkobzás átlaga 1,4 kat. h.. A gyakorlatban azonban ennél csak kisebb területet jelenthetett, hisz a kevésbé tehető svábok voltak a Volksbundnak tagjai. A Népgondozó Hivatal becslése szerint „személyenként kb. 0,8 kat. holdat, ami a német nemzetiségű lakosság 38 %-a után összesen 82 400 kat. hold” igénybe vételére nyílt lehetőség.¹³⁹

A Népgondozó Hivatal 1945 november közepéig a következő telepítéseket hajtotta végre.¹⁴⁰

A trianoni Magyarország területéről

Megye	Család
Bács-Bodrog	122
Békés	562
Bihar	245
Borsod	615
Csanád	89
Csongrád	1
Fejér	23
Győr	9
Heves	688
Jász-Nagykun-Szolnok	433
Komárom	58
Nógrád	72

¹³⁸ Az 1935. évi általános mezőgazdasági-üzemi statisztikai felvétel keretében összegezett adatok szerint a német anyanyelvű magyar állampolgárok tulajdonában 638 337 kat. h. volt. A két adat közötti különbség nem adódhat pusztán a közbeeső időben értékesített ingatlanokból. Véltetően a Népgondozó Hivatal adatai pontatlanok.

¹³⁹ Más adatok szerint a földreformrendelet nyomán 3838 családtól összesen 176 781 kat. h. földet koboztak el. Valószínűsíthető azonban, hogy ezek az adatok nem a közvetlenül 1945 tavaszán elkobzott földbirtokok nagyságát jelölik, hanem a kitelepítéseket követő vagyoneklobzásokat is figyelembe veszik. – Zielbauer, 1990. 38.

¹⁴⁰ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

Nemzetiségpolitika Magyarországon – 1945

Megye	Család
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	1 327
Somogy	1
Sopron	1
Szabolcs	2
Tolna	91
Vas	1
Veszprém	13
Zala	138
ÖSSZESEN	4 491

A trianoni Magyarországon kívül eső területről

Ország	Család
Csehszlovákia	257
Jugoszlávia	1 114
Románia	343
Összesen	1 714

Az országon belüli településre jelentkezők kiválasztása toborzás útján történt.¹⁴¹ Bár a jelentésben az áll, hogy a „toborzás során telepítésre csak mezőgazdasági foglalkozású, föld nélkül maradt, sokgyermekes, politikai szempontból megbízható” igényjogosultak jöhetnek számításba, a gyakorlat nem ezt igazolta. Mint ahogyan a vagyonok leltár szerinti átadását sem biztosították. Nem tudták a földrajzi, gazdasági, néprajzi adottságokat sem figyelembe venni.

A Népgondozó Hivatal a Bodor által végzett telepítésekkel együtt, 1945 novemberére 9505 család letelepítését végezték el. Ha családonként átlag 4 főt számítunk, ez mintegy 40 000 személy le-, illetve országon belüli áttelepítését jelentette. Ez a számadat azonban valójában jóval magasabb lehetett. Általában kettőnél jóval több gyermekük volt a menekült székely családoknak csakúgy, mint a Tiszántúlról telepítésre jelentkező szegényeknek. Jellemző

¹⁴¹ A Népgondozó Hivatal 1945 novemberi jelentésének időpontjában a toborzások Füzesabony, Szolnok, Püspökladány, Nyíregyháza, Hódmezővásárhely és Kecskemét körzetében folytak. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

volt az is, hogy a menekültek – főként a Romániából érkezők – nagy része az ország különböző helyein, ideiglenesen rokonoknál húzta meg magát, és telepítésre csak jóval később jelentkeztek, így számuk a fentiek 200 %-át is elérhette.¹⁴²

A Népgondozó Hivatal által letelepített 6205 család részére 33 000 kat.h. területet juttattak, ami családonként átlag 5,33 kat. holdat jelentett. Természetesen ez csak a matematikai átlagot jelöli, hisz a birtokmegosztás egyenlenségei miatt az ország egyes területein a birtokok között nagyságrendi eltérések is lehettek.

„Ha tekintetbe vesszük a fentebbi számításokat, melyek szerint az elkobzandó földingatlan összterülete 82 400 kat. h., akkor a jövőbeni telepítésre még kb. 10 000 család lenne telepíthető. Az eddig számba nem vett menekültek és a még föld nélkül maradt igényjogosult családok száma azonban ezt a számot máris meghaladja, nem szólva arról, az annak idején a dr. Bodor György által letelepített 3300 család részére is igénybe vettek 25-30 000 kat. holdat, s így a 49 400 kat. hold a valóságban csak 15-20 000 kat. holdat tesz ki. Ezek szerint a volksbundistáktól elkobzandó birtokokon 2500-3000 családot lehetne még elhelyezni.”¹⁴³

Népgondozó Hivatal által letelepített 6205 család elhelyezésére a következő területi megosztásban került sor:¹⁴⁴

Megye	Család	A lakossághoz viszonyított arány %-ban
Bács-Bodrog	672	12,2
Baranya	1 029	11,7
Békés	1	0,0
Csanád-Arad-Torontál	248	4,0
Győr-Moson	323	5,2
Komárom	331	5,3
Nógrád	99	1,5
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	2 280	36,2
Somogy	72	1,1
Sopron	5	0,0
Szabolcs	2	0,0

¹⁴² MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

¹⁴³ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

¹⁴⁴ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

Megye	Család	A lakossághoz viszonyított arány %-ban
Tolna	563	9,0
Vas	7	0,1
Veszprém	6	0,1
Zala	1	0,0
Összesen	6 205	-

A telepések lakóhely szerinti, valamint a letelepítés területi megoszlásának vizsgálata során egyértelműen megállapítható, hogy az első hónapokban az országon belüli migráció iránya, a tiszántúli és északi területekről, ahol jószerével föllosztható földbirtok nem állt rendelkezésre, a Dunántúl déli területeire, illetve a Duna-Tisza közére irányult. A táblázatok összevetéséből jól látszik, hogy az ország egyes térségeiben a megyén belül is egy meglehetősen jelentős méretű népmozgás ment végbe. Magyarázza ezt a megyén belül birtokmegoszlás egyenetlensége, a földterületek eltérő minősége, de az adott megyén belül meglévő földrajzi adottságok különbözősége is. Az érintett területek eredeti lakossága már a svábok kitelepítésének megkezdése előtt meghatározó mértékben kicserélődött. Szükség lett volna a telepések gazdasági képzésére, bizonyos ideig folyamatos segítésére, a termelőmunka szervezésére. Említés történik ugyan a telepések „átnevelésének” szükségességéről, de így is a „létesítendő telepes községekben az adottságok kellő biztosítása mellett, a termelőmunka olyan színvonalon, mint a sváboknál megindulhat”. – írják. A Hivatal tapasztalatai szerint, azokban a községekben, ahol a svábok összetelepítése, illetve más községbe szállítása nem történt meg, nagyon sok a surlódás, a konfliktus, és a termelést sem lehet megszervezni.

A részletesen felsorolt számadatok tükrözik, hogy az országban már 1945 novemberére megszűntek a telepítési „lehetőségek”. A telepítések leállítására, vagy a migráció fékezésére azonban nem került sor.

Néhány hét elteltével a Népgondozó Hivatal újabb számvetése már 11 147 telepes családot, 50 161 fővel regisztrált.¹⁴⁵ A telepítés továbbra is a dél-magyarországi megyékbe irányult. Az arányokról még árnyaltabb képet rajzolhatunk, ha a leginkább érintett térség települési adatait áttekintjük.

¹⁴⁵ MOL. J.Gy. Tildy Zoltán miniszterelnök iratai, szám nélkül.

*A dél-magyarországi kirendeltség
egyes köorzeteinek 1945-ös telepítési adatai*

Kirendeltség neve	Letelepített családok	Elfoglalt házak	Üres telephelyek (ház és föld)	Üres ház
Bajai	2 437	2 711	-	149
Pécsváradi	771	681	271	7
Hegyháti és Sásdi	1463	1264	-	168
Pécsi	875	313	11	19
Villányi	927	835	121	8
Siklói és Szentlőrinci	174	113	15	2
Mohácsi	958	835	263	169
ÖSSZESEN	7 605	5 616	681	522

Mintegy két hét leforgása alatt (november 21.-december 4.) a Népgondozó Hivatal 4645 újabb családot telepített le, közülük 1103-t az ország déli részén helyezett el. Mint látható, a telepítési lehetőségek ezen a területen is minimálisra csökkentek. Az elfoglalt házak és a telepes családok számaránya azt tükrözi, hogy már eddig is több családot helyeztek el egy házban. A bajai körzetben a fordított arány a helyi házigénylők juttatásából adódik. Az év végén kelt heti jelentések változásai azt jelzik, hogy a Népgondozó Hivatal az őszi beálltával is teljes kapacitással dolgozott. Ez az ország egyes területein – az őszi idő ellenére – a svábok tömeges internálását, más községbe költöztetését, míg másutt összeköltöztetését jelentette. Vélhetően a hideg idő és a telepések nagy száma is gyors munkára ösztönözte a telepítést végző hivatalokat, ami a körülmények ismeretében jogi „nagyvonalúságot” eredményezett.

Valószínűleg éppen ezért, a személyes tiltakozások mellett megszorodtak a testületek – önkormányzatok, egyházak – jogorvoslatot sürgető beadványai, közbenjárásai is. A katolikus egyház feje, Mindszenty bíboros október 10-én Miklós Béla miniszterelnöknek írott levelében a mosoni kitelepítések körülményeit kifogásolja. Az első lépés – mint írja – a tavaszon a férfiak, nők, betegek és öregek deportálása volt. Augusztusban kezdődött meg a németek kitelepítése házaikból, falvaikból, egyelőre még csak vidékre, de „a mód olyan, hogy egyre menne, ha mindegyiket mindjárt

külföldre szállították volna. A mosoni kitelepítetteket Mosonszolonokon zsúfolták össze, némelyik háznál 10-nél több család tartózkodik most. Megértük tehát a német gettót is.”¹⁴⁶ A katolikus püspöki kar október 17-én körlevelében ismertette álláspontját a hívek előtt. Hangsúlyozták: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk, de a rossznak barátaiként minősítenek, és eltávolítanak olyanokat, akikre a bűnt nem bizonyították rá, sőt olyat hoznak fel ellenük, ami természetjogon megilleti őket, pl. az anyanyelv. Ne tegyünk olyasmit, amit a fegyverszüneti határvonalon túl magyarokkal szemben elkövetőktől nemcsak felháborodással fogadtunk, de elviselhetetlennek is éreztünk.”¹⁴⁷

A válasz nélkül hagyott levelek hatására 1945. december 26-án, immár Tildy Zoltán miniszterelnöknek újabb levelet küldött a katolikus főpásztor, amelyben az eddigieknél is élesebben ítélte el a telepítések végrehajtását.

A németajkú lakosság kitelepítése a beállott tél ellenére is tovább folyik. Így jelentik ezt Mosonból. December 14-16. napjain Mosonszentjánosról 65, Mosonszentpéterről 18 családot telepítettek ki és vittek át Mosonszolonokra. A nép ellenállt a 100 főnyi rendőrségnek. A rendőrség veréshez, meglincseléshez nyúlt, ami sajnálatos. Némely helyen orosz katonák vették védelembe az üldözötteket.”¹⁴⁸

A kitelepítéseket, melynél nem játszott szerepet az, hogy ki volt a Volksbund tagja és ki nem, éjjel hajtották végre. A kitelepítés szempontja – panasolja Mindszenty – tulajdonképpen az, hogy a telepés melyik házat választja. Sok esetben előfordult, hogy ha egyik házban felélt mindent, átköltözik, illetve igényel másikat. „Levél községben nyilvánosan kidobolták, hogy akinek nem tetszik a helye, újratelepülhet.”¹⁴⁹

Hasonló tartalmú levéllel kereste meg Kapi Béla budapesti evangélikus püspök is a miniszterelnököt: „Az elmúlt esztendőben az evangélikus egyház is kötelességének tartotta, hogy az elnyomottak, s az ártatlanul üldözött zsidóság érdekében tiltakozó szavát hallassa – de éppúgy kötelességünk, hogy az emberszeretet nevében rámutassunk arra, hogy a lelkek megnyugvása érdekében a

¹⁴⁶ A hercegprímás nem kapott választ, amit újabb, december 26-án, immár Tildy Zoltán miniszterelnöknek írt levelében szóvá is tett. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

¹⁴⁷ Fehér, 1988. 73. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

¹⁴⁸ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

¹⁴⁹ MOL. J.Gy. Tildy Zoltán miniszterelnök iratai, szám nélkül.

Magyar Kormányának az igazolási eljárást és az internálásokat revízió alá kell vennie.”¹⁵⁰

Az egyházi vezetőkön kívül a községek plébánosai is fölemeltek szavukat a törvénytelenések ellen. Dr. Reibel Mihály eleki plébános beadványában azt javasolta, hogy csak „azt lehessen internálni, akiről kétségen kívül megállapítható, vagy a hármass bizottság megállapította, hogy volksbundista, mert ma elegendő, ha valakinek szép háza vagy gazdasága van, hogy a vagyonából kiforgassák”.¹⁵¹

Jelentéseikben kritikus hangot ütöttek meg a Népgondozó Hivatal tisztviselői, kerületvezetői is. Kifogásolják, hogy korábban tett javaslataikat, észrevételeiket, melyeket saját hatáskörben megoldani nem tudtak, a Hivatal vezetői figyelmen kívül hagyták. Nem oldódott meg a telepítéssel foglalkozó szervek tevékenységének összehangolása, a különböző jogkörök szétválasztása, illetve pontosítása. Az ellenőrzés hiánya pártszempontok érvényesülését tette lehetővé. A minisztériumok a hatályos törvényeknek egyszerűen nem tudtak érvényt szerezni. A községi földigénylő bizottságok rendre fölülbírálták a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok döntéseit, sőt annak egyenesen ellene fordultak, és csak a saját határozataikat ismerték el. „A beérkező jelentésekből azt lehet látni, hogy kezd az egész telepítési komplexum mind bonyolultabbá válni. A volksbundisták ingatlanait, ingóságait használatra juttatni, azt felhasználni, sok esetben egyszerűen engedély vagy hozzájárulás nélkül elvinni: sok szerv és hatóság véli „jogának”. Mindenki kizárólagos intézője ennek, s mi sem természetesebb, hogy a jogtalanságok sorozatát idézik fel”.¹⁵² – írja december 15-i jelentésében a dél-magyarországi kirendeltség vezetője. A kritikák hatására az év végén a miniszterelnök javaslatot tett a Népgondozó Hivatal

¹⁵⁰ MOL. J.Gy. Tildy Zoltán miniszterelnök iratai, szám nélkül.

¹⁵¹ Javasolta azt is, hogy a földelkobzások addig ne lehessen véglegesíteni, amíg az ellene beadott panaszok végleges elbírálása nem történt meg. Fontosnak tartaná az igazoló bizottságba a helyi hűségmozgalom megbízottjának meghívását is. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 8303/1945.

Ezzel teljes egészében összecseng a Győrkönyben történt eset is: „A község leigazolása és a statisztikai adatok alapján annak megállapítása, hogy ki magyar és ki német, eddig még meg nem történt, ezzel szemben okt. 28-a óta a Népgondozó Hivatal megkezdte a biztonsági leltározást községünkben, ami egyértelmű egy ún. elkobzási javaslattal, amely jogosít arra, hogy azt, akinek javait felleltározzák, minden igazolás nélkül kitelepítsék. (...) a N.H. faji gyűlöletől fűtve végzi munkáját, és nincs tekintettel arra, hogy a germán éra alatt milyen nehéz volt magyarnak lenni, és magát annak vallani. (...) a vidékről beköltözött, mondanám csöcselék egyének besűgásai alapján fektették fel magyart romboló listájukat”. – PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

¹⁵² MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 29580/1945.

átszervezésére. Ennek értelmében a belügyminiszter helyett – a Hivatal tevékenységének nemzetközi politikai vonatkozásai miatt – a továbbiakban a Miniszterelnökség látná el a szervezet felügyeletét és ellenőrzését. Ez a tervezet azonban a hetek múlva meginduló kitelepítések hatására csak javaslat maradt.¹⁵³

A földbirtokreform végrehajtását – mint láttuk – a társadalmi szervek meghatározó, ugyanakkor ellenőrizetlen tevékenysége jellemezte. A földigénylő bizottságok mindenütt igen gyorsan dolgoztak, amit a földre várás évszázados türelmetlenségén túl az elhagyott birtokokon a tavaszi munkák megkezdése, illetve az állatállomány nagyarányú pusztulása indokolt. De a végrehajtás során a szakszerűség háttérbe szorult, és ez évekig tartó vagyoni jogi viták előidézője volt. Ugyanakkor az ország más vidékére való telepedés lehetősége egy nagyarányú belső migrációt indított el, nemcsak az agrárnépesség körében. Ennek a folyamatnak a nagyságát vélhetően maguk a politikai pártok sem mérték föl előre, következményeiről nem is beszélve. A pártok elsősorban a lehetőségben rejlő politikai tőke kiaknázására – a telepések kiválasztásakor pártpolitikai szempontok érvényesítésére –, s nem az ország gazdasági helyzetét is súlyosan érintő folyamat megfékezésére, törvényes mederben tartására törekedtek. Ezzel legerőteljesebben a Magyar Kommunista Párt élt.¹⁵⁴

Az idő rövidsége, valamint az előkészítés hiányossága miatt a rendelet megalkotói sem a fölosztható földbirtokok nagyságát, sem az igényjogosultak számát nem mérték föl. Így a lehetőségek és a megoldani kívánt célkitűzések közötti ellentmondások kezdettől fogva kényszerítő erővel hatottak, amit csak tovább súlyosbítottak a végrehajtás kellőképpen nem szabályozott, illetve nem ellenőrzött folyamatai.

Az őszi hónapokban a sajtó is több cikkben foglalkozott a földreform, illetve a telepítések eredményeivel. Kerék Mihály, a Földművelésügyi Minisztérium telepítési főosztályának vezetője – látva a gyakorlati végrehajtás ellentmondásait – már októberben a telepítési munkák esetleges leállításáról nyilatkozott. Elismerete, hogy a kiosztási tervezetek kétszeri-háromszori felülvizsgálata, az

¹⁵³ MOL. J.Gy. Tildy Zoltán miniszterelnök iratai, szám nélkül.

¹⁵⁴ Bács-Bodrog vármegyében kiküldöttjei már a rendelet megjelenése előtt járták a falukat, és ott a földigénylő bizottságok megalakításában segítettek. A vidékre kiszálló párttagokat több helyütt kellemetlenségek érték. Csanyik József, a bajai Kommunista Párt és a nemzeti bizottság tagja arról számolt be, hogy őt magát Vas-kúton több mint egy éjszakára letartóztatták és zárva tartották, míg Bácsbokodon majdnem megrugdosták őket. Bácsborsódon kilökték a helyiségből. – BKMÖL. Bajai Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve, 1945. április 16.

ügyek elintézetlensége bizonytalanságot kelt. Sok helyütt a telepések útra készültek, de nem tudják őket elhelyezni.¹⁵⁵

Néhány héttel később – szintén ő – hosszú cikkben ismerteti a földreform „őszinte mérlegét”. „Bár az igénybevetett földbirtokok túlnyomó részét – írja – kiosztották, mégis túl korai volna a földreform befejezéséről beszélni. Nagyon sok függő kérdés vár még elintézésre. Mert azzal legyünk tisztában, hogy a neheze még ezután következik. Sokkal könnyebb volt a földet szétosztani, mint majd a termelés érdekében annyira szükséges nyugalmi helyzetet és állandóságot megteremteni. Nyugtalanásra nem annyira a földszerezőknek van okuk, mint azoknak, akikre a földreform befejezetlen ügyeinek rendezése vár. Az egész országnak érdeke, hogy ezen a területen mielőbb rend legyen, mert mondjuk meg őszintén, most rendetlenség és zavar van. Olyan súlyos viszonyok között talán sehol nem osztottak földet, mint most Magyarországon. Tervszerű munkáról szó sem lehetett. A földreformot sok helyen előbb elkezdték, mint ahogy a szükséges kormányrendeletek megjelentek. A földosztásnál a hivatalos szervek sokszor csak asszisztáltak. Kétségtelenül szükség volt motorra, de ez a motor akarva-akaratlan gyakran túlszaladt a célon. Sokszor nem törődtek a rendeletekkel, és rengeteg olyan birtokot is szétosztottak, amelyekhez a rendelet értelmében nem lett volna szabad hozzányúlni. Ez aztán óriási zűrzavart teremtett. A földművelésügyi miniszter ugyan bizonyos esetekben igyekezett utólag legalizálni ezeket a törvénytelen igénybevételeket, de még így is maradt nagyon sok eset, amelynek elintézése a földbirtokrendező tanácsokra vár”.¹⁵⁶

Kerék Mihály a földreformmal összefüggő folyamatokról valóban őszintén, szakmai szempontok szerint szövegezt. Beszámolójában egyáltalán nem tért ki arra, hogy ez a telepítés hogyan, milyen mértékben érinti a magyarországi német nemzetiségű lakosságot. A történések nagyon fontos jellemzőjére hívta azonban fel a figyelmet, amikor a törvényhozás és a gyakorlati folyamatok összefüggéseiről beszélt. Nemcsak közvetlenül a földosztással kapcsolatban lehet megfigyelni azt a tendenciát, hogy a törvénykezés jobb híján

¹⁵⁵ Kis Újság 1945. október 27. – Orbán, 1972. 33.

¹⁵⁶ Kis Újság, 1945. november 21. – Az egész földosztást akadályozó hibalehetőségekre a mémőki kar már márciusi petíciójában föl hívta a figyelmet. „(...) a földbirtokrendezés szorosan összefüggő politikai, gazdasági, műszaki és pénzügyi feladat. A négy ágazat együttes és egyidejű munkája biztosíthatja a kívánt célt: a gazdasági kiegyenlítődést és a szociális békét. Az a földbirtokreform, amely a politikai érdekek előtérbe állításával mellőzné akár a gazdasági, akár a műszaki ágazat közreműködését, s azok segítségét csupán ötletszerűen, vagy akár önkényesen venné igénybe, eleve sikertelenségre van kárthatva.” – PIL. 276. f. 10. ö.e. 35. cs.

követi a gyakorlati folyamatokat. A törvénytelenégeket utólag legalizálják, ezzel törvényesítve azokat. Ez a tendencia a háború utáni időszak magyar jogalkotásában és jogalkalmazásában egyértelműen nyomon követhető. Természetesen kérdés, hogy a központi államapparátus nem tudott, vagy nem akart a jogbiztonság érdekében többet tenni.

A TELEPÍTÉST VÉGZŐ SZERVEK JOGKÖRE, MŰKÖDÉSE

Magyarországon a II. világháború után elhatározott telepítések – németek kitelepítése, országon belüli áttelepítések, szlovák-magyar lakosságcsere – végrehajtásában több állami hivatal vett részt. Ahogyan időszakonként változott a telepítések motivációja, úgy az egyes szervek jogköre, tevékenységének szabályozottsága, egymáshoz való viszonya más-más hangsúlyt kapott. A működésüket meghatározó törvények keretjellege, a felügyeletet ellátó miniszter utasításainak ellentmondásossága, valamint a jogi szabályozottság és a valódi tevékenységük közötti eltérések nemcsak a gyakorlatot követni képtelen hivatali apparátus gyengeségeit, hanem az országban általánossá váló jogbiztonság hiányát is jelzik. S mint ahogyan a különböző telepítési akciókat a szervezetlenség, a kiszámíthatatlanság, az önkényeskedés, a vagyoni visszaélések egész sora jellemezte, úgy ezek a hivatali apparátusról is elmondhatók.

Tevékenységüket, munkájukat az elvi, szakmai szempontok helyett a direkt politikai indíttatású beavatkozások határozták meg. Az egymáshoz való alá-fölé-mellérendeltségi jogviszony, valamint a gyakorlati végrehajtás szakmai követelményei a politikai hatalmi harc függvényében változtak. A jogkörökben meglévő átfedések a hivatalok presztizsharcában is tükröződtek, és kaotikus állapotokat idéztek elő.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-i hatállyal életbe lépő 1710/1945. M.E. számú rendelete a Népgondozó Hivatal felállításáról intézkedett. Feladatát elsősorban az országban tartózkodó menekültek elhelyezésében, „továbbá a fasiszta németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalók” ellátásában jelölték meg. A Hivatal szervezetének kiépítését vezetőjére – Szepessy Gézára és Iványi Jenőre – bízták. A szükségletnek megfelelően jogában állt az ország területén kirendeltségeket felállítani, rendeleteket kiadni, „ezeket azonban kibocsátásuk előtt, rendkívüli sürgősség esetén pedig nyomban kibocsátásuk után köteles a belügyminiszternek bemutatni, aki jóváhagyásuk tárgyában a népjóléti miniszterrel egyetértve határoz.” Kimondta a rendelet továbbá, hogy a különböző hatóságok a Hivatal tevékenységét támogatni, az általa kiadott rendeleteket pedig végrehajtani kötelesek. A Hivatal

A telepítést végző szervek jogköre, működése

felügyeletét a Minisztertanács a népjóléti, a földművelésügyi és a belügyminiszterre bízta.

Hatáskörének kiterjesztésére 1945. július 1-jén a 3820/1945. M.E. sz. rendeletben meghatározottak szerint – amely a magyarországi német nemzetiségű lakosság nemzethűségét igazoló járási bizottságok létrehozását, irányítását és ellenőrzését, valamint az igazolások eredményének figyelembevételével a németek internálását és összeköltöztetését bízta rá – került sor.¹⁵⁷ Ugyanakkor a Hivatalt kizárólag a belügyminiszter felügyelete alá helyezte.

Ezzel csaknem egyidőben, 1945. június 22-én a Földművelésügyi Minisztérium egy elnöki rendelettel életre hívta az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalát. Vezetője Köllő Zoltán gazdasági felügyelő lett. Irányítását és ellenőrzését az OFT a Földhivatal igazgatója révén végezte. Feladata azoknak az igény jogosultaknak a földhöz juttatása volt, akik saját lakóhelyükön már nem kaphattak földet, de vállalták, hogy az ország más területeire áttelepülnek.

Ily módon a Népgondozó Hivatal és az OFT Telepítési Hivatalának jogköre átfedte egymást, ami első perctől kezdve a két hivatal szembenállását idézte elő. S ezt az a kiegészítő rendelkezés sem tudta megszüntetni, amely – 1945. július 2-án – a telepítés szervezetsége, egységessé tétele érdekében a földreform végrehajtásával kapcsolatos belső áttelepítéseket is a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalta. Meghagyta viszont az OFT hatáskörében a nagyobb ingatlanok betelepítését. Ezzel egyidőben a két hivatal szoros együttműködését, a két szervezet munkájának elvi síkon történő összehangolását írta elő.¹⁵⁸ Ennek megvalósítását azonban az érintettekől senki nem kérte számon.

A Népgondozó Hivatal Telepítési Főosztálya jogosítványainak tisztázását követően négy kirendeltséget hozott létre, amelyeket további kerületekre és körzetekre osztott.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Magyar Közlöny, 1945. 65. sz.

¹⁵⁸ BKMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 72/1945.

¹⁵⁹ Zielbauer, 1990, 81.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

BELÜGYMINISZTERIUM			
Országos Népgondozó Hivatal			
Szociális Főosztály		Telepítési Főosztály	
Telepítési Kirendeltségek			
Északnyugat-magyarországi	Budapest környéki	Dél-magyarországi	Északkelet-magyarországi
Kerületek	Kerületek	Kerületek	Kerületek
Körzetek	Körzetek	Körzetek	Körzetek

A kirendeltségek, a körzetek, a kerületek száma azonban több ízben – egyes mozzanataiban nem követhető módon – változott, átalakult. Például a hivatali szervezet felállítása után alig néhány hónappal, 1946 január első napjaiban a Budapest környéki kirendeltség vezetőjének javaslatára a fővárostól északra lévő körzetet kettéosztották.¹⁶⁰ Vélhetően közrejátszott ebben a küszöbön álló kitelepítésekkel megszaporodó feladatok sokasága. A körzet- és kerületvezetői hivatalokhoz a belső áttelepítésekkel összefüggő tevékenység tartozott.¹⁶¹

Körzet	Székhely	Illetékesség	Személyzeti beosztás		
			Körzet-vezető	Körzetvez. helyettes	Telep-felügyelő
I.	Nagymaros	Hont, Nógrád vm., valamint a váci, gödöllői, aszódi, nagykátai, gyömrői járások	Fazekas Zoltán	Kraczhun István	Keszthelyi László

¹⁶⁰ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 20146/1946.

¹⁶¹ Erre vonatkozóan lásd 75-77. oldalt.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

Körzet	Székhely	Illetékesség	Személyzeti beosztás		
			Körzet- vezető	Körzetvez. helyettes	Telep- felügyelő
II.	Vecsés	monori és központi járások, valamint Cegléd, Újpest, Rákospalota, Pestszent-lőrinc	Chytyl Máriaó	Tallián Béla	Merschitz Ferenc

A potsdami határozatokat követően bizonyossá vált, hogy valamilyen mértékben Magyarországról is lesznek kitelepítések. Ennek ellenére azok technikai előkészítésével, átgondolásával 1945 december végéig, a kollektív bűnösséget kimondó rendelet megjelenéséig, érdemben senki nem foglalkozott. Akkor is csak a következők kerültek nyilvánosságra: „6.§ Az áttelepítés végrehajtásának irányítására és ellenőrzésére a belügyminiszter miniszteri biztosokat küldhet ki. A miniszteri biztosnak az áttelepítéssel kapcsolatosan kiadott rendelkezéseit minden közigazgatási hatóság és hivatal köteles haladéktalanul végrehajtani. A miniszteri biztos rendelkezik a végrehajtásnál szükséges karhatalommal.”¹⁶²

Számos kérdésben pontatlan a végrehajtás részletes szabályozásáról intézkedő 70 010/1946. B.M. sz. rendelet is.¹⁶³ A néhány nappal később napvilágot látott végrehajtási utasítás ugyan a kitelepítési miniszteri biztosok jogkörét többé-kevésbé szabályozza, de nem rendelkezik a telepítések különböző részterületeinek végrehajtására létrehozandó bizottságok személyi összetételét, működésének rendjét, ellenőrzését, az általuk elkövetett jogsérelmekkel kapcsolatos jogorvoslat lehetőségét – hogy csak a legfontosabbakat említsük – illetően. Ismét előírta a miniszteri biztosnak és a Földművelésügyi Minisztériumnak a belső telepítésekkel kapcsolatos együttműködését, de annak mikéntjét nem szabályozta. Nem derül ki a kormánybiztosoknak a Népgondozó Hivatal szervezeti felépítésében elfoglalt helye, ellenőrzésük módja sem.

A rendeletek hiányosságaiban közrejátszhatott, hogy a politikai döntést követően 1945 december második felében a kitelepíté-

¹⁶² Magyar Közlöny, 1945. 211. szám.

¹⁶³ Magyar Közlöny, 1946. 12. szám.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

sekkel kapcsolatos törvénykezési folyamat felgyorsult. Gyakorlatilag csak napok választották el a rendeleti szabályozást, a hivatali apparátus kiépítését és a tényleges telepítéseket. A Népgondozó Hivatal végül 1946 első napjaiban sebtében két kitelepítési kirendeltséget állított fel, 300-300 alkalmazottal. Az I. számú kirendeltséget dr. Benczúr Gyula irányította. Később, a tavasz folyamán – a kitelepítések meggyorsítása érdekében – újabb kormánybiztosságokat szerveztek. Az alkalmazottak létszáma az egyes időszakokban a kitelepítések nagyságrendjének függvényében változott.¹⁶⁴

A kitelepítési kirendeltségek szervezeti felépítése¹⁶⁵

MINISZTERI BIZTOS							
Kirendeltség vezető							
Csoportok							
Ellátó	Leltá- rozó	Szerel- vény- össze- állító	Ingóság össze- szedő	Mente- sítő	Név- jegyzék összeíró	Szám- vevő- szék	Rendőr- ség

A kitelepítéseknél foglalkoztatottak száma 1946-ban¹⁶⁶

Hónap	Polgári személyek	Karahata- lom	Nyomozók		
			Politikai	Bűnügyi	Összesen
Január	109	536	7	–	7
Február	107	606	14	12	26

¹⁶⁴ Nincsenek statisztikai adataink a Hivatal apparátusának pártbéli megosztottságáról, hovatartozásáról. Pedig csak egy ilyen statisztika birtokában lenne mód a direkt politikai beavatkozások kimutatására, a közvetlen pártutasítások érvényesülésének megállapítására. A pártok iratanyagának ismeretében annyi nagy bizonyossággal leszögezhető, hogy az MKP és az NPP tudatosan törekedett a Hivatalban többségi „képviselőre”. S vélhetően az sem a véletlen műve, hogy az MKP – mint párt – időről időre részletes beszámolókat kért és kapott a Hivatal munkájáról.

Ezzel összefüggésben érdekességként említjük, hogy Cser Sándor Tolna vármegye 1945-ös kommunista alispánja, aki – mint említettük is – a Bodor által végrehajtott telepítést elősegítette, 1945 decemberében az MKP Központi Titkárságánál a telepítési szerveknél történő elhelyezését kérte: „A K.T. megbízza a káderosztályt, hogy a svábok kitelepítésével kapcsolatban létesítendő szervnél Cser elvtársat állítsa munkába. A káderosztály Nagy elvtársal beszélje meg az ügyet.” – PIL. 274. f. 4. cs. 103. ö.e.

¹⁶⁵ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 30574/1946.

¹⁶⁶ PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

Hónap	Polgári személyek	Karhatalom	Nyomozók		
			Politikai	Bűnügyi	Összesen
Március	214	671	14	12	26
Április	361	1 217	28	25	53
Május	365	1 866	49	43	92
Június	374	1 842	49	43	92
November	318	327	26	18	44

A nyári-őszi hónapokban, a kitelepítések felfüggesztésekor a karhatalom létszámát fokozatosan csökkentették, illetve eredeti állomáshelyükre irányították vissza.

A szervezetlenül, átgondolatlanul megkezdett telepítés, valamint a végrehajtó szervek alkalmazottainak viselkedése az érintettek kívül a lakosság jelentős részének élénk tiltakozását és erőteljes kritikáját váltotta ki.

„Több községem előjárósága (Pilisborosjenő, Visegrád, Dunabogdány stb.) azt jelenti, hogy Gaál Mihály járási kerületvezető a községben élelmiszer-rekvirálást tart, és kocsival szállítja el az összegyűjtött lisztet, zsírt, babot stb., állítólag a Budakalász községben működő hivatali személyzet ellátására” – írja a szentendrei járás főjegyzője.¹⁶⁷ Hasonló, vagyoni szabálytalanságokat, jogtalan és mértéktelen élelmiszer-elkobzásokat kifogásolt a Közellátási Minisztérium ellenőre is. A miniszteri biztos válaszában azonban leszögezte: „Ezt a két kitelepítési kirendeltséget éppen a fokozott munka miatt olyan módon kell élelmezni, mely a jelenlegi általános élelmezési nívót meghaladja, és különösen a karhatalmat, valamint az állandó anyagi kísértés szélén lévő hivatalnok személyzetet már önmagában távol tartani képes attól, hogy a kísértésnek engedjen.”¹⁶⁸ A rekvirálásokra – hangsúlyozza a válasz – a svábok ellátása miatt volt szükség, mert nem rendelkeztek az utazás idejére megfelelő mennyiségű tartalék élelmiszerrel.

A Budapest környéki németajkú községek kitelepítése épp csak elkezdődött, amikor ismét föllángolt a vita a kitelepítési miniszteri biztos és az OFT Telepítési Főosztálya között. Az OFT a miniszteri biztos együttműködési készségét hiányolta, a kitelepítések szervezetlensége miatt vagyonpusztulásra hívta fel a figyelmet, és nehezményezte, hogy „nem földműves foglalkozású egyének részint

¹⁶⁷ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 27139/1946.

¹⁶⁸ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 30709/1946.

hatósági intézkedés, részint a politikai pártok akciója folytán, sok esetben önkényesen telepedtek be.¹⁶⁹ Ezért – szögezi le az OFT – törvényadta jogával élve, ezeket a juttatásokat nem veszi tudomásul, és a jogosulatlanok ellen felülvizsgálatot kezdeményez. A különböző hivatalok között meglévő napi konfliktusok, a ki- és áttelepítések tapasztalatai felerősítették a telepítést végzők tevékenységének összehangolására és ellenőrzésére irányuló törekvést. Természetesen az egyes pártok más-más szempontot szem előtt tartva tették meg javaslataikat. A Kis Újság – a Független Kisgazdapárt lapja – február 21-i számában az első oldalon közölte a hírt a telepítési hivatalok átszervezéséről. Megnyugvással állapítják meg, hogy az idáig „sok ágban futó és sok szempontból rendezetlen telepítési kérdés” megoldást nyer. A tervezet szerint a Kormánybiztosság kizárólagos hatáskörébe tartoznának a belső telepítések, és azt természetesen a Földművelésügyi Minisztérium irányítaná.

A tavasz folyamán a Minisztertanács is többször foglalkozott a telepítést végző hivatalok tevékenységének hatékonyabbá tételével. Végül április elején született meg az a megegyezés, amely a belső telepítésekkel járó jogosítványokat visszaadta az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalának, „mert eddig a szakszerűség hiányzott ezen a téren”.¹⁷⁰

A Népgondozó Hivatal belső telepítési jogkörének megszüntetését az 1946. IX. tc. mondta ki. A Földbirtokrendező Tanács az Országos Földhivatal Telepítési Főosztályaként működött tovább. A Népgondozó Hivatal külső szerveit – kerületeit és körzeteit – a Megyei Földhivatalokba osztották be. Ezzel egyidejűleg a volt sváb vagyonok ellenőrzésére, valamint a telepesek gazdasági irányítására telepfelügyelőket kellett alkalmazni.¹⁷¹

A Népgondozó Hivatal hatásköre tehát 1946 május elejétől a menekültek elhelyezésére és a németek kitelepítésére korlátozódott. A szétválasztott és jól elkülönített hatáskörök azonban önmagukban nem oldották meg az egymással rivalizáló hivatalok kapcsolatát, együttműködését. Hónapokkal később (július 26.) a Bács-Bodrog vármegyei Földbirtokrendező Tanács azért élt panasszal a belügyminiszternél, mert a Népgondozó Hivatal többszöri ígérete ellenére egyetlen egy kitelepített német község névjegyzékét sem adta át. Ezért az OFT a végleges juttatási eljárást és az ezzel kapcsolatos műszaki munkákat nem tudta elvégezni. A törvényi kötelezettség pótlólagos teljesítésére az OFT 48 óra haladékat

¹⁶⁹ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 35020/1946.

¹⁷⁰ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1946. április 5.

¹⁷¹ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Főosztálya 105472/1946.

adott. Ellenkező esetben – hangsúlyozza a beadvány – a végleges juttatásokban beállott késedelem miatt a felelősséget a Népgondozó Hivatalra hárítják, mert a rendelet (185 000/1946. F.M. sz. 14.§.) a „kitelepített lakosság névjegyzékének megküldését köteleességévé teszi.”¹⁷²

Nehezen nyugodtak bele hatáskörük csorbításába a községi földigénylő bizottságok is, amelyekkel a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok még hosszú hónapokig tartó harcot folytattak ellenőrzési, feloszlási jogaik érvényesítéséért. Az egész ország területére jellemzők voltak azok az ellentmondások, amelyeket szintén jelzett a Bács-Bodrog megyei hivatal: „A Tanács működését akadályozza a ki- és betelepítések rendszertelen volta, különösen a rátelepített községekben élő nincstelen tömegeknek az ellátása és jogos panaszaiknak kielégítetlensége, (...) a politikai pártoknak és egyéb illetékelten szerveknek beavatkozása a földreform lebonyolításába, (...) a földigénylő bizottságok megbízhatatlan, fegyelmezetlen munkája, magatartása, melynek folytán lehetetlenség végleges, befejezett helyzetet teremteni.”¹⁷³ Általános panasz: a Bizottságok korábban minden jogalapot nélkülözően elvették igazolt és nem volksbundista svábok ingatlanait, gazdasági felszereléseit, amiről a Megyei Tanácsot nem tájékoztatták. Az elkobzott javakat sokszor teljesen indokolatlanul a jómódú őslakosság között osztották fel, és nem a rászoruló telepeseknek juttatták. Általában a Tanács rendelkezéseinek – adatszolgáltatás, jelentéstétel – nem tesznek eleget, a juttatási tervezeteket önkényesen megváltoztatják.¹⁷⁴

A nyári hónapokban, a kitelepítések szünetelésének időszakában az unatkozó karhatalmi személyzet viselkedése több községben fölháborodást okozott. A kitelepítést végző karhatalom létszáma – ami a fentebb közölt statisztikából is kitűnik – sok esetben indokolatlanul magas volt. Irányításukat közvetlenül a belügyminisztérium végezte, de köteleességükké tették a vármegyei kapitányságok utasításainak figyelembevételét is. A kettős „parancsnokság” nemcsak sok zavart okozott, de jó lehetőséget teremtett a visszaélések elpalástolására, a felelősség áthárítására. A kitelepítések szünetelésekor 60-70 %-ban feleslegessé váló, de el nem bocsátott személyzet tagjai vadászatokat, mulatozásokat rendeztek, ami a községek állandó rendőreinek viselkedését, fegyelmezettségét károsan befolyásolta.¹⁷⁵

¹⁷² MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Főosztálya 111629/1946.

¹⁷³ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegyei Földhivatal iratai 691/1946.

¹⁷⁴ Beszédes adat az is, hogy némely községben – Bácsalmás, Vaskút, Csikéria – a földigénylő bizottságok négy-ötösöri újjáalakítására volt szükség. – BKMÖL. Bács-Bodrog Vármegyei Földhivatal iratai 691/1946.

A folyamatosan támadások keresztjében álló Népgondozó Hivatal átszervezésére – amire a belügyminiszter az 1946. június 25-i Minisztertanácson tett javaslatot – jó okot szolgáltatott a szlovák-magyar lakosságcsere végrehajtása. A belügyminiszteri előterjesztéssel ellentétben a Minisztertanács nem fogadta el a NH hatáskörének módosítását. Az új feladat megoldására egy külön, újonnan felállítandó szervezet létrehozását tartották szükségesnek. Sőt, még azt is kikötötték, hogy a NH jelenlegi tisztviselői a szlovák-magyar lakosságcsere lebonyolítását végző hivatalnál státuszba nem vehetők, esetleg csak mint szerződésesek alkalmazhatók.¹⁷⁶

A testület döntése értelmében a Népgondozó Hivatal 1946. június 30-án (7310/1946. M.E. sz. rendelet) megszűnt. A magyarországi német lakosság Németországba történő áttelepítésének teendőit a Belügyminisztérium, míg a hatáskörébe tartozó egyéb szociális ügyek intézését a Népjóléti Minisztérium vette át.¹⁷⁷

A kitelepítést végző miniszteri biztosságok szervezeti felépítése tehát gyakorlatilag nem változott, csupán a közvetlen belügyminiszteri irányítás jelentett újdonságot. Megmaradt a pártoknak az a törekvése is, hogy az egyes bizottságokba – mentesítő, leltározó, névjegyzék-összeállító – saját párttagjaikat minél nagyobb számban delegálják. Így a paritásos alapon felépülő hivatalszervezet körül időről időre föllángoltak a viták. A kitelepítések újraindításakor, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a tervezett létszám áttelepítésére már aligha lesz mód, különösen a mentesítő bizottságok összetétele és munkálkodása került előtérbe. 1946 nyaratól három – korábban több – mentesítő bizottság működött, amelyet egy elnök és négy tag alkotott. A bizottságokban helyet foglaló személyeket – néhány kivételtől eltekintve – két-három hónaponként leváltották a korrupció elkerülése, a részrehajlás megelőzése, a delegáló pártok visszahívása vagy a tagok lemondása miatt.

¹⁷⁵ PIL. 283. f. 10. cs. 269. §.e.

¹⁷⁶ A Minisztertanács először 1946. június 18-án a külügyminiszter szorgalmazására tárgyalt egy, a szlovák-magyar lakosságcsere végrehajtását intéző szerv felállításáról. A Miniszterelnökség és a belügyminiszter közös előterjesztését azonban a következő Minisztertanácson csak módosításokkal fogadta el a testület. – MOL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1946. június 18. és 25.

¹⁷⁷ Magyar Közlöny, 1946. 143. szám

A telepítést végző szervek jogköre, működése

Magyarország területén
1946-1947-ben működő mentesítő bizottságok⁷⁸

Bizottság	Működési terület	Tagjai és pártállásuk	
I.	Fejér, Tolna vm.	dr. Pók Lajos eln.	FKGP
		Németh János	MKP
		Faludi Gábor	SZDP
		Tassy János	NPP
		Hazai Andor	Szakszervezeti Tanács, MKP
II.	Vas, Baranya, Somogy vm.	dr. Falusi Sándor elnök	Szakszervezeti T., NPP
		Schumann Ferenc	MKP
		Pálfi Róbert	FKGP
		Zontagh Ernő	SZDP
		Szűcs Ernő	NPP
III.	Bács-Bodrog, Veszprém, Esztergom, Komárom vm.	Stefani György elnök	FKGP
		Bősze József	MKP
		dr. Pályi István	NPP
		dr. Zámbo László	SZDP
		Fülöp Gyula	Szakszervezeti T., Pártonkívüli

Bár a Gazdasági Főtanács már 1946. augusztus 10-én a „német lakosság kitelepítésének, valamint a kitelepített lakosság vagyonának hovatfordítása és a magyar-csehszlovák lakosságcsere (áttelepítés) ügyének egységes intézése” mellett foglalt állást, 1947 tavaszáig a két szervezet külön hivatali apparátussal, egymással párhuzamosan tevékenykedett. Fenntartásuk, a telepítések finanszírozása azonban folyamatosan egyre súlyosabb terheket rótt a költségvetésre.¹⁷⁹

¹⁷⁸ PIL. 283. f. 16. cs. 384. ö.e. – MOL. J.Gy. Nagy Ferenc miniszterelnök iratai, V./1., szám nélkül.

¹⁷⁹ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Főosztálya 114857/1946.

Az amerikaiakkal körvonalazódó megegyezés hatására a belügyminiszter a sváb kitelepítések költségeinek ismételt biztosítását kérte az augusztus 16-i Minisztertaná-

A Magyarország és Csehszlovákia között 1946. február 27-én létrejött lakosságcsere-egyezmény értelmében az országra háruló áttelepítési feladatok ellátására a miniszterelnök 1946. július 12-én – a Minisztertanács jóváhagyásával – dr. Jócsik Lajos szövetkezetügyi államtitkár vezetésével Áttelepítési Kormánybiztosságot hozott létre. A kormánybiztosság vezetője e minőségében a miniszterelnök útján a Minisztertanácsnak volt alárendelve. Jócsik Lajos a kormánybiztosság szervezési költségeiről, feladatáról, munkájáról készített javaslatát az 1946. július 17-i Minisztertanács ülésén terjesztette elő. A Gazdasági Főtanács képviselője azonban a költségvetés tételeit túlzottnak tartotta, ezért az ülésen – kérésére – az előterjesztés felülvizsgálatát rendelték el.¹⁸⁰

Az Áttelepítési Kormánybiztosság 1946 augusztus elején kezdte meg működését, de konkrét hivatali szervezetének kiépítése, működésének szabályozása még 1947 elején is váratott magára. Joggal érték hát támadások a kormánybiztosság vezetését mind a hazai politikai pártok, mind a csehszlovákiai magyarság különböző szervezetei részéről.

A Szlovákiai Demokrata Magyarok Tanácsa a magyar belügyminiszterhez eljuttatott memorandumában szorosabb együttműködést, véleményük figyelembevételét, és a hivatalnál meglévő visszaélések azonnali megszüntetését kéri. Kifogásolják, hogy a kormánybiztosság alkalmazottai helyismerettel nem rendelkező emberek, akik közül sokan hivatalukat vagyonszerzésre használják fel, s akik nem ismerik a felvidékiek gondolkodását sem. Ezért azonnali hatállyal szükségesnek tartják a kormánybiztosság átszervezését, egy új kormánybiztos kinevezését, aki teljes, egész emberként irányíthatná a szervezetet.¹⁸¹

A Miniszterelnökség szakemberei által tartott hivatalvizsgálat a kormánybiztosság munkáját elégtelennek minősítette, amit szervezeti, gazdasági, pénzügyi és politikai nehézségekre vezetett vissza.

csón. A 300 000 Ft költségigénylést azonban a Gazdasági Főtanács túlzottnak tartotta, és leszögezte, hogy a sváb kitelepítésekre fedezet nincs. Ezért azt a javaslatot tette, hogy a pénzügyminiszter találjon erre fedezetet a svábok vagyonából. De hangsúlyozták azt is, hogy „ezek a kérdések szét vannak parcellázva. Vannak hivatalok, amelyeknek a személyzeti kiadása túlzott.” – MOL. J.Gy. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1946. augusztus. 16.

¹⁸⁰ MOL. J.Gy. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1946. július 17. – Miniszterelnökség iratai 2077/1947.

¹⁸¹ A Kormánybiztosság vezetését Hasek Ferencre bíznák, „aki felvidéki, ismeri egész Csallóközt Pozsonytól kezdve. (...) A néppel tud érintkezni. Puritánsága, józan cselekedetei miatt kivétel nélkül minden társadalmi osztály tiszteli benne a szociális és a legnemesebb értelemben vett demokratikus egyént.” – PIL. 283. f. 12. cs. 53. ö.e.

Mindenekelőtt azonban a felkészült szakemberek hiányára hívták fel a figyelmet. Nemcsak az alkalmazottak, de a vezetők nagy része sem rendelkezett még az alsófokú közigazgatáshoz szükséges szakismeretekkel sem. Így a kormánybiztosság egyáltalán nem tudta ellátni azokat a közigazgatási feladatokat – állampolgársági kérdések, beköltözési engedélyek, szlovák kitelepítési hatóság ellenőrzése –, amelyek hatáskörébe tartoztak. Sőt „eddig a rendeletek sorozatát kellett volna kiadnia az alsófokú hatóságokhoz, (...)de képtelen még a legegyszerűbb rövid utasítás megszővegezésére is. A kormánybiztosságnak a rábízott különleges feladat elvégzésével kapcsolatban már több kormányrendeletet, illetőleg miniszteri rendeletet kellett volna kiadnia a népcsereegyezmény, illetőleg a vegyes bizottsági véghatározatok végrehajtásával kapcsolatban, de eddig még arra sem volt képes (1947. január. 17.- szerz.), hogy a kormánybiztosság hatásköri rendeletét megalkossa (...)”¹⁸² Hasonlóan súlyos hiányosságokat tárt föl a vizsgálat a szervezet többi osztályánál. A hivatal munkáját mindezek mellett a direkt politikai beavatkozások is nehezítették. A kormánybiztosság vezetője, Jócsik Lajos – aki a Nemzeti Parasztpárt tagja volt – maga is igyekezett a szervezeten belül pártja számára pozíciókat szerezni, így az alkalmaztatásnál nem annyira a szakértelem, hanem a pártbeli hovatarozás döntött.¹⁸³

„Mindez azonban még nem lett volna nagy baj. A baj ott kezdődött, amikor a pártok rájöttek, hogy a kormánybiztosságon keresztül (a föld, ház, lakás, munkaalkalom stb. útján) tömegek lesznek mozgathatók, tehát párttagtoborzás szempontjából a kormánybiztosság fontos szerv. Ezzel a felismeréssel elkezdődött a kormánybiztosságon belül és kívül a párttagszervezés, a kormánybiztosságon belül a pártpozíció-szerzés. Ebben a munkában jelenleg a két munkáspárt tűnik ki leginkább”- írják a vizsgálatot végző szakemberek.¹⁸⁴

A feltárt körülmények miatt javasolták a kormánybiztosság munkájának politikamentessé tételét, a pártok közvetlen beavatkozásának megszüntetését, továbbá azoknak az intézkedéseknek a meghozatalát, amelyek elősegíthetik az áttelepítendő magyarok egzisztenciájának biztosítását. Ennek érdekében tehát a további belső telepítések azonnali felfüggesztését, a jogosulatlan vagy

¹⁸² MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2077/1947.

¹⁸³ Jócsik Lajos helyettese, Horváth Iván is az NPP tagja volt. A Szlovákiai Demokrata Magyarok Tanácsa a következőképp jellemzi: „Szangvinikus, a személyzettel szemben goromba, cezaromániában szenvedő, antiszociális gondolkodású, ellenvéleményt nem tűrő egyén.” – PIL. 283. f. 12. cs. 53 ő.e.

¹⁸⁴ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2077/1947.

érdemtelen telepesektől az ingatlanok visszaszerzését, és kedvezményes kölcsön biztosítását kérték. A szervezeti hiányosságokon pedig – szól a tájékoztató – csak felkészült, kipróbált, erkölcsi és nemzethűségi szempontból is megbízható szakemberekkel lehet úrrá lenni. Szükségesnek tartották a kormánybiztosság szlovákiai részlegének felállítását is, hogy az áttelepítendő magyarok gazdasági és pénzügyi érdekvédelmét eredményesen lehessen ellátni.¹⁸⁵

Csaknem ezzel egyidőben – 1947. február 9. – a Legfőbb Állami Számvevőszék a kormánybiztosság gazdálkodását vizsgálta, és hasonlóan súlyos hiányosságokat tárt föl. A hivatali apparátust részben szerződésesek – akikkel írásbeli szerződést nem kötöttek – részben pedig a különböző hatóságoktól szolgáltatételre kirendelt alkalmazottak alkották. Létszámuk a hivatalvizsgálat idején az engedélyezett 77 fővel szemben 145 fő volt. A kormánybiztosság működési költségeit a Miniszterelnökség „A hazai kisebbségek és az idegenben élő magyar állampolgárok gondozására” elnevezésű rovatának terhére biztosították, de az 1946/47. évi költségvetésben erről nem történt gondoskodás – hangsúlyozta a Számvevőszék. Megállapították azt is, hogy a hivatal kiadásainak jelentős hányadát nem szorosan az áttelepítésre, hanem szervezeti kiépítésére (elhelyezési költségek, alkalmazottak illetményei, különféle beszerzések, kiküldetési költségek) fordították. Elsősorban azért – szól az indoklás –, mert az áttelepítéssel kapcsolatban érintett állami és önkormányzati hatóságok a szükséges szakképzett személyzetet nem tudták kellő számban rendelkezésre bocsátani.¹⁸⁶

¹⁸⁵ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2077/1947.

¹⁸⁶ A feltárt hiányosságok további kiküszöbölése érdekében a Pénzügyminisztérium a kormánybiztosság mellé állandó számvevőséget rendelt ki. A kirendeltség létszáma a vezetővel együtt 8 fő volt. Feladatuk a számviteli és ellenőrzési teendők, különös tekintettel a költségvetés betartására irányult. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2077/1947. A tavasz folyamán a létszám további emelését – 151 főről 200 főre – kérte a Miniszterelnökség. – MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1947. március 20.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

*A Magyar Áttelepítési
Kormánybiztosság szervezeti felépítése¹⁸⁷*

K O R M Á N Y B I Z T O S							
K o r m á n y b i z t o s - h e l y e t t e s							
Központi Irányító Szervek							
Köz- igaz- gatási Osztály	Jogi Osztály	Gazda- sági Osztály	Pénz- ügyi Osztály	Közle- kedési Osztály	Telepítési Osztály		Szám- vevőse- gi Osztály
					Mező- gazda- sági Osztály	Ipari- Keres- kedelmi Osztály	
Kirendeltségek							

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság kirendeltségei¹⁸⁸

Székhely	Területi illetékesség
Miskolc	Borsod-Gömör, Zemplén, Abaúj vm.
Győr	Győr-Moson vm.
Pécs	Baranya vm.
Békéscsaba	Békés,Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok vm.
Komárom	Komárom-Esztergom vm.
Balassagyarmat	Nógrád-Hont vm.
Kecskemét	Dél-Pest vm.
Budapest	Fővárosi és Észak-Pest megyei Föld- hivatal illetékességén
Nyíregyháza	Hajdú, Szabolcs, és Szatmár-Bereg vm.
Tótkomlós	Csanád, Csongrád vm.
Baja	Bács-Bodrog vm.
Szekszárd	Tolna vm.
Székesfehérvár	Fejér, Veszprém vm.

¹⁸⁷ MOL, J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2077/1947.

¹⁸⁸ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegyei Földhivatal iratai 3689/1947.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

Székhely	Területi illetékesség
Sopron	Sopron, Vas vm.
Kaposvár	Somogy, Zala vm.
Gyöngyös	Heves vm.

A kormánybiztosságot ért támadások hatására 1947. március 31-én a miniszterelnök Jócsik Lajos felmentését javasolta. Ezen a minisztertanácsi ülésen döntöttek a Németországba való áttelepítésre kötelezett magyarországi német lakosság összeköltöztetése valamint a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény alapján Magyar országra áttelepített szlovákiai magyarok elhelyezéséről is. Ezt egészítette ki a Gazdasági Főtanács április 2-i határozata, amelyben az „áttelepítendő magyarok letelepítésének előmozdítására (...) a sváb kitelepítések és a magyarországi belső telepítések ügyeinek egyesítését” rendelte el a „földművelésügyi miniszter irányítása alatt az Országos Földbirtokrendező Tanács, illetőleg a Földhivatal kezelésében.”¹⁸⁹ Ennek megfelelően az Áttelepítési Kormánybiztosságot és a német lakosság kitelepítését végző hivatalt azonnali hatállyal és teljes egészében összeolvasztották.

Az új kormánybiztos – Hajdú István (NPP) – kinevezésére néhány nappal később, április 10-én került sor.¹⁹⁰ A kormánybiztosság (új) vezetői lehetőségeik szerint igyekeztek a szervezet túlságosan széttagolt és munkájában sem összehangolt apparátusát egységesíteni, a személyes ellentéteket oldani. A hatásosabb felügyelet, a gyorsabb ügyintézés, az áttelepítés céljaira rendelkezésre bocsátott pénzügyi fedezet gazdaságosabb felhasználása érdekében centralizációs javaslatokat tettek.

A központosító terveket nemcsak az irányítást ellátó földművelési miniszter, de a Gazdasági Főtanács és a Miniszterelnökség is támogatta.

Megszűnt a vegyes bizottság mellett működő kormány megbízott tisztsége, a pozsonyi meghatalmazott pedig egyszemélyben az Áttelepítési Kormánybiztosság ottani kirendeltségének is a vezetője lett. A Vegyesbizottság ún. perszónáunióba került a kormány-

¹⁸⁹ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 5032/1947.

¹⁹⁰ A Szociáldemokrata Párt elvileg helyesnek ítélte ugyan a telepítések egy kézben történő összpontosítását, de kifogásolta, hogy a letelepítendő szlovákiai magyarság kb. 50%-a nem agrárfoglalkozású. Ezek speciális problémáinak megoldása nem tartozhat a Földhivatal hatáskörébe. Továbbá nem tartják alkalmasnak a Földhivatal számos közlekedési, közigazgatási, pénzügyi, népjóléti probléma megoldására, ami viszont óhatatlanul föl fog merülni. – PIL. 283. f. 10. cs. 269. ó.e.

A kormánybiztos helyettesei Pataky Ernő (MKP) és Avar László (FGKP) lett.

A telepítést végző szervek jogköre, működése

biztossággal, aminek főként személyi konzekvenciái voltak. A Vegyesbizottság elnöke dr. Bólya Lajos (SZDP), tagjai pedig dr. Zsolt László az Országos Földhivatal Telepítési Főosztályának, valamint Berecz Kálmán az Áttelepítési Kormánybizottság pozsonyi kirendeltségének vezetője lettek. A vagyonszeifrást végző szervezet – beleértve az ellenőröket, valamint az összeíró bizottságok munkájának szakértői ellenőrzését – közvetlenül a kormánybiztos felügyelte.¹⁹¹

A gyakorlati folyamatoknak inkább megfelelő hivatali átszervezéseket 1947 augusztusában hajtották végre.

A kormánybizottság eredményes telepítési tevékenységét azonban továbbra is erőteljesen behatárolták a rendelkezésére álló anyagi lehetőségek. A szlovákiai magyarok megfelelő módon történő letelepítéséhez ugyanis legalább 300 000 kat.hold földterületre lett volna szükség, ehelyett csupán 70 000 kat. hold állt a hivatal rendelkezésére. Hasonlóan nagy különbséget regisztráltak a házak tekintetében is. Így a kormánybizottság a sorozatos átszevezés ellenére sem tudta feladatát maradéktalanul ellátni.

Az Áttelepítési Kormánybizottság hivatalát a Minisztertanács 1949. június 1-jei hatállyal megszüntette, természetesen ezzel egyidőben a vezetőit – dr. Hajdú István, dr. Bólya Lajos, dr. Avar László –, valamint Vándor József pozsonyi meghatalmazottat a további munkavégzés alól felmentette.

¹⁹¹ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 10021/1947.

A TELEPÍTÉSEK VÉGREHAJTÁSÁNAK ÚTVESZTŐI

A kitelepítések előkészítése

A magyarországi németek kitelepítésének előkészítése 1945 tavaszán-nyarán, a földbirtokreform végrehajtásával összefüggésben kezdődött el. A fölosztható területek elégtelensége arra ösztönözte mind a helyi végrehajtó szerveket, mind pedig a kormányzatot, hogy az elkobzás alá eső földterületek nagyságát növeljék. Ezt azonban csak a német nemzetiségű lakossággal szembeni újabb és újabb jogfosztó vagy korlátozó intézkedések alkalmazásával tudták elérni. A gyakorlati folyamatok számtalan esetben megelőzték a jogi szabályozást. Az esetek egy részében az élet kikényszerítette helyzetek megoldásáról, míg máskor a végrehajtás egyes részterületein tevékenykedő hivatalok túlkapásairól, tisztségviselőinek alkalmatlanságáról, vagy a központi államhatalom hallgatólagos beleegyezésével elkövetett visszaélésekről volt szó.

A földreformmal összefüggő tényleges folyamatok azt tükrözik, hogy sem a kormányzat, sem a végrehajtásban részt vevő szervek nem rendelkeztek átfogó elképzeléssel ennek az összetett problémának a megoldására. Így a gyakorlatban előtérbe kerültek az ad hoc megoldások, amit az érintett szervek tisztségviselőinek egyéni elképzelése, politikai meggyőződése, erkölcsi tartása és szakmai felkészültsége határozott meg. Az országon belüli telepítések politikai vetülete miatt a végrehajtó szervek között folyamatos hatalmi vetélkedés alakult ki. Így az egymás munkájában kifogásolt visszaélések szóvátételére nem elsősorban szakmai vagy erkölcsi szempontból, hanem politikai indíttatásból került sor.

Már a tavasz folyamán az Alföld és a Dunántúl bizonyos területein a föld- és házingatlan-elkobzások, illetve az ország más területeiről érkezett menekültek azonnali birtokba helyezése miatt jelentős számú német nemzetiségű lakos vált hajléktalanná. A megélhetésüktől megfosztott német nemzetiségűeket összeköltöztették, vagy internálótáborokba szállították, és sok esetben ingóságait is elkobozták.¹⁹² Történt ez annak ellenére, hogy a

¹⁹² Ezt teszi szóvá Tolna megyében a Népgondozó Hivatal kerületvezetője 1945. július 9-én a megyei rendőrfőkapitánynak írott levelében: „(...) a vármege területén

Népgondozó Hivatal létrehozása előtti időszakban az internálásokat csak rendőrhatalósági eljárás után, valamint a nemzethűségi vizsgálatokat végző járási bizottságok által készített véghatározat alapján lehetett volna végrehajtani. Az internálási eljárásoknál a jogi utat gyakorlatilag egyáltalán nem tartották be, ami a hivatalos szervek közötti éles hatásköri vitákból is kiderül.¹⁹³ Az ősz elején az Újjáépítési Minisztérium azzal a kéréssel kereste meg a Népgondozó Hivatalt, hogy az általa nyilvántartott internáltakat az újjáépítés és jóvátétel számára termelő ipari üzemekben – főként a bányákban – dolgoztathassa. A nagyszámú internált ellátási nehézségeire tekintettel a Népgondozó Hivatal természetesen készséggel eleget tett a kérésnek azzal a feltétellel, hogy az „érintetteket csak abban az esetben bocsátaná az üzemek rendelkezésére, ha azok nemcsak az internáltakról, de családtagjaik elhelyezéséről és ellátásáról is gondoskodnak.”¹⁹⁴ Az Újjáépítési Minisztérium, illetve az érintett ipari üzemek a kérés teljesítését elhárították, de az internáltak munkájára – „a fontos nemzeti érdekekre tekintettel” – természetesen igényt tartottak. Ezzel egyidőben a minisztérium pontos kimutatást kért az országban lévő internálótáborok helyéről, és az egyes táborokban elhelyezett internáltakról, külön feltüntetve a szakmunkások és a bányászok számát.¹⁹⁵

több helyen a helybeli hatóságok tévesen értelmezett rendelkezések folytán a német származású lakosságtól ingóságokat koboztak el, és azok többnyire a járási parancsnokságok őrízetében vannak. (...) felkérem főkapitány urat, hogy haladéktalanul utasítsa alantas közegeit, hogy ezen elkobzott ingóságokat az illetékes községi előjáróságoknak hivatalosan leltározva haladéktalanul adják át.” – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 2037/1945.

Az ipari tevékenységből élők iparigazolványának felülvizsgálatát az őszi hónapokban végezték el, amelyről a sajtó több ízben is tudósított. „Dr. Pongrátz Aladár elnökségével megkezdődött a Pest környéki svábság iparigazolványainak felülvizsgálása. Pilisvörösvárt 46 iparos közül csupán hatot igazolt a bizottság, míg negyvenötöt megvonta az iparjogot. Még rosszabb az arány Törökbálinton, ahol 31 iparos közül csak kettőt igazolt a bizottság. A napokban megkezdődik Budaörs sváb iparosainak igazolása is, majd a többi Pest környéki helység kerül sorra.” – Kis Újság, 1945. október 18.

¹⁹³ „Ugyancsak tudomásomra jutott, hogy több német származású egyén van internálva, kiknek hozzátartozói hivatalomat naponta fölkeresik, és kéri azoknak szabadon bocsátását. Amennyiben ezen internáltak nem a szokványos rendőrhatalósági eljárás alapján lettek volna internálva, hanem a Népgondozó Hivatal felállítására előtt, és tévesen értelmezett rendelkezések folytán, kérném, illetve véleményezném ezen egyének szabadon bocsátását. Ennek kapcsán utalok a 3820/1945. M.E. sz. rendeletre, melynek alapján hasonló eljárás csak a felállítandó járási bizottságok döntése alapján lesz foganatosítható.” – írja a Népgondozó Hivatal Tolna megyei kerületvezetője 1945. július 9-i levelében a megyei rendőrfőkapitánynak. Mint ismeretes, a járási igazoló bizottságok felállítása szeptemberben kezdődött. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 2037/1945.

¹⁹⁴ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 25766/1945.

Mosonmagyaróvár körzetében a járási rendőrkapitány államrendészeti, közbiztonsági és rendőri szempontból kifogásolta az osztrák határ mentén történt összetelepítéseket. A „sváb lakosságnak a határon való összetelepítése a magyarsággal szemben bizonyos erőt képvisel. (...) Azt sem tartom célszerűnek, hogy a sváb községekbe szórványosan magyar telepéseket telepítsenek be, (...) mert ez különösen legnagyobb gyűlöletre és zavargásokra ragadtatja a sváb lakosságot a betelepített telepésekkel szemben, amely lépten nyomon hatósági beavatkozást követel.”¹⁹⁶

A diplomáciai lépésekkel, valamint a belső átmeneti intézkedésekkel párhuzamosan 1945 decemberében elkészültek a kitelepítés végrehajtásának – a svábok gyűjtőtáborokba költöztetésének – tervei.¹⁹⁷

A NH kirendeltsége	A kirendeltség területén lévő táborok száma	A táborok lakóházainak száma	Az elhelyezendők lélekszáma	Az egy házra eső átlaglélekszám
I.	5	5075	134 584	26
II.	5	4254	77 768	18
III.	7	6453	136 409	21
IV.	4	2510	86 577	34
V.	1	628	11 839	18
Összesen	22	18 920	447 177	23

¹⁹⁵ A válasz nem ismeretes. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 25 766/1945.

¹⁹⁶ Mosonszentjánoson és Magyarakimlén sor került a svábok „fegyveres” ellenállására is. A rendőrök kis száma miatt – szól a jelentés – nem tudják a táborok biztonságos őrzését sem megoldani, ezért napirenden vannak az Ausztriába szökések. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 21659/1945.

¹⁹⁷ PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

A Belügyminisztérium elképzeléséről az összesítő adatoknál pontosabb és áttekinthetőbb képet ad a részletes táborstatistika.¹⁹⁸

A NH kirendeltsége	A tábor helye	A községi lakosságának száma	A német lakosság aránya %-ban	A rendelkezésre álló lakóházak száma	Hány községből történe ide a telepítés	Az elhelyezendők lélekszáma	Az egy házra eső átlaglélekszám
I.	Budaörs	9 814	86	2 238	41	44 144	19
	Zsám-bék	4 525	90	829	22	38 384	46
	Csolnok	3 845	70	680	29	28 902	42
	Pusztavám	2 584	83	578	11	11 920	20
	Etyek	4 033	79	750	18	11 234	14
II.	Mosonszolnok	10 132	70-90	1 861	16	19 640	16
	Fertőrákos	3 745	92	732	2	16 114	22
	Sopronbánfalva	3 391	85	614	19	15 151	24
	Herend	3 363	71-84	667	32	15 2555	22
	Lókút	2 217	73	380	27	11 608	30
III.	Mágocs	4 820	70-96	992	58	21 419	21
	Németboly	4 534	74-90	876	23	23 810	27
	Hidas	4 855	93-94	979	36	22 255	22
	Kökény	1 336	99-92	296	119	27 398	92
	Kunbaja	2 930	85	838	9	12 293	14
	Vaskút	4 705	82	1 269	15	16 619	13
	Hajós	5 311	80	1 203	5	12 615	10

¹⁹⁸ A tervezet egy táborként kezeli Mosonszolnokot, Mosonszentjánost és Mosonszentpétert, Herendet és Városlődöt, Mágocsot és Egyházaskozárt, Németbolyt és Babarcot, Hidast és Püspöknádist, Kökényt és Hárságyat, Muksit és Tevelt, valamint Alsónánát és Mórágyot. – PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e. A táblázat egy részét közli Fehér István is hivatkozott művében. – Fehér, 1988. 85.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

A NH kirendeltsége	A tábor helye	A község lakosságának száma	A német lakosság aránya %-ban	A rendelkezésre álló lakóházak száma	Hány községből történe ide a telepítés	Az elhelyezendők lélekszáma	Az egy házra eső átlaglélekszám
IV.	Mucsi	4 805	98-96	952	25	22 518	23
	Dunakömlőd	2 210	96	493	7	7 804	15
	Alsónána	3 277	98-99	767	43	41 179	53
	Szulok	1 742	78	298	48	15 076	50
V.	Almás-kamarás	2 465	93	628	8	11 839	18

Az 1945. december 12-én készített tervezet a kormánynak néhány nappal korábban a Szovjetunió kormányához eljuttatott levelével ellentétben – amelyben 200 000 német nemzetiségű személy kitelepítése, és a kollektív bűnösség elutasítása szerepelt – a hazai németiség teljes körű kitelepítésével számolt. A számbavétel kiterjedt minden – összesen 613 – németek által lakott községre. A táborokat azokban a helységekben állították fel, ahol a lakosság 70-90 %-a a német nemzetiséghez tartozott. Valószínűleg ez volt a táborok elhelyezésének egyedüli rendező elve, és nem játszott különösebb szerepet a község vasúti összeköttetése, az elszállítás miatt lényeges földrajzi fekvése. Így fordulhatott elő, hogy sok esetben kisebb lélekszámú, de többségében német nemzetiségűek által lakott községet jelöltek ki gyűjtőtábornak, s nem egy nagyobb, ám német nemzetiségűek által kisebb százalékban lakott települést, amely azonban mind az elhelyezendők száma, mind a közlekedési lehetőségek tekintetében megfelelőbb lett volna.

A telepítési koncepció a németek táborokba gyűjtésével, majd a későbbiekben innen történő elszállításukkal számolt. Az összetelepítés céljaira összesen 18 920 házat akartak igénybe venni. A számadatokon végigtekintve láthatjuk, hogy egy-egy községbe a tényleges lakosság többszörösét kívánták összegyűjteni. Különösen a Dunántúlon volt súlyos a helyzet, ahol Kőkény körzetében az eredeti lakosság 20-szorosát, Alsónánára 12,5-szeresét, míg Szulokra 8,5-szeresét akarták összevonni. Elképzelni sem lehet, hogy a terv készítői hogyan kívánták az emberséges elhelyezést és

A telepítések végrehajtásának útvesztői

ellátást biztosítani, mikor egyes vidékeken az egy házban elhelyezendő személyek száma – még ha ideiglenes tartózkodásról volt is szó – 40-50-92 között mozgott.

Az összetelepítési tervvel egyidőben és azzal hasonlóan formális kritériumok alapján készítette el a Népgondozó Hivatal a kitelepítés földrajzi menetrendjét. Ennél a tervnél a földrajzi elhelyezkedés dominált, s nem vette figyelembe a már korábban történt „túltelepítéseket”, az egyes területeken kialakult zsúfoltságot.

Mikor	Honnan	Létszám
1945 december	Budapest környékéről	50 000
1946 január	Budapest környékéről	25 000
1946 február	Budapest környékéről	25 000
1946 március	Nógrád-Hont vm.-ből	4 000
	Komárom-Esztergom vm.-ből	23 000
	Fejér vm.-ből	26 000
	Győr-Moson-Pozsony vm.-ből	22 000
1946 április	Sopron vm.-ből	27 000
	Veszprém vm.-ből	27 000
	Vas vm.-ből	7 000
	Zala vm.-ből	2 000
	Tolna vm.-ből	12 000
1946 május	Tolna vm.-ből	68 000
	Somogy vm.-ből	16 000
	Baranya vm.-ből	16 000
1946 június	Baranya vm.-ből	85 000
	Bács-Bodrog vm.-ből	15 000
1946 július	Bács-Bodrog vm.-ből	14 000
	Békés vm.-ből	3 000
	Szatmár vm.-ből	1 000
	Csanád-Arad-Torontál vm.-ből	10 000
	Budapest szfv.-ből	22 000

A Belügyminisztérium a december 22-én tartott minisztertanácsi ülésen terjesztette elő javaslatát a német anyanyelvűek és nemzeti-ségűek kitelepítéséről. Az összetelepítési tervezet és a kitelepítés ütemezése az előterjesztési csomag részét képezhette, amelyet a minisztérium érvként használhatott – a telepítések előkészítettségének bizonyítására – a vitában. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a tervezetek elnagyoltak, pusztán formális szempontok

alapján készültek, s nem az ország egyes vidékein erre az időre kialakult valóságos folyamatok figyelembevételével.¹⁹⁹

Ehhez kapcsolódóan körvonalazódott a kitelepítéseket végző hivatali apparátusnak a feladat- és jogköre is. Az új szervezet – az elképzelés szerint – a Népgondozó Hivatal keretén belül, alapvetően annak a személyi állományára épülve működik, de irányításával külön miniszteri biztosokat bíznak meg. Feladatukat a következőkben határozták meg: „1. Gondoskodik a községi előljáróság, illetőleg a polgármester által rendelkezésre bocsátott névjegyzékekben felsorolt áttelepülésre kötelezettek összegyűjtésének és berakodó vasúti állomásra szállításának tervszerű és zavartalan lebonyolításáról, és elrendeli az ehhez szükséges szállítóeszközök kirendelését, illetőleg igénybevételét. 2. Megszervezi a vasúti szállítást, ellenőrzi a berakodást és ellátja a szerelvényeket vonatbiztosító személyzettel. 3. Megszervezi az egészségügyi szolgálatot úgy, hogy minden vonatot legalább egy orvos és egy ápolónő kísérije, és a betegek részére legalább egy fűthető kocsit álljon rendelkezésre. 4. Ellenőrzi, hogy a kitelepülésre kötelezettek zár alá vett ingóságainak leltározása szabályszerűen megtörtént-e, rendelkezik a leltárba vett ingóságok mikénti megőrzése tekintetében, abban az esetben, ha az addig tett intézkedések nem volnának megfelelőek. Az ehhez kapcsolatos munka elvégzéséhez a szükséges kézi és fogatközerőt is kirendelheti. 5. Rendelkezik a karhatalom felett, és gondoskodik, hogy szükség esetén megfelelő karhatalom álljon rendelkezésre. 6. Megtesz minden olyan intézkedést, amelyre a végrehajtás zavartalanságának biztosításának céljából szükség van.”²⁰⁰ A rendelettervezet a minisztertanácsi vita és a nemzetgyűlési interpellációk hatására a következő hetekben több ponton módosult, de alapvetően meghagyta a kitelepítési miniszteri biztosok korlátlan jogkörét, és a helyi hatóságok kiszolgáló, asszisztáló szerepét.

¹⁹⁹ Bár a rendelettervezet a teljes kitelepítéssel számolt, mégis a mentesítendőik aránya is számottevő lehetett, amit ez a számbavétel nem is említ, csakúgy, mint azt a tényt, hogy 1945 decemberében Magyarországon egyszerűen nem volt – az elmenekülések, SS-be való besorozás miatt – 450 000 német. Fehér István 370 000-380 000 németet említ. A gyűjtőtáborok felállítását, és a táborokba tömörítést csak elkezdték, de a terv szerint szisztematikusan nem vitték véghez. A néhány héttel később megkezdett kitelepítések ugyanis már egy egészen más helyzetet teremtettek. – Fehér, 1988. 85.

²⁰⁰ A kitelepítések lebonyolítását gyakorlatilag teljes egészében a belügyminiszternek alárendelt kitelepítési biztosokra bízták, nekik rendelve alá a működésük területén lévő minden közigazgatási hivatalt és hatóságot, beleértve a szakminisztériumoknak alárendeltek is. – PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e. – Fehér, 1988. 79.

William Key vezérőrnagy december 10-én Vorosilov marsallal folytatott beszélgetése után írásban is eljuttatta a Berlinben székelő amerikai katonai hatóságoknak a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatos kívánságait. Ennek megfelelően: a vonat parancsnokai angol és német nyelvű utasítást kapnak a vonat menetrendjéről, a létszámról és a rendeltetési helyről. Felhatalmazásuk nélkül Magyarországról vonatok nem indíthatók. Ugyanakkor a magyar hatóságok kötelesek minden vonat indulási időpontjáról, útirányáról, érkezési idejéről, az úticélról, valamint a szállított személyek számáról a berlini amerikai hatóságokat értesíteni. Ragaszkodtak a kitelepítendőek orvosi vizsgálatához, a ragályos betegek kiszűréséhez, valamint pontos névjegyzékhez, amelyen a név, kor, nem, nemzetiség, lakhely feltüntetését kérték. A levél egyébként 300-400 000 sváb kitelepítéséről szól, ami újabb zavart idézett elő a Tildy-kormányzatban.²⁰¹

Ilyen kül- és belpolitikai előzmények után a Minisztertanács 1945. december 22-i ülésén tárgyalta, és éles viták után ugyan, de elfogadta a magyarországi németek kitelepítéséről szóló 12330/1945. M.E. sz. rendeletet, amely minden olyan magyar állampolgár Németországba való áttelepülését kimondja, „aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.”

Az 1945. december 29-én közzé tett rendelet végrehajtása ellen újabb tiltakozó mozgalom bontakozott ki az országban.

Mindszenty bíboros december 31-én Tildy Zoltánnak írt levelében a kitelepítéseknek a téli hónapokra történő felfüggesztését, valamint a német anyanyelvűek teljes mentesítését kérte. Hivatkozott arra, hogy az anyanyelv minden ember számára természetes jog, amelyért egyetlen állam sem büntetheti polgárait. A 2.§. 1. bekezdésének – amely a német nemzetiségű személlyel együtt élő kiskorú gyermekeket és házastársat mentesíti a kitelepítés alól – módosítását javasolta úgy, hogy aki ellen nincs jogerős bírósági ítélet, az maga is maradhasson, mert így „irtózatosságság elé állítják az ártatlan házastársat, menjen-e gyerekeivel a bizonytalanságba a kenyérkereső apával vagy nevelő anyával, vagy szegje meg az oltárnál tett síríg tartó hűségküzjét”.²⁰²

A kormányfő válaszában hangsúlyozta, hogy nem áll módjában a téli hónapokra a kitelepítések felfüggesztése, mert azt 1946

²⁰¹ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

²⁰² MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 713/1946.

júliusáig be kell fejezni, „és pontos utasításaink vannak a havonkénti kitelepítendőők számára nézve”. A végrehajtás során azonban tekintettel vannak azokra a szempontokra, amelyeket a hercegprímás kért. Az emberséges lebonyolítás biztosítéka – szól a válasz –, hogy az angolszász hatalmak folyamatos ellenőrzése mellett folyik az akció. „A kormány minden tagja érzi a felelősség súlyát, és ezért mindent elkövetünk, hogy a nagyhatalmak szándékainak végrehajtásában kizárólag az ország érdeke és az emberiség szempontjai érvényesüljenek” – írja a miniszterelnök.²⁰³

A különböző személyek hivatalos nyilatkozatai az emberséges lebonyolításról, a visszaélések megfékezéséről, a kitelepítések ellenőrzéséről és a szigorú büntetésekről nemcsak az érintetteket, de a társadalom szélesebb rétegeit sem nyugtatták meg. A miniszterelnököt, az egyes pártok vezetőit, a Népgondozó Hivatal tisztségviselőit – az évszázados együttélés tapasztalatai jogán – számtalan petícióval, kérelemmel bombázták a helyi közigazgatás tisztségviselői, a közösségek képviselői, az egyházak papjai, akik az ártatlanul meghurcoltak és kiszolgáltatottak érdekében emeltek szót.

Rupert Rezső ügyvéd, a főváros törvényhatósági bizottságának tagja több ízben is megkereste a miniszterelnököt. Kéretlen állásfoglalásában kifogásolta a hivatalos nyilatkozatok érveit – a nagyhatalmi utasításokra, a fegyverszüneti szerződés előírásaira utalva –, mert azokat csak mentegetőzésnek, a felelősség-elhárítás eszközeként tartotta. „Én csak egyet ajánlhatok – írja –, ha már nem tudok megbocsátani minden egyszerű embernek, aki nem volt vezető vagy hangadó, hanem csak afféle, mint a 'szürke nyilas', akkor legalább bocsássatok meg a nemzethűeknek, és töröljétek ki rendeleteitekből azt a tollvonást, hogy még valamilyen szenvedést is kelljen igazolni, amely körül azután tág lehetőség nyílik bizottságaitoknak arra, hogy mindenkit kipusztítsanak, akit akarnak. Az eddigi hasonló eljárásokban is elég sokszor fordult elő, hogy a nemzethű emberek nem a 'bűne', hanem a vagyona számított. (...) Kérek még az utolsó órában is, tereld vissza az egész bosszúakciót a bosszúmentes józanság, igazság és igaz hazafiság keretei közé, és amit a bűnösök ellen végrehajtani kell is, azt bízd olyan emberekre, akik nem elfogultak amiatt, hogy az elmúlt években üldöztetést szenvedtek. (...) Azt is kérek majd figyelembe venni a végrehajtási utasításban, hogy igen sok helyt az összeíró közegek volksbundisták voltak, mint pl. Budaörsön Seiler István tanító, akik önkényesen irogatták be olyanokról is a német nemzetiséget és

²⁰³ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 713/1946.

német anyanyelvet, akik magyart akartak bevallani. (...) szüntesd meg azokat a községi zárlatokat is, amelyek talán még pestis idején is túl szigorúak lennének. És nagyon vigyázzatok, mert nemcsak a rendelet, hanem a tények szerint is – úgy látszik – vagyonra megy az egész játék, hiszen mint hallom, a nincstelennel szinte senki nem törődik, aminthogy az internálások idején is kb. így volt”.²⁰⁴

A 12 330/1945. M.E. sz. rendelet megjelenését követően a pártok és a tárcák között meglévő nézetkülönbségek enyhítése, az álláspontok közelítése érdekében a Miniszterelnökség tárcaközi bizottságot hozott létre a végrehajtási utasításnál figyelembe veendő szempontok kidolgozására, egyeztetésére. A bizottság első ízben 1946. január 9-én ülésezett.²⁰⁵ A fő kérdés az volt, hogyan lehetne az alaprendelet ellenében a kollektivitást a végrehajtási utasítással kivédeni, mi legyen az SS-be kényszerrel sorozottakkal, hogyan lehetne megteremteni az egyéni elbírálás lehetőségét, biztosítani a jogorvoslatot. A fölvetett kérdések önmagukban is furcsán hatottak, hiszen aligha volt elképzelhető – amire mind Bibó István, mind pedig Szepessy Géza rámutatott –, hogy egy kormányrendelet elveivel ellenkező végrehajtási utasítás születessen. Annál is inkább, mert a végrehajtási utasítás már készen volt. A 70 010/1946. B.M. rendelet a Magyar Közlöny január 15-i számában jelent meg, de január 4-i keltezéssel. Ily módon a tárcaközi bizottságnak az érdekegyeztetésben csak formális szerep jutott, hiszen a másik félből mindenfajta hajlandóság hiányzott a kompromisszumra.²⁰⁶

²⁰⁴ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 1173/1945.

²⁰⁵ A Külügyminisztériumot Karl János; a Pénzügyminisztériumot Pethe László; a Belügyminisztériumot Bibó István és Nagy Géza; a Népgondozó Hivatalt Szepessy Géza és Szász Gerő; az Igazságügyminisztériumot Szabó Imre; a Miniszterelnökséget Pásint Ödön, Fejes László és Birkás Géza képviselte. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békélőkészítő Osztályának iratai II./28.

²⁰⁶ A Miniszterelnökség a bizottság munkájáról a Külügyminisztériumnak küldött tájékoztatásában a Belügyminisztérium eljárását szóvá is tette: „a Miniszterelnökség III. ügyosztályának a végrehajtási rendelethez hozzászólni nem volt módjában, és így a rendelet azokat a szempontokat sem tükrözi, amelyet a tárcaközi bizottság állásfoglalásában kifejezésre jutottak.” A bizottság a következő szempontok figyelembe vételét javasolta:

- A kormányrendelet 1.§-ban meghatározott áttelepülési kötelezettség ne vonatkozzék arra, „aki állásánál vagy nyilvános szereplésénél fogva magasabb vagy országos érdekből, vagy etikai megkötöttségből magát német anyanyelvűnek vagy nemzetiségűnek vallotta a legutolsó népszámláláskor, ha egyébként sohasem volt sem a Volksbundnak, sem az SS-nek önkéntes tagja”.

- A 2.§ alapján szabályozott mentességet terjesszék ki a Magyarországi Német Népművelési Egyesület azon tagjaira, akik 1939-40-ben is tagjai voltak a szervezetnek, s ezt követően önkéntesen nem lettek tagjai a Volksbundnak vagy az SS-nek; a „Hűség a Hazához” igazolt tagjaira; a 3820/1945. M.E. rendelet 6.§-a alap-

A telepítések végrehajtásának útvesztői

egyik járásban a magyar házastársat fogják nagyobb érdemnek tekinteni, a másikban a szakszervezeti tagságot stb (...)

Nem mondja ki sem az alaprendelet, sem a VU, hogy német anyanyelvű zsidók nem esnek a rendelet hatálya alá. Ennek megállapítására pedig a Fegyverszüneti Egyezmény is kötelez. A zsidókérdésen felül sok más előre nem látható eset, továbbá nemzetgazdaságilag megfontolandó körülmény (szakmunkás, szakemberek) merülhet fel. Ezért szükségesnek látszik, hogy – a földreformtörvény rendelkezéseire hasonlóan – valamely magasrangú, politikai judíciumú és megvesztegethetetlen fórum, célszerűen a nemzetgyűlés politikai bizottsága állandó albizottságot küldjön ki, melynek joga legyen a Nemzeti Függetlenségi Front pártjai vezetőségének vagy egyes minisztereknek javaslatára a rendeletről független egyéni vagy csoportos mentesítéseket megadni. Ugyanez a bizottság legyen a németek kitelepítésének ellenőrző fóruma, mert az alsóbbrendű közigazgatási szervezetek adott teljhatalom problematikussá teszi az egész akció emberséges, igazságos és méltányos lebonyolítását.

A leltározó bizottságból a VU rendelkezései szerint hiányoznak a helyi emberek (emiatl máris súlyos tárgyi panaszok vannak a falvakból, ahol nagy visszaélések történnek); be kell kapcsolni a Nemzeti Bizottságot vagy a helyi pártszervezetek bizalmi kiküldöttjeit. A bizottság összetétele – ismét a tisztségek szokványosan aránytalan elosztását a koalíció pártjai között tekintetbe véve – nem megfelelő: belügyminiszter kiküldöttje, Népgondozó-kiküldött és rendőri kiküldött rendszerint egy és ugyanazon párt tagjai.

Ki fogja és miből gondozni a lefoglalt állatállományt? Ezzel és más kérdésekkel kapcsolatban megállapítható, hogy a VU megőrzési rendszere olyan, hogy az államnak biztosan nem marad semmi, a károk és hiányok – utólag meg nem állapítható „adminisztratív” okokból – óriásiak lesznek, és a szomszéd államokból kitelepített magyaroknak nem lesz mit adnunk. (Jelenleg a rendszer az, hogy a betelepítettek egyik házról a másikra vándorolva sorra „kieszik”, vagyis felélik a vagyonállományt; most majd a leltározás előtt és a leltározás s a megőrzési átvétel között tűnik el minden.)

Óriási hatásköre van a leltározás és megőrzés tekintetében – ellenőrizetlenül – a miniszteri biztosnak. Sok-sok milliárdos értékről van szó, amelyek nem bízhatók csak úgy, egy rendelet végrehajtási utasítása alapján egyetlen személyre.

Ami a VU III. fejezetét (bevagyonozás, elszállítás stb.) illeti, nem jogos – még ha nincs is szállítási eszközünk rá – a bútorok teljes mértékű visszatartása; legalábbis meg kell hagyni ezek felett a

rendelkezési (eladási) jogot, hiszen az alaprendelet vagyonfosztó rendelkezései nem terjednek ki a bútorzatra. Aggodalmas a százkilós poggyászhatár becslés útján való megállapítása. Ismerve a deportációs praxist és a visszaéléseket: ha kifogás alá esik a súly, legalább a mérleghez lehessen fellebbezni, különben önkényes visszatartás lesz a dologból.

A súlyhatáron túleső élelmiszerkészleteiket a kitelepülőknek – ellentétben a rendelet mezőgazdasági lefoglalási intézkedéseivel – legyen szabad eladniuk, különben meg fogják semmisíteni ezeket.

Az egész kiszállítási rendszer a legrosszabb emlékeket idézi, és – némi enyhítéssel – a megfelelő fasiszta rendeletek mintájára készült. (Az előírások ott sem voltak szigorúbbak, viszont a gyakorlatról itt sem tudjuk, milyen lesz.) Jobb lett volna ezt a részt miniszteri leiratokban szabályozni a megfelelő szerveknél, és nem nyilvánosságra hozni a rendelkezéseket, amelyeknek a szlovák sajtó máris nagy publicitást ad.

Egészében véve a végrehajtási utasítás nem olyan megfontolt, mint amilyennek lennie kellene egy ügyben, amely félmillió állampolgár állampolgárságától való megfosztását érinti, s érvül, mintául szolgálhat szomszédállami magyar nemzetiségek elleni eljárásoknál”.²⁰⁷

Természetesen a Szociáldemokrata Párt törekvései – bányászok mentesítése – sem nélkülözték a pártszempontok érvényesítését, de ezeket – s ez a részletes bírálatból is kitetszik – alárendelték a nemzetgazdasági és nemzeti érdekeknek.

Az 1945. december 22-i Minisztertanácson a Belügyminisztérium az elhangzott súlyos bírálatokkal szemben azzal érvelt, hogy a kitelepítési alaprendeletet egy részletes végrehajtási utasítással kell, és lehet is még bizonyos mértékben korrigálni. Ígéretet tett ennek kidolgozásánál az egyeztető tárgyalásokra, a konszenzusos megoldásra. Ezzel ellentétben azonban a napokon belüli gyors közzététellel kész helyzet elé állította a tárcákat és a pártokat egyaránt. Eljárása azt a hatalmi harcot tükrözi, amely a pártok között zajlott. A Kommunista Párt befolyása alatt álló Belügyminisztérium így érvényesítette saját politikai törekvéseit koalíciós partnereivel szemben.

A kollektív bűnösség elvén alapuló rendelet közzétételét követően az Amerikai Egyesült Államok több ízben is tiltakozott a magyar kormány azon interpretálása ellen, amely a magyarországi németek kitelepítését a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács kötelező érvényű előírásaként tüntette fel. Különösen nehezmé-

²⁰⁷ PIL. 283. f. 12. cs. 141. ö.e.

nyezték a rendelet bevezetőjének megfogalmazását, amelyben a magyar kormány teljes egészében áthárítja a felelősséget a szövetséges nagyhatalmakra.²⁰⁸ Az inkriminált részt kifogásolta Vorosilov marsall is, aki Tildy miniszterelnöknek küldött 1946. január 25-i levelében – egyetértve Key vezérőrnaggyal – hangsúlyozta, hogy: „A Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács döntése csupán a magyar kormány kérésének kielégítése”, és kérte a rendelet bevezetőjének ilyen értelmű módosítását, illetve az észrevétel jegyzékben történő visszaigazolását.

Gyöngyösi külügyminiszter 1946. február 22-én eleget tett ennek, s a következőket írja: „a magyar kormány tudomással bírt az Amerikai Egyesült Államok kormányának a kollektív felelősségrevonást elítélő felfogásáról.”²⁰⁹

A végrehajtás bizonytalanságai miatt az osztrák kormányköröket is foglalkoztatta a magyarországi németek sorsa. Többször hangoztatták, hogy Ausztria sem mozdonyt, sem szemet, sem élelmet nem tud a kitelepülők számára biztosítani. A gazdasági következményeknél is jobban foglalkoztatta azonban az osztrák kormányt az a lehetőség, hogy az amerikai hatóságok részben osztrák területen helyezik el a Magyarországról kitelepített svábokat.²¹⁰

A kompromisszumra való készség hiánya miatt azonban sem az országon belüli tiltakozások, sem a diplomáciai figyelmeztetések nem tudták az elkezdődött folyamatot befolyásolni vagy fékezni.

²⁰⁸ Az Egyesült Államok január 2-i jegyzéke, amelyben ismételten leszögezték, hogy az amerikai álláspont szerint a kollektív bűnösség elve nem alkalmazható egy egész népcsoportra, s nem bír kötelező előírással a magyar kormány számára a NSZET 1945. november 20-i állásfoglalása, sőt szívesen vennék, ha a kitelepítendők számát csökkentenék. A magyar Külügyminisztérium viszont válaszában kitért az amerikai álláspont kétértelműségére, hiszen a szövetséges nagyhatalmak különböző fórumain a kitelepítésekkel kapcsolatban hozzájárult a legszigorúbb rendelkezésekhez is, míg a másik oldalon azok enyhítésére biztatta az érintett – jelen esetben a magyar – kormányokat, illetve azokat az elveket kérte számon, amelyeket maga sem érvényesített magatartásában maradéktalanul. – Balogh, 1988. 96-98.

²⁰⁹ Balogh, 1988. 97.

²¹⁰ Balogh, 1988. 97. – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

Telepítések 1946 júniusáig

A magyarországi németek kitelepítése a korábbi terveknek megfelelően a Budapest környéki falvakban indult meg. Az első szervevények 1946. január 19-én Budaörsről gördültek ki.

Az akció gyors megkezdése az érintett közigazgatási hatóságokat, valamint a magyar társadalom szélesebb rétegeit egyaránt váratlanul, és ezért felkészületlenül érte. Az országos napilapok a telepítési akciót körülvevő bizonytalanság, félelem és pánik eloszlátása érdekében terjedelmes cikkekben foglalkoztak a kitelepítések megindításával, körülményeivel, az érintettek németországi elhelyezésével. A Kis Újság – a Független Kisgazdapárt lapja – január 9-i számában a következőket írta: „Hivatalos közlés szerint január végén, vagy február elején megkezdődik a különböző országokból kiutasított svábok megérkezése Bajorországba, ahol már kétfélmillió személy befogadására készültek fel.”²¹¹ Tudósítottak a lapok a magyarországi előkészületekről is. Ugyancsak a Kis Újság január 11-i számában olvashatjuk: „A politikai rendészeti osztály a pesterzsébeti kapitánysággal karöltve január 7-én éjszaka nagyszabású razziát tartott Soroksáron szökött internáltak, SS-katonák, volksbundisták után. A razziában 50 nyomozó és 120 rendőr vett részt. A rendőrök és detektívek pontos névjegyzékkel mentek házról-házra.

A razzia során 114 embert állítottak elő, akik közül még a helyszínen 44 embert, magas korokra való tekintettel szabadon engedtek, 61 volksbundistát, 15 SS-katonát és 6 internálótáborból megszökött egyént a pesterzsébeti kapitányságra kísérték, ahol őrizetbe vették őket. Valamennyiük ellen az eljárás megindult.”²¹²

A kitelepítést irányító miniszteri biztosnak a gyors lebonyolítás, a vagyonok elidegenítésének megakadályozása, a közrend és közbiztonság fenntartása érdekében jogában állt különleges rendsza-

²¹¹ Néhány nappal később: „Bajorországban hatalmas szervezetet létesítettek egymillió kiutasított német befogadására. Mint ismeretes, Bajorországba kerülnek a Magyarországról kiutasított svábok is. Hivatalos közlés szerint januárban már 5000 személy érkezésére számítanak. A megérkezőket gyűjtőtáborokba helyezik el. Letelepülésükre valószínűleg a tavasszal kerül sor.” – Kis Újság, 1945. január 17. – Valamint: „Újabb hivatalos közlés szerint már januárban érkeznek a szudétanémetek és magyarországi svábok. A jelentés szerint félmillió Magyarországról kitelepítésre kerülő sváb letelepítésére kerül sor az amerikai zónában. Ezért nemcsak Bajorországban jelölték ki számukra átmeneti befogadó táborokat. Minthogy összesen 2 250 000 kitelepített kerül mintegy fél év alatt az amerikai övezetbe, a legsúlyosabb feladatok sorát kell megoldani. A legnehezebb az egészségügyi szolgálat és az ételmezés biztosítása.” – Kis Újság, 1946. január 20.

²¹² Kis Újság, 1946. január 11.

bályok bevezetésére. Élve ezzel a jogával, a Budapest környéki községekben már a végrehajtás előtt teljes zárlatot rendelt el. Korlátozta a községekben lakók szabad mozgását – kijárási és lakhelyelhagyási tilalom –, a gyülekezést és a szeszfogyasztást. A településeken idegen személy engedély nélkül nem tartózkodhatott, és onnan tilos volt bármit is kivinni, vagy a kitelepítendőktől bármit elfogadni. Az egyes községekben elrendelt „rendkívüli állapot” sokszor több hétig eltartott, mert a kitelepítések koordinálatlansága, a szervezetlenség és egyéb okok – pl. vagonhiány – miatt a tervek betartása lehetetlennek bizonyult. Ez azonban a szétzilált és egyébként is visszaesett mezőgazdasági termelést tovább csökkentette.²¹³

A Pest környéki falvak kitelepítésének megkezdése előtt már 640 személyt kiszállítottak az országból, de a későbbiekben sem derült arra fény, hogy ezt a tranzakciót ki szervezte, illetve melyik szerv ellenőrizte. Annyi bizonyos, hogy az 1946. január 10-én és 11-én Bácsbokod községből kitelepítettek jugoszláv állampolgárságú, német nemzetiségű személyek voltak. Az akció valószínűleg diplomáciai bonyodalmat okozott, ezért az Ágfalvánál kiléptetett szerelvény útraindítóját a Népgondozó Hivatal és a határőrség egyaránt kereste. A történetekért egyik szervezet sem vállalta a felelősséget.²¹⁴

Az ország déli határa mentén fekvő falvaknak 1944 őszétől komoly gondot okozott a jugoszláviai menekültek elszállásolása és ellátása. A háború alatt ugyanis részben munkakeresés, részben önkéntes vagy kényszerű visszatelepülés folytán jelentős számú jugoszláviai illetőségű, német nemzetiségű személy került Németországba, vagy a német katonai megszállás alatti területekre. Ezeknek az embereknek egy jelentős része, valamint a frontról és fogságból érkező dél-bácskai német férfiak 1944 őszétől eredeti lakóhelyükre Magyarországon keresztül akartak visszatérni. A jugoszláv hatóságok azonban nem fogadták be őket, így a határ menti falvakban húzták meg magukat, amíg kedvező alkalom nem kínálkozott a családjukkal való kapcsolat felvételére, vagy a hazaszökésre. Sokszor azonban hónapokig nem történt semmi. Jelentős volt a Bánátból és Bácskából elüldözött, vagy a front közeledtével menekülők száma is. A fluktuáció, a naponta változó létszám miatt az adatok ingadoznak, de a főispáni jelentések csak Bács-Bodrog megyében 10-15 000 Jugoszláviából elmenekült vagy kiutasított, de oda visszatérni szándékozó személyről számolnak be.²¹⁵

²¹³ Kis Újság, 1946. január 29.

²¹⁴ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 32180/1946.

Különösen a bácsalmási járás községeire rótt ez nagy terhet, mert egy alispáni utasítás értelmében ezeknek a községeknek kellett befogadnia a menekülteket, „amíg a kormány további sorsuk felől nem intézkedik.”²¹⁶ A nyár folyamán Tompán csaknem 2500, Bácsalmáson 1500, Csikérián és Kelebián megközelítőleg 1000, Kunbaján mintegy 500 jugoszláv állampolgárságú sváb menekült tartózkodott, Bácsbokod községben 300, s ez a létszám az ősz kezdetére 956 főre emelkedett, míg Felsőszentivánon mintegy 500 volt a menekültek száma.²¹⁷

Az egyes községek, a hadseregnek adandó kötelező beszolgáltatás, a háborús pusztítás következtében szétzilált mezőgazdasági termelés visszaesése miatt, egyébként is teljesítő képességük végső határához értek. Ezen túlmenően az új telepesek, a menekültek és az össztelepítésre ítélt svábok együttélése is sok összeütközéssel járt. A Népgondozó Hivatal kerületi vezetője, Jancsó Kálmán jelentéseiben rendszeresen kitért az érintett községek tarthatatlan helyzetére, a határ mellett összegyűlt menekültekre, „akik nemcsak a közbiztonságot veszélyeztetik, de miután ellátásukról senki sem gondoskodik, ott jutnak élelemhez, ahol tudnak, és az illető falvak lakóitól minden munkaalkalmat elragadnak, hogy ennalóljukat valamiképpen biztosítani tudják. A táborokból sokan elszivárogtak már az ország más vidékeire is, de az ott maradtak állandó veszélyt jelentenek, különösen a magyarokra nézve, s előidézői sok kínos esetnek a községek régi német és magyar lakosai között. Igen sürgős, halaszthatatlan dolog volna ezeknek az idegen németeknek az országból való eltávolítása.”²¹⁸

Valószínűleg a sürgetések hatására került sor e menekültek egy részének a hivatalos kitelepítések megkezdése előtt az országból való kiszállítására. A telepítést végző szervek egyike sem vállalta azonban az akció lebonyolítását, ami azt tükrözi, hogy nem törvé-

²¹⁵ Lehetséges, hogy ezekben az adatokban van némi túlzás, hiszen a főispán ezekkel az adatokkal a szovjet csapatoknak adandó beszolgáltatás mérséklését is el akarta érni. Egy 1945. június 12-i főispáni jelentés szerint a hónap folyamán 15 000 embert dobtak át Jugoszláviából. Akik 90 %-a sváb volt. – BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye főispánja 360/1945.

1945. július 6-án 14 366 kiutasított van a megye területén. – BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye főispánja 386/1945.

1945. szeptember 13-án 2224 kiutasított menekültől és 9161 Jugoszláviába viszszaelepülni szándékozó németről szól a jelentés. – BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye főispánja 617/1945.

²¹⁶ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye alispánja 1117/1945.

²¹⁷ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye Bácsalmási járás főjegyzője 1786/1945. – Bácsbokod község irati 1338/1945. – Bács-Bodrog vármegye alispánja 1117/1945.

²¹⁸ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 25370/1945.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

nyes módon, azaz a SZEK beleegyezése nélkül hajtották végre. Az akció több alkalommal megismétlődhetett. Magyar hivatalok elősegítették a jugoszláv menekültek távozását úgy is, hogy számukra az ország elhagyására jogosító igazolványokat állítottak ki. Az eljárás ellen 1946. március 25-én írt levelében tiltakozott Vorosilov marsall, „mert ilyet a SZEK beleegyezése nélkül nem lehet”²¹⁹

A tavasz folyamán a Népgondozó Hivatal legálisan is átvette a menekült svábok kitelepítését. Bács-Bodrog vármegyében 1946. május 15-én, Bácsalmáson kezdődött el a német nemzetiségű lakosság elszállítása. Ezen a napon fejezte be munkáját a járás területén dolgozó nemzethűségi igazoló bizottság is. A kitelepítési akció a határmenti falvak helyzetének javítása, a túltelepítéssel küszködő községek tehermentesítése érdekében először a Délvidékről menekült svábok – számuk még ekkor is állandóan növekedett – elszállításával vette kezdetét. A IV. sz. Áttelepítési Oszlop miniszteri biztosa május 21-én értesítette az érintett községeket, hogy a „Kelebián, Tompán, Tataházán és Mátételkén elhelyezkedett délvidéki svábok Bácsalmáson kerülnek berakásra”, ezért arra kérte a községi előjáróságokat, hogy az ott tartózkodó svábokat a lehető legrövidebb időn belül Bácsalmásra továbbítsák. A járás többi községében lévő délvidéki sváb a helyi német nemzetiségűekkel együttesen kerül kitelepítésre.²²⁰ Hasonló utasítást kapott a jánoshalmi járás főjegyzője is. A területén tartózkodó német nemzetiségű külföldi állampolgárokat – Kisszállásról 45, Rémről 33, Borotáról 76, Mélykútról 171 – május végén Jánoshalmára, majd onnan a fővárosba, illetve az ország más vidékein lévő gyűjtőtáborokba szállították. A következő hónapokban közülük többen visszatértek. Érdeklükben eljárak azok a gazdák is, akiknél korábban dolgoztak, hisz jó és olcsó munkaerőnek bizonyultak.²²¹ A külföldi állampolgárságú németeket tehát jogi szabályozás mellőzésével, és így ittmaradásuk mérlegelése nélkül távolították el az országból.

A Pest környéki falvak német lakosainak elszállításával egyidőben a Népgondozó Hivatal az ország többi megyéjében is

²¹⁹ Vorosilov marsall az igazolványok kiállításával a Magyar Vöröskeresztet és a külföldiek ellenőrző hivatalát – KEOKH – vádolta. Antall József, aki akkor a Vöröskereszt felügyelte, tiltakozik ez ellen, és a KEOKH-ra hárítja a felelősséget. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 11722/1945.

²²⁰ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 100079/1946. – BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye Bácsalmási járás főjegyzője 1571/1946.

²²¹ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye Jánoshalmi járás főjegyzője, 1946., szám nélkül. – 1053/1948.

megkezdte a kitelepítések előkészítését. A telepítést végző szervek tevékenységével szemben nemcsak a német nemzetiségű lakosság fejtett ki ellenállást, hanem a társadalom széles rétegei is tiltakoztak a törvénytelenségek, a miniszteri biztosok ellenőrizetlen ténykedése ellen. A kitelepítést szabályozó alaprendelet és a végrehajtási utasítás jogi hézagjai a gyakorlatban ütköztek ki igazán. A bírálathoz napokkal, hetekkel korábban megfogalmazók észrevételei kasszandrai jóslatnak bizonyultak.

A budaörsi kitelepítésnél tapasztalt visszasságok mintegy előre vetítették az egész telepítési tevékenység főbb jellemzőit. A kitelepítések valójában minden egyes faluban másként és másként zajlottak – aszerint, hogy milyen volt a helyi önkormányzat és a kitelepítési biztos viszonya, a falu pártpolitikai megosztottsága, az ország éppen aktuális belpolitikai helyzete, vagy a szállítási lehetőség –, ennek ellenére természetesen mégis összegezhető sajátságokkal, jellemzőkkel bírtak. Az előkészítetlenség, a törvényi szabályozás nagyvonalúsága és a kitelepítési szervek ellenőrizetlen tevékenysége mindvégig gond maradt.

Péter Gábor a budaörsi tapasztalatok teljes kudarcát alapul véve, a végrehajtás módosítását sürgette a kommunista pártvezetésénél. A kudarc okaként az előkészítés hiányát, az erélytelen és tervszerűtlen lebonyolítást és a „karhatalom sajnálatos” viselkedését jelölte meg. Elképzelése szerint az országot a németek elhelyezkedése szerint kitelepítési zónákra kellene felosztani. A Népgondozó Hivatal a statisztikai összeírások felhasználásával már jó előre elkészítené a kitelepítendőkhöz jegyzékét, amit aztán a faluba kiszállók kitelepítő és mentesítő bizottság véglegesítené a leltárak elkészítésével együtt. Csak ezt követően érkezne meg az érintett faluba a karhatalom, amely a végleges kitelepítési lista birtokában a vagonírozást intézné. A végrehajtás zavartalan biztosítása érdekében azonnal elrendelendők tartja minden sváb községben az utazási korlátozást, a szesztilalom bevezetését és statárium elrendelését a javak megsemmisítésének megakadályozására, továbbá a rendőrök által elkövetett lopások megfékezésére. „Legnagyobb szégyenfoltja a budaörsi kitelepülésnek a karhatalom viselkedése. A rendőrök fegyelmezetlenek, a borpincékben részegeskednek, éjjel őrhelyeiket elhagyják s elmennek inni. Budaörs éjjel részeg rendőrök lövöldözésétől hangos (...). A karhatalom vezetői túrik ezt a züllött állapotot, sem erélyt, de még hajlandóságot sem mutatnak annak megváltoztatására. S ez az a pont, ahol a budaörsi helyzet nemzetközi botrányvá válhat.” Ezért a vezetők azonnali leváltását, a legénység egy helyen, s nem magánházakban történő elhelyezését, a

fosztogatók statárium elé állítását, dupla fizetést, és a sváb lakosság iránti fraternizálás megszüntetése érdekében politikai átnevelésüket javasolja.²²²

A budaörsi fosztogatásokról általánosságban ugyan, de a napi sajtó is beszámolt. „Egy rendőrzászlóalj jelenléte – írta a Kis Újság – nem volt képes megakadályozni, hogy a községnek majdnem minden borpincéjét és lakatlanná vált házát a világtáj minden oldaláról beszivárgó fosztogatók fel ne törjék, és ki ne rabolják.”²²³ Hasonló cselekményekre került sor Törökbálinton, amelyről külföldi újságírók – főként csehszlovákok – is tudomást szereztek, és fényképekkel illusztrált cikkeik jelentek meg a szlovák sajtóban. A Miniszterelnökség felelősséget firtató kérdéseit Szepessy Géza, a Népgondozó Hivatal vetetője azzal védte ki, hogy „mindössze 400 rendőr áll rendelkezésére, holott ő 4 hadosztályt kért, (...) ennél fogva nem áll módjában a falut az esetleges fosztogatóktól megvédeni.”²²⁴

Sok helyütt nem jutott nyugvópontra a községek élete a kitelepítések befejezését követően sem. A Pest környéki falvakban is elterjedt, hogy a mentesítési bizottság újbóli felülvizsgálatot tart. A visszamaradottakon ismét a bizonytalanság és félelem lett úrrá, s ami ilyen körülmények között természetes, a tavaszi mezőgazdasági munkák helyett inkább saját sorsukkal, ismételt mentesítésükkel törődtek.

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök már a kitelepítési rendelet megjelenését követően interveniált a német anyanyelvűek érdekében, mert mint írja: „megdöbbenve olvastam, hogy azokat, akik a kormány bizalmas felhívására s a közigazgatás elég nyomatékos szorgalmazására magyar nemzetiségűnek, de német anyanyelvűnek vallották magukat, a kormány szintén kitelepítendőeknek ítélte.” Ezért beadvánnyal fordult a miniszterelnökhöz, és az amerikai misszió vezetőjéhez, de választ egyik helyről sem kapott. A Pest környéki falvak német lakosságának kitelepítésekor tapasztalt visszasságokért, valamint azért tiltakozott, hogy „az államhű svábjaink a volksbundistákkal és SS-kel egy elbírálás alá kerüljenek, s mindenükből kifosztassanak”. A püspök nehezményezte továbbá, hogy a színtiszta katolikus falvakba – ahol nincs sem református templom, sem iskola – tisztántúli református telepések kerülnek. Az

²²² PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

A kitelepítések emberi tragédiáit megrázóan ábrázolja Kalász Márton Téli bárány és Mészöly Miklós A kitelepítő osztagnál című művében.

²²³ Kis Újság, 1946. február 15..

²²⁴ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 11437/1945.

akció mögött felekezeti elfogultságot sejtett, mert „a betelepítendőek számaránya annyira egyoldalú és feltűnő, hogy ha az intézetet magát nem is, de egyes intéző urakat felekezeti elfogultsággal és részrehajlással joggal lehet vádolni”.²²⁵ Bár a püspök saját szempontjából lényeges problémára hívta fel a figyelmet, a telepítési akció lebonyolításában felekezeti szempontok – mint ahogyan azt ő hitte – nem játszottak szerepet.

A püspöki kérések közé tartozott a községekben szolgálatot teljesítő német anyanyelvű papok egyöntetű, elvi mentesítése is, mert véleménye szerint elévülhetetlen érdemeket szereztek a vallásos és hazafias szellem ápolásában, valamint a magyar nyelvű oktatás kiszélesítésében. A főispán válaszában elhárította a közbenjárást, és hangsúlyozta, hogy a „kitelepítést és az azzal kapcsolatos ügyeket illetően semmi néven nevezendő hatásköröm nincsen”.²²⁶

A Pest megyében történeteket tűrhetetlennek és a „KP-alispán és a -rendőrfőnökök uralmának” minősítette a Szociáldemokrata Párt is. A különböző községekből érkező panaszokat figyelembe véve, nem alaptalanul.

Hartán a rendőrség állomány szerinti létszáma 10 fő volt. A belső telepítések zavartalanságának biztosítása érdekében azonban 1945 őszén a dunavecsei járásból a hartai örsre még további 12 embert rendeltek ki. Ellátásukról – követelésükre – a község gondoskodott. A rendőrség pazarlásig menő élelemigénylését azonban a községi bíró visszautasította, és a fölmerült konfliktus rendezéséhez felettesének, a járási főjegyzőnek az utasítását kérte. A főjegyző a községben tett hivatalellenőrzése során az előjáróság panaszát jogosnak ítélte, és kijelentette, hogy „a rendőrség élelmezési költségei a községi pénztárból nem fizethetők ki”. Ezt követően azonban a járási rendőrkapitány és Elblinger Béla a járási kommunista párt titkára gyakorolt nyomást az előjáróságra – hetente többször a rendőrségre való beidézéssel, fenyegetéssel, állataik elkobzásával –, így kénytelenek voltak a megnövekedett létszámú rendőrsöt a község terhére ellátni. Hiábavalónak bizonyult a képviselő-testület,

²²⁵ PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja 477/1946.

²²⁶ Shvoy Lajos püspök Hufnagel Ferenc solymári, dr. Folláth Ádám zsámbéki, Braun Gyula budakeszi, Angeli Márton pilisborosjenői, Reichardt András pesthidegkúti, Lovas István szigetbecsei, Marlok István pilisvörösvári, Mersei Antal és Geiger Jakab nagytényi, Roderburg Ernő pilisvörösvári bányalelkész kitelepítése ellen emelt szót. Beszámolt arról is, hogy Torbágyon Ohmüller Mártonnak, a székesfehérvári papnevelő intézet lelki igazgatójának 80 éves édesapját és beteg édesanyját is kitelepítésre ítélték. „Nem lehet a kitelepítési törvénynek az a célja, ami a nyilasok auschwitzit kitelepítésének volt a rejtett célja.” – írja. – PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja 477/1946.

a nemzeti bizottság és a földigénylő bizottság azon közös kérése is, hogy „mivel a lakosság hangulata nyugodt, rendezavarás nem történt” az idevezényelt rendőrséget vonják vissza. De akadályozta a rendőrség a mezőgazdasági munkák végzését is. Sokszor indokolatlanul kirándulásra vagy magán céljaikra vették igénybe a munkába igyekvő vagy fáradtan hazafelé tartó fogatokat. „Kijárnak a határ különböző részeibe vadászni, ahol a határban dolgozók élete és testi épsége állandó veszélyben forog, mert hadipuskával vadásznak.” Állatbőrök után kutatva sorozatos házkutatásokat tartanak, „mely alkalommal minden nekik tetsző dolgot az érdekelt tulajdonos tiltakozása ellenére egyszerűen elvesznek. Panaszkodni azonban senki nem mer, mert eddig senki nem volt, aki panaszukat orvosolta volna.”²²⁷ A kalocsai körzet falvaiból – miután a földigénylő bizottságok és a telepések „régóta óhajtott kívánsága volt (...) a községekben lakó kilakoltatott és szemtelenkedő magatartást tanúsító volksbundisták elszállítására, munkaszolgálatra összegyűjtése” – január 10-én a 16-60 éves kor közötti munkaképes férfiakat a NH Kiskőrösre szállította, ahonnan ismeretlen helyre vitték őket.²²⁸

A közigazgatási tisztviselők megbízhatósága a tényleges kitelepítések megkezdése után még nagyobb hangsúlyt kapott. Politikai lojalitásuk a legfontosabb kritériummá vált. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kommunista alispánja ezt nem is titkolta, amikor a vármegye valamennyi polgármesterének, főjegyzőjének és községi előjáróságának körlevelében a következőket írta: „Figyelmeztetem Főjegyző Urat, hogy az érdekelt községekben megfelelő és alkalmas tisztviselők jelenléte – a kitelepítés zavartalan lebonyolítása végett – elsőrendű közérdek. Amennyiben később a kitelepítés során megállapítást nyerne, hogy a rendeletek végrehajtása megfelelő alkalmazottak hiányában nehézségekbe ütköznék, úgy a Főjegyző Urat fogom ezért felelősségre vonni.”²²⁹

Általános sérelme a helyi önkormányzatoknak, hogy a telepítési miniszteri biztosok a kitelepítések megkezdése előtt 10 nappal – ami törvényben előírt kötelességük volt – nem értesítik őket, így fölkészülni sem tudnak a rájuk háruló feladatokra. Sok helyütt előfordult, hogy a kitelepítendő névjegyzékének összeállítását – szintén a törvényi szabályozás ellenében – az adott település polgármestereitől, képviselőitől nem is kérték, ennek ellenére a kitelepítést végző „oszlop” már kész jegyzékkel érkezett a helyszínre. A mentesítési eljárás után átadott vagonjegyzékek és a

²²⁷ PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja 1753/1946.

²²⁸ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 23520/1946.

²²⁹ PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 1782/1946.

mentesítendőök listája is általában hiányosnak, pontatlannak bizonyult. Így valójában lehetetlenné vált, hogy a helyi szervek a betelepítési munkákba körültekintően és felelősségteljesen bekapcsolódjanak. A betelepítéssel megbízott földhivatali szakembereknek házról-házra, utcáról-utára kellett járnia, hogy a ténylegesen rendelkezésre álló házakról és ingatlanokról meggyőződjenek, mert e telepítési bizottság a leltárakat nem bocsátotta rendelkezésükre.²³⁰

Nem intézkedtek körültekintően a svábok által visszahagyott állatállomány gondozásáról sem. Az ország egyes vidékein nagyarányú állapotpusztulás következett be, mert nem volt aki a visszahagyott állatok etetését ellátta volna, illetve ezt megelőzendő túlnyomó részét illetéktelenek leöldösték, és az így nyert húst a telepések felélték.²³¹

Több ízben és több helyütt előfordult az is, hogy a mentesítésre engedélyezett 5 napi határidőn belül többeket vagonba raktak, vagy a mentesített személyektől is elkobozták ingóságait, természetesen a leltárak elkészítése nélkül. A miniszteri biztosok a tiltakozó nemzeti bizottságok és önkormányzatok megbüntetésével fenyegetőztek, s bár néhány nap múlva enyhítettek a tárgyalás hangnemén, a szabálytalanságot nem ismerték el.²³²

Az egzisztenciális fenyegetettség ellenére a községi önkormányzatok tisztségviselőinek túlnyomó többsége – mint ahogyan az eddig idézettek bizonyítják – jelentéseiben kendőzetlenül számolt be a valóságról. A részükről megnyilvánuló mentesítési törekvésekben, az elvi kiálláson túl, természetesen a helyi közösség gazdasági, politikai érdeke is szerepet játszott. Ezért az általános érvek mellett olyan helyi külön „érdemekre”, sajátságokra hivatkoztak, amelyek hitük szerint kétségtelen bizonyítéka annak, hogy az ottani német nemzetiségűek jobb hazafiak és határozottabb ellenállást tanúsítók voltak, mint az ország más vidékein lakók. A Tolna megyei pártok és önkormányzatok a „hűségmozgalom” jelentőségére, a nyugati határ menti települések az I. világháború után

²³⁰ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115053/1946.

²³¹ A kitelepítések kezdetétől ez lehetett a gyakorlat, mert a földművelésügyi miniszter február 6-án már tiltakozott a belügyminiszternél az értékes tenyészállatok elpusztítása miatt. Nyomatékosan felhívta kollégája figyelmét, hogy a 70 010/1946. B.M. sz. rendelet értelmében a kitelepítendőök hátrahagyott állatait, takarmányát és terményeit a vezetése alatt álló minisztérium állami gazdaságainak kiküldöttje kell, hogy átvegye a kitelepítést irányító miniszteri biztos előzetes értesítése alapján. Kérte tehát, hogy a belügyminiszter gondoskodjék a visszahagyott állatállomány megőrzéséről. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 27 163/1946.

²³² MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115053/1946. – PII. 283. f. 16. cs. 397. ő.e.

bebizonyított lojalitásra és hűségre hivatkozva próbáltak engedelmeyeket elérni az ott lakók számára.²³³ A beadványok, kérelmek címzettjei a pártok – főként a Szociáldemokrata és a Kisgazdapárt – területi és országos vezetői, illetve vezető testületei, a miniszterelnök személyesen vagy a Miniszterelnöki Hivatal, s a legkritikább esetben a Népgondozó Hivatal vezetői, vagy a lebonyolítás törvényes felügyeletével megbízott Belügyminisztérium. Ezek a tiltakozó beadványok bizonyítékai annak is, hogy a társadalom jelentős része emberségesebb, körültekintőbb megoldást szorgalmazott, mint a központi államhatalom.²³⁴

Folyamatosan figyelemmel kísérte a Tildy-kormány előkészületeit és a kitelepítések végrehajtását a SZEB is. 1945 december végén Vorosilov 7 vonat előkészítéséről számolt be, január elején pedig már a kitelepítések meggyorsításáról beszélt. Key tábornok ugyan aggályainak adott hangot a kitelepítettek kiválogatásával kapcsolatban, de „az előkészítés egyéb vonatkozásaiival ő is meg volt elégedve.” 1946. március 6-án meglelégedéssel állapították meg, hogy már 15 vonat elment. Másfél hónap elteltével – április

²³³ „Sopron városa és a fenti nyolc község /Ágfalva, Sopronbánfalva, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Balf, Fertőböz, Nagycenk- a szerz./ kétszer tett már hűséget a magyar állameszme mellett, és az ő határozott állásfoglalásuknak köszönhető, hogy ez a terület magyar maradt. Ez okból mindazok, akik az 1941. évi népszámlálás során, amikor a nemzetiszocialista Németország hatalma tetőfokán állott s amikor a közvetlen határszélien a nyomás a legerősebb volt, olyan erkölcsi bátorságról tettek tanúbizonyítást, hogy német anyanyelvük mellett magyar nemzetiségűnek vallották magukat, vonassanak ki a rendelet hatálya alól, feltéve, ha nem léptek be a Volksbundba, nem voltak SS-katonák, nem németesítették vissza nevüket, és azóta sem vétettek az államhűség ellen.” – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 4645/1945.

Vagy: „Alulírott mezőberényi lakosok – tiszta magyar származású egyének – (...) bejelentjük, hogy évtizedek, évszázadok óta községünkben a legnagyobb békességben élünk magyar, német, tót származású egyének, és egy kis százaléktól eltekintve a német lakosság a legjobb magyar hazafiságáról tett tanúbizonyítást. A német megszállás, a legnagyobb fasiszta terror idején megalakította a Hazáért hűségmozgalmat, és a magyar hűség mellett olyan propagandát fejtett ki, hogy a volksbundosok a legnagyobb erőfeszítés mellett is csak a németiség 6-8%-át tudták maguknak beszervezni.” – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 4950/1946. A petíció 45 mezőberényi lakos írta alá.

²³⁴ Valamennyi általunk föltárt tiltakozó, kérést megfogalmazó dokumentum ismertetésére jelen tanulmány keretében nincs módunk. Bizonyos értelemben szükségtelené is teszi az a körülmény, hogy általában azonos értelemben alapulnak, s a kifogásolt visszaélések, törvénytelenségek is hasonlóak, elsősorban vagyoni jellegűek. Az akció társadalmi méreteinek illusztrálására azonban a pártok és a Miniszterelnökség iratanyagában föllelhető számtalan dokumentum közül az eddig még nem idézett, ám fontosnak ítélt levéltári jelzeteit fölsoroljuk. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 10754/1945., 2137/1946., 5595/1946., 6352/1945., 1194/1946. – Nagy Ferenc miniszterelnök iratai V./1. – PIL. 283. f. 16. cs. 392. ő.e. – PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 19108/1946.

23. – pedig „41 500 német nemzetiségű lakos kitelepítését említi a SZEB üléséről készült feljegyzés. De Vorosilovnak arra a bejelentésére, miszerint naponként két vonatot is indíthatnának, Key tábornok kitérő választ adott, pontosabban arra hivatkozott, hogy ehhez előbb az illetékes amerikai hatóságoktól kér hozzájárulást.”²³⁵

A tavaszi hónapokra – a kitelepítések ütemét, az országon belül tapasztalható társadalmi ellenállást, a pártok között a mentesítések kapcsán ismét kiéleződött ellentéteket, valamint a technikai lehetőségeket figyelembe véve – nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi német lakosság kitelepítése a SZEB által megjelölt időpontig – 1946. augusztus 1. – nem hajtható végre. Fokozódó nyomás nehezedett április-májustól az Egyesült Államok budapesti diplomáciai képviselői és a németországi amerikai katonai hatóságok részéről is a magyar kormányzervekre, hogy a kitelepítések ütemét lassítsák, s a kitelepítendőők számát csökkentsék. Ez azonban azzal járt, hogy a lakóhelyükről már eltávolított, táborokba gyűjtött emberek kiszolgáltatottsága, sérelme tovább fokozódott, „ami viszont erőteljesen növelte az amúgy is meglévő társadalmi feszültségeket”.²³⁶

A koalíció tagjai – a Parasztpárt kivételével – tisztában voltak azzal, hogy a hazai németiség túlnyomó részének kitelepítése az eredetileg elfogadott terv szerint már aligha lesz végrehajtható, ezért egyre több csoportos mentesítési javaslatot tettek, és már márciusban fölmerült a rendelet módosításának kérdése. A külügyminiszter által március 27-én összehívott tárcaközi értekezleten azonban a Belügyminisztérium ellenállása miatt – „a SZEB orosz képviselői véleménye szerint amúgy is lassan és nem kielégítően folyó kitelepítést a sváboknak nem lehet a rendelet módosításával és az elbírálás alapjának megváltoztatásával még tovább késleltetni” – megghiúsult a törvénymódosítás.²³⁷ A mentesítések ügyében kiéleződött ellentétek azonban ismét tárgyalóasztalhoz kényszerítették a pártok képviselőit. A Kommunista Párt a bányavidékek sváb lakóinak mentesítését szorgalmazta a nyugati határszél és a belső telepítések szempontjából fontos körzetek rovására. A Kisgazdapárt az egész áttelepítési akciót legszívesebben felfüggesztette volna. A módosabb német gazdák mellett főként az 1941-es népszámláláskor magukat magyar nemzetiségűnek vallókat igyekezett mentesíteni. Nagy Ferenc miniszterelnök a kormány április 1-jei ülésén kijelentette, hogy a rendelet végrehajtásánál azokat igazol-

²³⁵ Balogh, 1988. 98.

²³⁶ Balogh, 1988. 98.

²³⁷ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28..

A telepítések végrehajtásának útvesztői

ták az események, akik, „mint a Kisgazdapárt miniszterei, ellene szavaztak a sváb kitelepítésnek. Az történt ugyanis, hogy úgy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökétől, Vorosilov marsalltól, mint az amerikai misszió vezetőjétől átiratot kapott a kormány, és abban a rendelet módosítását kérték különböző szempontból, de nem egymásnak ellentmondó okokból. Megnehezíti a kitelepítést az a körülmény, hogy azoknak a számára, akiknek a meghagyását mi is indokoltnak tartjuk, késedelemmel járó bizonyítás van előírva, ami sok utánajárással is párosul (...) Igazságosabb lenne, ha a rendelet taxative sorolná fel, kik azok, akiknek ki kell mennie minden körülmények között. Így nem történnének nagy igazságtalanságok.”²³⁸

A Szociáldemokrata Párt azt nehezítette, hogy a mentesítő bizottságokban nem kapnak súlyuknak megfelelő képviseletet, és nem veszik figyelembe javaslataikat. A pártközi értekezleten főajánlott mentesítő bizottsági tagságokat azonban az 50 000 pengő fizetés, a teljes ellátás és lakás biztosításával sem tudták hosszabb ideig betölteni. Az általuk javasolt 30 személy közül csak kettő vállalta a megbízatást, a többiek vagy elhárították azt, vagy meg sem jelentek a bizottsági ülésen.²³⁹

Szorgalmazták a mentesítési jogszabályok kedvező megváltoztatását a nemzetgyűlés pártunkívüli tagjai is.²⁴⁰

Az 1946 áprilisi pártközi értekezleten született konszenzust tükröző Rajk László belügyminiszter május 10-én kiadott módosító rendelete. E szerint csak azok a magyar nemzetiségű német anyanyelvű svábok telepíthetők ki, akik a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres alakulatnak (SS) tagjai voltak, vagy akik magyarosított nevüket német hangzásúra változtatták vissza. Továbbra is tág teret nyújtott az egyéni értelmezésnek a rendelet c./ pontja, amely az áttelepítendőkhöz sorolja azokat, akik a „német fasizmus politikai, gazdasági és katonai céljait és érdekeit a magyar nép rovására anyagilag vagy más módon önként támogatták.”²⁴¹

²³⁸ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1946. április 1.

²³⁹ Szalai Sándor jelentéséhez Bán Antal a következő figyelmeztetést fűzte a káderosztály számára: „Hallatlan, hogy a mentesítő bizottságokba nem tudunk embereket adni.” – PIL. 283. f. 10. cs. 269. ö.e.

²⁴⁰ Hegyemegi Kis Pál a tavasz folyamán több ízben is interpellált a miniszterelnökhöz. Lényegében ő is a májusban életbe lépő engedményekre tett javaslatot. – Nemzetgyűlési Napló, 1946. május 8-i ülés jegyzőkönyve.

²⁴¹ A 32 920/1946. BM-rendelet szorgalmazza az önkéntes kitepedést, és hangsúlyozza, hogy ez az engedmény átmenetinek tekintendő. A kitelepítések szüneteltetése miatt a belügyminiszter augusztus végén 3473/1946. sz. alatt további módosításokról rendelkezett. E szerint mentesítendőkhöz azok a magyar nemzetiségű német anyanyelvűek is, akik 1944. március 19-e után az SS-be „csak besoroztattak, de a

Az 1946 január közepén megkezdett sváb kitelepítések azonban júniusban – a kül-és belpolitikai nyomás hatására – elakadtak. Szepessy Géza a budaörsi svábok kitelepítésének befejezésekor – február 7. – tartott sajtótájékoztatóján még arról beszélt, hogy előbb Budapest környékéről, majd Győr-Moson megyéből és az ország déli megyéiből, s végül az ország többi megyéjéből szállítják el az áttelepítendőket. Ismételten hangoztatta, hogy a magyar kormány a hazai németekkel szemben az egyéni elbírálást kívánta érvényesíteni, ezért is állította fel a járási nemzethűségi igazoló bizottságokat. A potsdami határozatok ránk nézve kötelező érvénye miatt azonban kénytelen volt megváltoztatni álláspontját. Óvatosan fogalmazott a kitelepítések végrehajtásának befejezéséről, mert – mint mondotta – a vagonhiány lehetetlenné teszi a szállítások ütemezését.²⁴²

*A magyarországi német lakosság
áttelepítésének adatai (1946. június 14.)²⁴³*

Megye	Kitelepített községek száma	Az áttelepítettek száma
Bács-Bodrog	5	9227
Baranya	5	3312
Békés	1	455
Csanád-Arad	9	6140
Fejér	10	11 346
Győr-Moson	14	13 099
Esztergom-Komárom	3	1777
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	29	41 303
Sopron	7	14 733

behívásnak már eleget nem tettek; ha kényszerítő körülmények hatása alatt bevonultak ugyan az SS-be, de onnét rövid idő múlva megszöktek; akiket azért soroztak be, mert a közigazgatás mint demokratikus felfogásúaktól meg akart szabadulni". – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 5373/1946.

²⁴² Kis Újság, 1945. február 7.

A magyar kormányon belül a kérdés megítélésében meglévő nézetkülönbségeket jól érzékelteti Balogh István miniszterelnökségi államtitkár április végi soproni nyilatkozata, amelyben hangsúlyozta, hogy a kormány nem vallja az „egyetemleges felelősséget”. – Kis Újság, 1946. április 24.

²⁴³ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28. – Fehér, 1988. 114.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

Megye	Kitelepített községek száma	Az áttelepítettek száma
Tolna	8	11 928
Vas	12	2519
Veszprém	5	1 113
Összesen	108	116 952

A telepítéseket összegző jelentés az akció folyamatos jellege, a megyei és országos összesítések közötti időbeli eltérés, valamint a statisztikai adatszolgáltatás hiányosságai miatt nem tekinthető abszolút pontosnak. A fél év alatt végrehajtott telepítések nagyságrendjéről azonban hű képet nyújt. Egy másik, szintén a külügyminiszternek írott összefoglaló szerint Magyarországról 1946. július 1-jéig 120 000 német nemzetiségű személy lett kitelepítve. A kitelepítettek tulajdonában 280 000 kat. h. föld volt, amelyből 100 000 kat. holdat osztottak ki. A még rendelkezésre álló földre 105 000 magyarországi igényjogosult van, akik a földbirtokreform során nem jutottak földhöz, valamint 132 981 vagyontalan személy, akik a háború alatt és után a környező államokból menekültek ide.²⁴⁴

1946 elején kiéleződött a koalíciós partnerek közötti ellentét a kitelepítések és az ezzel párhuzamosan folyó országon belüli telepítések aszinkronja miatt. Ezt a folyamatot erősítette a nagyarányú vagyonpusztulás, a telepések hozzá nem értése miatt bekövetkezett mezőgazdasági termelés visszaesés, valamint a jogtalan földelkobzás. A kialakult helyzet nyilvánvalóvá tette, hogy az érintett területeken a mezőgazdasági termelés összeomlásának elkerülése elengedhetetlenné teszi a földreform végrehajtásának és a telepítéseknek összehangolását, bizonyos értelemben az egész földreform-végrehajtás újraszabályozását. Az egyébként is meglévő véleménykülönbségek az eddigi földjuttatások felülvizsgálata kapcsán mélyültek el.

A Független Kisgazdapárt az eddigi végrehajtott földelkobzások egy jelentős hányadát törvénytelennek ítélte. Különösen nehezményezték a 200-100 hold közötti parasztbirtokok csereingatlan nélküli kisajátítását, a községi földigénylő bizottságok ellenőrzetlen és folyamatosan változó igényléseit, juttatásait, ami lehetetlenné tette a vagyonbiztonság kialakulását. Sok helyütt akkor is elkobozták a 100 kat. hold alatti ingatlanokat, ha az igényjogosultak máshol már földhöz juttathatók voltak. Éppen ezért a földreform „forradalmi

²⁴⁴ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

lendületét" – a községi földigénylő bizottságok hatáskörének jelentős mértékű csorbításával – fékezni igyekeztek. Javaslataik szerint a községi földigénylő bizottságok 1945. október 1. utáni megváltási, vagy elkobzási terveit csak az Országos Földbirtokrendezési Tanács előzetes hozzájárulásával lehet végrehajtani. Időbeli határt akartak szabni az igénylések benyújtásának is, hogy a folyamat áttekinthetőbb és majdan lezárható legyen. Ezért azt javasolták, hogy január 1. után csak azoknak az igényeit lehessen figyelembe venni, akik eddig önhibájukon kívül – katonai szolgálat, deportálás, fogság – nem jelenthették be igényeiket. A törvényesség és a vagyonvédelem fokozottabb biztosítása érdekében ragaszkodtak ahhoz is, hogy amíg az elkobzás vagy megváltás tekintetében jogerős határozat nincs, addig az igénylő a kiosztott ingatlant csak mint haszonbérlet tarthatja birtokában. A juttatások véglegesítéséig az ideiglenes birtokba helyezésekkel a jogosulatlanok birtokszerzéseit akarták visszaszorítani. Ragaszkodtak ahhoz is, hogy azok a községi földigénylő bizottságok, amelyek nem a törvényességnek megfelelően működtek, vagy amelyek nem teljesítik feltehető szerveik utasításait, a földművelési miniszter által feloszlathatók legyenek. Elégedetlenek a Népgondozó Hivatal belső telepítési munkájával is, ezért egy külön kormánybiztosság felállítását kérték.

A Független Kisgazdapárt javaslatai nyilvánvalóan elsősorban a 100-200 kat. hold közötti parasztbirtokok, s a módosabb gazdák – saját tagságuk és választóik – érdekeinek védelmét igyekeztek elérni. Az azonban már az egész ország érdekét szolgálta, hogy a megváltozott belpolitikai viszonyoknak megfelelően a szakszerűség az akció forradalmi jellege elé helyezték.

Ezt a törekvésüket a Szociáldemokrata Párt is támogatta. Megegyezett a véleményük abban is, hogy a községi földigénylő bizottságok egyoldalú összetételét meg kell változtatni, és hatáskörét csökkenteni szükséges. A szociáldemokraták egyébként is nehezményezték, hogy nem rendelkeznek politikai súlyuknak megfelelő hatáskörrel e kérdésben.²⁴⁵

A Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt viszont azzal vádolta a javaslattevőt, hogy a földreform eddigi vívmányait megkérdőjelezi, a telepések utólagos, visszamenőleges fölülvizsgálatával pedig az ország mezőgazdasági termelésének további destabilizációja következik be. Elfogadhatatlannak tartották a népi szervek

²⁴⁵ A Népgondozó Hivatal Telepítési Főosztályának vezetője, Hajdú István /NPP/, s az OFT. tagjai között is többségben voltak az NPP és az MKP képviselői. – PIL. 283. f. 10. cs. 269. ö.e.

jogkörének drasztikus csorbítását, mert mint hangoztatták, a törvény végrehajtásának éppen ők a garanciái. A legélesebb vita, mint ahogyan utaltam is rá, a felülvizsgálat időpontja, és a telepítést végző szervek jogkörének rögzítése körül bontakozott ki.

A törvénytervezettel kapcsolatos álláspontok ütköztetésére a tavasz folyamán több ízben és több fórumon is sor került. A hónapokig tartó áldatlan vita belpolitikai válság kirobbanásával fenyegett, ezért a koalíció minden tagjának érdeke volt a megegyezés.²⁴⁶ Végül a május 3-i nemzetgyűlés tárgyalta a pártok konszenzusán alapuló törvényjavaslatot. A kisgazdapárti képviselők élesen bírálták saját pártjukat a szerintük indokolatlanul tett engedményekért, és továbbra is ostromozták a községi földigénylő bizottságok tevékenységét. Az 1946. május 10-én kihirdetett törvény legfőbb érdeme, hogy időbeli határt szab a tényleges földosztásoknak. Csak azon igénylők jelentkezése fogadható el, akik eddig önhibájukon kívül álló okok miatt nem részesültek földjuttatásban. Szabályozza a földjuttatásban részesíthetők és a telepíthetők körét. Utólagos kötelező felülvizsgálatot ugyan nem ír elő, de az 1946. január 1-jét követő megváltás vagy földelkobzás csak az OFT engedélyével hajtható végre. Addig a juttatás csupán ideiglenesnek tekinthető, így a telepes csak kishaszonbérletben művelheti a földet. Pontosán megnevezi a törvény azokat, akiktől föld még elkobozható. Abból kiindulva, hogy a kitelepítések rendőri, míg a betelepítések földbirtok-politikai kérdések, a telepítés folyamatát két részre tagolja. S míg a betelepítést a földművelésügyi miniszter felügyelete alá tartozó OFT-re, addig a kitelepítéseket továbbbra is a Népgondozó Hivatalra bízta. „Ha nem lesz olyan nagy idő a kitelepítés és a betelepítés között, mint a múltban, akkor (...) a telepítést, ezt a nagyarányú népvándorlást, úgy fogjuk befejezni, hogy az feltétlenül az ország és a nemzet gazdasági érdekeit szolgálja.”²⁴⁷

²⁴⁶ A törvénytervezetet március 14-én a Minisztertanács, néhány nappal később – március 26. – pártközi értekezlet vitatta meg, majd április elsején ismét napirendjére tűzte a Minisztertanács is. Veres Péter már március 19-én pártja politikai bizottsági ülésén arról számolt be, hogy a törvénytervezet kész van, és a pártok álláspontja a vitás kérdésekben közeledik egymáshoz. A testület a törvénytervezetet jelen formájában kisebb módosításokkal tulajdonképpen elfogadásra javasolta. Farkas Ferenc: „Szóba került a hortobágyi vadászaton, hogy a pártok vezetői nemzeti ajándékképpen kapjanak sváb házat, keret. Ezt is bele kellene venni.” Többen: „Minek ezt belevenni? Nem kell, hogy nyoma maradjon.” Kovács Imre a sváb falvakban tapasztalt visszaélésekre hívta fel a figyelmet: „(...) a sváb nemzetiszínű lobogó alatt vonul a vagonba, amire az van írva: Isten veled hazám. Az üresen maradt házak rablóbandák martaléka. Visznek mindent, amit érnek. A partizánok megszállják a községet, és elosztanak mindent maguk között. Ha nem tetszik nekik a hely, akkor továbbmennek és így járnak községről, községre.” – PIL. 284. f. 23. ö.e. I.köt.

²⁴⁷ Nemzetgyűlési Napló, 1946. május 3-i ülés jegyzőkönyve. – Országos Törvénytár,

A törvény azon megállapítása, hogy ugyanannak a folyamatnak a szorosan összetartozó, ám jogi értelemben mégiscsak különválasztható más-más aspektusáról van szó, mindenképpen előrelépésnek tekinthető. Ugyanakkor azonban nem teremtett tisztább, áttekinthetőbb és ellenőrizhetőbb viszonyokat a gyakorlati végrehajtásban. A folyamat gyakorlati végrehajtását két részre osztani, azt két különálló szervezetre bízni, csak szigorú ellenőrzésükkel párhuzamosan, valamint ezen szervezetek garantált együttműködésével lehetett volna megoldani. Ennek hiányában azonban – legalábbis a svábok kitelepítésekor – a korábbi gyakorlat maradt továbbra is uralkodó.

A politikai csatározásokkal párhuzamosan – 1946 első felében – a belső telepítéseket megszakítás nélkül folytatták. A megjelenő törvénnyel kapcsolatos találgatások, híresztelések azonban továbbra is fönntartották mind a régi tulajdonosok, mind a telepések bizonytalanságát. A fölülvizsgálatokról szóló hírek arra ösztönözték a községi földigénylő bizottságokat, hogy újabb és újabb földelkobzásokkal és azok azonnali kiosztásával elégtételt adjanak az igénylőknek. A Hajdú és Bihar megyékben településre jelentkezettek pedig azért érezték becsapva magukat, mert a települést még a tavaszi munkák megkezdése előttre ígérték nekik, de eseménytelen várakozásban teltek napjaik. Eredeti lakóhelyükön részesmunkákat nem kaptak, mert a tulajdonosok nem akartak olyan egyénnel szerződést kötni, aki bármelyik nap eltávozhat. Sok helyen a juttatásban részesültektől településre jelentkezésükkor elkobozták a földet, azon megokolással, hogy úgyis napokon belül áttelepülnek. Nem kevés gondot okozott a megművelt területek termésének kérdése is. Ki, mikor és hogyan kártalanítsa az eltelepülőt?²⁴⁸

Az Alföldön viszont a még 1945 nyarán végrehajtott át- és rátelepítések okoztak feszültséget. A Csátaljára telepített gyomaiak azt panaszolták, hogy 7 hónap óta tartózkodnak a faluban. A németek kitelepítése még el sem kezdődött, a túltelepítés viszont olyan nagy mértékű, hogy eddig még semmiféle juttatásban nem részesülhettek. A megélhetésük biztosítása érdekében kérik visszatelepítésüket. Ehhez azonban a Népgondozó Hivatal nem járult hozzá. Ígéretet tett arra, hogy a svábok kitelepítése után az igényjogosultak földhöz fognak jutni.²⁴⁹

1946. 5.szám.

²⁴⁸ MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 31027/1946.

²⁴⁹ Csátaljáról a németek kitelepítését 1946. június 27-én és 1947. szeptember 18-án hajtották végre. – MOL. J.Gy. Belügyminisztérium Népgondozó Hivatal iratai 30342/1946.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

*A földreform végrehajtásával összefüggő
belső telepítések 1946 májusáig²⁵⁰*

Telepítésre jelentkezők		A NH által eddig végzett telepítések		Tervezett telepítések	
Honnan /vm./	Család sz.	Hová /vm./	Család sz.	Hová /vm./	Család sz.
Abaúj	144	-	-	Veszprém	144
Baranya	93	Baranya	27	Baranya	66
Bács-Bodrog	892	Bács-Bodrog	102	Bács-Bodrog	790
Békés	5 125	Bács-Bodrog Békés Fejér Komárom-Esztergom Pest-Pilis-Solt-Kiskun Sopron Tolna	387	Békés Veszprém	4 738
Bihar	3 067	Baranya Bács-Bodrog Pest-Pilis-Solt-Kiskun Tolna	218	Veszprém	2 849
Borsod-Gömör	2 676	Bács-Bodrog Győr-Moson Pest-Pilis-Solt-Kiskun Komárom-Esztergom Tolna Veszprém	756	Komárom-Esztergom	1 920
Csanád	1 394	Baranya	47	Csanád Pest-Pilis-Solt-Kiskun	1 347

²⁵⁰ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 5373/1946.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

Telepítésre jelentkezettek		A NH által eddig végzett telepítések		Tervezett telepítések	
Honnan /vm./	Család sz.	Hová /vm./	Család sz.	Hová /vm./	Család sz.
Csongrád	2 616	Baranya	180	Somogy	2 436
Fejér	589	Fejér	41	Fejér	548
Győr-Moson	657	Győr-Moson Veszprém	111	Győr-Moson	546
Hajdú	1 871	Baranya	17	Veszprém	1 857
Heves	2 743	Baranya Fejér Komárom-Esztergom Pest-Pilis-Solt-Kiskun Tolna Sopron	884	Fejér Tolna Baranya	1 859
Jász-Nagykun-Szolnok	4 118	Bács-Bodrog Fejér Győr-Moson Komárom-Esztergom Pest-Pilis-Solt-Kiskun Tolna Veszprém	604	Fejér Somogy	3 514
Komárom-Esztergom	287	Komárom-Esztergom	85	Komárom-Esztergom	202
Nógrád-Hont	1 021	Győr-Moson Nógrád-Hont Pest-Pilis-Solt-Kiskun Tolna	113	Nógrád-Hont Komárom-Esztergom	908

A telepítések végrehajtásának útvesztői

Telepítésre jelentkeztettek		A NH által eddig végzett telepítések		Tervezett telepítések	
Honnan /vm./	Család sz.	Hová /vm./	Család sz.	Hová /vm./	Család sz.
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	11 123	Borsod-Gömör Nógrád-Hont Pest-Pilis-Solt-Kiskun	1 293	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	9 830
Somogy	602	-	-	Somogy	602
Sopron	705	-	-	Győr-Moson	705
Szabolcs-Ung	720	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	10	Somogy Bács-Bodrog	710
Szatmár-Ugocsa-Bereg	562	Fejér	5	Szatmár Pest-Pilis-Solt-Kiskun	557
Tolna	532	Baranya Somogy Tolna	110	Tolna	422
Vas	390	-	-	Baranya Győr-Moson	390
Veszprém	732	Győr-Moson Veszprém	69	Veszprém	663
Zala	2 006	Baranya Tolna	39	Baranya Sopron	1 967
Zemplén	313	-	-	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	313
Összesen	41 531		5 098		39 880

A telepítések végrehajtásának útvesztői

A fenti adatok áttekinthetővé teszik a földbirtokreformmal összefüggő belső telepítések folyamatát. Jól nyomon követhetők az országon belüli migráció földrajzi jellemzői és nagyságrendje is. A belső népmozgás – magától értetődő módon – az Alföld és a Dunántúl déli megyéi felé irányult, ahol a német nemzetiségű lakosság kitelepítése, a nagybirtokok és a 100 kat. holdon felüli paraszti birtokok kisajátítása lehetővé tette az ország más területein jelentkező igénylők földhöz juttatását. Ugyanakkor azonban ezekben a megyékben is jelentős azoknak az igénylőknek a száma, akik saját községük határában nem kaphattak birtokot, így a megyén belüli áttelepítésük vált szükségessé. Előfordult, hogy egy-egy megyében, így például Tolnában, Sopronban, ahová az ország más vidékeiről is történt telepítés, „saját” jelentkezőiket pedig a közigazgatási határaikon kívüli területekre küldték. Tolna megyéből Somogy és Baranya, Sopronból Győr-Mosonba történt áttelepítés akkor, amikor a megye területére nagy számban érkeztek Zalából és a Tiszántúlról.

A számadatok a belső migráció nagyságrendjére is rávilágítanak. Eszerint: 4 fős családokkal számolva 180 000 embert érintett volna az akció. A több mint egy év alatt letelepítettek száma azonban alig haladja meg a 20 000 főt. Ez a tény, valamint a következő hónapok telepítési prioritásai azt jelzik, hogy a tervezet teljes egészében nem kerülhetett végrehajtásra. Az őszi hónapokban meginduló kitelepítések ugyan – erre a célra – újabb területeket szabadítottak fel, de nagyságrendileg nem tettek lehetővé egy ilyen méretű telepítést. Kizárja ezt az időtényező is, hiszen 1947 kora tavaszától a szlovákiai magyarok elhelyezése vált a legfontosabb feladattá. Valószínűsíthető, hogy a földreform végrehajtását és a telepítéseket újraszabályozó májusban kiadott törvény értelmében a korábban jelentkezettek egy részének az igényjogosultsága megszűnt.

A kitelepítések ideiglenes felfüggesztése és újraindulása

A magyarországi németek kitelepítése 1946. június eleje és november 8-a között szünetelt. Az amerikai katonai hatóság több, a magyar kormány részéről nehezen teljesíthető feltételt szabott. Ezek biztosítása, valamint a telepítések körül ismét kiéleződött belső véleménykülönbségek áthidalása időt vett igénybe.

Az amerikai diplomáciai képviselők már a tavasz folyamán több ízben is kifejezték elégedetlenségüket a közép-európai németek kitelepítésekor tapasztalt visszasságok miatt, amire ők legfőképp

pen a Németországba érkezők állapotából, fel- szereltségéből következtettek. Ezek alapján úgy ítélték meg, hogy az nem a potsdami határozatokban előírt emberséges módon folyik. Nehézséget okozott a németországi telepítést végző amerikai katonai hatóságoknak, hogy a potsdami határozatok számos feltételt, rész-kérdést – így az egyes országokból történő kitelepítések ütemét, az azzal összefüggő gazdasági követeléseket – nem szabályozott. Az érintett országokból 1946 márciusáig a kitelepítés csak vontatottan, kis létszámmal történt, de ettől az időponttól kezdve azonban már havonta 20-30-35 szerelvény érkezett Németországba. A gyűjtő-táborok rövidesen megteltek, mert az amerikaiak nem tudták ilyen gyorsan a kitételezőket elhelyezni, gazdasági integrációjukat megoldani. Ez egyre nagyobb belpolitikai feszültséget okozott, ami arra készítette az amerikai hatóságokat, hogy az egyes országokkal külön-külön igyekezzenek szabályozni – lassítani, illetve felfüggeszteni – a kitelepítések menetét és egyéb feltételeit.

A magyarországi kitelepítések folytatásának feltételeit Wems tábornok a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes vezetőjével, Szviridov altábornaggal az 1946. július 9-én kelt levelében közölte. Eszerint minden svábot „némi idővel kiutazása előtt értesíteni kell”, hogy személyes tárgyaikat, konyhafelszerelést, némi bútort, nyári és téli ruhákat, kerékpárokat, apró mezőgazdasági felszerelési tárgyakat, szerszámokat, gyermekgondozási cikkeket az indulás előtt összecsomagolhassanak. Azokat, akik pénzzel, ingóságokkal, megfelelő ruházattal nem rendelkeznek, a magyar hatóságoknak kell ellátniuk.²⁵¹ Biztosítékot kértek arra vonatkozóan is, hogy a poggyászok az úton megőrzésre kerülnek, és családtagokat nem választanak el egymástól. Legsúlyosabb a pénzbeli követelésük volt, amely szerint minden kitelepítendőnek – korra és nemre való tekintet nélkül – biztosítson a magyar állam 500 birodalmi márkát. Csak e feltételek teljesítését követően, és pontos menetrend ismeretében – amelynek tartalmaznia kellett az indítás napját, óráját, helyét és a vonatoknak az ausztriai Enns folyó hídjához való érkezését – kezdődhet meg ismét Magyarországról a havi 20 szerelvényt meg nem haladó kitelepítés – szólt a levél.²⁵²

²⁵¹ A kitelepítendőknél rendelkeznie kell egy teljes ruhával, gyapjú- vagy steppelt takaróval, edénnyel, egy váltás fehérmeművel, egy töröközővel és három zsebkendővel.

²⁵² Tartalmazott a levél technikai jellegű kikötéseket is, így például a szerelvények legalább 31%-ának légfékkel való ellátása, vagy a menetrendek betartására vonatkozó szabályok. Ragaszkodtak a rakódóállomásokon vagy az utazás útvonalán végrehajtott ellenőrzésekhez is. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 8117/1946.

Továbbra is gondot okozott a nem magyar állampolgárságú svábok elszállítása. A magyar kormány szabadulni igyekezett annak a 10-15 000, főként jugoszláv és kisebb számban román állampolgárságú, német származású menekültől, akik hónapok óta az országban tartózkodtak, és elhelyezésük, ellátásuk nehézséget jelentett. Az amerikai katonai hatóság pedig arra való hivatkozással, hogy a potsdami határozatok nem rendelkeztek a jugoszláviai és a romániai németek kitelepítéséről, ezeket a szerelvényeket már korábban sem akarta átvenni. Ezért a kitelepítések újraindításának feltételeként szabták, hogy a „magyarországiakon kívül” más állampolgárságú svábot nem telepíthetünk ki.

Az amerikai hatóságok 1946 júliusában – vélhetően feltételeik határozott voltának alátámasztásaként – több kitelepítő szerelvényt visszairányítottak Magyarországra. Az 5009. és 6010. számú szerelvényeken szállított, mintegy 2000 német nemzetiségű személyt nem tudták eredeti lakóhelyükre visszavinni. Rátelepítették őket Hajós, Nemesáduvardar és Császártöltés községekre, amelyek maguk is kitelepítés előtt álltak.²⁵³ A feltételek áttételesen nemcsak azokra a „hiányosságokra” mutattak rá, amelyeket a magyar hatóságok az akció kapcsán elkövettek, de nyilvánvalóvá tették az amerikai hatóságoknak a kitelepítések fékezését, illetve végső soron lezárására irányuló törekvéseit.

A koalíciós egyeztető tárgyalásokat követően Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. július 17-én küldte meg válaszáat az amerikai tábornoknak. Annak ellenére, hogy a levél több ponton a feltételek módosítását kérte, a magyar kormány kompromisszumra való hajlandóságát tükrözte.

Nagy Ferenc tájékoztatta tárgyalópartnereit arról, hogy az érintettekkel a kitelepítés tényét 4 nappal korábban közölni fogják. A magukkal vihető felszerelések pontosabb meghatározása érdekében kifejti, hogy „ezek mennyisége – szerelvényenként átlagban 1000 személyt számítva – semmi esetre se haladhatta meg 5 vasúti kocsifogadóképességét”. A technikai jellegű kéréseket – kivéve a szerelvények légfékkel történő ellátását – megoldhatónak tartja. Ugyanakkor azonban teljesíthetetlennek ítélte az 500 birodalmi márka fejenkénti biztosítását. Ez azt jelentené ugyanis, hogy minden szerelvény „legalább 1000-1500 hold föld értékét vinné el az országból”, vagy egy másik összevetésben – aranyalapú valutáról lévén szó – az aranytartalék 1/3-t érintené. Ezért áthidaló megoldásként azt javasolta, hogy a német hatóságok lássák el a megfelelő mennyiségű készpénzzel a kitelepítetteket, amit Magyar-

²⁵³ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye alispánja 1574/1946.

ország Németországgal szemben fennálló jótételi és egyéb köve-
teléseinek terhére írnának.

Teljesíthetetlennek tartja a kormány a nem magyar állampolgár-
ságú svábok kiszállításának tilalmát is. „Végül kéri a magyar kor-
mány, hogy a szerelvények száma havonként ne 20-ban, hanem
legalább 30-ban állapíttassék meg”, mert az ország területén kb.
20000-re tehető azoknak a földnélküli parasztnak a száma, akik
eddig lakóhelyükről, a földhöz juttatás ígéretével már egy hónapja
ki lettek mozdítva, s „a kitelepítésre váró svábok istállóiban, vagy
szekértáborokban élnek. A Csehszlovák Köztársasággal kötött la-
kosságcsere-egyezményünkben vállalt kötelezettségünk értelmében
a Szlovákiából áttelepítésre váró magyarság befogadása sem állana
módunkban, ha havonta 35-40 000 sváb kitelepítésével – a hazai
parasztság földhöz juttatása mellett – nem biztosíthatnánk számuk-
ra is megélhetésük minimális alapjait.”²⁵⁴

A tárgyalások eredményeként 1946. augusztus 22-én megegye-
zés jött létre a magyar kormány és az amerikai katonai hatóságok
között a Magyarországról történő kitelepítések folytatásának
feltételeiről. Mindkét fél hangsúlyozta, hogy a politikai és gazdasá-
gi érdek kölcsönös figyelembevételével igyekeztek a fölmerült
problémákat rendezni. Rajk László belügyminiszter a Miniszterta-
nács augusztus 28-i ülésén számolt be a tárgyalások eredményeiről
és a szerződésben vállalt kötelezettségekről.

A leginkább vitatott feltétel, az 500 birodalmi márka biztosítását
végül is kénytelen volt a magyar kormány elfogadni azzal a módo-
sítással, hogy a 20 éven aluliak részére csak 400 márkát köteles
adni. Az amerikaiak följátnlották, hogy azonnali készpénzfizetésre
500 márkát 50 dollárért az ország rendelkezésére tudnának
bocsátani. Végül a Minisztertanács mellett döntött, hogy a Gazda-
sági Főtanács folytasson tárgyalásokat az oroszokkal: ők milyen

²⁵⁴ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 8117/1946.

Veres Péter az NPP július 16-i politikai bizottsági ülésén számolt be az amerikai
hatóságokkal folytatott tárgyalásokról: „Az amerikaiak válaszoltak a SZEB átiratára,
ez most már hivatalos válasz, és elmondhatjuk, hogy nincs benne semmi köszönet.
Valószínű, hogy az oroszokkal való kitolás, a magyar kormánnyal való szembenállás
és a sváb örökös panaszkodások vezették őket a válaszádsában. (...) Az egészben a
legkeserveesebb, hogyha ilyenformán telepítünk, akkor évekig eltarthat. Rajknak az a
terve, hogy egyszerűen rátelepíti a magyarokat a svábokra, a másik, hogy a
kitelepítő bizottság azonnal állapítsa meg, hogy kik fognak kimenni és azoknak is a
nyakára azonnal telepítsék rá a magyarokat. Vas Antal: beleegyeznek ebbe az oro-
szok? Veres Péter: ők nem egyeznek bele, hiszen ezért is kétek hivatalos diplomáci-
ai írást, hogy végre valaminek az alapján megindulhassanak a tárgyalások ebben az
ügyben. Az oroszok viszont elnézik, akármilyen módszerrel próbálkozunk megoldani
a sváb kitelepítést, csak az megfelelően el legyen kendőzve.” – PIL. 284. f. 13ö.e.
I.köt.

feltételekkel és milyen határidőre tudnák kölcsönképpen beszerezni ezt a pénzt?

Nyitva hagyta a megállapodás a Magyarországon élő, de nem magyar állampolgárságú svábok ügyét is. Mindkét fél ragaszkodott korábbi álláspontjához. Az amerikaiak azonban ígéretet tettek arra, tárgyalásokat kezdeményeznek annak eldöntésére, hogy a jugoszláv és román állampolgárságú németek Németország melyik megszállási övezetébe telepíthetők ki.

Bár az amerikai tárgyalófél – hangsúlyozta a belügyminiszeri beszámoló – nagyon lojálisan, minden vonatkozásban igyekezett engedményeket tenni, ahhoz mégis ragaszkodott, hogy a magyar kormány ismét tegyen közzé egy nyilatkozatot, amelyben kijelenti, hogy a potsdami határozatok értelmében nem kötelező, csupán lehetőség számára a németek kitelepítése.²⁵⁵

Az egyezmény aláírását követően tehát elhárult az akadály a németek kitelepítésének folytatása elől. Ennek ellenére azonban a kitelepítéseket – az előkészítetlenség és a közlekedési eszközök hiánya, valamint a megszabott valutáris feltételek biztosításának

²⁵⁵ A magyar kormány a következő napon, augusztus 29-én teljesítette ezt a követeletet is, amikor az MTI útján a következő sajtóközleményt adta ki: „Az egyezmény értelmében a magyar kormány hivatalosan az alábbi nyilatkozatot közli az újra meginduló sváb kitelepítéssel kapcsolatban: A nagyhatalmak potsdami egyezménye a magyar kormánynak lehetőséget adott arra, hogy a magyarországi német lakosságot Németország területére telepítse. Az áttelepítés nem kötelessége a magyar kormánynak, de a potsdami szerződés erre lehetőséget ad. A magyar kormány élni akarván ezzel a lehetőséggel, 1946. augusztus 22-én a potsdami egyezményben foglalt rendelkezések szerint az érdekelt USA katonai kormányzattal megegyezett, melynek értelmében az áttelepítés rendezett és emberséges módon fog megtörténni, és ezen egyezmény során áttelepített németeket az USA németországi övezetébe befogadja. A magyar kormány – az egyezmény értelmében – felhívja a községi és városi közigazgatások vezetőit, hogy a Németországba kitelepített svábok új németországi lakcímeit – amennyiben az áttelepítettek a hatóságok tudomására hozzák – nyilvántartásba foglalják, és a kitelepítettek után érdeklődő rokonoknak rendelkezésére bocsássák. Az áttelepítések kezdete: 1946. szeptember 2.” – MOL. J.Gy. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1946. augusztus 28. – Miniszterelnökségi iratok 8117/1946. – Fehér, 1988. 117-120.

A nyilatkozat megjelenését követően a svájci magyar diplomáciai képviseltek alkalmazottai levélben keresték meg Gyöngyösi Jánost: „a magyar kormány tudatában van-e annak, hogy mekkora felelősséget vállalt ennek az egyezménynek az aláírásával, amelyben a nagy nyilvánosság előtt kifejezetten elismerte, hogy az összes magyarországi németeket önként telepíti ki. (...) a sváb kitelepítés ügyét nem pillanatnyi hevületek hatása alatt, amelyek részben jogosultak voltak, vagy valamilyen győztes hatalom iránti szolgálalkúság által megilletve kellett volna eldönteni, hanem néhány évre illett volna előre nézni. Lehetséges, hogy a Szovjetunió szívesen vette a svábok kitelepítését, de minthogy nem kívánta, illetve bizonyíthatóan nem kívánta, semmit sem kellett volna ebben az irányban a magyar kormánynak tennie.” – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai II./28.

nehézségei miatt – a magyar kormány szeptember 2-án nem tudta megkezdeni. A Népgondozó Hivatal újabb tervezetet készített ugyan az év hátra lévő részére vonatkozóan, amely szerint 154 községből 116 783 személy nyert volna december végéig elszállítást, de végrehajtására nem került – az egyezmény értelmében nem is kerülhetett – sor.²⁵⁶

A Szociáldemokrata Párt kezdeményezésére a kitelepítésekkel foglalkozó valamennyi szerv és a pártok részvételével szeptember 17-én újabb értekezletet tartottak, amelyen a kitelepítések eddigi tapasztalatait, az amerikai hatóságokkal kötött egyezmény feltételeinek teljesíthetőségét és az ezzel járó feladatokat vitatták meg. Nagy Ferenc miniszterelnök továbbra is teljesíthetetlennek ítélte az amerikaiak valutáris követeléseit, s a telepítések megszakadását is ezzel indokolta. Elismerte, hogy sok helyütt súlyos nemzetgazdasági veszteség származott abból, hogy a betelepítettek „önálló gazdálkodásra alkalmatlan, hozzá nem értő” emberek.

A telepítések mérlegét – a fenti időpontban – a küszöbön álló szlovák-magyar lakosságcsere miatt tekintették át. Hajdú István, az Országos Földbirtokrendező Tanács vezetője a következőket közölte: Eddig 114 község teljes kitelepítését végezték el, ahonnan 120 000 német nemzetiségű személyt szállítottak el. Az elkobzott földbirtok nagysága 350 000 kat. hold. Még 440 olyan község van az országban, ahol a német nemzetiségűek aránya 10 %-nál magasabb. Ezekből a községekből még mintegy 120-150 000 személy elszállítását tervezik, de ők már lényegesen szegényebbek, így az ő révükön már csak maximálisan 70 000 kat. holddal lehet számolni. Elismerte azt is, hogy az országban még mindig kb. 100 000 igényjogosult van, akik földhözjuttatását a körülmények miatt már aligha lehet megvalósítani.

A jelenlévők végül megállapították, hogy a várható telepítések biztosítékát az ország számára továbbra is az jelentheti, ha az egyezmény értelmében 1947 áprilisáig a 90 000 sváb kitelepítését végrehajtják. A résztvevők véleménye megegyezett a következőkben is: „1./Minden rendelkezésre álló földet és házat a Szlovákiából kitelepítendő magyarok elhelyezésére tartsanak fenn. 2./Feltétlenül szükséges, hogy megfelelő karhatalom álljon a telepítési szervek rendelkezésére. 3./A telepések érdekeinek védelmében szükségesnek látszik, hogy a telepfelügyelők hivatalból tagjai legyenek a községi elöljáróságnak. 4./ A Szlovákiából áttelepítendő magyarok számára fejenként 15 000 forint lenne szükséges, hogy számukra megfelelő egzisztenciát tudjanak teremteni.”²⁵⁷

²⁵⁶ PIL. 283. f. 16. cs. 386. ö.e. – Fehér, 1988. 133. – Zielbauer, 1990, 85.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

Váratott magára a konkrét telepítési menetrend kidolgozása is, amelyet Wems tábornok a SZEB szeptember 30-i értekezletén tett szövé. A magyar kormány október 16-i ülésén döntött a valutavásárlás feltételeiről, és ezzel együtt a miniszterek tanácsa megállapodott abban, hogy legalább néhány vonatot a folyamatosság miatt el kell indítani, de „csak a kétségtelen egyéneket telepítsék ki, akik felett vita nincs”.²⁵⁸

Az amerikaiakkal történt megállapodás és a kormány határozata ellenére a kitelepítések folytatása egyre késett. Több megyében – Tolna, Baranya, Bács-Bodrog – a nyári hónapokban ugyan megkezdtek az előkészületeket, és sok községben ennek megfelelően a telepések birtokba helyezése megtörtént, de a német lakosság elszállítása még hónapokig váratott magára.

A Bács-Bodrog vármegyei Gara községbe – 1946. június 17-én – érkeztek meg az Összeíró és Mentésítő Bizottság alkalmazottai. A dobolási könyv tanúsága szerint ezzel egyidőben a község lezárását és szesztilalmat rendeltek le. A mentesítési kérelmeket június 20-22-én lehetett leadni. A lassú ügyintézésre való tekintettel, és az aratás érdekében a község elhagyásának tilalmát június 30-án a miniszteri biztos utasítására felfüggesztették. A németek elszállításának előkészítése csak augusztus 15-re fejeződött be. Az érintetteket arról tájékoztatták, hogy bevagonírozásukra október 31-én reggel 7 órakor kerül sor. A határidő előtt két nappal azonban a községi előljáróság közhírré tette, hogy a végrehajtást – rövid időre – leállították, de a kitelepítendőök bármely pillanatban álljanak készen az azonnali indulásra. Az elszállításra végül november 8-án és 22-én került sor. A község kitelepítésének előkészítése éppen csak elkezdődött, amikor Karcagról, Rakamazról és Szatmár megye más helyeiből újabb 73 családot telepítettek ide. 1946-ban az aratás korán befejeződött, így ezek a nincstelen, lerongyolódott családok a betakarítási munkákban már nem vehettek részt. „Nevezetteknek a sok ígéretből nem maradt semmi. Így most a legnagyobb nyomorban vannak. Ha a község ki is adná az élelmiszerjegyeket, nincs pénzük a lisztet kiváltani. (...) Jelenleg munkakínálat nincs. Hozzávetőlegesen 100 család van munka és kereset nélkül” – írta Sugár Károly jegyző.²⁵⁹ A telepítéseknek a község életére gyakorolt hatását a következő áttekintés számadatai érzékeltetik.

²⁵⁷ MOL. J.Gy. Magyar Áttelepítési Kormánybizottság elnöki iratai 263/1947.

²⁵⁸ A Minisztertanács a Gazdasági Főtanács számára 350 000 Ft hitelt folyósított, hogy a kitelepítésekhez szükséges 5 millió márká megvásárlását biztosítsa. – MOL. J.Gy. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1946. október 16.

²⁵⁹ BKMÖL. Bács-Bodrog vármegye alispánja 40/1947.

Telepítések Gara községben 1945-46-ban

BETELEPÍTÉS			KITELEPÍTÉS	
Honnan	Család	Mikor	Személy	Mikor
Bácska (székelyek)	163	1944 ősz	990	1946. nov. 8-22
Délvidék	150	1945 február –március		
Gyoma	93	1945 február –március		
Karcag	38	1946 július		
Rakamaz	39	1946 július		
Zala m. (székelyek)	35	?		

A kitelepítendőök és a telepések fél évig is eltartó kényszerű együttélése katasztrofális állapotokat idézett elő, s a helyzet megítélése kapcsán ismét föllángoltak az áldatlan politikai viták, a koalíciók ellentétek. A Kommunista Párt továbbra is kitartott a kitelepítések és a belső telepítések folytatása mellett. A telepések érdekeinek védelmét minden lehetséges fórumon fölvállalta, az őket ért kritikákat általában körültekintő tájékozódás nélkül visszautasította. A kitelepítések folytatását nem kérdőjelezte meg a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt sem. A telepések megítélésében azonban már lényegesen különbözött a véleményük. Míg a Parasztpárt védte őket – ha kevésbé határozottan is, mint a Kommunista Párt –, addig a kisgazdák a hiányzó szaktudásukat, magatartásukat kifogásolták. A Szociáldemokrata Párt a kilalakult helyzetben a kitelepítések felfüggesztését elképzelhetőnek, a belső telepítések újragondolását pedig egyenesen kívánatosnak tartotta. Változatlan módon való folytatását elfogadhatatlannak ítélte, és különösen nehezményezte a telepítéseknél elkövetett törvénytelenségek kivizsgálásánál alkalmazott büntetőjogi kontroll szelektivitását.

Az általános bizalmatlanság légkörében a lényegesen eltérő álláspontot képviselők nem annyira a tragikus, és nemzetgazdasági szempontból is nagy jelentőségű probléma konszenzusos megoldására törekedtek, hanem pro és kontra esetek végtelen sorolásával egymás lejáratását tartották szem előtt. A ki- és betelepítések visszásságainak megoldása a politikai hatalmi harc függvényévé

vált. A hónapokig húzódó vádaskodások nemcsak a konkrét gyakorlati tennivalók terén nem vitték előbbre az ügyeket, de a lehetetlen körülmények között élők helyzetén sem változtattak, sőt a társadalmi feszültségek növekedésével a helyi közösségek megosztottsága is tovább növekedett. A folyamatok, döntések befolyásolására éppen az érintetteknek nem volt semmiféle lehetősége. Számukra csupán azok elviselése maradt.

Gonda Béla, a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselője du-nántúli tapasztalatait a következőképpen összegezte: „Moson-Győr, Tolna és Somogy vármegyében a betelepítés nem tart lépést a kitelepítéssel. A kitelepítés maga sem az igazságnak megfelelően történik. A kitelepítést végző bizottság vagy párt sok helyütt igen egyoldalúan működik, minek folytán olyan egyén marad vissza az országban, akinek múltbéli magatartása miatt ki kellett volna települnie, viszont számos egyént telepítettek ki, akik az ellenállási mozgalomban részt vettek, vagy a magyarság melletti közelmúltbeli kiállásuk miatt vissza kellett volna maradniok, és ez utóbbiak csak azért kerültek kitelepítési listára, mert vagyonosok voltak. A völgy-ségi járásban pl. a kitelepítést végző községek a hatóságoktól be-kérték azon sváb gazdáknak a jegyzékét, akiknek földbirtoka a 20 holdat meghaladta, és ebből készítették a kitelepítési pótlistákat. Egyes sváb gazdákat lemondatják földjeikről, minek fejében ittmaradásukat biztosítják.”²⁶⁰

Ugyancsak kaotikus állapotok uralkodtak Veszprém és Pest megyében. Az önkényeskedéseknek sokszor semmi sem állta útját, így az elkövetők megerősítve érezték, érezhették magukat. Ezekben a megyékben is az történt, hogy a községeket a kitelepítésre augusztus elejére előkészítették, de az érintettek elszállítására mégsem került sor. Időközben azonban a telepések megérkeztek – Berhida, Hajdúböszörmény, Tiszafüred –, akik „teljesen önhatalmúlag sorra járták a házakat, és dobtak ki családokat nemcsak az egyes szobákból, de az egész házból, elvették állatjaikat, élelmiszereiket” olyanoktól is, akiket a mentesítő bizottság már végleg felmentett.

²⁶⁰ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Főosztálya 114 590/1946.

Nem egyedi problémáról volt szó. Tolna megye alispánja szeptember 5-i jelentésében hasonló ügyben kérte a miniszterelnök intézkedését: „Tolna vármegye Telepítési Tanácsa előtt megjelentek Békéscsabáról telepített telepések azon panasszal, hogy úgy az ő, mint a még ki nem telepített őslakosság élelmézése az idei szűk terméskből biztosítva nincs. (...) a megyében a lakosság száma a telepésekkel kb. megkészsereződött, viszont az idei termés nem volt még közepes sem, közellátás útján a lakosság élelmézési problémája nem oldható meg. (...) a telepéseket a Megyei Telepítési Tanács tiltakozása ellenére az Országos Földbirtokrendező Tanács irányította a megye területére.” – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 12790/1946.

Városlódön augusztus első napjainak egyik éjjelén a dudari bányában végzendő közmunkára szedtek össze rajtaütésszerűen embereket. A helyi rendőrség vezetője az akcióhoz herendi és szentgáli kollégái segítségét kérte, de miután nem kapott kellő támogatást, a faluban tartózkodó telepeseket fegyverezte fel, „kik éjszaka mezétláb, fegyverrel a vállukon zavarták fel a község lakóit.”

A kislódi telepesek a kitelepítésre váró svábokat önhatalmúlag az általuk kijelölt házakba akarták „összeköltöztetni”, amit a rendőrség akadályozott meg.

A megye Nemzetgyűlési képviselője a panaszok orvoslása érdekében eljárt mind a miniszteri biztosnál, mind pedig a Népgondozó Hivatal vezetőjénél. A tárgyalások megerősítették azt a meggyőződését, hogy az érintett szervek bizonyított esetekben sem hajlandók korábbi döntéseiket felülvizsgálni. A képviselő a pártvezetőségnek írott tájékoztatójában hangsúlyozta, hogy a „Szociáldemokrata Párt nem vállalhat közösséget ezzel az eljárással, melynek irányítása teljesen a Kommunista Párt kezében van.”²⁶¹

A telepeseket ért súlyos vádakat a Kommunista Párt nevében Hajdú Gyula a nemzetgyűlés október 23-i ülésén utasította vissza. A képviselő a földművelési miniszterhez intézett interpellációjában a telepések súlyos helyzetét hangoztatta. Eseteket sorolt, amikor nem kapták meg a kellő segítséget, és atrocitások érték őket a kitelepítésre várók részéről. Természetesen ő is példákat említett, amikor a tettelegességgig fajuló összeütközéseket a németek provokálták. A telepések hozzá nem értését és munkamorálját ért bírálatokat alaptalan vádaskodásnak nevezte. A felelősséget a Földművelésügyi Minisztériumra, illetve a telepfelügyelőkre hárította, akik képtelenek a más agrárkultúrát ismerő telepések számára a szőlőművelés, kertgazdálkodás és gyümölcstermelés ismereteit átadni. A mezőgazdasági termelés terén mutakozó nagyarányú visszaesést a svábok ellenállásával, munkakerülésével magyarázza. A tények alapján kérte a belügyminisztert, „vagy indítsák meg a svábok kitelepítését, vagy ha nem lehet, akkor a svábok eltávolításáról a kormány megfelelő intézkedésekkel gondoskodjék, a földművelésügyi miniszter urat pedig arra kérem, hogy ez a kar, amelynek a telepéseket, a földműveseket, az új birtokosokat támogatni kellene, ne legyen harácsoló piócája a magyar parasztságnak.”²⁶²

A nemzetgazdasági, emberi és erkölcsi szempontból is valóban súlyos, zűrzavaros helyzet megoldására irányuló törekvések –

²⁶¹ PIL. 283. f. 10. cs. 269. ő.e.

²⁶² Nemzetgyűlési Napló, 1946. október 23-i ülés jegyzőkönyve.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

amint a fentiek jelzik – a politikai küzdelmekben szétforgácsolódtak.

Néhány héttel később, a magyarországi kitelepítések újbóli megindulásakor, az amerikai hatóságok a szállítások téli hónapokra történő felfüggesztéséről értesítették a kormányt. Werns tábornok a döntést azzal indokolta, hogy jelenleg az elosztóközpontokban több mint 100 000 személy van, akiket a „német közhivatalok képtelenek voltak beilleszteni (...) a német gazdasági életbe. Ezt a helyzetet még súlyosbítja a tüzelő-, az élelmiszer- és lakáshiány.” Bár a helyi hatóságok – hangsúlyozza a levél – mindent megtettek, hogy elhelyezzék a kitelepülteket, ezt nem tudták megoldani, így szükségessé vált, hogy „a kitelepítettek Németország amerikai zónájába való szállítása legkésőbb december 1-i érvénnyel felfüggesztessék.”²⁶³

A november elején újrainduló kitelepítéseket tehát néhány hét múlva az amerikai hatóságok kérésére ismét felfüggesztették. A kitelepítendőök és a földjuttatásra váró telepesek kényszerű együttéléséből fakadó feszültségek megoldására a svábok országon belüli áttelepítését, illetve összeköltöztetését határozta el a Minisztertanács. A téli hónapokban a hideg és a terv előkészítetlensége miatt azonban erre nem került sor. Ezzel egyidőben az Országos Földbirtokrendező Tanács a további belső telepítések felfüggesztését rendelte el.²⁶⁴

Az év végén a telepítésekkel foglalkozó különböző hatóságok több beszámolót is készítettek a magyarországi németek kitelepítésének 1946. januári-decemberi időszakáról. A jelentések számadatai sok esetben egymásnak is ellentmondóak, pontatlanok, amit befolyásolhatott, hogy melyik hivatal készítette a jelentést, és az mennyiben érintette saját munkáját. Az eltérés fő oka azonban inkább az lehetett, hogy a telepítés végrehajtásának megosztottsága miatt egyik szervnek sem volt áttekintése a folyamat egészéről. Így csak saját hivatali apparátusuk pontatlan adatszolgáltatására hagyatkozhattak.

²⁶³ Amennyiben a hideg idő december 1. előtt beállna, úgy még korábban felfüggesztenék a telepítés lehetőségét. – MOL. J. Gy. Miniszterelnökség iratai 24907/1946.

²⁶⁴ A belügyminiszter beszámolója szerint 1946 szeptember-október-november hónapokban Magyarországról 11 000 embert szállítottak ki. Egy másik jelentés szerint 5426-ot. A belügyminiszteri beszámoló adata – időpont, személyek száma – ellentmondásban van a többi rendelkezésre álló adattal. Csak arra tudunk gondolni, hogy ebben a számban a nem magyar állampolgárságú svábok kitelepítése is benne van. – MOL. J.Gy. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1946. december 13.

*Kitelepítések 1946-ban*²⁶⁵

Hónap	Községek száma	1941-ben ezekben a községekben német		Kitelepítettek sz.
		anyanyelvű	nemzetiségű	
Január	1			3866
Február	7	91 538	56 302	7237
Március	8			11 334
Április	25			20 939
Május	75	73 409	44 859	49 011
Június	38	30 789	22 823	18 479
November	18	24 789	18 178	6090
Összesen	172	220 525	142 162	116 959

*Telepítések Magyarországon 1946-ban*²⁶⁶

Idő	Kitelepítés			Betelepítés	
	Személy	Elkobzott		Személy	Család
		Föld	Ház		
Január	4448				
Február	7633				
Március	12 476				
Április	37 294	148 625 kat.hold	24 582	118 950	26 722
Május	35 866				
Június	13 813				
November	5426				

²⁶⁵ PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

²⁶⁶ PIL. 274. f. 10. cs. 35. ö.e.

A telepítések végrehajtásának útvesztői

Az 1946-ban végrehajtott telepítések összesítő adatai jól érzékeltetik a folyamat egészére jellemző tendenciákat. A radikális és gyors megoldásként elindított kitelepítések júniusban megakadtak, és újraindításukra – a kül- és belpolitikai körülmények miatt – csak vontatottan kerülhetett sor. Az év eleji akadozást az előkészítetlenség, a telepítést végző szervek összehangolatlan tevékenysége, az időjárás és a technikai korlátok okozták.

Az 1946 nyarán bekövetkezett megtorpanást nemcsak az amerikai hatóságok határozott feltételeket támasztó követelése, hanem a Független Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt kollektív, a felelősségre vonás gyakorlatát enyhítő csoportos mentesítési javaslatai is befolyásolták. A magyar nemzetiségű és német anyanyelvű svábok mentesítésének lehetősége az országon belüli belső telepítésekre mérséklően hatott, a mentesítendőik körének kiterjesztése a juttatandó földbirtokok nagyságát is lényegesen csökkentette. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1941-es népszámlálás során a magyarországi német nemzetiségű lakosság vagyonosabb része vallotta magát magyar nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek. A kitelepítések folyamatának lassítása a belső telepítések gyorsaságát és „forradalmi hevületét” is fékezte.

A Népgondozó Hivatal jelentése szerint 1946-ban 172 községből összesen 116 956 személyt telepítettek ki. Ezenkívül elszállítottak mintegy 6000 jugoszláv állampolgárságú német nemzetiségű személyt is. Az OFT összesítése 120 026 főt említenek. A kitelepítettek után visszamaradt vagyonról, valamint a belső telepítések nagyságáról a beszámoló adatai megegyeznek.²⁶⁷ Nem tudunk magyarázatot találni a két táblázat kitelepítettek rovatában a havi kimutatás eltéréseire. Mindkét esetben a végösszesen adatai megegyeznek. Annál is inkább érthetetlen az eltérés, mert a Népgondozó Hivatal ugyanazon időpontban készült jelentésének mellékleteiről van szó.

A belső telepítések során 1946-ban földhöz juttatottak 20 %-a iparos és 30 %-a az egyéb foglalkozási kategóriákba tartozott. A betelepítetteknek tehát fele, mintegy 60 000 fő a földműveléshez nem értő, agrártermeléssel soha nem foglalkozó ember volt. A telepek munkamorálját ért súlyos kritikákon túl ez is magyarázatot ad a mezőgazdasági termelés visszaesésére.

²⁶⁷ A különböző jelentésekben a kitelepítettek száma 112 000 és 135 000 között változik – PILL. 274. f. 10.cs.35. ő.e – MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Főosztálya 122967/1947. – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1945. augusztus 16. – Magyar Átelepítési Kormánybiztosság elnöki iratai 263/1947. – Balogh, 1988. 101.

1946 végére nyilvánvalóvá vált, hogy a belső telepítésre jelentkezett, mintegy újabb 100 000 ember áttelepítése, elhelyezése nem lehetséges. Egyértelmű volt ugyanis az amerikai katonai hatóságoknak – a kitelepítés folytatását szabályozó egyezmény ellenére – a kitelepítések lassítását, illetve felfüggesztését célzó törekvése. A küszöbön álló szlovák-magyar lakosságcsere azonban az egész telepítési folyamatnak új irányt adott.

A MAGYAR – SZLOVÁK LAKOSSÁGCSERE ÉS A MAGYARORSZÁGI TELEPÍTÉSEK ÖSSZEKAPCSOLÓDÁSA

*A szlovák-magyar viszony és a lakosságcsere (1945-1947)*²⁶⁸

„Trianon óta egyetlen magyar kisebbség esetében fordult elő, hogy a többségi nemzet államapparátusa nyíltan tervbe vette teljes felszámolását, és a terv megvalósítása érdekében nem csupán jogfosztó törvényeket, rendeleteket, intézkedéseket foganatosított, hanem konkrét bel- és külpolitikai lépéseket is tett. A csehszlovákiai magyarsággal szemben a II. világháború utolsó szakaszában, illetve a háború befejezését követően Beneš köztársasági elnök, a koalíciós csehszlovák kormány, illetve a szlovák megbízotti testület München (és az első bécsi döntés) „jóvátételének” jelszavával nem pusztán az 1938 előtti határok helyreállítására törekedett, hanem Csehszlovákia mintegy négymilliónyi nem szláv (német, magyar) kisebbségeinek kitelepítését, elszállítását tűzte ki célul.”²⁶⁹

Eduard Beneš a háború után Csehszlovákiában megteremtendő tiszta nemzetállam megvalósításáról, a nemzetiségi problémáról, a németek és magyarok kitelepítéséről többször, de más-más hangszílyal nyilatkozott. A háború első időszakában – a Szovjetunió megtámadásáig – a londoni kormány hangsúlyozta azokat a demokratikus politikai és jogi alapelveket, amelyek mentén a leendő Csehszlovákia újjáépítését tervezik. Kiemelve: „ezek az elvek valamennyiünkre érvényesek, államunk minden polgárára, a nemzet minden tagjára, csehekre, szlovákokra, németekre, kárpátoroszokra, és a többiekre is nálunk odahaza.”²⁷⁰ Természetesen Beneš nyilvánosságnak tett, tartózkodó megnyilatkozásait a katonai-politikai körülmények befolyásolták. A háborúnak ebben a szakaszában nem lehetett kizárni egy kompromisszumos megoldás lehetőségét, ami viszont a nemzeti kisebbségekkel szembeni radikális fellépést

²⁶⁸ Nem kívánom teljes részletességgel tárgyalni a szlovákiai magyarság II. világháborút követő teljes jogi kiszolgáltatottságát, a két ország diplomáciai tárgyalásait, a szlovák-magyar lakosságcsere lebonyolítását, inkább csak a magyarországi telepítésekkel való összefüggéseit, a folyamat lényegét és jellemzőit érintem.

²⁶⁹ Szarka, 1991. 24.

²⁷⁰ Janics, 1980. 56.

is kizárta volna. A nagyhatalmakkal folytatott tárgyalásokon azonban a szudétanémetek helyzetének telepítéssel történő megoldása, már ebben az időszakban fölvetődött. 1940. március 9-i feljegyzés: „(...) az a nézet kezd úrrá lenni, hogy a szudétanémet kérdést a németek áttelepítésével kell majd megoldani. Dr. Beneš beszédében kifejtette, hogy a köztársaságban mindenképpen marad bizonyos számú német az állam határai között. Mert három és fél millió németet kitelepíteni nem lehet. Magával a kitelepítés elvével azonban egyetért és számol azzal.”²⁷¹ Valódi eredményeket 1942-ben ért el, amikor a szudétanémetek kitelepítéséhez Anglia, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok hozzájárulását megkapta.

A „transzfer”-t, a német kisebbség kitelepítésének gondolatát 1942-43 fordulóján a magyar kisebbségre is kiterjesztették. Az indokok hasonlóak voltak: „a jogos nemzeti önvédelem és a kollektív bűnökért járó kollektív megtorlás elve.”²⁷² A szövetséges nagyhatalmak – a Szovjetunió kivételével – támogatását azonban a magyarok kitelepítéséhez ebben az időszakban nem sikerült elnyerni (1943 december).²⁷³

Beneš elnök a szlovákiai magyar lakosság kitelepítésének gondolatát teljes határozottsággal 1943 decemberében Moszkvában, a szovjet-csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéssel kapcsolatos tárgyalásain vetette fel. Maga a szerződés nem tartalmaz ugyan konkrét utalást a magyar lakosság Csehszlovákiából való kitelepítésére, de Sztálin és Molotov feltétlen támogatásáról biztosította az elnököt, ami megmutatkozott a magyar fegyverszüneti szerződés, a potsdami és a párizsi békekonferencia tárgyalásain is.²⁷⁴

²⁷¹ Janics, 1980. 58.

²⁷² Janics, 1980. 65.

²⁷³ A háború utolsó évében a londoni lengyel emigráns politikusok, valamint a lublini Lengyel Nemzeti Megmentési Front is kérte az antifasiszta koalíció tagjait, hogy a háborút követően segítsenek „a németeket kiűzni azokról a területekről, amelyeket Lengyelországnak kell átadni, és hogy a Szovjetországnak átadandó területeken azoknak a lengyeleknek, akik ezt kívánják, segítséget nyújtanak az új lakóhelyükre költözésben.” Churchill 1944. február 1-jén küldött üzenetében tájékoztatta Sztálint a lengyel kérésről. Ezt követően az antifasiszta nagyhatalmi koalíció tárgyalásain többször szerepelt a háború után végrehajtható nemzetközi méretű népmozgás lehetőségének kérdése. Csakúgy mint egy évvel ezelőt a cseh, most a lengyel kérés teljesítése elől sem zárkoztak el.

R. Süle, 1987. 164-165.

²⁷⁴ A szovjet vezetők támogatása a szláv szolidaritás eszméjén, s azon az elgondoláson alapult, amely fontos szerepet szánt a kitelepítéseknek a szovjet befolyási övezet pacifikálásában. – Szarka, 1991. 24.

A szövetséges nagyhatalmak azonban kitartottak korábbi álláspontjuk mellett – még ha annak betartatásáért mindent nem is követtek el –, hogy a szlovákiai magyar kisebbséggel szemben a kollektív bűnösség elve nem alkalmazható, s ily módon tömeges kitelepítésükre sem kerülhet sor. Ennek ellenére a londoni cseh emigráns körök, a moszkvai támogatás birtokában, megkezdték azoknak a dekrétum- és rendelettervezeteknek a kidolgozását, amelyek a magyar lakosság háború utáni helyzetét voltak hivatva szabályozni.

Tették ezt annak ellenére, hogy a londoni cseh emigráns kormány, a moszkvai kommunista vezetés és a Szlovák Nemzeti Tanács 1943-1944-ben nemcsak eltérően értékelte, de a megoldás tekintetében is más-más elképzelésekkel rendelkezett a magyar kérdést illetően. Ezek a különbségek 1944-1945 telén kibebbedtek, majd az „SZNT, valamint a Gottwald-féle csehszlovák kommunista vezetés átvette, sőt bizonyos értelemben továbbfejlesztette Beneš magyarellenességét.” Ennek, a magyarországi telepítésekhez hasonlóan nemcsak ideológikus – kisebbségtelenített nemzetállam-konceptió –, hanem praktikus belpolitikai okai voltak. A „mintegy hatszázezerre tehető dél-szlovákiai magyarság birtokainak, ingatlanainak kisajátítása és szlovák nincstelenség közt való fölosztása – a kommunista párti prágai földművelésügyi miniszter, az ugyancsak kommunista szlovák belügyi megbízott irányításával, azaz a CSKP kezdeményezésére – a csehországi német birtokok felosztásához hasonlóan hatalmas potenciális politikai tőkét jelenthetett volna.”²⁷⁵

Beneš elnök 1945. február 16-i rádióbeszédében a csehszlovákiai magyarok és németek „ügyének végérvényes megoldását” jelentette be, s ezt követte néhány nap múlva az SZNT 4/1945. sz. rendelete, amely a német, a magyar és a szlovák árulók 50 holdnál nagyobb földbirtokainak elkobzását írta elő.

Annak ellenére, hogy 1945 első két hónapjában a nagyhatalmak hozzájárulásának hiányában, valamint a front kedvezőtlen – kelet-nyugati – mozgása miatt a transzfer megvalósíthatósága, s a magyar lakosság tömeges „kiutasítása” bizonytalannak látszott, a magyarországihoz hasonló nemzeti elfogultságot tükröző földelkobzó rendelet már előrevetítette az 1945 tavaszától-nyaratól szinte naponta megjelenő jogkorlátozó és jogfosztó intézkedések légkörét.

Ennek a rendeletsorozatnak az első állomása a különböző csehszlovákiai politika erők által 1945 március végén Moszkvában

²⁷⁵ Szarka, 1991. 25.

kidolgozott, s április 5-én Kassán nyilvánosságra hozott kormányprogram volt, amely egyértelművé tette, hogy az új csehszlovák állam a magyar nemzetiségű lakosság túlnyomó részét a kollektív bűnösség elve alapján hontalanságra akarja ítélni.

A tavasz folyamán a mintegy 450, többségében magyarlakta községben a közigazgatás vezetését biztosokra /komisszárokra/ bízták, s a magyar nemzetiségű lakosság részvételét a helyi tanácsokban megtiltották. Elbocsátották állásukból a magyar nemzetiségű közalkalmazottakat, majd a magánalkalmazottakat. A magyar nemzetiségűek tulajdonában lévő kis- és középzuzemek nemzeti gondnokság alá kerültek.

A front áthaladását követően a csehszlovák polgári és katonai hatóságok igyekeztek olyan helyzetet teremteni, amely a magyar nemzetiségű lakosság tömeges Magyarországra költözését idézte elő. A városokban – Pozsonyban például a lakosság 90 %-át érintette – tömeges méreteket öltött a lakások igénybevétele, sok esetben a tulajdonosok internálásával egybekötve.²⁷⁶ A Duna másik oldalán lévő Ligetfalun 5000, a pozsonyi tölténygyárban pedig 4000 embert zsúfoltak össze. A rokonoknál, falvakban bújkálókat éjszakai razziaikon fogdosták össze. Az internálótáborokban tarthatatlan állapotok uralkodtak. A falu lakóinak megtiltották, hogy élelmiszert adjanak el, vagy az internáltaktól bármit is vásárolva pénzhez juttassák őket. „Csak a szlovák Vöröskereszt adat nekik reggel egy kis cukortalan feketekávé, délben híg levest. Négy hét alatt csak háromszor kaptak kenyeret. (...) Orvos nem járhat ki hozzájuk, kezelésre pedig a városba nem lehet bejárni, mert nem adnak hídátlépési engedélyt (...)”

A töltenygyári táborban még szomorúbb a helyzet. Hatalmas fabarakkokban, ahol valamikor az internált zsidókat tartották a németek, a pusztá földre terített papíron fekszenek az internáltak, férfiak, nők vegyesen, mindenféle takaró nélkül, mivel ide azokat hozzák, akiket az utcán fognak le. Ezeknek gyenge ételmezés mellett naponta 12-14 óra hosszát nehéz munkát kell végezniük.²⁷⁷

Kassáról február-márciusban hétszáz magyar vezető állást betöltő embert távolítottak el, júliusig pedig mintegy húszezer magyar nemzetiségűt vittek el a városból.²⁷⁸

²⁷⁶ Balogh, 1988. 107. – Szarka, 1991. 25-26.

²⁷⁷ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 5714/1945.

²⁷⁸ Szakmáry Károly hollóházi lakos megalázó esetekről is beszámolt: „Reggelenként amikor piacra mennek a magyarok, előfordult, hogy tömegesen összefogták a magyar asszonyokat, bevitték őket a rendőrségre, és tövig levágták a hajukat megszégyenítésként azért, mert magyarul beszéltek. (...) Az hírlík, hogy a kassai

A menekülésre kényszerítettek 1945 tavaszától tömegesen keresik meg a különböző hazai fórumokat, és a történetek ismertetésén túl a szlovákiai magyarság védelmét kérik. Beszámolóik nyomán riasztó kép bontakozott ki a szlovákiai eseményekről: „A magyarok üldözése Fülek vidékén – tájékoztatta a Miniszterelnökséget Mónár Imre – a legféltelenebbül folyik. A köztisztviselőket áttették a határon, a magyarság vezetőit munkaszolgálatra vonultatták be, illetve internálták, a magyarokat minden állásból elbocsátják, a magyarok vagyona közpréda, és az elkeseredés óriási. A Csehszlovákiába került magyarság kétségbeesetten várja, hogy a magyar kormány valamilyen közbelépése tűrheterlen sorsát megjavítja.”²⁷⁹

Bánréve község a menekültek elhelyezéséhez kéri a Miniszterelnökség segítségét: „Szlovákiából a kiutasítás április 17-én vette kezdetét, és mind jobban fokozódó erővel a mai napig is tart. Bánréve községben eddig 229 család tartózkodik, a többi beérkezett-ről, főként elszállításukról (...) a község a legnagyobb nehézségek árán gondoskodott.”²⁸⁰

Az 1938 után odakerült köztisztviselőket, tanárokat, papokat június elején – 50-60 kg-os poggyással, éjszaka, csendőri kísérettel – tömegesen utasították ki az országból.²⁸¹ A Csehszlovákiából menekült, illetve kiutasított magyarok – csakúgy, mint a többi szomszédos ország területéről érkezettek – ellátása és elhelyezése szintén a Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartozott. A kiutasítottak pontos számának megállapítását nehezítette, hogy a vidéken, rokonoknál, ismerősöknél tartózkodók ellátása ideig-óráig megoldottnak tűnt, így maguk az érdekeltek sem regisztráltatták magukat azonnal. A polgári menekültek esetében pedig még jelentkezési kötelezettség sem volt, így számukat csak becsülni lehetett. A Népgondozó Hivatal összesítő adatai szerint 1945. augusztus 31-én az ország területén 5154 szlovákiai magyar menekült közalkalmazott tartózkodott, a polgári lakosság számát ugyanebben az időben 5131 főben állapították meg. A folyamat felgyorsulását jelzi, hogy három héttel később, szeptember 18-án már 8387 kiutasított közalkalmazottat és 17 001 menekültet regisztráltak.²⁸²

magyarságot teljesen ki akarják telepíteni. Egyelőre a határon túli falvakba, koncentrációs táborokba, majd várható, hogy onnan ezekből a táborokból tömegesen át fogják dobni őket Magyarországra.” – MOL. Miniszterelnökség iratai 26257/1945.

²⁷⁹ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 26257/1945.

²⁸⁰ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 5733/1945.

²⁸¹ Az ezzel kapcsolatos beszámolók, tiltakozások, a magyar kormány közbelépését sürgető beadványok nagy számban lehetők föl a Miniszterelnökség és a pártok iratanyagában is. Ezek közül Tóth László 1992-ben az Új Forrás című folyóiratban többet már közölt. – Tóth, 1992.

²⁸² MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 8122/1945.

A csehszlovákiai magyar lakosság teljes kiszolgáltatottságáról 1945 tavaszától a hazai politikai sajtó is egyre több információt közölt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány pedig – a koalíciós pártokkal egyetértve – 1945 júliusáig 27 alkalommal fordult a SZEB-hez a csehszlovákiai magyar nemzetiség ügyében, mindenekelőtt a köztársaságból történt kiutasítások miatt.²⁸³ A magyar kormány diplomáciai próbálkozásai azonban eredménytelenek maradtak.

A potsdami értekezlet ismét elutasította a szlovákiai magyarság kitelepítését, ami csalódást keltett a csehszlovák politikai vezetőkben. Ugyanakkor azonban a magyarországi németek kitelepítésének lehetősége azt a reményt táplálta, hogy erre való hivatkozással mégis megvalósíthatják a magyarok tömeges kitelepítésének tervét. A magyarországi politikai pártok a potsdami határozatok kompromisszum jellegét – nevezetesen, hogy a hazai német nemzetiségű lakosság kitelepítésének lehetősége elsősorban a Szovjetunió támogatását élvező csehszlovák kérés eredménye, akik így teremtettek hivatkozási alapot a magyarok kitelepítésére – nem vették tudomásul. A helyzetnek kizárólag azt a potenciális belpolitikai előnyét igyekeztek kihasználni – főként az MKP és az NPP –, amely a földreform kapcsán földhöz juttatandó nincstelen lakosság birtokba helyezésével járt, és nem vették tudomásul a „lehetőségnek” a szlovák-magyar viszonyban jelentkező kényszerítő erejét. Míg egyik oldalon bíztak a csehszlovákokkal történő megegyezés lehetőségében, és hangsúlyozták a két telepítési akció összekapcsolásának elfogadhatatlanságát, addig a másik oldalon a németek kitelepítéséből adódó belpolitikai tőke kihasználására törekedtek. A magyar kormánynak és a politikai pártoknak ebben a kérdésben tanúsított viselkedését nem csupán szűklátókörűség, hanem politikai felelőtlenség is jellemezte.

A potsdami határozatokat követően „Prágában el kellett dönteni: vagy az erőszakos kitelepítés háború végi koncepcióját újítják fel, vagy a szlovák kormányhivatalok saját hatáskörükben a belső megoldásokat kezdik végrehajtani (széttelepítés, reszlovakizáció), vagy pedig a magyarokkal való kétoldalú megállapodást kell megcélozni.”²⁸⁴ Miután a magyar kormány a nyár folyamán többször kifejtette azt az álláspontját, hogy lakosságcserét csak megfelelő területi kompenzációkkal összekapcsolva tart véghezvihetőnek, a

²⁸³ Balogh, 1988. 109. – Több ízben kérte a magyar kormány a Szovjetuniót, hogy „a jövőben is nyomatékosan járjon közbe a szomszéd államok kormányainál az ott élő magyar őslakosság üldözésének megakadályozására, különös tekintettel a cseh-szlovákok ellen.” – MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai IV./36.

²⁸⁴ Szarka, 1991. 27.

második álláspont kerekedett felül. Ezt támasztotta alá az a megfontolás is, hogy ezzel a magyar kormányt tárgyalóasztalhoz kényszeríthetik.²⁸⁵

Ennek megfelelően a csehszlovák szervek 1945 őszén megkezdtek a dél-szlovákiai magyar munkaképes férfiak és nők Cseh- és morvaországi deportálását. A csehszlovák fél újabb kész helyzetet teremtő akciójával szemben a magyar kormány tanácstalanul és eszköztelenül állt. Hatására azonban valóban megélenkültek a magyar-csehszlovák diplomáciai tárgyalások. A kormány ismételt puhatolózó lépései mellett a Szociáldemokrata Párt 1945 októberében, a csehszlovák szociáldemokraták kongresszusán Prágában járt küldöttsége is tárgyalásokat kezdeményezett, amelyről pártközi értekezleten tájékoztatták a koalíció tagjait. A Fierlinger miniszterelnökkel folytatott nem hivatalos tárgyalások megerősítették a magyar fél korábbi álláspontját, miszerint a béketárgyalások befejezéséig tartó átmeneti időszakra modus vivendi kell találni a két országnak a magyar kisebbség helyzetére vonatkozóan, mégpedig a kisebbségi jogok biztosítása, a kiszolgáltatottság megszüntetése révén.²⁸⁶

Az 1945. december 3-6. között Prágában tárgyalóasztalhoz ülő delegációk között megegyezés azonban nem született. Gyöngyösi János tárgyalópartnere Clementis külügyi államtitkár volt, aki hangsúlyozta ugyan, hogy kormánya a magyar és a német kisebbséget nem azonos módon ítéli meg, mégis ragaszkodik a magyar kisebbség helyzetének végleges rendezéséhez, ami azonban semmiképp nem jelentheti a Magyarország javára történő határkiigazítást. A kétoldalú tárgyalások legfontosabb kérdésének tekintett lakosságcsere ügyében leszögezte, hogy Csehszlovákia tervei szerint az önként hazatelepülő szlovákok számarányában telepítené át a szlovákiai magyarokat Magyarországra. Ezzel együtt azonban kifejtette azt is, hogy a többi csehszlovákiai magyart – az állampolgárságukat visszanyerők kivételével, akik semmiféle kisebbségi jogot nem kapnának – egyoldalú kiutasítás alapján távolítanak el az országból. A lakosságcsere előkészítésére bizottság utazna Magyarországra, amelynek a magyar kormány mindenben támogatást és szabad mozgásteret biztosítana. A „kicserélt” lakosság mindkét országból gazdasági felszerelését, ingóságait magával vihetné, az ingatlanokért viszont kárpótlásban részesülne. Annak ellenében, ha a magyar kormány – hangzott a javaslat – a fentieket elfogadja, Csehszlovákia beszünteti – a háborús bűnösök és az 1938.

²⁸⁵ MOL. J.Gy. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai IV./10.

²⁸⁶ PIL. 283. f. 10. cs. 117. ö.e.

november 2-a után odaköltözők kivételével – a magyarok bel- és külföldre való telepítését.

Gyöngyösi János válaszában azt hangoztatta, hogy a magyar kormány a lakosságcsere módszerét elveti, de a két ország közötti kapcsolatok normalizálódása, valamint a szlovákiai magyarság érdekében nem zárkózik el egy önkéntes lakosságcsere elől. Az egyoldalú kiutasítások lehetőségét – természetesen – visszautasította, és az önkéntes lakosságcsere is csak akkor látott lehetőséget, ha „a csehszlovák kormány az ott élő magyar kisebbség emberi, polgár- és kisebbségi jogait biztosítja.”²⁸⁷

Az eredménytelen prágai tárgyalásokat követő hónapokban nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar kormány nem számíthat a szlovákiai magyar kisebbség ügyében a szövetséges nagyhatalmak egyértelmű fellépésére Csehszlovákiával szemben. Az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió is kifejezte azt az álláspontját, hogy a két ország kizárólag egymás között rendezze a fölmerült konfliktusokat, és elutasították azt a magyar kérést, hogy nemzetközi bizottság ellenőrizze Szlovákia magyarlakta területeit.

Ezeknek a körülményeknek a hatására, és mert a csehszlovák kormány álláspontjában sem történt lényeges változás, 1946 elején a magyar kormány ismét tárgyalóasztalhoz kényszerült. A lakosságcserevel kapcsolatos, 1946. február 6-10. között Prágában folytatódó tárgyalásokra Gyöngyösi János külügyminiszter a koalíciós partnerek közös elvi megállapodásával érkezett, miszerint „a lakosságcsere önkéntes és paritásos alapon elfogadható azzal a feltétellel, hogyha de jure nem is, de de facto a magyarokra vonatkoztatott (a szudétánémetek esetében meghozott) rendeleteket felfüggesztik, önkényes el- és áttelepítés nem történik. A dolog nem hozható junktímba az ott maradt magyarok sorsával. A külügyminiszter nem tárgyalhat a kisebbségi védelemről való lemondásról.”²⁸⁸

A második prágai tárgyaláson – ha nem is a fentebbi intencióknak teljesen megfelelően – megszületett a két ország között lebonyolítandó lakosságcsere-egyezmény tervezete. Gyöngyösi János külügyminiszter a kormány február 16-i ülésén ismertette a megállapodás eredményeit, s megkapta a kormány felhatalmazását az egyezmény aláírására. Az 1946. február 27-én Budapesten aláírt lakosságcsere-egyezmény – tartalma a szakirodalomból ismert, így ezzel részletesen itt nem kívánok foglalkozni – lényege:²⁸⁹ a

²⁸⁷ Balogh, 1988. 113.

²⁸⁸ PII. 283. f. 12. cs. 54. ö.e.

²⁸⁹ Elsősorban Balogh Sándor munkái és Szabó Károly kéziratos feldolgozása alap-

csehszlovák kormány annyi szlovákiai magyart telepíthet át, amennyi szlovák Magyarországon áttelepülésre jelentkezik. Ezenkívül az egyezmény értelmében a csehszlovák kormány egyoldalúan legfeljebb 1000 háborús bűnösnek minősített személyt is kitelepíthet. Ugyanakkor a Magyarországra telepítendőek létszámánál figyelembe kellett venni az eddig már kiutasított személyek számát is. A végrehajtás megkönnyítése érdekében vegyes bizottság felállítását határozták el, amelynek működését külön szabályozták. A csehszlovák kormány az egyezményhez csatolt jegyzőkönyvben ígéretet tett arra, hogy felfüggeszti a ki- és belső áttelepítésre vonatkozó rendeleteinek végrehajtását, s további vagyonekhozásokat sem hajt végre.

A lakosságcsere-egyezmény – tartalmából is kitetszően – nem tekinthető két egyenrangú fél megállapodásának. Az egyezmény számos súlyos előírást tartalmazott a magyar kormány számára, és sok esetben még ezek betartását – pl. a vagyoni paritás elve – sem sikerült elérni. Nem oldódott meg a szlovákiai magyarság helyzetének jogi rendezése sem. Ugyanakkor pusztán az egyezmény megkötésével az akciónak szervezett, intézményes, ellenőrzött kereteket biztosított, a korábban kiutasítottak beszámítása pedig annak kölcsönös jellegét emelte ki.²⁹⁰

A magyarországi szlovákok többsége az első időszakban hallani sem akart az áttelepítésről, a hazahívó felhívásokat meglehetősen érzéketlenül fogadta. Ezért is tartotta fontosnak a csehszlovák kormány, hogy Magyarország szlovákok lakta helységeiben az áttelepedés mellett propagandát fejthessen ki. A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság – az egyezménynek megfelelően – 1946. március 4-én kezdte meg működését Magyarországon.²⁹¹

ján ismerjük részletesen az eseményeket. Itt jegyezzük meg, hogy Jugoszlávia és Magyarország között is folytak tárgyalások egy, a két ország között lebonyolítandó paritásos lakosságcsereéről. A tervek szerint 40 000 ember „kicseréléséről” lett volna szó. A magyar fél azonban a németek kitelepítése, és a szlovák-magyar lakosságcsere tapasztalataitól tette függővé, hogy ezt a megállapodást megkötö-e. Mint ahogy köztudott, erre végül nem került sor. – MOL. Miniszterelnökség iratai 527/1947.

²⁹⁰ A csehszlovákiai magyarság különböző szervezetei tiltakoztak a lakosságcsere-egyezmény számos előírása, hiányossága ellen: „Magyarországról átjön Csehszlovákiába a szlovák szegénység, s a szlovákok majd átölelik a vagyonától megfosztott nincstelen magyarokat.” Fölhívták a figyelmet a háborús bűnösök kvótán felüli áttelepítésének visszasságaira is, mert a rendelet még a vád alá helyezés időpontja szerint sem tesz szűkítést, így az egyezmény megkötését követően tömegesen születtek népbírói ítéletek. – PIL. 283. f. 10. cs. 270. ö.e.

²⁹¹ A CSÁB tagjai 16 körzetet látogattak meg: Budapest, Kerepes, Aszód, Kiskőrös, Esztergom, Bánhida, Rétság, Balassagyarmat, Salgótarján, Miskolc, Gyöngyös, Sátoraljaújhely, Nyíregyháza, Szarvas, Békéscsaba, Tótkomlós. – PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 11695/1946.

Ezt megelőzően a Szlovák Antifasiszta Frontja már hónapok óta – 1945 második felétől –, főként a tiszántúli földnélküli nincstelenek körében, erőteljes agitációt fejtett ki a Szlovákiába történő telepedés mellett. Ennek ellenére a Miniszterelnökség munkatársai 1946 első napjaiban tett tájékoztató útjuk során is még azt tapasztalták, az emberek általában bizonytalanok, csak nagyon kevesen jelentkeznek kitelepülésre, a határozatlanok száma – akik ha kell, akkor mennek – a meghatározó. A vagyonosabbak, a biztos egzisztenciával rendelkezők és az öregek hallani sem akartak az elköltözésről. Kitelepülésre elsősorban azok hajlottak, akiket nem kötött a föld, valamint a fiatalok, akik részben nem tudtak, vagy pedig nem akartak elhelyezkedni.²⁹²

A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság tevékenysége gyakorlatilag az első napoktól kezdve – az egyezményben foglaltakkal ellentétben – nem a szlovák nemzeti öntudat felkeltésére irányult, hanem sokkal inkább a magyar gazdasági lehetőségek bírálatában és felelőtlen ígérgetésekben merült ki. Fő feladata természetesen minél nagyobb számú magyarországi szlovák jelentkező biztosítása volt, hogy ily módon ugyanennyi szlovákiai magyar áttelepítését végrehajthassák. Tevékenységük nyomán 95 724 áttelepülésre jelentkezett regisztráltak, akik túlnyomó többsége – 90%-a – földművesek közül került ki. A jegyzékek átvizsgálásakor azonban a magyar szervek megállapították, hogy a jelentkezettek csaknem 1/4-e nem tud szlovákul, valamint ismeretlenek, fiktív személyek és már régen elhaltak is szép számmal – több mint tízezer személy – fölkerültek a listára.²⁹³

Az áttelepülésre jelentkezések során ismételten kiéleződő ellentétek igazán a nyár folyamán mélyültek el, amikor ismertté vált, hogy a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményben meghatározott kereteken felül 200 000 magyar egyoldalú kitelepítését tervezi, és támogatásért fordult a párizsi békekonferenciához. A Csehszlovákiában maradó 300-400 000 magyar nemzetiségű lakost pedig – arra hivatkozva, hogy nagy számban vannak közöttük elmagyarosodott szlovákok – reszlovakizálni szerették volna.²⁹⁴

²⁹² Farkas Lehel, a Miniszterelnökség munkatársa békési útja során tárgyalt a vármege vezetőivel is. Szobek András a megye kommunista alispánja „az alföldi szlovákság számát mintegy 160 000-re becsüli, annak származását figyelembe véve. Ebből 50-60 000, de legfeljebb 70 000 vallja magát szlováknak. Szobek mindössze 5000-re teszi azoknak a számát, akik hajlandók lennének önként elhagyni Magyarországot – írja Farkas Lehel jelentésében. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 2590/1946.

²⁹³ Szabó A., 1991. 59.

²⁹⁴ Balogh, 1988. 123.

Az újabb csehszlovák lépések – érthető módon – nagy fölháborodást idéztek elő a magyar társadalomban, s ennek megfelelően éles hangú, kritikus tudósítások jelentek meg a politikai sajtóban. A magyar kormány diplomáciai lépései – Gyöngyösi János külügyminiszter távirata a Külügyminiszterek Tanácsához, amelyben ismétlenül föltárta a szlovákiai magyar kisebbség helyzetét, a pártok (az NPP és az FKgP) határozott föllépésének köszönhetően az elérendő békecélok közé iktatta az etnikai határok biztosítását – annyi eredménnyel jártak, hogy a szövetséges nagyhatalmak nem foglaltak állást a két ország konfliktusában, azt továbbra is a két érdekelt állam ügyének tekintették. A csehszlovák kormány az egyértelmű nagyhatalmi támogatás hiányában ismét a zsarolás eszközához folyamodott. 1946 szeptember végétől, október elejétől a magyar nemzetiségű lakosság tízezreinek deportálását kezdték meg, a korábban németek által lakott csehországi településekre.²⁹⁵

A csehszlovák kormány újabb egyoldalú akciójáról Bereczky Albert, a külügyi bizottság elnöke a Nemzetgyűlés november 28-i ülésén beszélt. Megállapította, hogy a csehszlovák kormány nemcsak a magyar kormánnyal kötött megállapodását, de a nemzetközi egyezmények kisebbségi, emberiességi előírásait is megszegi, amikor a szlovákiai magyarok tömeges csehországi deportálását végrehajtja. A csehszlovák kormány arroganciáját annak a kudarcnak tulajdonította, amely a Magyarországról kitelepülésre jelentkezett szlovákok csekély számában és a békekonferencia elutasításában nyilvánult meg. „Azt kellett hinnünk – szögezte le –, hogy két ilyen tény után (...) nem következik más, mint a józan meggondolás, amely számol a világ népeinek józan békeakaratóval, és leül a tárgyalóasztalhoz s keresi (...) az emberséges, becsületes megoldást.” Hangsúlyozta a képviselő azt is, hogy semmiféle vádaskodás nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy a szlovákiai magyarság „szabadságáért, emberi jogaiért szavunkat fölemeljük.”²⁹⁶

Folyamatosan beszámolt a dél-szlovákiai eseményekről a hazai sajtó is: „Egy szemtanú hiteles beszámolója a szlovákiai vérlázító atrocitásokról”, „Dél-Szlovákiában hitleri kísértetek járnak”, vagy

²⁹⁵ Balogh, 1988. 125.

²⁹⁶ Gyöngyösi János külügyminiszter ezt követően jelentette be azokat a diplomáciai lépéseket, amelyeket az ügyben tett. – Nemzetgyűlési Napló, 1945. november 28-i ülés jegyzőkönyve.

Miután a magyar fél diplomáciai lépései nem jártak sikerrel, Oltványi Imre kizsardza képviselő a nemzetgyűlés december 17-i ülésén ismét foglalkozott a szlovákiai magyarság helyzetével. Beszédében igen élesen fogalmazott, s a változatlan helyzetért nemcsak a csehszlovák kormány hajthatatlanságát, de a nagyhatalmak erélytelenségét is kárhóztatta. – Nemzetgyűlési Napló, 1946. december 17-i ülés jegyzőkönyve.

„Golyószórók, gránátvetők merednek a fegyvertelen magyar partok felé. Az ötholdas magyar gazdák háborús főbűnösök, az öt holdon aluliak rabszolgák”²⁹⁷

Erélyesebb föllépésért ostromolták a magyar kormányt a szlovákiai magyarság különböző szervezetei is. Szakasits Árpádnak küldött levelében Szalatnai Rezső nem a konkrét eseményeket ismertette, hanem az azok mögött meglévő tendenciákra hívta fel a figyelmet. „Meg kell mondanom, hogy helyzetünk két év óta fokozatosan rosszabbodik, és ma már az elviselhetetlenségig komisz és embertelen. (...) A mai csehszlovák kormányzat a csehszlovákiai magyarság teljes eltüntetését tűzte ki célul, nem kér magának semmiféle együttműködést a magyarsággal, nem óhajt jó viszonyban lenni Magyarországgal. (...) Hetek óta fagyban és viharban, mint az állatokat szállítják ki immár 10 000 számra a szlovákiai magyarokat Csehországba. A csehszlovák politika néhány hét múlva kész helyzetet akar teremteni, s a magyar határ mentét teljes hosszúságban szlovákosítani akarja, hogy azután e sávon belül még megrekedt magyarokat is teljesen és titokzatosan, minden eszközzel nemzetileg megsemmisítse.” Ezért kérte, hogy tegyen a magyar kormány azonnal diplomáciai lépéseket, és kérjen nemzetközi beavatkozást érdeklükben. Felhívta a figyelmet arra, hogy az eljárás politikai, gazdasági, lélektani logikájából következően, nem oldaná meg az sem automatikusan a két ország közötti viszonyt, „hogyha Magyarország belemerne a csehszlovákiai magyarság egyoldalú megsemmisítésébe”.²⁹⁸

A dél-szlovákiai események hatására – naponta növekvő számban menekültek Magyarországra az ottani lakosok –, valamint a magyar társadalom növekvő nyomásának engedve, 1947. elején újabb tárgyalások kezdődtek a csehszlovák és a magyar kormányok között. A több hónapig tartó tárgyalássorozat – a sok esetben áthidalhatatlannak tűnő nézetkülönbségek ellenére – résztvevői március 24-én a lakosságcsere újraindításában egyeztek meg. Ez a megállapodás korántsem jelentette minden vitás kérdés rendezését, csupán a holtpontról való elmozdulást, a tárgyalásos rendezés lehetőségét.

Az 1947. április 12-én újrainduló lakosságcsere bizonyos értelemben felkészületlenül érte a magyar kormány szerveket. A függőben maradt gazdasági kérdések bizonyossá tették, hogy ha időlegesen is, de az átteleplő szlovákiai magyarok elhelyezését, egzisztenciális biztonságát a magyar kormánynak saját erőforrásból

²⁹⁷ Kis Újság, 1946. november 26-27.

²⁹⁸ PIL. 293. f. 10. cs. 270. ö.e.

kell biztosítani. Ezért különösen nagy gondot okozott a Magyarországról kitelepülő szlovákok és a szlovákiai magyarok egyenlőtlen gazdasági helyzete. A magyarországi németek kitelepítésének fel függesztése, az országon belüli áttelepítések még jogilag tisztázatlan volta szintén a telepítési lehetőségek szűkösségét jelezte.²⁹⁹

A Minisztertanács 1947. március 31-i ülésén tárgyalta a magyarországi németek összeköltöztetését – Németországba történő kiszállításáig –, és a szlovákiai magyarok elhelyezését. A vitában ismét előtérbe kerültek azok a kérdések, amelyekben már korábban sem volt egyetértés a koalíciós pártok között. A belügyminiszter exorzéjában mindenekelőtt elmarasztalta az Áttelepítési Kormánybiztosságot, amely csak kezdetleges előkészületeket tett a szlovákiai magyarok letelepítésére, és itt hívta fel minisztertársai figyelmét arra, hogy az országban négy-öt szervezet foglakozik a telepítésekkel, a számtalan kapcsolódási pont ellenére kevés sikerrel. A szlovákiai magyarok küszöbön álló telepítését kizárólag a sváb ingatlanokra – Bácska, Baranya, Tolna – tervezték, bár ezzel együtt elismerte, hogy ezeken a helyeken nagyon nagy számban történt rátelepítés, ami jelen pillanatban áttekinthetetlené teszi a helyzetet. Annak érdekében, hogy egy gyors összetelepítési akcióval a telephelyek gazdasági felszereltsége biztosítva legyen, a karhatalom létszámának emelését kérte. A legnagyobb vitát azonban a szlovákiai magyarok földjuttatásának mértéke váltotta ki. A földreform céljára rendelkezésre álló földterületek elégtelennek bizonyultak a magyarországi földigénylők számára. Az NPP és az MKP, amelyek a leginkább igyekeztek azt a potenciális politikai tőkét kihasználni, ami a nincsetelen tisztántúli telepések sváb birtokokba történő letelepítésével járt, nem akarta továbbra sem teljes egészében leállítani ezeket a belső telepítéseket. Ezért – arra való hivatkozással, hogy rájuk nézve is érvényesíteni kell a földreform szabályait – a szlovákiai magyaroknak juttatandó birtoknagyságot 15. kat. holdban javasolták megállapítani. A Független Kisgazdapárt a 25 kat. holdas birtoknagyság mellett szállt síkra, mert – mint mondták – így is sokkal nagyobb az ott hagyott ingatlanok nagysága. Tisztázásra szorult az átadásra kerülő ingatlanok – kárpótlás, juttatás – jellegének meghatározása is. Az álláspontok ugyan nem közeledtek egymáshoz, de az idő rövidségére való hivatkozással a következő – április 10. – Minisztertanácson annak hangsúlyozásával, hogy a döntés ideiglenes jellegű, az áttelepülő szlovákiai

²⁹⁹ A magyarországi szlovákok kitelepítése a nézeteltérések ellenére 1946. szeptember 18-án elkezdődött, s november 30-ig 5837 magyarországi szlovák elhagyta az országot. – MOL. J.Gy. Kiss Rolland államtitkár iratai, szám nélkül.

magyarok számára 15 kat. hold juttatását, a lehetőségek szerint pedig további birtokok szerzésére elővásárlási jogot állapítottak meg.³⁰⁰

Az április végén újraindult lakosságcsere lassan, vontatottan haladt. A Minisztertanácsban továbbra is megoszlottak a vélemények a letelepítés módjáról, az összeköltöztethető és kitelepíthető svábok létszámáról. A kölcsönös vádaskodások – a Kommunista Párt a kormánybiztosság erélytelenségét, míg a hivatal a tények figyelembevételét kérte számon – nem segítették elő a gyors és megnyugtató megoldást.

Hajdú István telepítési kormánybiztos május 10-én, a Minisztertanács rendkívüli ülésén a lakosságcsere ütemének lassítását – havi 2000 családról 1000 családra való „leszállítását” – kezdeményezte, mert a magyarországi németek összetelepítése nem járt a tervezett eredménnyel.

A telepítések előkészítetlensége, átgondolatlansága, szervezetlensége, az elhelyezésnél tapasztalt anomáliák elégedetlenné tették az áttelepült szlovákiai magyar lakosságot. Nap mint nap érkeztek a panaszok, amelyek az Áttelepítési Kormánybiztosság tevékenységét, az elhelyezés megalázó körülményeit, vagy a helyi lakosság ellenséges magatartását nehezítették. Továbbra is másodrendű állampolgárnak érezték magukat, mert a helyi önkormányzatokban, szervezetekben – képviselő híján –, nem tudták saját érdekeiket érvényesíteni. Így egyre mélyült az ellentét az ország más területeiről korábban ide költözött telepések és a szlovákiai területekről elűzött magyarok között. Megfelelő települési lehetőségek híján ugyanis előfordult, hogy közös lakóházakban helyezték el őket. A telepések birtokon belül lévén, mindenféle módon – állataikat nem engedték az istállóba bekötni, éjszaka lopások történtek, népes családoknak a négy-öt szobás sváb házból csak egy szobát engedtek át – akadályozták a szlovákiai magyarok elhelyezkedését.

Az első szerelvényekkel áttelepülőket Győr-Moson, Baranya és Tolna megyékben, valamint a Duna-Tisza közén, Kalocsa környékén helyezték el. Az áttelepültek elégedetlensége általános volt, de különösen nehéz körülmények közé kerültek a Győr-Moson

³⁰⁰ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1947. március 31. – április 10.

Veres Péter az NPP politikai bizottságának a következőképpen számolt be a minisztertanács döntéséről: „A csehszlovák-magyar lakosságcsere Magyarország nagy gondjává fejlődik, mert az áttelepített magyarok igényesek, és az átszállítás is sokba kerül. (...) Elegendő ház nincs. A sváb összetelepítés nehezen megy, mert a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt menti őket (...) 1000-1500 szlovák házat, 5000 sváb házat találtunk. Ezer házat ezen felül még lakhatóvá lehet tenni.” – PIL. 284. f. 13. 8.e. 1.köt.

A magyar-szlovák lakosságcsere ...

megyébe telepítettek, mert itt „néhány szerencsés kivételtől eltekintve, mélyen régi életszínvonala alatt kapott elhelyezést”.³⁰¹ Az ide telepítettek csalódottsága olyan nagy volt, hogy a visszatelepítés gondolatával foglalkoztak.

Az egyezmény keretében az első 3000 szlovákiai magyar családot 1947. április 12. és június 14. között a következő magyarországi területekre telepítették át.³⁰²

Honnan			Hová		
Vármegye	Járás	Családok száma	Vármegye	Községek száma	Családok száma
Bars	Lévai	972	Bács-Bodrog	1	61
Nyitra-Pozsony	Érsekújvári	215	Baranya	57	891
	Galántai	1270	Békés	3	241
Komárom	Komáromi	543	Csanád	1+ elszörtan	209
			Győr-Moson	3	106
			Pest	4	450
			Tolna	34	841
			Nyíregyháza		201

Az áttelepített magyarok elhelyezését elsősorban a svábok birtokain biztosították. Összeköltöztetés révén 2243 család elhelyezésére nyílt lehetőség, míg 166 család – Győr-Moson, Baranya, Tolna és Pest megyékben elszörtan – a már korábban kitelepített svábok házaiba költözhetett. A kitelepült szlovákok helyére összesen 591 – Nyíregyházára 201, Tótkomlóásra 122, Pitvarosra, Mezőberényre és Kondorosra 268 – magyar családot telepítettek.

³⁰¹ Ezért is keltett különösen nagy visszatetszést a szemleúton járó Veres Péter, aki a panaszkodókat türelmetlenül utasította vissza, „s amikor a gazdaemberek a szomorú lakásviszonyokra utaltak, (...) V.P. arra hivatkozott, hogy ő valamikor kanász volt és még primitívebb körülmények között élt.” Családottságot keltett a szlovákiai magyarság körében az MKP kiállása is. Tett ugyan erőfeszítéseket a megnyerésükre, de korábbi elkötelezettsége miatt – az NPP-hoz hasonlóan – a régebbi telepések érdekeit képviselte inkább, ami bizalmatlanná tette a szlovákiai magyarságot vele szemben. – PIL. 283. f. 12. cs. 55. ö.e.

³⁰² MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 7325/1947.

Az ezt követően tervbe vett, mintegy 11 000 magyar család áttelepítését továbbra is a svábok összeköltöztetése (1260), a szlovákok kitelepülése (2100) és a hazai telepések felülvizsgálata során megürülő (700) telephelyeken kívánták biztosítani. Az így rendelkezésre álló 4060 „telephely” azonban az elhelyezendőek számához képest igen szűkössnek bizonyult, ezért a kormánybiztos felhívta a figyelmet, hogy további „telephelyek csak az olyan felvidéki telepések részére lennének felhasználhatók, akik odatúl nincstelepek voltak.”³⁰³

A Belügyminisztérium adatai szerint – ebben a jelentésben 1000 családdal több az áttelepülő családok száma – az elhelyezés lehetőségei még szűkösebbek. Az áttelepítésre kötelezett 12 000 szlovákiai magyar családból, a svábok összetelepítése révén, csak 5801 család, (48 %) elhelyezése biztosítható. 6199 család házingatlanhoz juttatása nem megoldható.³⁰⁴

A szlovák-magyar lakosságcsere végrehajtása során a magyar kormány a paritásosságot vagyoni vonatkozásban egyáltalán nem tudta betartatni. Az áttelepült szlovákiai magyar családok lényegesen rosszabb vagyoni helyzetbe kerültek a korábbiaknál. A kitelepülő magyarországi szlovákok és az áttelepülő szlovákiai magyarok vagyoni különbségeit az első 3000 család foglalkozás szerinti megoszlása is tükrözi.

³⁰³ „A telephelyek számát a gazdasági követelmények súlyos mellőzése esetén sem lehet többre tenni, mint kb. 500-600 további telephelyre (...) Ez a szám jelentős anyagi áldozatokkal még mintegy 500-600 telephellyel emelhető akkor, ha a háborús események és a háború utáni károk következtében lakhatatlanná vált telephelyek közül azokat, amelyekhez megfelelő, vagy legalább is némi földet tudunk biztosítani, helyreállítjuk. Mindez együttesen is alig haladja meg az 5000 telephelyet, azzal szemben áll a csehszlovákok által eddig közölt jegyzékek szerinti 11 000-t is meghaladó család. Igaz ugyan, hogy a 11 000 családból mintegy 30% nem földműves, azonban számításainkban a gazdálkodásra nem alkalmas iparos és tisztviselői lakóházakat is figyelembe vettük – írja jelentésében a kormánybiztos. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 7325/1947.

³⁰⁴ PIL. 274. f. 10. cs. 52. ö.e.

*A Csehszlovákiából áttelepült
első 3000 magyar család foglalkozási megoszlása³⁰⁵*

Család	Személy	Östermelők						Ipa- ros	Ke- reske- dő	Értel- miség	E- gyéb
		Birtokmegoszlás (kat.hold)									
		Fm.	0-0	0-5	5-10	10-20	20 fe- lett				
3 266	10 995	2 849	202	472	1 072	782	321	192	81	51	93

*A Magyarországról áttelepült
első 3000 szlovák család foglalkozási megoszlása³⁰⁶*

Csa- lád	Sze- mély	Östermelők						Ipa- ros	Ke- reske- dő	Értel- miség	E- gyéb
		Birtokmegoszlás (kat.hold)									
		Fm.	0-0	0-5	5-10	10-20	20 fe- lett				
3 289	11 889	2 761	237	1 470	736	253	65	204	27	23	274

A foglalkozási megoszlás – a két táblázat ezt jól tükrözi – különösebb eltérést nem mutat. A földműveléssel foglalkozóknál a birtoknagyságok szerinti kimutatás azonban már lényeges különbségekre utal. Míg a Magyarországról kitelepített földműveléssel foglalkozóknak 61,8 %-a a földdel egyáltalán nem, vagy csak 5 kat. holddal rendelkezők közül került ki, addig a szlovákiai magyaroknál ez az arány 23,7 %. Ugyanilyen lényeges eltérés van a többi birtoknagyság között is. A Magyarországról kitelepített birtokosok többsége, 53,3 %-a, 0-5 kat. holddal rendelkezik, míg a szlovákiai magyarok 37,6 %-nak 5-10 kat. holdja, 27,4 %-nak 10-20 kat. hold földje volt. A Magyarországra áttelepültek 11,3 %-a pedig 20 kat. hold feletti területtel rendelkezett. Ez azt jelenti, hogy a Magyarországon átlagosan biztosított 15 kat. hold az áttelepülők 38,7 %-át eleve hátrányosan érintette:

Az aránytalanság – a Szlovákiában hagyott vagyon, és a magyarországi telepítések között – talán még szembeötlőbb, ha egy szűkebb, egy-két község telepítési lehetőségeit vizsgáljuk.

³⁰⁵ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 7325/1947.

³⁰⁶ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 7325/1946.

*Harta és Hajós községekbe
telepített szlovákiai magyarok vagyoni helyzete³⁰⁷*

Község	Személy	Lakás ház/szoba		Föld kat. hold	
		volt	kapott	volt	kapott
Hajós	622	214/564	?/407	3 710	879
Harta	435	? /215	?/282	1 439	1 130
Összesen	1057	214/779	?/689	5 150	2 010

A szlovákiai magyarokat mindkét községben a kitelepített svábok még üresen lévő házaiba költöztették. Ez a települési lehetőség azonban 1947. áprilisában csak azt a korlátozott lehetőséget jelentette, ami az előző évben végrehajtott belső telepítések révén még megmaradt. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság a végrehajtás során nem vette figyelembe a Szlovákiában maradt birtoknagyságot. Megítélésünk szerint a magyarországi ad hoc telepítési lehetőség döntötte el, hogy a családokat melyik községbe telepítik. A Hartára telepítetteknek – négy fős családokkal számolva – Szlovákiában átlagosan 13 kat. holddal rendelkeztek, itt ehelyett 10 kat. hold juttatásban részesültek. A Hajósra telepítetteknel még rosszabb az arány. A Szlovákiában hagyott átlag 23 kat. hold helyett Magyarországon 6 kat. holdat kaptak. Egyik községben sem érte el a juttatási átlag a Minisztertanács által elfogadott 15. kat. holdat. Vélhetően ebben a két községben a településre alkalmas házak számát vették figyelembe, amikor a nagyobb létszámú szlovákiai magyar csoportot Hajósra helyezték, s nem a még juttatható földterület nagyságát.

A lakosságcsere végül is többszöri megszakításokkal 1949 nyáráig tartott, igaz, 1948 ősze után már csak az egzisztenciálisan fenyegetett magyar családok, s a Magyarországról önként kitelepülni akarók kisebb csoportja került „kicszerelésre”.

A II. világháború után a két ország közötti migráció összesített számadatai szerint Csehszlovákiából Magyarországra menekült, kiutasított, a lakosságcsere-egyezmény keretében áttelepült mintegy 90 000 személy, míg Magyarországot ennek „ellentételeként” hozzávetőlegesen 60 000 személy hagyta el.³⁰⁸ A Magyarországot elhagyók összetétele meglehetősen vegyes volt, hiszen elsősorban

³⁰⁷ PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 1378/1947.

³⁰⁸ Szabó A., 1991. 61.

a biztos egzisztenciával nem rendelkezők, a sikertelen vagy éppen kalandvágyó emberek települtek át.

A Magyarországra áttelepült szlovákiai magyarok jelentős része földműveléssel foglalkozott, főleg a vagyonosabb, magasabb színvonalon gazdálkodók rétegeiből kerültek ki. Kétségtelen, hogy az áttelepültek között aránytalanul magas volt a közalkalmazottak, a jól képzett értelmiségiek száma. Az áttelepült szlovákiai magyarság beilleszkedését hosszú ideig késleltették azok a körülmények – svábok folyamatban lévő kitelepítése, a tulajdon biztonságának hiánya – amelyek közé Magyarországon kerültek.

A német nemzetiségű lakosság kitelepítésének folytatása

Az előző év őszén felfüggesztett kitelepítések hatására a falvak gazdasági, politikai helyzetét 1947 elején még mindig kaotikus állapotok jellemezték. Különösen azokban a községekben gyűlt össze sok társadalmi feszültség, ahol a németek folyamatos kitelepítésére számítva 1946 nyarán már megérkeztek az ország más vidékeiről a telepések, és együttlakásra kényszerültek. Az állandó viszálykodás, a telepések részben természetesnek mondható beilleszkedési zavarai, további juttatásokat követelő magatartása, valamint jelentős részüknek a helyi földművelési munkákban való járatlansága, a mezőgazdasági termelés nagymértékű visszaesését okozta. Másik részük a Népgondozó Hivatal felelőtlen, szervezetlen tevékenysége révén került reménytelen helyzetbe, hiszen olyan községekbe irányították őket, ahol a földhiány miatt juttatásban már nem részesülhettek. Elégedetlenek voltak azok a jogos földigénylők is, akik még eredeti lakóhelyükön ugyan, de mindenféle megélhetési lehetőség nélkül várták, hogy az ország sváb lakta községeibe telepítsék őket.

Termeléscsökkenés következett be azokban a falvakban is, amelyeket a belső áttelepítések nem érintettek, de a kitelepítés folyamatos fenyegetettsége a sváb gazdák munkakedvét szegte, és már nem a korábbi jó gazda gondosságával művelték földjeiket. A mezőgazdasági termelés visszaesése az ország élelmiszer-ellátásának rosszabbodásán túl, kétségessé tette azt is, hogy a rövidesen újrainduló szlovák-magyar lakosságcsere feladatainak – csupán technikai szempontból – az ország meg tud-e felelni.

A földreform végrehajtásának anomáliái miatt már korábban rendelkezett a nemzetgyűlés a juttatások, illetve a telepítések felülvizsgálatáról. Ez a folyamat azonban éppen a szlovákiai magyarok

érkezésére való tekintettel 1947 elején fölgyorsult, s emiatt erről ismét kiéleződtek a belpolitikai viták. Az MKP és az NPP természetesen nem akarta elveszíteni azt a politikai tőkét, amit – nem pusztán a juttatás, de annak gyors, szervezetlen, ellenőrizetlen, a telepések számonkérését nélkülöző módja miatt is – a nincstelen, földnélküli, mindenféle szempontból kvalifikálatlan lakosság földhözjuttatásával megszereztek. Ezért a fölülvizsgálatok és az azt követő kimozdítások – amely egyébként nem volt jelentős méretű – miatti panaszosokat ismét védelmükbe vették, és a földreformhoz köthető belső telepítések következetes véghezvitelét szorgalmazták, ami újabb 80 000 – 100 000 ember országon belüli mozgását jelentette volna. Éppen ezért az elkezdődött felülvizsgálatokat mindenféle módon lassították, illetve fölfüggesztését szorgalmazták. A megoldást a svábok kitelepítésének fölgyorsításában, illetve elszállításukig tömeges összeköltöztetésükben látták. A Független Kisgazdapártot a birtokos parasztság, a még ki nem telepített sváb gazdák védelme, és a mezőgazdasági termelés biztosítása vezette, amikor a fölülvizsgálatok következetes véghezvitelét, s a további belső költöztetések fölfüggesztését sürgette, az áttelepítendő szlovákiai magyarok alapvető egzisztenciális biztonságára való hivatkozással. A Szociáldemokrata Párt szintén a belső át- és a német kitelepítések leállítását szorgalmazta, elsősorban a gazdasági konszolidáció miatt, ami a tulajdon törvényes biztonsága nélkül nem valósulhatott meg. A folyamatos és jelentős mértékű népmozgás azonban ezt akadályozta.

Az egy, jószerevel másfél éve tartó viták fő érvei és jellemzői tehát megmaradtak. A problémakör belpolitikai vetületei időről-időre fölerősödtek, megoldására azonban nem került sor, mert az erre irányuló javaslatokat a pillanatnyi politikai érdekek, és nem stratégiai elgondolások motiválták. Így volt ez a nemzetgyűlés 1947 elején megtartott ülésein is, amikor a pártok az egyes tárcák költségvetésének megvitatásakor a telepítésekkel kapcsolatos álláspontjukat ismételten kifejtették, azért, hogy ezt a folyamatot a holtpontról kimozdítsák, illetve érdekeik, elképzeléseik szerint gyorsítsák, vagy lassítsák.

A Kommunista Párt szónokája a Belügyminisztérium költségvetési vitáján, 1947. február 26-án fejtette ki e témában pártja álláspontját. A magyarországi német nemzetiség helyzetéről, mint fasiszta és volksbundista bűnösök megérdemelt sorsáról beszélt. Az 1946 nyarán kibontakozott csoportos mentesítési akciók miatt élesen bírálta a Kisgazdapártot, mint amely tevékenységével alapvető nemzeti érdekeket sértett. A Belügyminisztérium előző évi kitele-

pítő tevékenységét szervezettnek, jól előkészítettnek nevezte, és visszautasította a lebonyolítást végző szervek visszaélésére vonatkozó panaszokat.

A telepítéseket ellenzők a Földművelésügyi Minisztérium március elején megtartott költségvetési vitáján fejtették ki véleményüket. Lábady Antal a völgyeségi járás katasztrófális méretű termelés-visszaesésére hivatkozott, amikor a telepítések leállítását követelte.³⁰⁹ Annál is inkább, mert „itt nem olyan úgazdákrol van szó, akik földet kaptak, gazdasági felszerelés és állatállomány nélkül, hanem olyan telepesekről, akiket a földbirtokreform a legtökéletesebb gazdaságokba ültetett be, és a gazdagon felszerelt házon kívül kitűnő karban tartott föld volt a jutalmuk.” Okként, a korábbiakhoz hasonlóan, a hozzá nem értést – földműveléssel sohasem foglalkozó borsodi bányászokról lévén szó – és a Kommunista Párt politikai szempontok alapján végrehajtott toborzó akcióit nevezte meg. A Völgyesség több községébe letelepített nagycsaládos bukovinai székelyeket mint áldozatokat említette, akik az egy-egy sváb portá-hoz tartozó birtokoknak csak töredékét kapták meg, így a részükre juttatott 6-8 hold a megélhetésüket nem biztosíthatja. A földművelési miniszter viszontválaszában és a kommunista képviselő, Macskási József hozzászólásában a már szintén hangoztatott érveket – szárazság, a sváboknak a telepéseket akadályozó magatartása – sorolták. Ilyen körülmények között sem a szlovákiai magyarok letelepítésénél követendő eljárásban, sem a telepések felülvizsgálataiban egyetértés nem alakulhatott ki. A svábok kitelepítésének mielőbbi folytatása azonban szükségesnek látszott, ezért ennek érdekében diplomáciai lépések megtételét, a végrehajtás kezdetéig pedig a svábok összeköltöztetését szorgalmazták.

Az év első hónapjaiban a bel- és a külpolitikai megegyezés hiánya ellenére folytatódott a Magyarországról kitelepítendő németek összeírása, a vagyonok leltározása, a végrehajtás előkészítése. Az amerikai hatóságok azonban mindenféle módon lassították, illetve akadályozták a kitelepítések folytatását. Ezért különféle indokokra való hivatkozással egyre ritkábban indulhattak Magyarországról a kitelepítettekkel szerelvények, és előfordult az is, hogy több napig vesztegeltek a határon, mert az amerikai fél nem biztosította fogadásukat. A kitelepítés folytatásának bizonytalansága az érdekeltekben az egész akció felfüggesztésének reményét táplálta, ezért körükben általánossá vált az a nézet, hogy csak bizonyos

³⁰⁹ A kalászosok vetésterülete 1946-ban 2300 holddal csökkent, a termésátlag 8,5q-ról 6,5q-ra esett vissza. Hasonlóan nagyarányú visszaesés következett be a burgonya, a borsó és a kukorica vetésterületében és termésátlagában is. – Nemzetgyűlési Napló, 1947. március 7-i ülés jegyzőkönyve.

időszakot kell „átvészelni”, és azután már úgyis az országban maradhatnak. Ez, valamint az elszállítások kiszámíthatósága tömeges méretű szökéseket idézett elő. Emelkedett azoknak a száma, akik kitelepítésük után három határon átszökve, visszatértek, illetve hivatalosan kérték visszatelepedésüket Magyarországra. A kérdés megítélésében ugyancsak nem alakult ki összhang a belügyminiszter és a külügyminiszter álláspontja között. Míg előző azt képviselte, hogy az áttelepítettek elvesztették már magyar állampolgárságukat, és így rájuk is azok a jogszabályok vonatkoznak, amelyek bármelyik más idegen állampolgárra, addig utóbbi az amerikaikkal kötött szerződés értelmében a kérvények kivizsgálása és méltányos elbírálása mellett szállt síkra.³¹⁰

A magyar kormány 1947. március 20-án levélben kérte a SZEB segítségét, hogy az amerikai hatóságokkal a kitelepítések folytatása során fölmerült nézeteltéréseiket minél rövidebb időn belül rendezhesse. Annak ellenére – szól a levél –, hogy a magyar kormány az előző évi tárgyalásokon az amerikai hatóságok minden kérését tudomásul vette, és azt teljesítette is, a másik fél a megállapodásban rögzített feltételek mellett sem hajlandó a magyarországi németek fogadására. A magyar kormány pedig ragaszkodik ahhoz, hogy az 1947. április 1-ig megállapított 90 000 és az év hátralévő részében további 100 000 német nemzetiségű személyt kitelepítsen. Az amerikai fél újabb berlini tárgyalásokat javasolt. A magyar kormány nem zárkózott el a kérés elől, de csak abban az esetben látta értelmét, ha azok a magyarországi sváb kitelepítés végleges rendezését eredményezik. Emiatt a tárgyalások színhelyéül Budapestet javasolta, hogy az összes érdekelt fél jelenléte – az USA berlini katonai kormányzata, a magyar kormány illetékes szervei, a magyarországi amerikai katonai misszió és a SZEB vezetőinek – biztosítható legyen.³¹¹

Ezekben a napokban (március 31) tárgyalta a Minisztertanács – a Szlovákiából áttelepítendő magyarok elhelyezésének érdekében – a kitelepítésre kerülő németek összeköltöztetését. A lehetőségek fölmérése során egyértelműen kiderült, hogy a Magyarországról kitelepíthető szlovákok száma egyrészt folyamatosan csökkent, másrészt a vagyoni különbségek miatt megoldhatatlan volt, hogy kizárólag az ő házaikba, birtokaikra telepítsék a szlovákiai magyarokat. Jobban tervezhetőnek bizonyult a telepítés folyamata abban az esetben, ha a magyarországi németek egy meghatározott körét összetelepítik. Arról már nem is beszélve, hogy „általában egy sváb

³¹⁰ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 9801/1946.

³¹¹ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 3694/1947.

birtok jobban berendezett és sokkal jobban kezelt, mint a szlovák birtok. Ezenkívül a helyi telepes igényeket is ki tudjuk elégíteni.”

Ez utóbbihoz való ragaszkodás továbbra sem számolt az egyre korlátozottabb lehetőségekkel, hisz a kitelepítésre kerülő svábok ingatlanösszesítései egyértelműen jelezték, hogy a telepítésre alkalmas házak száma véges, és még egy összeköltöztetéssel sem biztosítható, hogy az áttelepítendő magyaroknak hasonló vagyoni körülményeket teremtsenek. A szlovákiai magyarok betelepítésére Tolna, Baranya és Bácska egyes vidékeit jelölték ki, mivel ezekben a községekben még viszonylag magas volt a ki nem telepített svábok aránya, és közrejátszott az is, hogy így nemzetiségi összetételében – a magyarság javára – változást lehetett elérni. A kormány tagjai részéről kritikai észrevételek hangzottak el az Áttelepítési Kormánybiztosság munkájával kapcsolatban, miszerint szervezetlenül végi a telepítéseket, és a vagyonok elherdálását, pusztulását sem képes megakadályozni. Hajdú István kormánybiztos a Minisztertanács felelősségét firtatta, mondván: a feladat megjelölésnél időről-időre nem a lehetőségeket veszi figyelembe, csupán a politikai szempontokat. Jelen esetben a svábok összeköltöztetésével sem biztosítható annyi szabad férőhely, mint amennyi a Minisztertanács szerint kívánatos volna. Míg a belügyminiszter és Rákosi Mátyás 30-40 000 sváb család összeköltöztetésével, és ez alapján 190 000 személy kitelepítésével számolt, a kormánybiztos arra hívta fel a figyelmet, hogy a 4300/1947. sz. rendelet alapján maximum 20 000 család összeköltöztetése, és mintegy 80 000 személy kitelepítése hajtható végre. Azt is aggályosnak tartotta, hogy egy ilyen arányú összeköltöztetést anélkül hajtsanak végre, hogy ezzel párhuzamosan a magyar kormány semmiféle biztosítékkal nem rendelkezik az érintettek közeljövőben történő kitelepítésére. Az összeköltöztetés ugyanis a már egyébként is meglévő munkanélküliséget jelentős arányban növelni fogja, a jövedelem nélkül maradó tömeg élelmezése pedig mindenképpen a közellátásra hárul. Kitért arra is, hogy szükségszerűen több idő telik el a szlovákiai magyarok áttelepítése és a svábok összeköltöztetése között, mint a belső telepítéseknél, így a vagyonok védelmét a karhatalom számának növelésével csak rövid ideig és részben lehet biztosítani.

A Szlovákiából áttelepítendő mintegy 12 000 család számára összesen 6000 ingatlan – ház és föld – állt rendelkezésre, és éppen ezért szükségesnek látszott a magyarok áttelepítésének lassítása. A szerelvények számának csökkentése viszont azzal a veszéllyel járt, hogy a csehszlovák kormány egyszerűen az áthozandó vagyontárgyak körét korlátozza.

Mindezek figyelembevételével a Minisztertanács a következő határozatokat hozta: az eddig be nem telepített portákat és lakásokat kizárólag a szlovákiai magyarok telepítésére lehet felhasználni. Ugyanakkor nem megoldható, hogy az áttelepítendő magyarok vagyoni helyzetét az itteni telepítéseknél figyelembe vegyék, ezért a kisebb vagy rosszabb állagú házakban is elhelyezendők. A Kormánybiztosság a jobb szervezettség, és a vagyonok megóvása érdekében állítson fel egy kinti kirendeltséget, amely információi alapján koordinálnák a svábok összeköltöztetését és a letelepítéseket. A megfelelő lebonyolítás érdekében pedig utasították a külügyminisztert, hogy kezdjen tárgyalásokat a Szlovákiából áttelepítendő magyarok áttelepítési ütemének napi 2, legfeljebb 3 szerelvényre történő csökkentéséért. Ekkor érték el azt is, hogy a Szlovákiából korábban kiutasított magyarok létszámát – 30 000 személy – a kvótába beszámítsák.³¹²

Az áttelepülő szlovákiai magyarok elhelyezésének biztosítása érdekében 1947 április elején megkezdődött a német nemzetiségűek összetelepítése. Öt hónap alatt 162 községben 5192 családot (19 874 személy) költöztettek össze, és helyükbe 3902 szlovákiai magyar családot (15 343 személy) lehetett letelepíteni. Az ország más vidékein, részben svábok, részben szlovákok lakta helységekre további 1150 szlovákiai magyar családot (4515 személy) helyeztek el. Ily módon 1947 április és augusztus között összesen 5052 szlovákiai magyar család (19 858 személy) áttelepítésére került sor.

³¹² MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1947. március 31. – május 1.

*Az 1947 április-augusztus között összeköltöztetett németek és az elhelyezett szlovákiai magyarok telepítési adatai*³¹³

Idő	Érintett községek száma	Összeköltöztetett németek száma						Külrített házak száma	Szlovákiából letelepítettek száma	
		Helyben		Más faluban		Összesen			család	személy
		család	személy	család	személy	család	személy			
Ápr.	11	330	1 168	643	1 819	973	2 987	657	945	3 866
Máj.	85	1 391	4 936	747	3 441	2 138	8 377	786	1 323	5 039
Jún.	30	523	2 341	416	1 301	939	3 642	1 360	1 136	4 661
Júl.	24	521	2 040	327	1 538	848	3 578	396	781	2 756
Aug.	12	283	1 231	11	59	294	1 290	254	867	3 536

A magyarországi németek összeköltöztetésével a magyar kormány ugyan újabb néhány hetet nyert, de nyilvánvaló volt, hogy a svábok kitelepítése nélkül a szlovák-magyar lakosságcsere végrehajtását nem tudja biztosítani. Miután az amerikai hatóságokkal a megegyezés ügyében semmiféle előrehaladás nem történt, 1947. június 11-én újabb jegyzéket juttatott el a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőihez, amelyben a magyarországi németek Németország szovjet megszállási övezetébe való telepítését kérte.

A kormány ismét értetlenségét fejezte ki az amerikai hatóságok merev magatartása miatt. Rámutatott arra, hogy éppen emiatt kényszerült az áttelepülő magyarok elhelyezése érdekében a svábok összeköltöztetésére. „Az összeköltöztetéssel érintett községekben túlsúlyosság állott elő, amely ezekben már most leküzdhetetlen megélhetési nehézséget okoz (...) Mindezekon kívül az összeköltöztetés folytán az ingatlanoknak csak egy része szabadult fel, viszont a jelenlegi gazdasági helyzet, a földreform befejezése, a

³¹³ PIL. 274. f. 10. cs. 35. §.e.

szlovákiai magyarok elhelyezésének biztosítása, a hazatérő hadifoglyok részére munkaalkalom teremtése, elengedhetetlenül szükségessé teszi, hogy az áttelepülésre kötelezett összes német lakosság ingatlana a fent említett célokra rendelkezésre álljon.³¹⁴ Az eddig lefolytatott áttelepítések – írták – 116 956 személyt érintett, az 1941-es népszámlálás adatai alapján pedig még 241 056 személy áttelepítésére lenne lehetőség. „Magyarországnak létérdeke, hogy ettől a nagyszámú és helyzeténél fogva turbulens elemtől megszabaduljon, mert ilyen súlyos tehertétellel a gazdasági talpraállás lehetetlenné válik. Érdeke azonban ez a magyarországi németeknek is, mivel a kormány nem tudja részükre még a legminimálisabb élethelehetőséget sem biztosítani.” – szól a jegyzék.³¹⁵

A következőz hetekben a Szovjetunió hozzájárult ahhoz, hogy a magyar kormány – amíg az amerikai hatóságokkal a kitelepítések folytatásáról megállapodás nem születik – 50 000 német nemzetiségű személyt Németország általa megszállt zónájába telepítsen.³¹⁶

Ennek értelmében a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítése 1947. augusztus 19-én folytatódhatott. A hónap végéig 10 381 személyt telepítettek át, akikből 20 651 kat. hold föld és 1685 ház maradt vissza. Az elszállításra kijelöltek közül 6720 személy megszökött, de természetesen az ő ingatlanaik is elkobzásra kerültek. Így a szlovákiai magyarok számára 51 455 kat. hold föld és 3348 ház állt rendelkezésre. Az országos juttatási átlagot tekintve – 8,5 kat.hold – 6100 család letelepítésére nyílt lehetőség, de a rendelkezésre álló házingatlanok jóval csekélyebb száma mintegy a felére csökkentette az elhelyezendők létszámát.

Az érvényben lévő jogszabályok és elvi szempontok szerint ezenkívül 142 községben végezték még el a kitelepítendőek kijelölését. Megállapítást nyert, hogy különböző szempontok alapján 11 526 család, 51 867 személy kitelepítése volna még indokolt. A kitelepítendőek között rangsort állítottak fel, amely szerint három nagy csoportot különböztettek meg. Az elsőként elszállítandók körét – 965 család, 4342 személy – azok közül jelölték ki, akikről vagyonukat már korábban elkobozták, és egy fedél alatt laktak a telepessel. A kitelepítendőek második csoportját, 13,9 %-át – 1614 család, 7263 személy – telepítésre még alkalmas ingatlannal

³¹⁴ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 7384/1947.

³¹⁵ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 7384/1947.

³¹⁶ A magyarországi németek Csehszlovákián át történő kitelepítésével kapcsolatos szállítási és egyéb technikai kérdésekben az augusztus 5-én kezdődött bizottsági tárgyalásokon gyors megegyezés született. A bizottság tagjai Újlaki Kálmán, Tábori István, Friss István, Révész Géza és Vándor József voltak. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 9652/1947.

rendelkezőkben állapították meg. A legnagyobb számú csoportot – 8947 család, 40 262 személy – azok alkották, akiket demokrácia ellenes, illetve a telepésekkel szembeni magatartásukért akartak kitelepíteni. Ők a kitelepítendőek 76,2%-t alkották.³¹⁷

A fentiek alapján – ahol a harmadik csoport kijelölése csupán elvi szempontok és nem az érvényben lévő jogszabályok segítségével történhetett – a kitelepítésre kijelölt családok összesen 92 415 kat. hold földbirtokkal és 6527 házzal rendelkeztek. Ezekben a hónapokban ezek a számadatok már jól érzékeltették, a Magyarországon különböző politikai szempontok által meghatározott, vagy motivált országon belüli telepítéseknek, és a régióon belüli ki- illetve áttelepítéseknek a korlátait és a rövidesen várható kifulladását.

A sváb lakosság 1947 áprilisában megkezdődött összeköltöztetése, a végrehajtási eljárás tendenciózussága ismét kiváltotta az egyes pártok, az egyházak, a társadalom különböző rétegeinek tiltakozását. Mindszenty bíboros arra hivatkozott, hogy a „jogerzékükben súlyosan megsértett, kiüldözött magyarokra is rossz hatással lesz, hogy (...) itt is csak hasonló, hatóságilag elkövetett jogsérelmek révén jutnak küszöbhez, tetőhöz és otthonhoz.” Nagy Ferenc miniszterelnök válaszában viszont a kötelező nemzeti szolidaritást és a körülmények kényszerítő erejét emelte ki.³¹⁸

Kapi Béla evangélikus püspök véleménye szerint az összeköltöztetések a deportálásokkal mutatnak hasonlóságot, amelyet „nehéz összeegyeztetni a demokratikus kormányzatoknak azzal az alapelvvel, amely nemzetiségi különbségekre tekintet nélkül kívánja biztosítani az ország minden polgárának a szabadságot, az egyenlő jogokat, az emberhez méltó, félelem nélküli életet.” Tiltakozó levelében leszögezte: a német nemzetiségű lakosság ismételt jogkorlátozása, a kitelepítések szorgalmazása az ország jelenlegi helyzetében elsősorban nemzeti érdekeinket sérti. Mert, mint írja: „Méltán kelthet aggodalmat, (...) hogy amikor az újjáépítés minden kezét munkába szólít, éppen ezt a szorgalmas, józan, kipróbált munkásréteget szorítjuk ki a dolgozók köréből.

A szociális szempontok kielégítésére törekvő radikális földreform a háború következtében egyébként is súlyos válságba jutott mezőgazdasági termelésünket nehéz feladat elé állította, sok száz-ezer új parasztbirtok számára kell lehetővé tenni a munka eredményes megkezdését és folytatását. Önként merül fel a kérdés, helyes-e ilyen körülmények között meglévő parasztgazdaságok szétbontásával csökkenteni az eredményesen dolgozó mezőgaz-

³¹⁷ PIL. 274. f. 10. cs. 35. §.e.

³¹⁸ MOL. J.Gy. Nagy Ferenc miniszterelnök iratai, 1947., szám nélkül.

dasági termelőegységeket s szaporítani az új parasztgazdaságok talpraállításának a már enélkül is szinte elviselhetetlen gondját.”³¹⁹

A püspök által feltett kérdések válasz nélkül maradtak, pontosabban a gyakorlati végrehajtás módja, a kitelepítések folytatása volt rá a felelet. Már az összeköltöztetési akciónál nyilvánvalóvá vált, hogy amíg az előző évben elsősorban a politikailag valóban kompromitálódott – Volksbund-vezetők, -tagok, SS-be belépettek – német nemzetiségű személyeket telepítették ki, addig most szinte kizárólag az illető vagyoni helyzete lett a meghatározó. Ezt tükrözi az a korábban ismertetett tervezet, amely jogilag nehezen meghatározható – demokrácia és telepes ellenes magatartásra való hivatkozással – indokok szerint csoportosította a kitelepítendőket. A vagyoni helyzet meghatározó szemponttá válása azt eredményezte, hogy a korábban már mentesített, kitelepítésre nem kötelezett személyek fölülvizsgálatát ismét elvégezték, és egy részüket az ország elhagyására ítélték. Ez azonban – valamint az a tény, hogy a pártok között a telepítések kérdésében semmiféle politikai konszenzus nem alakult ki –, ismét jó ürügyet szolgáltatott arra, hogy az 1947-es őszi országgyűlési választások előtt a német nemzetiségű lakosság mentesítésének kérdése a belpolitikai csatározások előterébe kerüljön.

A Minisztertanács 1947. augusztus 28-i ülésén Bárányos Károly kigazdapárti földművelési miniszter a Tolnában és Baranyában kialakult polgárháborús helyzetre hívta fel a figyelmet. A kitelepítésknél érvényesülő vagyoni szempont – figyelmeztetett – nemcsak a svábok ellenállását, de a helyi társadalomét is kiváltotta. A végrehajtó hatalom nem tudja biztosítani a vagyonok megőrzését. Szankcionálás nélkül marad a kitelepítendőök több mint felének szökése, mert pillanatnyilag csupán az ingatlanok elkobzása, és nem a kitelepítés végrehajtása a fontos. Rajk László belügyminiszter viszont a mostani kitelepítési eljárást éppen a múlt bűneinek jóvátételeként jellemezte, amikor is „a kisemberek, kitelepítettek és a gazdagok itt maradtak.” A szökések magas számát azoknak a rémhíreknek – Szibériába szállítás – tulajdonította, amelyek akkor terjedtek el, amikor a kitelepítésre várók megtudták, hogy Németország Szovjetunió által megszállt területein kerülnek elhelyezésre. A kommunista párti belügyminiszter éles támadást intézett a Kigazdapárt és a Szociáldemokrata Párt mentesítési akciói ellen, amit etikátlan választási fogásnak minősített. Megismételte a néhány nappal korábban a pártokhoz eljuttatott utasítását, miszerint a jövőben csak az adott párt politikai bizottsága által javasolt személyek esetében

³¹⁹ MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 10363/1947.

fogja a felülvizsgálatot elrendelni, és minden más közbenjárást, bárki részéről történjen is az, a BM figyelmen kívül fog hagyni.³²⁰ Rákosi Mátyás államminiszter hozzászólásában a magyarság védelmét, míg a kisgazdapárti közellátási miniszter azt hangsúlyozta, hogy a „valóság nem úgy néz ki, ahogy közegei a belügyminisztert informálják.”

Ha valamiben egyáltalán megállapodásról beszélhetünk, az a kérdésnek a választásokat követő ismételt napirendre tűzése volt. A vita végzetes megosztottsága hű tükörképe annak a hatalmas harcnak, amelynek fő frontvonala már jó ideje a Kisgazdapárt és a Kommunista Párt között húzódott. A telepítések végrehajtásával kapcsolatos kritikák kölcsönös visszautasítása, a vitának kizárólag politikai, ideológiai szempontból való megítélése a kérdésnek nemcsak a hosszútávú rendezését akadályozta meg, de lehetetlené tette a végrehajtás pillanatnyi önkorrekcióját is.

Kern Aurél, a Miniszterelnökség alkalmazottja szeptember 1-én számolt be országjáró körútjának tapasztalatairól: „Ha a jelenleg folyamatban lévő sváb kitelepítési eljárást jellemezni akarnám, akkor azt kellene megállapítanom, hogy annak irányító szempontját nem az államhűség vagy azzal egy tekintet alá eső erkölcsi motívumok képezik, hanem túlnyomó részben a kitelepülés alá vont személyek vagyoni helyzete.” A bácskai területeken – írja – sem a mentesítő bizottságok, sem a kitelepítést végző oszlop vezetője nem jelent meg, csupán a tényleges végrehajtást végző karhatalom szállt ki a falvakba. Ilyen módon a törvényes mentesítési lehetőségek az érintettek számára illuzórikussá váltak. Azon túl, hogy egy mentesítő bizottság legelemibb kötelessége – szögezi le –, hogy abba a községbe kiszálljon, melynek mentesítési kérvényeit el akarja bírálni, fokozottabb ez a kötelezettsége, ha eljárása olyan személyekkel szemben érvényesül, akik már egyszer a kitelepítés alól mentesültek. „Döntésének alapját távol az érdekelt községektől nem egy esetben az érdekelt vármegye határain kívül oly tényezők információja szabta meg, amelyre lelkiismeretes döntést alapítani nem lehetett volna. Így mindenekelőtt a kitelepítő oszlopok mellett működő nyomozó közegek (...) információjukat majdnem kizárólag a helyi Kommunista Párt, az UFOSZ és a Szláv

³²⁰ A pártvezetőségekhez augusztus 23-án eljutott körlevélben kérte azt is, „hogy a politikai bizottság által meghatalmazott és e téren a kapcsolatot fenntartó személyt jelölje ki, és velem annak nevét, valamint hivatali helyiségének nevét és távbeszélőszámát közölje, mert a jelzett ügyekben csak az így megjelölt személlyel fogja a minisztérium a kapcsolatot fenntartani. – PIL. 283. f. 10. cs. 269. ö.e. – MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1947. augusztus 28.

Antifasiszta Front vezetőségétől szereztek, (...) a nemzeti bizottságokat meg sem hallgatták.

A kitelepítés egyenesen rajtaütésszerűen történt oly módon, hogy a karhatalmi közegek váratlanul, nem egy helyen az éjszakai órákban állítottak be az illető személy lakására, alig adtak időt a legszükségesebb holmik összecsomagolására, és már vitték is őket a vagonokba. A lakásokban maradt értékeket, állatállományt, gazdasági felszerelést úgynevezett vagyonőrök őrizetére bízták, akik leginkább a telepések soraiból kerültek ki, és akik maguk is fosztogattak az egyes házakban. (...)

A felsorolt esetek azonban, azt hiszem, elegendők nemcsak annak illusztrálására, mennyire kicsúszott az intézkedés az arra hivatott hatósági tényezők kezéből, hanem bizonyítja azt is, hogy az események már régen túllépték a sváb kitelepítés szervezett kereteit, és ma már a vagyonelkobzás érdekében, jellegét és módszereit tekintve a három évvel korábbi zsidó deportálásokra emlékeztetnek. A „sváb kérdés lassanként a magyar demokrácia zsidó-kérdésévé válik, hacsak nem fogunk gátat vetni annak a folyamatnak, amely a tömegek bírványán keresztül állandóan egyes társadalmi rétegek ellen nemcsak hangulatot kelt, hanem az ilyen hangulatok kielégítésére oly intézkedésekhez nyúl, melyek nemcsak a humánnummal ellenkeznek, de merőben összeegyeztethetetlenek a demokrácia alapfogalmaival.”³²¹

Az 1947-es őszi választásokat követően – amely a baloldali koalíció megerősödését eredményezte – , az újjáalakult kormány 1947. október 10-én tárgyalta a Magyarországról Németországba telepítendő németek és a visszamaradók helyzetének kérdését. A Rajk László belügyminiszter által előterjesztett tervezetet az 1945-ös kollektív felelősség alapján álló alaprendelet általános enyhítése és az eddigi rendeletek tömörítése, egységesítése jellemezte. Az áttelepítendőek körét, az 1941-es összeírás során magukat német anyanyelvűeknek vallókat, valamint az ország gazdasági érdekeire való hivatkozással a munkások, a kézművesek, kisiparosok automatikus mentesítése révén, lényegesen leszűkítette. A visszamaradók számára 10 kat. hold meghagyását javasolták, tekintettel a Szlovákiából érkezőkre. Hangsúlyozták, hogy a visszamaradó sváb lakosság nem élhet tovább vagyonjogi bizonytalanságban, ezért ezt az ország gazdasági érdeke és a svábok megélhetése miatt is

³²¹ Kern Aurél nemcsak a folyamat, de a kibontakozó politikai rendszer lényegére is rámutatott, amikor a telepítések valódi motivációira felhívta a figyelmet. Érvei hasonlók Bibó István korábban megfogalmazott gondolataival. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 10870/1947.

tisztázni és biztosítani kell. A koalíciós partnerek a rendelet alapelveiben, megjelentetésének szükségességében egyetértettek, csupán egyes kérdések jogi vonatkozásait – a potsdami határozatokra vagy a békeszerződésre való hivatkozással jelenjen-e meg, a földalapot terhelje-e az elkobzott ingatlanon lévő tartozás, vagy az új tulajdonost – ítélték meg eltérően.³²²

A koalíció tagjai között a kitelepítések folytatása, illetve felfüggesztésének kérdésében meglévő nézetkülönbségek megmaradtak, de ezzel együtt konszenzus alakult ki a kitelepítések végrehajtásában. A kölcsönös engedmények lehetővé tették, hogy a kormány a szlovákiai magyarok elhelyezése érdekében a magyarországi németek kitelepítését korlátozott számban 1948-ban is folytassa. Ugyanakkor a Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt hajlandónak mutatkozott a telepítési akció törvényes keretek közé szorítására. Az országon belüli telepítések folytatásáról nem mondtak le, ennek viszont a kimerülő lehetőségek szabtak korlátokat.

³²² MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1947. október 10.

A telepítések lezárulása

1948 első felében a koalíciós partnerek közös megegyezését tükröző 12 200/1947. M.E. sz. rendelet alapján folytatódott a magyarországi németek kitelepítésének előkészítése. A rendelet, illetve annak végrehajtási utasítása, valamint a sváb birtokok telekkönyvezését szabályozó miniszteri intézkedések vagyoni jogi előírásai egyértelműen tükrözik a magyar kormánynak azt a törekvését, amely már nem az érintettek kitelepítésére, hanem minél teljesebb vagyoni korlátozására irányult. A szóbanforgó rendeletek és utasítások ugyanis az áttelepítések elsődleges kritériumaként a foglalkozást és a szociális helyzetet jelölték meg. A vagyontalan német nemzetiségű földművesek, munkások, kisiparosok és kiskereskedők automatikusan mentesültek a kitelepítés alól.

A vagyoni diszkrimináció alkalmazásával a magyar kormány elérte, hogy a megváltozott külpolitikai körülmények között a még rendelkezésre álló kitelepítési lehetőségeket teljes egészében saját érdekei szerint használja ki. A II. világháborút követő nagy migrációs folyamat keretek közé szorítása ugyanis eredeti elképzelésének megvalósításában – a magyarországi németek túlnyomó többségének kitelepítésében – megakadályozta, ugyanakkor a kitelepítéseknél 1947 második felében hallgatólagosan, majd 1948 elejétől törvényi szabályozás szerint is érvényesített vagyoni szempont a svábság gazdasági erejének megtörését szolgálta. E cél elérését segítette a visszamaradók tulajdonában hagyható birtokok 10 kat. holdban való maximálása, a telepítés céljaira alkalmas házigatlanok elkobzása, és helyettük arra alkalmatlanok kiutalása, valamint annak kimondása: a telepések nyugalmának érdekében azokat a sváb ingatlanokat sem kell visszaadni, amelyeket korábban jogtalanul – például a kitelepítés elől bújkálóktól, akikről kiderült, hogy mentesítették őket – koboztak el.³²³

A 12 200/1947. M.E. sz. rendelet személyi vonatkozásainak végrehajtása a Belügyminisztérium, vagyoni jogi utasításainak betartása pedig a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozott. A Belügyminisztérium a kitelepítési eljárás első fázisában a rendelet hatálya alá tartozó személyeket öt csoportba osztotta. Ezek közül azonban valójában csak az első csoportba tartozók – német nemzetiségűek, Volksbund-tagok, önkéntes SS-katonák – kitelepítését

³²³ PMÖL. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 8189/1948.

A telepítések lezárulása

tervezték, míg a többiek esetében különböző vagyoni korlátozó-sokra került sor.

Az 1948 első felében folytatódó kitelepítések azon az előző évben kötött megállapodáson, vagy inkább engedélyen alapultak, amely szerint Magyarországról Németország Szovjetunió által megszállt övezetébe hetente 1500 német nemzetiségű személy áttelepíthető. Az Országos Földhivatalnak küldött belügyminiszeri tájékoztató hangsúlyozza: „E megállapodáson nem áll módunkban változtatni. Kétségtelen, hogy havi 6000 áttelepülő után igénybe vehető ingatlan nem elegendő 1000 Szlovákiából érkező család letelepítésére, annál kevésbé, mert a Németországba áttelepülő ingatlanszáma, részben egyéb földbirtokpolitikai intézkedések, részben korábban lefolytatott összeköltöztetési eljárás során sok esetben már igénybe lett véve.”³²⁴

1948 első hónapjaiban mindenekelőtt a kitelepítésre kijelöltek összeköltöztetése, és az előző év folyamán összeállított névjegyzékek ismételt felülvizsgálata kezdődött meg. A kitelepítő hatóságok mindkét tevékenységét éles kritikák érték. A Belügyminisztérium által az érintett községekbe visszaküldött névjegyzékek alapján a helyi szervezetek – főként a nemzeti bizottságok – sérelmezték mellőzöttségüket, a munkájukkal szemben megnyilvánuló bizalmatlanságot, mert mentesítési javaslataikat nem vették figyelembe. „Megállapítottuk, hogy olyan egyének – írják a bácsbokodi nemzeti bizottság tagjai –, akiket aktív fasiszta és Bund-agitációja, káros jelenléte végett a legesélyesebben javasoltunk kitelepítésre, azok tömegesen a 12 200/1947. Korm. sz.r. 3.§-a alapján lettek elbírálva, s így tovább, ha suttogva és föld alatt is, de itt maradvá tevékenykednek. Viszont olyanok, akik a legféltelenebb Bund-tombolás idején egyedül a magyarság mellé állva – megvetés-zaklatás és tetteleges inzultálásoknak voltak kitéve a fasiszta nácik részéről, most a demokratikus egyenlőség elve alapján, mint kiemelkedő és a magyarsághoz hű példaképek szolgálnának élő bizonyítékul az itt maradó németeknek –, ezek egytől-egyig az előbbi kormányrendelet 1.§-a alapján kitelepítésre lettek ítélve.”³²⁵ Hangsúlyozták, hogy úgy érzik, nemzeti és demokratikus ügyet szolgáltak, amikor „a múlt fájdalmait és a jelen előnyeit a magunk bőrén” átélve „igaz,

³²⁴ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 157635/1948.

³²⁵ BKMÖL. Bácsbokod község nemzeti bizottságának iratai, 1948. március 29., szám nélkül. Hasonló volt az eljárás a Veszprém megyei Hidegkút községben is, ahol az 1948. február 10-én végrehajtott kitelepítéskor a 34 család közül 9 mentesítésre jogosult volt, mégis kitelepítették. – Hidegkúti – Hudi, 1987. 227.

őszinte és tárgyilagos véleményt” mondtunk minden itt élő lakosról.

Bács-Bodrog vármegye többi, még kitelepítését váró községébe 1948 májusában újabb és újabb névjegyzékek érkeztek, amelyek a korábban már megküldött listáknak a mentesítési kérelmek hatására javított, más minősítéseket tartalmazó változatai voltak. Egységes eljárási módot azonban ezek a jegyzékek sem tükröztek, sőt, a Belügyminisztérium szinte naponta változtatott rajtuk.³²⁶ A végrehajtás korábbi szervezetlenségére utal, hogy a megyéből történt kitelepítések nem az Országos Földhivatal és a Belügyminisztérium által megbeszélt időpontban, hanem 10 nappal korábban történtek. Emiatt a kitelepülők leltárait csak utólag készítették el. Az OFT a földalap esetleges veszteségeiért Vándor József kitelepítési biztost és a belügyi hatóságot tette felelőssé.³²⁷

A kitelepítések végrehajtásának bizonytalan időpontja az érintettek számára egyszerre reményt és újabb félelemmel teli heteket, hónapokat jelentett. Az összeköltöztetettek közül is, főként a telepésekkel együtt lakók helyzete volt a legrosszabb. A Veszprém megyei Hidegkút községben Haász Mihály például saját háza istállójában tudott csak meghúzkodni, 20 éves, szülés előtt álló feleségével. Kétségbeesve kért egy lakószobát, hogy felesége ne „barmok módjára, istállóban szülje meg gyermekét.”³²⁸

Szintén ebben a községben fordult elő, hogy a szlovákiai magyarok – akik a nekik jutattott 6-10 kat. hold nagyságú földbirtokokkal szintén elégedetlenek voltak – kiálltak a már összeköltöztetett német nemzetiségűek mellett, akiket másik faluba akartak áttelepíteni. Mert – mint írták a Megyei Földhivatalnak – „mint gazdasági munkaerőre, itt nagy szükség van rájuk. A nekünk jutattott lakásból egy-egy szobát átengedünk nekik, azokat pedig, akik ily módon nem kapnak lakást, a még itt maradt, két szobával bíró anyanyelvességekhez kérjük rátelepíteni.”³²⁹ Természetesen mindkét fél ezt a megoldást átmenetinek tekintette, ami sok esetben nem annak bizonyult, hisz a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítése 1948. június 15-én végleg lezárult. Ezt követően már

³²⁶ A névjegyzékek ismételt fölülvizsgálata miatt megnövekedett a Központi Statisztikai Hivatal munkája is. Mind a Belügyminisztérium, mind az érintettek növekvő számú megkeresése érkezett a hivatalhoz. Míg 1946-ban 15 150, 1947-ben 36 376 anyanyelvi és nemzetiségi igazolást adtak ki, addig 1948 első két hónapjában 11 004 volt az igazolást kérők száma. A Hivatal vezetői az igazolások kiadási rendjének megváltoztatását, és költségvetési kiegészítést kértek. Rajk belügyminiszter mindkettőt visszautasította. – MOL. J.Gy. Miniszterelnökség iratai 4329/1948.

³²⁷ MOL. J.Gy. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Főosztálya 179206/1948.

³²⁸ Hidegkúti - Hudi, 1987. 231.

³²⁹ Hidegkúti - Hudi, 1987. 231.

A telepítések lezárulása

csak a Szovjetunió hadifogolytáboraiából visszatérők néhány csoportja hagyta el szervezeten az országot.³³⁰

A kitelepítési lehetőségek lezárulásáig, 1948. június 15-ig mintegy 35 000 magyarországi német nemzetiségű személyt szállítottak Németországnak a Szovjetunió által megszállt területeire. A kitelepítettekől 22 600 kat. hold föld és 2600 ház került az állam tulajdonába. A felülvizsgálat során további 34 440 személyt köteleztek áttelepülésre, akiket azonban a magyar kormány már nem tudott elszállítani. A teljes vagyonelkobzást szenvedettek – akik 17000 kat. hold földdel és 1200 házingatlannal rendelkeztek – közül 27 000 személyt házukból is kimozdítottak. Csupán 7000-n maradhattak saját otthonukban. A 12 200/1947. Korm. rendelet vagyonkorlátozó utasításait 43 309 személynél alkalmazták, aki közül 13 500-nál teljes vagyonelkobzást hajtottak végre. A rendelet szerint végrehajtott felülvizsgálat 97 345 személyt mentesített a kitelepítés és mindennemű vagyonkorlátozás alól, ennek ellenére ebből a csoportból csak 36 000-n maradhattak saját otthonukban. A többiek vagy semmiféle vagyonnal nem rendelkeztek – mintegy 12 000 személy –, vagy a mentesség ellenére vagyonukat mégis elvették.

Az 1948 első felében kitelepített német nemzetiségűek otthonaiba mindenekelőtt a Szlovákiából érkező magyarokat telepítették, akiket nemcsak a rossz körülmények, de sok helyütt az őket fogadó ellenséges légkör is elkedvetlenítette. Otthontalanságérzésük, félelmek – a biztosított egzisztenciális megélhetés ellenére – még hosszú ideig nem oldódtak.

1948-ban a földreformmal kapcsolatos belső telepítések is befejeződtek. A lehetőségek beszűkülését tükrözi, hogy míg 1946-ban 118 000 személyt telepítettek át, addig 1948-ban ez 18000 embert érintett. Bár a földhöz juttatott országon belüli telepések száma ekkor már nagyságrendileg kisebb a korábbi időszaknál, az adott év telepítési adatait figyelembe véve számarányuk még így is jelentős.

A telepítések tényleges befejezésével azonban nem oldódtak meg automatikusan azok a jogi, vagyoni problémák, amelyek nemcsak most, hanem már az előző években keletkeztek, és megoldat-

³³⁰ A debreceni Pavilon laktanyában 1950. március 7-én 514 német nemzetiségű hadifogoly tartózkodott, akik néhány hónappal előbb tértek vissza a Szovjetunióból. Hozzátartozóikat azonban az előző években Magyarországról kitelepítették, így egyszerűen nem volt hová visszatérniük. Közülük 20 személy Ausztriába, 150-160 a Német Demokratikus Köztársaságba, míg a többiek Németország amerikai-angol vagy francia zónájába akartak kiutazni, mert hozzátartozóik már ott éltek. – MOL. MDP-MSZMP-iratok Osztálya, 276. f. 54. cs. 90. ö.e.

lanságuk révén egyre halmozódtak. A telepítések ideiglenes jellege, a jogi értelemben történő birtokbahelyezés, a telekkönyvezés elmaradása, kusza, követhetetlen volta miatt – addig a rövid ideig sem, ami a földek ismételt állami tulajdonbavételéig eltelt – a tulajdonosi biztonság sem alakulhatott ki. A telepítések „forradalmi” lendületének kifulladását követően nyilvánvalóvá vált, hogy a hivatali szakapparátus tevékenysége a gyakorlati végrehajtást nem tudta követni, ellenőrizni, ami sok esetben a központi kormányzás szám-lájára írható.³³¹ Az érintett községek gazdasági talpraállását nehezítette, hogy a nem megfelelő szakértelemmel rendelkező telepések a rájuk bízott ingatlanokat nem tudták gazdaságosan művelni. Így földjüket nagy számban nem is ők maguk, hanem a vagyonuktól megfosztott svábokkal műveltették.

Ugyanakkor a kormány – amely gyakorlatilag ekkor már csupán az MDP elképzeléseinek, akaratának végrehajtásában asszisztált –, még 1949 elején sem mondott le az országban maradt német nemzetiségű lakosság lehető legteljesebb vagyoni korlátozásának végrehajtásáról. Az MDP Titkársága 1949. február 16-i ülésén tárgyalta az ezzel kapcsolatos előterjesztést. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján készült vitaanyag 236 548 Magyarországon élő svábot említ, akik 1477 községben élnek. Az előzetes felmérés szerint az országban maradt német nemzetiségűek közül még mintegy 50 000 személy esetében további vagyonkorlátozást lehet elérni. Az így igénybe vehető földbirtokok nagyságának felmérésére „pontos adatfelvételezést rendeltek el”, amelyet községenként hajtottak végre, de „vigyázattal arra, hogy ne okozzon rémületet”.³³²

Az igénybe vehető birtoknagyságok megállapítása – amelyet 1949. április végéig végeztek el – a mezőgazdaság ún. szocialista átszervezésének lehetőségeit volt hivatott előkészíteni. Az első állami gazdaságokat és termelőszövetkezeteket a magánkézbe juttatott birtokok elvétele nélkül, az állami tartalék földekből, és a még rendelkezésre álló sváb vagyonokból alapították meg. Ehhez azonban mindenekelőtt biztosítani kellett a szétszórt területek birtokrendezését, annak tisztázását, hogy a formálisan juttatott birtokok közül mi maradt ténylegesen állami tulajdonban. Csak az érintett községek birtokrendezését követően lehetett tehát dönteni

³³¹ Külön tanulmányt érdemelne a telekkönyvezésben, birtokátírásokban 40 évig megmaradt hiányosságoknak az elemzése, amelyek most a kárpótlási törvények, és a tulajdonviszonyok ismételt átrendeződése kapcsán kerültek a felszínre, és amelyek azokra a specifikus eljárásokra világítanak rá, amellyel az állam elfedte eljárási módjainak törvénytelenégeit.

³³² MOL. MDP-MSZMP-iratok Osztály 276. f. 54. cs.30. ö.e.

A telepítések lezárulása

arról, hogy mely községekben, mekkora területekkel alakuljanak meg az első termelőszövetkezetek.

A Minisztertanács 1949. szeptember 23-i ülésén foglalkozott a kérdéssel. A földművelésügyi miniszter előterjesztését a földreform és a telepítések befejezésével kapcsolatos intézkedésekről a következő indoklással fogadta el: „A magyarországi német lakosság kitelepítését a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa beszüntette, és a telepítések is általában befejezést nyertek. A magyarországi német lakosság kitelepítésének megszüntetésével szükségessé vált a telepítés által érintett községekben az időközben kialakult tényleges birtokállapot rendezése. Tekintettel ugyanis arra, hogy a telepítéseket különböző hatóságok végezték, egymást követő jogszabályok alapján hajtották végre, a telepítések által érintett községekben a birtokviszonyokkal kapcsolatban nyugalmi állapot nem állhatott be. A telepesek tulajdonjogának rendezésére irányuló eddigi eljárás a gyakorlatban hosszadalmasnak és nehézkesnek bizonyult.”³³³

Az ősz során 200, német nemzetiségűek által lakott községben végezték el az ingatlanösszevonásokat, és termelőszövetkezeteket hoztak létre. Az utasításra létrehozott termelőszövetkezetek szervezetsége, gazdaságossága a telepesek és a németek munkakultúrájában, hozzáértésében meglévő különbségek, valamint a kialakulóban lévő tervutasításos rendszer szabad gazdálkodást korlátozó intézkedései miatt alacsony színvonalon állt. Hozzájárult ehhez az is, hogy a német nemzetiségűek politikai okokból továbbra sem juthattak vezető pozíciókba, a munkaszervezéssel, gazdálkodással kapcsolatos kritikáikat nem szakmai hozzáértésként, hanem rendszerellenes tevékenységként értékelték. Éppen ezért szívesebben dolgoztak elkülönülve, vagy esetleg a szlovákiai magyarokkal szövetkezve. Sok helyen a központi utasítások ellenére, állampolgárságuk tisztázatlanságára való hivatkozással kifejezetten akadályozták belépésüket a szövetkezetekbe, vagy korlátozták munkavállalási lehetőségeiket. A német nemzetiségűek hátrányos jogi megkülönböztetése tovább nehezítette az eltérő gazdálkodási kultúrával rendelkezők együttélését, közös munkáját. Az MDP Titkársága 1949. július 25-i ülésén hozott határozatot a falvakban élő, mezőgazdasággal foglalkozó német nemzetiségűek gazdasági integrációjáról. E szerint: „Meg kell oldani a svábok személyi kérdéseit azon elv alapján, hogy a kitelepítésre kötelezett svábok

³³³ MOL. J.Gy. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1949. szeptember 23.

A 15 044/1949. F. M. sz. rendelet, amely a földreform és a telepítések egyes kérdéseiről intézkedett néhány hónappal később, december 30-án jelent meg. – Magyar Közlöny, 1949. 211.szám

kivételével a többiek számára lehetővé kell tenni, a termelőszo-
vkezeti csoportokba való belépést, kivéve, akik 25. kat. holdnál
vagy 350 a.k. (aranykorona)-nál nagyobb ingatlannal rendelkeztek
1943-ban.” A Titkárság ezért utasította a Belügyminisztériumot,
hogy a „valamilyen oknál fogva itthon maradt svábok helyzetére
dolgozzon ki tervet, és tegyen javaslatot jogi helyzetük rende-
zésére.”³³⁴

A magyarországi német nemzetiségű lakosság teljes jogegyen-
lőségéről a 84/1950. M.T. számú rendelet intézkedett, amely ki-
mondta: „Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a személyek, akik
nem telepítették át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor
került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarorszá-
gon tartózkodnak (...), magyar állampolgárok és a Magyar Népköz-
társaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú pol-
gárai.”³³⁵ A magyarországi német nemzetiségűek számára az állam-
polgári jogok biztosítása, a lakóhely megválasztására és a munka-
vállalásra vonatkozó korlátozások feloldása a magyar társadalomba
való integrálódás feltétele volt. Még akkor is, ha a későbbi évtized-
ek bebizonyították, hogy bizonyos területeken a lehetőségek bizto-
sítása meglehetősen névlegesnek bizonyult. Ez azonban már egy
másik korszak nemzetiségpolitikáját jellemzi.

³³⁴ MOL. MDP-MSZMP-iratok Osztálya 276. f. 54. cs. 55. ö.e.

³³⁵ Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 271-272.

A II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ MAGYARORSZÁGI TELEPÍTÉSEK GAZDASÁGI, TÁRSADALMI HATÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE

A II. világháborút követő, 1945-1948 közötti magyarországi migráció – svábok kitelepítése, szlovákiai magyarok áttelepítése, a hazai szlovákok átköltöztetése, országon belüli telepítések, a szomszéd országokból érkező magyar nemzetiségű menekültek befogadása, a bukovinai székelyek elhelyezése – irányai és hatása szerint is nagy különbözőséget mutat, bár egy egységes folyamat láncszemeiként kapcsolódtak össze.

Az érintettek száma legalább félmillióra tehető. A háború hatása és a változó országhatárok miatt a szomszéd országokból átköltöztek száma szerény becslések szerint is 60-80 ezer emberre tehető. Az 1946 elején elkezdődött sváb kitelepítésekkel az első évben 120 000 ember, míg 1947-1948-ban további 50 ezer személy települt át. A földreform, valamint a fölszabaduló sváb ingatlanok által biztosított telepítési lehetőségekkel élve országon belül mintegy 136 000 személy, 34 000 család átköltöztetését végezték el. A szlovák-magyar lakosságcsere keretében 60 000 magyarországi szlovák és mintegy 90 000 – a menekülteket is beleszámítva – szlovákiai magyar cserélt házat és hazát.

A migráció gazdasági, társadalmi vetületének vizsgálata további alap kutatások tárgya lehet, itt csak néhány tényre hívnánk fel a figyelmet, amely a folyamat gazdasági, etnikai hatásait érzékelteti.

Kétségtelen, hogy számszerűen és gazdasági vonatkozásban is a magyarországi telepítések legérintettebb kisebbsége a német nemzetiség volt. A háború előtti csaknem félmillió létszámú kisebbség a kitelepítésekkel, a háború alatti önkéntes áttelepülésekkel, 200-220 000-el csökkent. Ennek következtében az ország területének egy jelentős hányadán megváltozott a lakosság etnikai összetétele. Az évszázados német nemzetiségi túlsúly lényegesen csökkent, illetve átbillent a magyarság javára.³³⁶

³³⁶ A fejezet adatai az MDP számára készített, a magyarországi német lakosság kitelepítésének lezárulását követő összefoglaló jelentésből származnak. – MOL. MDP-MSZMP-iratok Oszálya 276. f. 65. cs. 203. ő.e.

*A német nemzetiségűek kitelepítését követő
etnikai arányok megváltozása a leginkább érintett megyékben*

Mege	A német nemzetiség /%/ aránya az összlakossághoz viszonyítva 1941-ben	A német nemzetiség /%/ aránya az összlakossághoz viszonyítva 1948-ban
Bács-Bodrog	27	11
Baranya	35	17
Csanád	6	1
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	6	3
Somogy	4	2
Sopron	18	6
Tolna	28	8
Veszprém	10	6

A közel felére zsugorodott német kisebbség számarányainál lényegesen nagyobb gazdasági veszteséget szenvedett. Az 1941-ben tulajdonukban lévő földterületnek, a 638 337 kat. holdnak – amely a magyarországi birtokok 5,5 %-át tette ki – csak töredékét, 150 114 kat. holdat, összes birtokaik 23,5 %-át tarthatták meg. A 600/1945. M.E. sz. és a 3820/1945. M.E. sz. rendelet végrehajtása során 239 623 kh-t vettek el tőlük, ebből 35 508 kh. volt a 100 holdon felüli birtokok nagysága. A kitelepítések és az összeköltöztetések során 248 600 kat. hold korábban német nemzetiségűek tulajdonában lévő földet koboztak el. Hasonló arányokat tükröz az elvett házingatlanok száma is. Az 1941-ben a magyarországi németek tulajdonában lévő 60 400 házingatlanból a jogkorlátozás időszakában 44 750 (74,1 %) házat koboztak el, így az eredeti tulajdonosok kezében csak 15 650 maradhatott meg. Az ingóságok mennyiségére, valamint értékére nézve tájékoztatásul szolgálhat az 1946 augusztusáig kitelepített kb. 110 000 személy leltárából készített kimutatás néhány jellemző adata. A leltárakban 43 377 ló, 15 499 szarvasmarha, 21 185 sertés, 134 traktor, 350 cséplőgép, 1599 vetőgép, 6827 szekér, 8317 eke, 7026 szecsavágó, 18 254 hordó, 4925 hl bor, 3322 q búza, 75 509 q tengeri, 21 230 q takarmány, 40 485 szobabútor, 6010 varrógép, 1458 kerékpár, 51 442 q tűzifa, 146

kisebb ipari üzem – szeszfőzde, malom, szikvízüzem, mozi – szerepelt.

A kitelepített és vagyonuktól megfosztott svábok birtokainak, ingó- és ingatlanvagyonának túlnyomó részét – az elkobzott ingatlanok 62,6 %-át –, 306 000 kat. holdat az országon belüli áttelepítésüket vállaló újgazdák számára osztották ki. A Szlovákiából áttelepített magyarok közül 7354 családot, 30 549 személyt helyeztek el a németek tulajdonában lévő házakban, akiknek 88 248 kh-t osztottak ki. A magyarországi telepesek jutattási átlaga 9, a szlovákiai magyaroké 12. kat. hold volt. A fennmaradó 94 000 kat. holdat részben az 1-2 holddal rendelkező törpebirtokosok kapták meg, részben pedig haszonbérbe adták ki.

Az 1950. március 25-én megjelent 84/1950. MT. számú rendelet lehetővé tette, hogy az annak idején áttelepített németek magyar állampolgárságukat visszanyerjék, és főként akiknek hozzátartozója maradt Magyarországon, visszatelepüljenek. Törvényesen deklarált formai követelményei a visszaköltözésnek nem voltak. A magyar állam a jelentkezők arra érdemes voltát maga döntötte el. A Német Demokratikus Köztársasággal kötött megegyezés értelmében a magyar kormány az ott lakók körében a hazatelepedés lehetőségét nem propagálta, de ha hozzátartozóik Magyarországon ilyen értelmű kérelmet terjesztettek elő, azt figyelembe vették. 1950. október 4-ig 1184 Bécsben élő kitelepített, és 8369 Magyarországon lakó hozzátartozó terjesztet be hazaköltözési kérelmet. A visszatérni szándékozók 90 %-t korábban kitelepítették, míg 10 %-uk a hadi események következtében a háború alatt hagyta el az országot. A jelentkezők 80 %-ának közeli hozzátartozója maradt Magyarországon, túlnyomó többségük mezőgazdasággal foglalkozott – kb. 10 %-uk a munkás, és a bányász –, és természetesen házingatlannal is rendelkeztek. A hazatérők több mint fele az 50 éven felüli korosztályhoz tartozott.

Az MDP Titkárságának állásfoglalása szerint 1951 elején kisebb csoportokban hivatalosan is megkezdtek a jelentkezők hazaszállítását. Először a Nyugat-Németországból – a jelentkezők 30 %-a – visszatérőket engedték haza. A kérelmek elbírálásánál támogatták az 50 éven aluli munkások, bányászok hazatérését, illetve a mezőgazdasággal foglalkozók közül azokat, akik korábban itt sem házzal, sem földdel nem rendelkeztek. Az engedélyezés egyik fő szempontja tehát ismét a korábbi vagyoni helyzet volt, csak most már arra ügyeltek, hogy ne kelljen azt visszaadni. A hazaszállítás 25-30 fős csoportokban történt.³³⁷

³³⁷ MOL. MDP-MSZMP-iratok Osztálya 276. f. 54. cs. 130 ö.e.

Közép-Európában a II. világháború utolsó hónapjaiban és az azt követő fél évtizedben kibontakozó migrációt kényszerű, kisebb részben önkéntes telepítések, népcsoportok mozgásának egész sorozata alkotta. A szervezett módon végrehajtott telepítések, valamint az önkéntes, egyéni népmozgások fő motiválója, ideológiai alapja az etnikai konfliktusok csökkentése, a „tiszta” nemzetállamok kialakulásának elősegítése volt. Ennek az érvelésnek a hátterében, egyrészt az I. világháborút lezáró kisebbségi szerződések kudarca, másrészt a hatalomért vetélkedő politikai pártoknak a társadalom megnyerésére irányuló törekvése – amelyben az érintettek gazdasági javainak fölhasználásával megszerezhető politikai tőke jelentős szerepet játszott – húzódott meg. A „tiszta” nemzetállam koncepcióját a kisebbségeknek az adott ország szempontjai szerinti kollektív bűnösségével és büntethetőségével kapcsolták össze. Az érvelés ideológiai – fasiszta, bűnös, nemzetrontó népcsoport – és gyakorlati elemei az éppen aktuális bel- és külpolitikai törekvések függvényében változtak.

A hitleri Németország és a térség különböző országaiban élő német nemzetiségű lakosok háborúban játszott szerepére való hivatkozással Csehszlovákiából és Lengyelországból már a háború utolsó heteiben elkezdődött az ott élők tömeges üldöztetése, önkényes telepítése, elűzése. Jugoszláviában és Romániában is – saját „hatáskörben” – a német nemzetiségű lakosság megbüntetését, némely esetben megsemmisítését kívánták elérni.

A német nemzetiségű lakosság „megbüntetésére” a háború végén a nagyhatalmak hallgatólagos, és a Szovjetunió tényleges támogatása mellett került sor. Elismerték ugyanis a közép-európai országokban élő német kisebbségek egy részének háborús felelősségét, ennek következtében felelősségrevonásuk jogosságát. A potsdami határozatok deklaratív módon tették lehetővé Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország számára, hogy német nemzetiségeiktől saját döntésük, akaratuk szerint Németországba történő áttelepítésükkel megszabaduljanak. S jóllehet a nagyhatalmi verdikt tartalmaz egy rövid kitélt a telepítések emberséges és szervezett módon történő végrehajtására, annak érvényt szerezni sohasem tudott. Éppen ezért a II. világháború után végrehajtott telepítések embertelen módjáért, a kisebbségek – főként a német és magyar – jogfosztásáért, helyzetéért, az adott országokat és a szövetséges nagyhatalmakat egyaránt felelősség terheli.

A nyugati nagyhatalmak – látva a folyamat nagyságát, a végrehajtás kegyetlen módját, valamint a kinti elhelyezési nehézségeket, amelyek súlyos belpolitikai feszültséget okoztak Németországban

is – korábbi álláspontjukat felülvizsgálva a telepítések ütemét már 1946-ban fékezni igyekeztek, illetve mielőbbi teljes leállítását akarták elérni. A népcsoportok mozgatójának meghatározott keretek közé szorítását azonban nem tudták, vagy nem akarták föl vállalni. Így volt ez a német, de a szlovákiai magyar kisebbség esetében is.

A magyar kormány helyzetéből fakadóan – a szomszéd országok területén élő nagyszámú magyar nemzetiségű lakos miatt – nem vállalhatta fel a kisebbségi kérdés telepítéssel történő megoldási alternatíváját, ezért a hazaiak jogegyenlőségét és kulturális fejlődésük elősegítését deklarálta. Ugyanakkor gazdasági előnyei miatt élni kívánt saját német nemzetiségű lakossága kitelepítésével is. A német nemzetiségűek kollektív bűnösségének és büntethetőségének elfogadásával azonban elvesztette jogi és erkölcsi alapját ahhoz, hogy a szlovákiai magyarságot ért – a németek megítélésével hasonló érvelésen alapuló – sérelmek ellen határozottan fel tudjon lépni. Az egyes népcsoportok diszkriminatív módon való megítélése – ami a hazai horvátok, szerbek, bunyevácok esetében a háború utáni néhány évben pozitív megkülönböztetést jelentett –, a magyar kisebbségek ügyének elválasztása a hazai nemzetiség jogállásától, és egy elvi kisebbségi politikától, nemcsak felelőtlenségnek, de politikai szűklátókörűségnek is bizonyult.

A régió országai a II. világháborút követően – igaz, csak rövid időre – lehetőséget kaptak egy demokratikus államrendezkedés kialakítására, és egy új együttműködési elveken szerveződő Közép-Európa megteremtésére. Ezzel azonban a nagyhatalmi befolyás és a térség sajátos polgári fejlődésének hiányosságai – ami véleményünk szerint az első periódusban éppen a többségi nemzeteknek saját kisebbségeikhez való viszonyában, a kisebbségi problémák kezelésének módjában mutatkozott meg – miatt nem tudtak élni.

Az elmulasztott lehetőség következményei máig hatóak, és éppen arra figyelmeztetnek, hogy sem a kisebbségek helyzetének egységes jogi normák szerinti rendezése, sem pedig a közép-európai országok egymás érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartó együttműködésének megvalósítása nem megkerülhető. Ennek a folyamatnak az első lépése talán éppen az lehet, hogy ki-ki saját felelősségével a II. világháborút követő események kapcsán szembeesül.

IRODALOMJEGYZÉK

Andics Erzsébet

1947 Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika. Budapest.

Annabring, Matthias

1954 Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn. Geschichte der Donauschwaben. Bd. I. Stuttgart.

Annabring, Matthias

1955 Die Deutschen in der Ungarische Volksrepublik. Stuttgart.

Arató Endre

1977 Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918-1975. Budapest.

Aspekte...

1991 Aspekte ethnischer Identität /hrsg. Hösch, Edgar - Seewann, Gerhard/

Bácsalmás...

1965 Bácsalmás./Batschalmasch./ Eine Deutsche Markt-gemeinde in Ungarn. /hrsg. vom Heimatausschuss/. München.

Bálintné Mikes Katalin

1971 Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből 1944-1945. Kecskemét.

Balogh Sándor

1975 Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Budapest.

Balogh Sándor

1988 Magyarország külpolitikája 1945-1950. Budapest.

Balogh Sándor - Gergely Jenő - Izsák Lajos - Jakab Sándor - Pritz Pál - Romsics Ignác

1985 Magyarország a XX. században. Budapest.

Balogh Sándor - Pölöskei Ferenc

1979 Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon /1944-1962/. Budapest.

Balogh Sándor - Izsák Lajos

1979 Pártok és pártprogramok Magyarországon. /1944-1948/. Budapest.

Barankovics István

1945 A Demokrata Néppárt Programja. Programbeszéd a Demokrata Néppárt 1945. évi szeptember hó 25-i értekezletén. Budapest. é.n.

A baranyai ...

1977 A baranyai nemzetiségekről. szerk.: Hoóz István. Pécs.

Bellér Béla

1981 A magyarországi németek rövid története. Budapest.

Bodor György

1975 Székely honfoglalás 1945-ben. In.: Forrás 3. szám 70-83., 4. szám 59-68.

Bognár Tibor

1989 A német lakosság elleni jogfosztó és korlátozó intézkedések Somogy megyében /1946-1949/ In.: Somogy megye múltjából. Kaposvár. 353-363.

Bognár Tibor

1990 Törvényesség és törvénytelenység a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében. In.: Somogy megye múltjából. Kaposvár. 263-281.

Budakeszi...

1986 Budakeszi. Wudigess. /hrsg. Follath, Franz/ Heidelberg.

Csécsey Imre

1945 A Magyar Radikális Párt programja. Budapest. é.n.

Csupor Tibor

1987 Mikor Csíkból elindultam. A bukovinai székelyek élettörténete. Budapest.

Die Donauschwaben....

1987 Die Donauschwaben. Deutsche Siedlung in Südosteuropa. Ausstellungskatalog. /Bearbeitet Immo Eberl, Konrad G. Gündisch, Ute Richter, Annemarie Röder, Harald Zimmermann./ Stuttgart.

Dobozi Eszter

1991 „Csak a napnyugtát nízttük...” Elhurcolt magyar nők a Donyecben. Debrecen.

Donáth Ferenc

1969 Demokratikus földreform Magyarországon 1945-1947. Budapest.

Erdmann Gyula

1990 Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban. Gyula.

Febér István

1972 Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944-1946 között. Budapest.

Febér István

1983 A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. Budapest.

Febér István

1988 A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950. Budapest.

Febér István

1993 Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990. Budapest.

Flach, Paul

1967 Geschichte von Kunbaja. München.

Flach, Paul

1985 Waschkut. Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka, Ungarn. München.

Flucht, Vertreibung...

1993 Flucht, Vertreibung, Eingliederung. Badenwürttemberg als neue Heimat. /Bearb. Immo Eberl/. Stuttgart.

Forrai Ibolya

1987 Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél. Budapest.

Füzes Miklós

1990a Modern rabszolgaság. „Málenkij robot”. Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáborában 1945-1949. Budapest.

Füzes Miklós

1990b A rabszolgaszerzés. In.: Magyarországi németek elhurcolása 1944/1945. A kollektív büntetés első állomása. /Dokumentumkötet/ Budapest. 85-109.

Füzes Miklós

1990c Forgószél. Be- és kitelepítések Délkelet-Dunántúlon 1944-1948 között. Pécs.

Füzes Miklós

1991 Völgységi forgószél. /Népességviszonyok változásai a régióban./ In.: A Völgység két évszázada. Bonyhád. 33-45.

Ginder, Paul - Pfeil, Jakob - Rukatukl, August

1980 Csávoly. Heimatbuch einer ungardeutschen Gemeinde aus der Batschka. Weiblingen.

Gombos György

1942 A bukovinai székelyek hazatelepítése. Újabb tennivalók. Budapest.

Gyönyör József

1989 Államalkotó nemzetiségek: Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről. Bratislava - Budapest.

Halmosy Dénes szerk.

1983 Nemzetközi szerződések 1918-1945. Budapest.

300 éves...

1988 300 éves együttélés - A magyarországi németek történetéből. Budapesti nemzetközi történészkonferencia (1987. március 5-6.) I-II. Szerk. Hambuch Vendel. Budapest.

Heckenberger Péter

1991 Nádudvar. Nemesnádudvar. Egy észak-bácskai község történelme és településtörténete. Kalocsa.

Hitler...

1983 Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939-1944. Budapest.

Hidegkuti Mihály- Hudi József

1987 Hidegkút története. Veszprém.

Izsák Lajos

1983 Polgári Ellenzéki Pártok Magyarországon 1944-1949. Budapest.

Izsák Lajos

1985 A Kereszténydemokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944-1949. Budapest.

Janics Kálmán

1980 A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945-1948. München.

Kalász Márton

1986 Téli bárány. Budapest.

Kertész István

1953 Die Vertreibung der Deutschen aus Ungarn. Südost-Stimmen. Zeitschrift für Probleme des Südosteuropaischen Rames. Eine Studie zur Nachkriegsdiplomatie. II. Jahrgang. Nr. 5.

Két év...

1947 Két év hatályos jogszabályai 1945-1946. Függetlenség: 1943-1944. évi hatályos törvények. Szerk.: Bacsó Ferenc. Budapest.

Komanovics József

1969 Telepítések Baranyában /kitelepítés, betelepítés, lakosságcsere/ 1945-1948.

Komanovics József

1988 A német nemzeti kisebbségek és a kollektív felelősség-revonás kérdése a II. világháború után. Pécs.

Kőhegyi Mihály - Tóth Ágnes

1987 A csávolyi németek kitelepítése. In.: Forrás, 8.szám. 74-87.

Kőhegyi Mihály - Tóth Ágnes

1991 Bodor György összefoglaló jelentése a Bonyhád környéki telepítésről /1945/. In.: A Völgyesség két évszázada. Bonyhád. 129-140.

Kövágó László

1968 A nemzetiségi kérdés a Magyar Népköztársaságban. Budapest.

Kövágó László

1978 Kisebbség - nemzetiség. Budapest.

Kövágó László

1981 Nemzetiségek a mai Magyarországon. Budapest.

Kövágó László

1985 A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. Budapest.

Lászlity S. Lyubomir

1979 A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének története a felszabadulástól a fordulat évéig /1945-1948/. Budapest.

A magyar...

1985 A magyar állam szervei 1944-1950. (Szerk.: Vörös Károly). Budapest.

A Magyar Kommunista Párt

1967 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948. Budapest.

Merk Zsuzsa

1990 A Szovjetunióba deportált katymári és vaskuti németek. In.: Cumania 12. A Bács-Kiskun megyei múzeumok évkönyve. Kecskemét. 347-377.

Mészöly Miklós

1988 A kitelepítő osztagnál. In.: Jelenkor, 7-8.szám. 577-615.

Minderheitenfragen...

1992 Minderheitenfragen in Südosteuropa./ hrsg. von Gerhard Seewann./ München.

Nagy Ferenc

1945 Mit kell tudni a Független Kisgazda-Földmunkás és Polgári Pártról? Budapest.

Nemzet...

1947 Nemzet és nemzetiségi kérdés. Budapest.

Nemzetiségek...

1984 Nemzetiségek Baranyában. Pécs.

Nemzetiségi...

1945 Nemzetiségi kérdés és a magyar demokratikus külpolitika. A Magyar Kommunista Párt álláspontja. Budapest.

Orbán Sándor

1972 Két agrárforradalom Magyarországon. Budapest.

Ősy-Oberding József

1967 A bukovinai székelyek letelepedése a Dunántúlon. In.: Agrártörténeti Szemle. 183-195.

Polányi Imre

1992 A szlovákiai magyarok helyzete 1944-1948. Dokumentumok. Pécs.

Radó István

1946 Nemzeti kérdés és békeelőkészítés. Debrecen.

Rákos Sándor - Szabó Bálint szerk.

1979 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948. Budapest.

Ránki György

1964 Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepléséről. Budapest.

A. Sajti Enikő

1984 Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában 1941. Budapest.

A. Sajti Enikő

1987 Délvidék 1941-1944. Budapest.

Seewann, Gerhard

1989 Das Deutschtum in Ungarn seit 1945. In.: Die Deutschen in Ungarn, hrsg. von Georg Brunner. München. 97-107.

Seewann, Gerhard

1984 Minderheitenfragen aus Budapester Sicht. Ungarns Nationalitäten - magyarische Minderheiten. In.: Südost-Europa 1. szám. 1-14.

Seewann, Gerhard - Sitzler, Kathrin

1985 Ungarns Nationalitäten. In.: Südost-Europa 7-8. szám 383-402.

Senz, Josef Volkmar

1987 Geschichte der Donauschwaben. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Eine volkstümliche Darstellung.

Szabó A. Ferenc

1991 A második világháború utáni magyar-szlovák lakosságcsere demográfiai szempontból. In.: Régió. Kisebbségtudományi Szemle. 4. szám 49-71.

Szabó Károly

1988 A magyar-csehszlovák lakosságcsere története. Kézirat.

Szarka László

1991 A kiszolgáltatottság. A csehszlovákiai magyarság jogfosztása 1944-1948 között. In.: Új Forrás, 11. szám. 24-31.

Tafferner, Anton red.

1967 Kunbaja. Eine ungarndeutsche Grenzgemeinde in der Nordbatschka mit Umgebung /Bácsbokod, Csátalja, Gara und Katymár/. München.

Tilkovszky Lóránt

1974 SS-toborzás Magyarországon. Budapest.

Tilkovszky Lóránt

1978 Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938-1945. Budapest.

Tilkovszky Lóránt

1987 A nemzetiségi kérdés és a magyarországi szociáldemokrácia /1918-1948/. In.: Politikatudomány 3. szám 90-106.

Tilkovszky Lóránt

1989 Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989. Budapest.

Tilkovszky Lóránt

1992 Nemzetiségpolitika Magyarországon 1918/1919 - 1944/1945. In.: Baranyai Történetírás 1990/1991. Pécs. 427-449.

Tóth Ágnes

1992 Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatosan. In.: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Kecskemét. 330-383.

Tóth Ágnes

1989 Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948. Kecskemét.

Tóth László

1992 Hívebb emlékezésül. In.: Új Forrás 1-10. szám.

Weidlein, Johann

1959 Das Potsdamer Abkommen und die Vertreibung der Deutschen aus Ungarn. In.: Donauschwäbische Lehrerblätter 200-203.

Weidlein, Johann

1979 Die Nationalitätenpolitik der Volksrepublik Ungarn und die Ungarndeutschen. München.

Weidlein, Johann

1983 Die Deutsche Ungarnforschung. Schorndorf.

Weidlein, Johann

1990 Untersuchungen zur Minderheitenpolitik Ungarns von den Anfängen bis zur Gegenwart. Schorndorf.

Wirth József

1988 A lengyeli internálótábor. In.: 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. II. 229-234.

Zielbauer György

1990 A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955. Szombathely-Vép.

Zielbauer György

1989 Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből /1945-1949/. Budapest.

Személynévmutató

- Ady Endre 18
Angeli Márton 123
Antall József 29, 44, 120
Avar László 101, 102
- Babics Antal 23
Babics József 23
Bajcsy-Zsilinszky Endre 30, 59
Balogh István 70, 129
Balogh Sándor 159
Barankovics István 19
Bán Antal 128
Bárános Károly 179
Bárdossy László 12
Benczúr Gyula 91
Beneš, Eduard 15, 152, 153, 154
Berecz Kálmán 102
Bereczky Albert 162
Bibó István 30, 31, 32, 33, 34,
39, 44, 112, 181
Birkás Géza 112
Bodor György 30, 58, 59, 60, 61,
62, 64, 68, 76, 78, 91
Boronkai Károly 57
Bólya Lajos 102
Bősze József 96
Braun Gyula 123
- Churcill 153
Chytyl Máriaó 90
Clementis 158
- Csanyik József 84
Cser Sándor 91
- Dálnoki Miklós Béla 37
- Elblinger Béla 123
Elekes Dezső 46, 47, 48
Erdei Ferenc 23, 24, 29, 30, 32,
33, 34, 35, 38, 39, 59, 61, 62,
66
- Faludi Gábor 96
Farkas Ferenc 132
Farkas Lehel 161
Farkas Mihály 16
Fazekas Zoltán 89
Fehér István 109
Fejes László 112
Fierlinger 158
Folláth Ádám 123
Friss István 177
Fülöp Gyula 96
Füzes Miklós 64
- Gaál Mihály 92
Gáspár Simon Antal 56
Geiger Jakab 123
Gonda Béla 146
Gottwald 154
- Gyöngyösi János 25, 27, 33, 34,
35, 38, 43, 49, 116, 142, 158,
159, 162
- Haász Mihály 185
Hajdú Gyula 147
Hajdú István 101, 102, 131, 143,
165, 174
Hasek Ferenc 97
Hazai Andor 96
Hegymegi Kis Pál 128

Személynévmutató

- Hitler, Adolf 11, 12, 17, 18, 24
Horthy Miklós 11, 12
Horváth Iván 98
Horváth József 58
Hufnagel Ferenc 123
Huszár Tibor 34
Hütter Károly 69
- Iványi Jenő 66, 87
- Jancsó Kálmán 119
Jócsik Lajos 97, 98, 101
- Kalász Márton 122
Kapi Béla 82, 178
Karl János 112
Kállai Gyula 14
Kállay Miklós 12
Kerék Mihály 59, 84, 85
Kern Aurél 180, 181
Kertész István 45
Keszthelyi László 89
Keszthelyi Nándor 30, 44
Key, William 42, 110, 116, 126, 127
Kiss Roland 37
Kovách Ágoston 73, 74
Kovács Imre 33, 39, 59, 132
Köllő Zoltán 88
Kraczhun István 89
Kuznyecov 22
- Lábady Antal 172
Lovas István 123
- Macskási József 172
Macskási Mihály 74, 75
Magdoli Gergely 65
Marlok István 123
Marosán György 25
Merschitz Ferenc 90
Mersei Antal 123
- Mészöly Miklós 122
Michler Ferencné 62
Miklós Béla 22, 37, 81
Mindszenty József 82, 110, 178
Molotov 153
Mónár Imre 156
- Nagy Ferenc 127, 140, 178
Nagy Géza 112
Nagy Imre 91
Németh János 96
Németh Kálmán 69
- Ohmüller Márton 123
Oltványi Imre 162
Orosz (Kreis) István 69
- Papp Béla 74
Pataki 54
Pataky Ernő 101
Pataky Tibor 12
Pálfi Róbert 96
Pálfy György 64
Pályi István dr. 96
Pásint Ödön 112
Pethe László 112
Péter Gábor 121
Pongrácz Aladár 104
Pók Lajos 96
Puskin 25
- Rajk László 14, 15, 128, 141, 179, 181, 185
Rákosi Mátyás 15, 24, 25, 33, 39, 43, 174, 180
Reibel Mihály 83
Reichardt András 123
Révai József 16, 24
Révész Géza 177
Riedl István 54
Roderburg Ernő 123
Roosevelt 21, 27

Rónai Sándor 44, 49
Rupert Rezső 111

Sántha 24
Schell Péter 56
Schumann Ferenc 96
Seiler István 111
Shvoy Lajos 122, 123
Stefani György 96
Sugár Károly 144

Szabó Imre 112
Szabó József 69
Szabó Károly 159
Szakasits Árpád 33, 44, 49, 163
Szakmáry Kornél 155
Szalai Sándor 48, 49, 128
Szalatnai Rezső 163
Szász Gerő 112
Szepessy Géza 70, 87, 112, 122,
129
Szobek András 161
Sztálin 21, 153
Szűcs Ernő 96
Szvirdov 37, 139

Tallián Béla 90
Tassy János 96
Tábori István 177

Teleki Géza 33
Teleki Pál 47
Tildy Zoltán 82, 110, 116
Tóth Antal 54
Tóth László 156
Tótik Károly 64
Tusa Ambrus 65

Újlaki Kálmán 177

Vas Antal 141
Vándor József 102, 177, 185
Várhegyi György 58
Veres Péter 33, 132, 141, 165,
166
Vorosilov 21, 25, 34, 38, 39, 41,
42, 110, 116, 120, 126, 127,
128
Vörös János 27

Wems 139, 144, 148

Zámbó László 96
Zentai Vilmos 33
Zielbauer György 71
Zontágh Ernő 96

Zsolt László 102

Helységnévmutató

- Adjisten 65
Ágfalva 118, 126
Almáskamarás 38, 107
Alsónána 38, 106, 107
Andrásfalva 65
Andrásnépe 65
Aparhant 63
Apátvarasd 75
Aszód 160
- Babarc 38, 106
Baja 23, 64, 74, 100
Balassagyarmat 100, 160
Balf 126
Barabás 22
Battonya 20
Bácsalmás 69, 69, 94, 119, 120
Bácsbokod 68, 84, 118, 119
Bácsborsód 84
Bánhida 160
Bánréve 156
Bátaapáti 57
Bátaszék 63
Bátmonostor 74
Belgrád 16
Beregdaróc 22
Beregsurány 22
Beregzász 22
Berhida 146
Berlin 12, 42
Bécs 192
Békásmegyér 53
Békéscsaba 100, 146, 160
Bikács 58
Bonyhád 57, 60, 61, 62, 69
Bonyhádvarasd 57, 63
- Borota 120
Brennberg 113
Bucsi 69
Budajenő 53
Budakalász 53, 92
Budakeszi 53
Budaörs 38, 53, 54, 71, 106, 111,
117, 121
Budapest 30, 62, 100, 117, 159,
160
- Cegléd 90
Ceglédbercel 53, 55
Cikó 57, 63
- Csaroda 22
Császártöltés 140
Csátalja 65, 65, 133
Csávoly 20
Csikéria 94, 119
Csobánka 53
Csolnok 38, 106
- Debrecen 22, 23, 25
Diósberény 69
Dombóvár 61
Dunabogdány 53, 92
Dunaharaszti 53
Dunakömlőd 38, 107
Dúzs 63
- Egyházaskozár 38, 106
Esztergom 160
Etyek 38, 106
- Fejércse 22

- Felsónána 69
 Fertőboz 126
 Fertőrákos 38, 106, 113, 126
 Fogadjisten 65
 Füzesabony 78

 Gara 20, 64, 65, 144, 145
 Gergelyi 22
 Grábóc 69
 Gulács 22

 Gyoma 145
 Gyöngyös 101, 160
 Györe 57, 63
 Györköny 58, 83
 Győr 100

 Hadikliget 65
 Hadiknépe 65
 Hadikszállás 65
 Hajdúböszörmény 146
 Hajós 38, 53, 73, 74, 106, 140,
 169
 Harka 126
 Harta 53, 73, 123, 169
 Hársság 106, 38
 Hercegszántó 20
 Herend 38, 106, 106
 Hete 22
 Hidas 38, 63, 69, 106
 Hidegkút 184, 185
 Hódmezővásárhely 78
 Hőgyész 63

 Istenáldás 65
 Istenes 65
 Istenföldje 65
 Istensegíts 65
 Izmény 57, 63

 Jánd 22
 Jánoshalma 120

 Kakasd 57, 63
 Kalaznó 63
 Kaposvár 101
 Karcag 144, 145
 Kassa 155
 Katymár 74
 Kecskemét 78, 100
 Kelebia 119, 120
 Kerepes 160
 Kéty 57, 63
 Kisdorog 57, 63
 Kiskőrös 124, 160
 Kismányok 63
 Kisszállás 120
 Kistormás 69
 Kisvejke 57, 63
 Komárom 100
 Kondoros 166
 Kópháza 126
 Kökény 38, 106, 107
 Kunbaja 38, 106, 119

 Leányvár 71
 Lengyel 57, 58, 60, 62, 63, 69
 Levél 82
 Ligetfalu 155
 Lókkút 38, 106

 Magyarkimle 105
 Majos 57, 63
 Mágocs 38, 106
 Márok 22
 Mátételke 120
 Máza 57
 Mezőberény 166
 Mezőtúr 74
 Mélykút 120
 Miskolc 100, 160
 Mohács 20
 Moson 82
 Mosonmagyaróvár 105

Helységnevmutató

- Mosonszentjános 38, 82, 105, 106
Mosonszentpéter 38, 82, 106
Mosonszolnok 38, 82, 82, 106
Moszkva 17, 24, 39, 153, 154
Mórágý 38, 57, 106
Mócsény 57, 63
Mucsfa 63
Mucsi 38, 106, 107
Murga 57
München 152
- Nagybánya 22
Nagyecenk 126
Nagykovácsi 53
Nagymaros 89
Nagymányok 63
Nagyszékely 69
Nagyvejk 63, 57
Nemesnádudvar 53, 140
Németboly 38, 106, 106
Németkér 58
- Nyíregyháza 166, 78, 100, 160
- Palotabozsok 69
Pári 57
Perbál 53
Pesthidegkút 53
Pestszentlőrinc 90
Pécs 100
Péteri 55
Pilisborosjenő 53, 71, 92
Piliscsaba 53
Pilisszentiván 53
Pilisvörösvár 53, 104
Pitvaros 166
Potsdam 36
Pozsony 15, 97, 155
Prága 157, 158, 159
Pusztavám 38, 106
Püspökcsanád 38, 78
- Püspöknádasd 106
Rakamaz 144, 145
Rákospalota 90
Rém 120
Rétság 160
- Salgótarján 160
San-Franciscó 16
Sarkad 74
Sátoraljaújhely 160
Solymár 53
Somberek 69
Sopron 101, 126
Sopronbánfalva 38, 106, 126
Soroksár 53, 71, 117
- Szabadka 64
Szarvas 160
Szeged 13, 64
Szekszárd 57, 61, 100
Szentés 74
Székesfehérvár 100
Szigetbecse 53
Szigetcsép 53
Szigetszentmárton 53
Szigetujfalu 53
Sztryj 22
Szulok 38, 107
- Tabód 57, 63
Taksony 53, 71
Tarpa 22
Tataháza 120
Tákos 22
Telki 53
Tével 38, 57, 63, 106
Tiszafüred 146
Tiszakerecsény 22
Tivadar 22
Tolna 61
Tomba 119, 120

Torbágy 53, 123	Vámosatya 22
Tótkomlós 100, 160, 166	Váralja 57, 69
Törökbálint 53, 104 122	Városlőd 38, 106, 147
Újpest 90	Vecsés 55, 90
Újvidék 14	Véménd 69
Urd 69	Visegrád 92
Üröm 53, 71	Závod 57, 63
Varasd 69	Zomba 57, 63
Varsád 69	Zsablya 14
Vaskút 38, 65, 74, 84, 94, 106	Zsámbék 38, 53, 106

Ágnes Tóth: Relocations in Hungary between 1945 and 1948

*(Relations among the Germans' resettlement, domestic migrations
and the Slovak-Hungarian population exchange)*

It is known by everyone, now with its consequences, that the principled and practical settlement of people living in the Danube-basin is their common problem, which still has not been solved. The people and governments of this region took no notice of this for a long time, and from time to time - alleging determination of foreign and home affairs - they failed to work out the real settlement alternatives.

An opportunity presented itself again after the second world war to settle the situation of ethnic minority living in different countries with different population according to the legal standards. Since having the fights ceased, the elite of the states of Middle-Europe, taking political, governing responsibility, besides the reconstruction of the countries, the arrangement of democratic order, they also had an opportunity to solve the problems - that presented themselves as a historical succession for decades - of the ethnic minorities.

However, the resettlement actions with the active collaboration of the Great Powers - which was declared to be the radical settlement of the problems of ethnic minority - naturally could not ease the accumulated tensions, what is more, they induced others, because of their being anti-humane, anti-democratic, since they were executed as punitive actions. At the same time they created legal ground for representing nationality questions as the home affair of a country, pushing the principle into the background, according to which the situation of ethnic minorities is always and above all the measure of the democracy.

The mistakes made is the policy towards the nationalities were made even more serious by the fact that the Political Power made the scientific elaboration of these events impossible for long decades, so not only their elaboration, which is free from any emotion ran into difficulties, but also the facing the events that had happened.

In the centre of the study besides the resettlements in Hungary after the second world war, revelation of the background of the migrations, there are those actual arrangements, chronological executions, and relations. The author aimed at the detailed introduction of the circumstances of foreign and home politics in the background of the individual migration actions as well as identifying the real promoters of the events.

During the research she examined the archival sources, the materials of the period press dealing with this subject, as per the following thematic classification: 1. The preparation of the resettlement of the German ethnic minority in Hungary on legislative, governmental level. 2. The influences of the power aims of coalition-parties and the government as well as the international situation on the policy towards the nationalities. 3. The sphere of duties and authority of the executive branches - central and local - and their practical activity. 4. Interaction among relocations of different directions and motivations - resettlement of the Germans, domestic relocations in connection with the agrarian reform, Slovak-Hungarian population exchange, settlement of the Székelys of Bucovina, as well as the reception of the refugees from the neighbouring countries. 5. The attitudes of the refugees from the neighbouring countries. 5. The attitudes of the individual groups of the society to the relocations. The economic and social influences and significances of different relocations, migrations in view of the national and local statistical data.

The migrations in Hungary between 1945 and 1948 after the second world war - resettlement of the Hungarians from Slovakia, resettlement of the home Slovaks, domestic migrations, receiving the Hungarian refugees from the neighbouring countries, settlement of the Székelys of Bucovina - show big differences regarding their directions and influences, however, they connected as links in a united process.

The number of the involved population can be put at half a million. Because of the influences of the war and the changing frontiers, the number of people moved from the neighbouring countries to Hungary, according to humble estimations, can be put at 60-80 thousand. With the Germans' resettlement, which started at the beginning of 1946, in the first year 120 000 while in 1947-1948 further 50 thousand people removed. Taking the advantage of the agrarian reform and the settlement opportunities provided by the Germans' homes, which got free, the resettlement of some 136 000 people, 34 000 families were executed within the

country. In the scope of the Slovak-Hungarian population exchange 60 000 Slovaks of Hungary, and some 90 000 - including the refugees - Hungarians of Slovakia, changed their homes and country.

The evaluation of the social and economic influences of the migration can be the subject of other researches, present study only draws the attention to some facts, which however, give an idea of the economic, ethnic influences of the process. There is no doubt that regarding both the number of people and economic influences, the German nationality was the most affected minority in the relocations in Hungary. The number of the minority which had a population of almost half a million before the war, decreased by 200-220 000 including the voluntary removals during the war. As a result of this is a considerable proportion of the territory of the country the ethnic composition of the population changed. The predominance of German nationality, which had lasted for centuries, considerably decreased, and swung over to the majority of Hungarians.

The German minority, which shrunk almost to the half of its previous population, suffered much heavier economic loss than their proportion change. They could keep only a fragment, 150 114 cadastral acres, of their whole lands, ie 23,5% of the 638.337 cadastral acres they possessed in 1941, which amounted to 5,5% of all the landed properties in Hungary. While executing the decrees No. 600/1945. ME. and No. 3820/1945. ME., 239 623 cadastral acres were taken from them, of which 35 508 cadastral acres were landed properties separately above 100 cadastral acres.

In the resettlements and movings under the same roof the landed properties of 248 600 cadastral acres, formerly owned by German nationalities, were confiscated. The number of confiscated houseproperties show similar proportions. During the period of limitation of rights 44 750 houses in 60 400 house-properties (74,1%), owned by Germans of Hungary, were confiscated so only 15 650 original owners could keep their houses. The main part of the personal and real properties of resettled Germans cheated out of their rights - 62,6% of all the confiscated real estates - 306 000 cadastral acres, were distributed among new landowners, who undertook their relocations within the country. 7354 families, 30 549 persons in the resettled Hungarians from Slovakia were placed in houses owned by Germans, and they received 88 248 cadastral acres. The average share of the settlers of Hungary were 9, and that of the Hungarians of Slovakia were 12 cadastral acres. The

remaining 94 000 cadastral acres were distributed among both the dwarf holders owning 1-2 cadastral acres, and other people on lease.

The decree No. 84/1950. MT., which came into effect on 25 March 1950, allowed for the previously resettled Germans to regain their Hungarian citizenship and, mainly for those, who had left relatives in Hungary, to remove. There were no legally declared formal condition of the removal. The Hungarian State decided by itself the worthiness of each applicants to receive the permission. According to the agreement concluded with the German Democratic Republic the Hungarian government did not propagated the opportunity of moving home among those living there, but they allowed for the applications regarding this subject, which were put in by relatives in Hungary. By 4 October 1950 1184 resettled people living in Vienna and 8369 relatives living in Hungary had put in their application for moving home. 90% of those intending to return were formerly resettled, while 10% of them had left the country during the war because of military incidents.

The countries of the region after second world war - though only for a short time - had the opportunity to organize the democratic states and to create a Middle-Europe based on new co-operative principles. However, they could not take it because of the influences of the Great Powers and the defects in the singular civil development of the region - which, in the author's opinion, in the first period presented itself in the relations of nations of majority with their own minorities and the way of handling the minority problems.

The consequences of the failed opportunity still have effects on the present day, and warn us that neither the settlement of the minorities' situation, according to united legal standards, nor the settlement of the co-operation of countries of Middle-Europe, mutually respecting interests of one another, can be eluded.

Ágnes Tóth: Umsiedlungen in Ungarn 1945-1948

*(Zusammenhänge der Aussiedlung der Deutschen,
der inneren Migration und des slowakisch-ungarischen
Bevölkerungsaustausches)*

Es ist von jedem bekannt, nunmehr samt Konsequenzen, dass die prinzipielle und praktische Regelung der Nationalitätenkonflikte die gemeinsame Frage der Völker im Donaubecken ist die bis heute auf die Lösung wartet. Die Völker und die Regierungen dieser Region haben davon eine lange Zeit keine Kenntnis genommen, und von Zeit zu Zeit - sich auf die aussen und innenpolitischen Determinierungen berufend - haben sie die wirklichen Lösungsalternativen auszuarbeiten versäumt.

Nach dem II. Weltkrieg bot sich aber wieder eine günstige Gelegenheit für die Regelung nach den einheitlichen Rechtsnormen, erzielend die Lage der in verschiedenen Ländern in diverser Anzahl befindlichen nationalen Minderheiten. Die Gesellschaften, die regierenden Eliten der mitteleuropäischen Staaten haben nämlich nach dem Abschluss der Feindseligkeiten die Gelegenheit erhalten, so diese Länder wieder aufzubauen, als auch die Minderheitsprobleme wie ein mehrfach jahrzehntealtes, historisches Erbe zu lösen.

Die unter der aktiven Mitwirkung der Grossmächte eingeführten Umsiedlungsaktionen - die als radikale Lösung deklariert worden waren - vermochten jedoch die angehäuften Probleme und Spannungen nicht aufzulösen, sogar haben sie infolge ihres antihumanen, antidemokratischen Charakters, wegen ihrer Vollziehung als Strafverfahren, noch dazu weitere neue induziert. Gleichzeitig wurde Rechtsgrund für die Vergewärtigung der Nationalitätenfrage als innere Angelegenheit einzelner Länder geschaffen, damit man das Prinzip in den Hintergrund stellte, dem laut die Lage der Nationalitäten jederzeit der erstrangige Gradmesser der Demokratie sein könnte.

Die in der Nationalitätenpolitik begangenen Fehler dennoch diejenige Tatsache verschlimmert, dass die wissenschaftliche Bearbeitung dieser Ereignisse von die Politikern noch jahrhntelang untersagt wurde, derart haben nicht nur ihre emotionsfreie Analyse, sondern auch die Konfrontierung mit ihnen auf Schwierigkeiten gestossen.

Ausser der Entdeckung des Hintergrundes der Umsiedlungen, der Völkerbewegungen in Ungarn stehen die effektive Abwicklung, die zeitliche Vollziehung und ihre Zusammenhänge im Mittelpunkt des Aufsatzes. Der Verfasser strebte so nach der detaillierten Darstellung der sich im Hintergrund versteckenden aussen - und innenpolitischen Umstände der einzelnen Umsiedlungsaktionen, als auch nach der Bestimmung der wirklichen Bewegkräfte der Ereignisse.

Während der Forschungen hat sie die Archivalien, die zeitgenössischen Pressematerialien, die in- und ausländische Fachliteratur nach den folgenden thematischen Einheiten untersucht:

1. Die Vorbereitung der Aussiedlung der Bevölkerung deutscher Nationalität auf der legislativen und politischen Ebene.

2. Die Wirkung der Machtzielsetzungen der Koalitionsparteien und der Regierung, sowie der aussenpolitischen Umstände auf die Nationalitätenpolitik.

3. Der Aufgabenbereich und Befugnis, sowie die praktische Tätigkeit der Exekutivorgane.

4. Nachwirkungen mit verschiedenen Richtungen und Motivationen der Aussiedlung der Donauschwaben, der mit der Bodenreform zusammenhängende, innere Umsiedlungen, des slowakisch-ungarischen Bevölkerungsaustausches, der Unterbringung der Szekler aus Bukowina, und der Aufnahme der Flüchtlinge aus den Nachbarländern.

5. Das Verhältnis der einzelnen Gruppen der ungarischen Gesellschaft zu den Umsiedlungen.

6. Die wirtschaftliche und soziale Wirkung und die Grösse der verschiedenen Umsiedlungen und Bevölkerungsbewegungen im Spiegel der einheimischen statistischen Daten.

Die Migration in Ungarn nach dem II. Weltkrieg, zwischen 1945 und 1948 - die Aussiedlung der Donauschwaben, die Übersiedlung der Magyaren in der Slowakei, der Umzug der inländischen Slowaken, die inländischen Umsiedlungen, die Annahme der aus den Nachbarländern hierhergekommenen ungarischen Flüchtlinge, die Unterbringung der Szekler aus Bukowina - zeigt auch nach ihren Richtungen und Auswirkungen einen sehr beträchtlichen Unterschied auf, obwohl dies sich als Kettenglieder eines einheitlichen Vorganges verknüpfen. Die Anzahl der Betroffenen dürfte mindestens eine halbe Million geschätzt werden. Die Anzahl der Umgezogenen aus den Nachbarländern - sogar nach den bescheidensten Schätzungen könnten

60-80 Tausend betragen. Durch die am Anfang 1946 begonnenen Aussiedlungen der Donauschwaben haben sich in dem ersten Jahr 120 000 Menschen, und 1947-1948 weitere 50 000 Personen umgesiedelt. Benützt die Bodenreform und die Umsiedlungsmöglichkeiten wegen der frei gewordenen donauschwabischen Liegenschaften ist der Umzug von 136 000 Personen d.h. 34 000 Familien, in dem Lande durchgeführt werden. Im Rahmen des slowakisch-ungarischen Bevölkerungsaustausches haben 60 000 Slowaken aus Ungarn, und - auch die Flüchtlinge miteinbegriffen - etwa 90 000 Magyaren aus der Slowakei Haus und Heimat getauscht.

Die Untersuchung der wirtschaftlichen und sozialen Beziehungen der Migration mag der Gegenstand weiterer Forschungen werden, die vorliegende Studie macht uns nur auf einige Fakten aufmerksam, die uns aber die wirtschaftliche und ethnische Wirkungen des Prozesses näherbringen. Es ist nicht zu bezweifeln, dass die betroffene nationale Minderheit der Umsiedlungen in Ungarn - so statistisch, als auch wirtschaftlich - die deutsche Nationalität war. Diese Minderheit - vor dem Kriege knapp eine halbe Million - nahm infolge der Aussiedlungen, und der freiwilligen Umsiedlungen während des Krieges um 200-220 000 ab. Demzufolge hat sich die ethnische Zusammenstellung auf dem erheblichen Teil der Gebiete des Länder geändert. Das jahrhundertalter deutsche Nationalitätenübergewicht nahm wesentlich ab, bzw. kippte es zugunsten des Magyarentums um. Der beinahe zur Hälfte eingeschrumpften deutschen Minderheit wurde ein ihren Prozentanteil übersteigender Verlust beigebracht. Sie konnten nur einen Bruchteil des in ihrem Besitz befindlichen Ackerlandes von 638 337 Joch - es war 5,5 % ungarlandischer Bodenbesitze - und zwar 150 114 Joch, d.h. 23,5% ihrer Bodenbesitze behalten. Im Laufe der Vollziehung der Verordnungen 600/1945. M.E. und 3820/1945. M.E. wurde ihnen einen Bodenbestand von 239 623 Joch weggenommen, wo die Besitze über 100 Joch 35 508 Joch betragen.

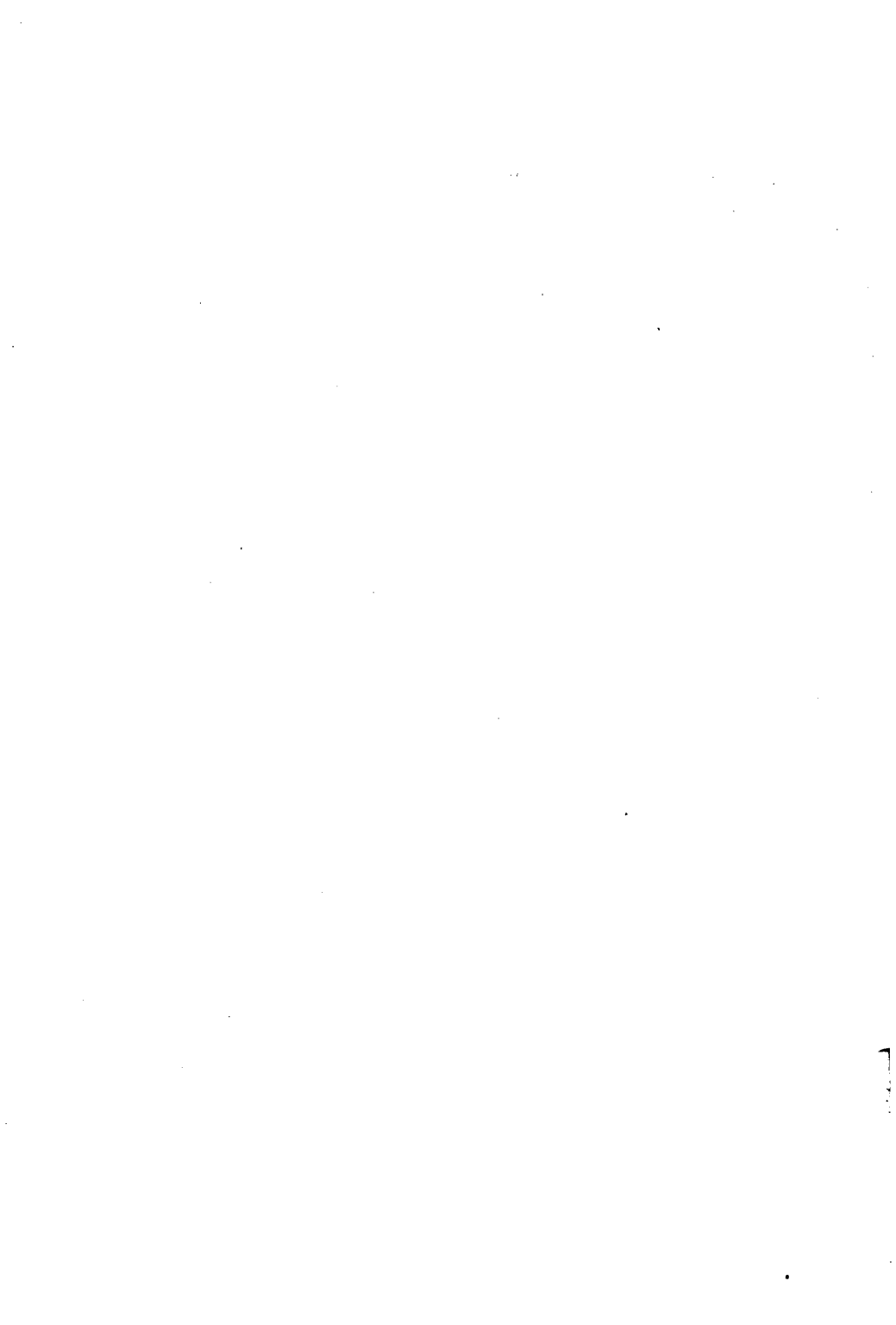
Ähnliche Proportionen sind von der Anzahl der konfiszierten Bauobjekte gespiegelt. In der Zeitperiode der Rechtsbeschränkung sind 44 750 Häuser (74,1 %) von den Bauobjekten im Jahre 1941 ungardeutschen Eigentums beschlagnahmt worden, so haben nur 15 650 Häuser im Besitz der ursprünglichen Inhaber bleiben können. Den überwiegenden Teil der Besitze, Mobilien und Immobilien der ausgesiedelten und um ihr Vermögen gebrachten Donauschwaben - 62,6 % der konfiszierten Immobiliargüterzumal

306 000 Joch teilte man den Neubauern, die ihre Umsiedlung innerhalb des Landes hatten übernehmen können, aus 7354 Familien 30 549 Personen von den aus der Slowakei ausgesiedelten Magyaren hat man in Häusern deutschen Eigentums untergebracht, denen man Bodenbesitze von 88 248 Joch austeilte. Der Zuerteilungsdurchschnitt der ungarländischen Aussiedler betrug 9, der der slowakischen Magyaren 12 Joch. Den übrigen Teil, 94 000 Joch, haben teils die über 1-2 verfügenden Zwergbauern bekommen, teils wurde er verpachtet.

Die am 25 Mai 1950 erschienene Verordnung 84/1950. M.T. ermöglichte, dass die derzeit übersiedelten Deutschen ihre ungarische Staatsbürgerschaft wiedergewinnen, und diejenigen, die noch Angehörige in Ungarn hatten, zurücksiedeln können. Gesetzlich deklarierte, förmliche Anforderungen gegenüber der Zurückübersiedlung hatte man nicht gestellt. Der ungarische Staat hat sich über die Gültigkeit der Anmelder selbst beschossen. Im Sinne des Abkommens mit der DDR propagierte der ungarische Staat die Möglichkeit der Heimkehrung nicht, aber falls die Familienangehörigen in Ungarn einen Antrag diesen Sinnes gestellt hatten, so wurde es respektiert. Bis 4. Oktober 1950 haben 1184 in Wien ansässige Angesiedelte, und 8369 in Ungarn wohnende Familienangehörige Ansuchen für Heimkehr gestellt. 90% der Heimkehrenden sind früher ausgesiedelt worden, und 10% hat infolge der Kriegsergebnisse das Land verlassen.

Die Länder der Region nach dem zweiten Weltkrieg - wenn auch für eine kurze Zeit - hatten die Möglichkeit, ein demokratisches Staatsgebilde auszugestalten, und ein Mitteleuropa, konstituierend nach neuen Prinzipien der Zusammenarbeit zu errichten. Diese Gelegenheit aber, wegen des Einflusses der Grossmächte und der Mangelhaftigkeiten der eigenartigen bürgerlichen Entwicklung in diesem Raum - die sich nach der Meinung des Verfassers in der ersten Periode eben in dem Verhältnis der Mehrheitsnationen gegenüber ihren Minderheiten, und in der Behandlungsweise der Minderheitsprobleme zeigten - konnte nicht ausgenutzt werden.

Die Wirkungen der versäumten Möglichkeit wirken bis auf heute nach, und mahnen uns gerade, dass weder die Regelung der Lage der Minderheiten nach den Rechtsnormen noch die Arrangierung der einheitlichen gegenseitig respektierenden Zusammenarbeit der mitteleuropäischen Länder zu umgehen ist.



TARTALOM

Bevezető	5
Nemzetiségpolitika Magyarországon - 1945	10
Konceptiók és realitások	10
A kollektív bűnösség elfogadása	21
Földreform és belső migráció	51
A telepítést végző szervek jogköre, működése	87
A telepítések végrehajtásának útvesztői	103
A kitelepítések előkészítése	103
Telepítések 1946 júniusáig	117
A kitelepítések ideiglenes felfüggesztése és újraindulása	138
A magyar-szlovák lakosságcsere és a magyarországi telepítések összekapcsolódása	152
A szlovák-magyar viszony és a lakosságcsere (1945-1947)	152
A német nemzetiségű lakosság kitelepítésének folytatása	170
A telepítések lezárulása	183
A II. világháborút követő magyarországi telepítések gazdasági, társadalmi hatásának áttekintése	190
Irodalomjegyzék	195
Személynévmutató	205
Helységnévmutató	208
Rezümé	212

Készült az Antológia Nyomdában Lakiteleken, 1993-ban.
6065 Lakitelek, Felsőalpár 3. Tel.: 76/342-018
Felelős vezető: Szakálas Tibor



150,-Ft